

YENİ BİR DİL YENİ CİNSİYET DÜZENİ

Umut BELEK ERŐEN¹

ÖZ

Patriyarkal yapının değiştirilmesi mevcut eril dilin imkânları kullanılarak gerçekleştirilememektedir. Kullanılan kelimeler ve kavramlar cinsiyete dayalı geleneksel işbölümünü yeniden üretmektedir.

Elli iki kadın ile yapılan görüşmelerde kadınların kullandıkları ifadeler incelendiğinde kadınların kendilerine ait bir dile ihtiyaç duyulduğu görülmektedir. “Erkek dili” ile kadınların duygularını ve düşüncelerini anlatmakta zorlandıkları veya yanlış ifade ettikleri görülmektedir.

“Kadın dili” nin kurulabilmesi için kadınların daha çok bir arada olması, konuşması, paylaşması gerekmektedir. Bilinç yükseltme tekniğinin bu amacı gerçekleştirmeye yönelik etkili bir metot olabileceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kadın Dili, Eril Dil, Patriyarka, Bilinç Yükseltme, Toplumsal Cinsiyet

¹ Doktor

A NEW LANGUAGE - A NEW GENDER SYSTEM

ABSTRACT

The alter of the patriarchal structure can't be achieved by using the existing masculine language potentialities. The words and concept used by women reproduce the traditional division of labor-based on gender.

Interviews with women are examined in interviews with fifty-two women, it is claimed that women need a language of their own. With "masculine language", it is seen that women Express difficulties or misstate about their feelings and thoughts.

In order for the “women language” to be established, women need to come together, talk and share. As a result of this research, it is thought that the consciousness raising technique can be effective method to achieve this purpose.

Keywords: Masculine Language, Feminine Language, Patriarchy, Consciousness Raising, Gender.

1. GİRİŞ

Bütün dil ve düşünce sistemleri, *fallus merkezli*, yani eril olandan hareket eden bir düzene sahiptir (Yamaner, 2005; 10).Yeni bir dilin oluşturulması ve kökleşmiş patriyarkal yapının yeniden üretilmesine neden olan kullanımlarının tamamen temizlenmesi ya da başka kullanımlara dönüőtürülmesinin sağlanması mümkün müdür? Yeni bir dil kurularak yeni bir cinsiyet düzeni oluşturulabilir mi? Mevcut dil yapısı içerisinde kullanılan tanımlar, sözcükler mevcut geleneksel yapının kadınlar tarafından içselleştirilip devamlılığını nasıl sağlamaktadır? Bu çalışmada ilgili soruları tartışacağım.

Kadın dili ile ilgili yapılan çalışmalar, erkek ve kadın dili arasındaki gramere ilişkin farklılıklara yoğunlaşmakta ve iki cinsin belirli kelimeleri, yapıları nasıl farklı şekillerde -örneğin belirli kelimeleri farklı sıklıklarla- kullandıklarını ortaya koymaktadır. Farklılıkların ortaya konulması önemli olmakla birlikte, ilgili farklılıkların mevcut cinsiyet düzeninin sağlamlaşmasına etkisi ve bu etkinin değişime yansıtılacak şekilde dönüőtürülebilmesibu makalenin konusunu oluőurmaktadır.

Buna en önemli örnek kadınların diğer kadınları tanımlarken kullandıkları kelimeler ve ifadelerdir. Ayrıca kadınların konuşma dillerinde eril bir dil kullandıkları ve bunun da anlattıkları konulara kadınları yabancılaştırıcı etki yarattığı görülmektedir.

Fransız feministlerin dil üzerine görüşleri teorik yapıyı oluşturulacaktır. Fransız feministler Helene Cixous, Julia Kristeva ve Luce Irigaray'ın bu çalışmada kullanılmasının sebebi dil ile mevcut yapı arasında direkt bağlantı kurmaları, eril dilin kullanımının neden vazgeçilmez ve dönüőümünün neden zor olduğuna ilişkin açıklamalar yapmalarındır.

Daha sonra burada anlatılanlar yapılan görüşmeler üzerinden örneklendirilecektir. Kadınlar ile yapılan görüşmelerde kullanılan ifadeleri ele alınacak ve bu ifadeler üzerinden yeni bir dil veya dönüően dil imkânları tartışılacaktır.

Son olarak yeni bir dilin oluşmasında bilinç yükseltme olarak adlandırılan etkinliğin önemi tartışılacaktır. Bilinç yükseltme adı ile uygulanan, kadınların bir araya gelmesi ve konuşması olarak basit bir şekilde tanımlanan etkinliğin ne şekilde geliştirilebileceği ve yeni bir dilin oluşturulmasındaki rolü ortaya konulmaya çalışılacaktır.

2. BAŞLARKEN

Bu çalışmada kullanılacak görüşmeler esas itibariyle farklı kategorilerden kadınların toplumsal cinsiyet algılarının ortaya konulmasına ilişkin doktora tezime (Belek Erşen, 2015) temel oluşturmak üzere gerçekleştirdim. Görüşmeler ve bu görüşmelerin deşifresi sırasında kullanılan kelimelerin, kavramların ve ifadelerin ortak özellikleri dikkatimi çekti ve beni konuda ayrı bir çalışma yapmaya yöneltti.

Kadın dili ile ilgili yapılan çalışmalara baktığımda genel itibariyle bu çalışmaların kadın ve erkek dili arasındaki farklılıkları ortaya konulmasına yönelik olduğunu gördüm. Genel itibariyle kadınların ve erkeklerin kullandığı kelimeler, gramere ilişkin farklılıklar üzerinde yoğunlaşan bu çalışmalar, bu farklılıkları ortaya koyması bakımından önemlidir fakat kadın dilinin eril ifadelerden oluşmasının, erkek hegemonyasının dilde sürekli yeniden üretilmesine, yol açması ve bu üretimin diğer alanlara yansımalarının tartışılmasının asıl sorunu oluşturduğu düşünülmektedir ve bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Bu hegemonyanın yıkılmasına ve kadınların kendi dilini oluşturmasına yönelik öneriler de ele alınacak bir diğer tartışma konusudur.

Kadın ve dil konusunu ciddi olarak ilk ele alan Robin Lakoff'dur. Lakoff, makalesinde ve daha sonra aynı başlıklı kitabında kadının güçsüzlüğünün ve toplumdaki ikincil konumunun hem onun konuşması beklenen dilde, hem de onun hakkındaki dilde görüldüğünü öne sürer. Ona göre hanım hanımcık davranması beklenen kadının, hanım hanımcık konuşması duygularını ve düşüncelerini açıkça ve kuvvetli bir şekilde ifade etmesini, erkek dünyasının önemli konularını dile getirmesini engeller. Lakoff, aynı eserinde kadın dilinin ortak özelliklerini ve erkek dilinden farklılıklarını verir. Bunları tek tek maddeler halinde sıralar, Örneğin:

- Kadın dili oldukça kibardır; “Bir mahzuru yoksa”, “... Yaparsan çok memnun olurum” gibi ifadeler sıklıkla kullanırlar;
- Özür diler gibi bir tonla konuşurlar (Lakoff, 1973;45).

Bu konuda yapılan çok çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Yapılan bu çalışmaların özünde, “Kadının kullandığı dil erkeğin kullandığı dilden farklıdır çünkü kadının konumu daha düşüktür; erkek dilde de hakimiyetini gösterir” düşüncesi vardır (Aydınoğlu, 2015: 220-222).

Kadın ve erkek dili üzerine çalışmalar yapan Deborah Tannen, kadın erkek dili arasındaki farklılıkları şöyle özetler:

- Erkek için dil bir statü gösterme, gücünü ortaya koyma aracıdır, kadın ise dili ilişkilerini sağlamlaştırmak, yakınlığı artırmak için kullanır. Erkekler dünyayı hiyerarşik bir ortam, kadınlar ise eşit ilişkiler ortamı olarak görürler. Kadınlar için dostluk ve paylaşım; erkek için güç önemlidir.
- Gücün ve statünün önemli olduğu bir dünyada bağımsız olmak, ilişkilerin önemli olduğu bir dünyada ise yakınlık kurmak önemlidir.
- Kadınlar bir karara varmadan önce bunu yanındakilerle konuşmak, onların fikrini sormak, düşüncelerini paylaşmak ister. Erkekler ise bundan sıkılır, kendi başlarına karar vermekten hoşlanırlar.
- Bir erkek için bir sorundan bahsetmek ona bir çözüm bulunmasını istemektir; bu nedenle hemen tavsiyede bulunmaya başlar. Kadın için ise bir sorundan bahsetmek anlaşılacak istemektir; bu nedenle çözüm önerisinde bulunulmasını beklemez. O hissettiklerini paylaşmak ister.
- Erkekler bilgi alıp vermek için, kadınlar ise duygularını ifade etmek için konuşur.
- Erkekler bir şey yapılmasını istediklerinde emir verirler, kadınlar ise öneride bulunurlar.

- Erkek dünyası yarışma ve çatışma dünyasıdır; kadın dünyası ise uzlaşma ve barış ister.
- Kadınlar pozitif duyguları ifade etmede daha iyidir, erkekler ise kızgınlıklarını daha iyi ifade ederler (2013: 125).

Örnek olarak değinilen iki çalışmada da iki dil arasındaki farklılıklar ortaya konulmakta fakat bu farklılıkların mevcut patriyarkal yapının sürmesindeki rolü ve bu yapının bozulmasındaki etkisi üzerinde durulmamıştır. Dil üzerindeki çalışmalarda bu husus genel bir özellik olarak görülmektedir.

3. TEORİK ÇERÇEVE

Fransız kuramcılar Luce Irigaray, Helene Cixous ve Julia Kristeva'ya göre erkeğin merkezde olma iddiası, sadece din ve felsefeyle değil dille de desteklenir. Böyle bir konumdan konuşmak ve yazmak, dünyayı kendine mal edip ona dilsel egemenlik yoluyla hâkim olmaktır. Dil düzleminin kastedildiği simgesel söylem, erkeğin dünyayı kendi anlayışına göre somutlaştırmakta kullandığı bir diğer araçtır. Simgesel söylem tam anlamıyla erkeğin elindedir. Erkek herkes ve her şey adına konuşur; elbette buna kadın da dâhildir. Böylesi bir erkek merkezci kültürün kurumlarının yanı sıra konuşma, yazma, simgeler, mitler ve ritüelleri de kapsayan anlamlandırma pratiklerine karşı çıkmak nasıl mümkün olabilir? (Akt. Durudoğan, 2010: 68-69)

Fransız feministler bu sorulara yanıt aramışlardır. Bir taraftan erkek egemen kültürün söylemleriyle savaşırken bir taraftan da, çeşitli gruplar oluşturup dergiler yayınlamış, hatta kadın eserleri basan bir yayınevi kurmuşlardır. Teorik çerçevede Fransız teorisyenlerin görüşleri tam da bu nedenle ele alınacaktır çünkü kadınların kendilerini ifadelerinde egemen olan eril kültürün farkında olmak ve bu farkındalığı edindikten sonra bir araya getirici bir dilin kurulması gerekmektedir.

Cinsiyetin kültürel belirlenimi yadsınmayacak bir gerçektir ve bu gerçeğin temelinde hem erkeğin hem de kadının dile mahkûm olma yazgısı yatar. Kristeva, Cixous ve Irigaray mahkûmiyeti Lacan kuramı çerçevesinde açıklarlar. Lacan'a göre çocuk varoluş bütünlüğünü, "ben"ini oluşturmaya çalışırken dilini de

kurar ve kullanır. Bu dil, babanın dilidir. Bu dile ve bilince mahkûm olmakla eşzamanlı bir biçimde çocuk cinsiyet ayrımının ve bu ayrımın belirlediği farklı yaşamların farkına varır. Erkekler babanın dilini benimseyerek erkek egemen söylemi kurarlar, kadınlar ise sürekli erkek egemen söyleme ulaşmaya, bir bütünlüğü barındırdığını sandıkları bu söylemin olmayan anlam odaklarının gizini, çözmeye çalışırlar. Böylece güç, söylemin sahibinde, yani erkekte kalır; dili belirleyen erkek, toplum yaşamının diğer bütün kurallarını da belirler; Baba'nın Kanunu'nun (yani dilin) egemen olduğu bir dünyada kadının kültürel cinsiyeti bu söylemin keyfiliği içinde üretilir durur (Parla, 2011:31).

Dil ediminin kazanım süreci üzerinde çalışan Kristeva, anne-çocuk ilişkisinin psikanalitik görünümüyle yakından ilgilenmiştir. Kristeva, çocuğun gelişimindeki anlam verme ve dil edimini kazanma yolunda iki önemli ve birbirinden kopuk gibi düşünülen imgesel ve simgesel düzeni birbirine bağlı görür. İmgesel ifadenin taşıdığı bilinçdışı izler, simgesel olana müdahale eden hayallere ve isteklere dönüşür. Bu geçişlilik, dilin eril yapısının simgesel aşamada kız çocuğu devre dışı bırakmasına artık şüpheyle yaklaşmamızı sağlar (Yamaner, 2005: 4).

Kristeva, Lacan'ın gerçek-simgesel-imesel ayrımından yola çıkarak dili semiyotik ve sembolik olmak üzere ikiye ayırmıştır. Ona göre semiyotik, büyük ölçüde konuşma becerisinin öncesi ve sonrasını oluşturan sözlü, yazılı iletişim biçimlerine işaret ederken, sembolik yasanın düzeni, yapı ve anlam üzerine odaklanmaktadır. Kristeva semiyotiğin, sembolik düzenin oluşması ve yaratılmasındaki dinamik olduğundan yola çıkarak eril dile karşılık “şiirsel bir dil” önermektedir. Kristeva şiirsel dili “Eğer sosyo-sembolik düzen ataerkil bir biçimde tahayyül edilen bir babanın hâkimiyetindeyse, bu düzeni ihlal etmek nasıl mümkündür?” sorusuna karşılık olarak koyar (Chanter, 2009:101-105).

Bir başka yaklaşım, var olan dil düzeneği içinde bir yeniden okuma ve hiç yazılmamış olanı yazma düzeni kurarak, saklıda kalan sözcüklerin katılımıyla, daha içeriden bir dönüşüm önerisini getirir. Bu yaklaşımın belirgin temsilcisi, bir eleştirmen ve yorumcu olmasının yanı sıra kurmaca metinler de yazan bir teorisyen,

Helene Cixous'dür. Romanlar ve tiyatro oyunlarında, kuramsal çalışmalarının uygulamasını gördüğümüz Cixous, dil ve yazma gibi iki önemli araçtan, kültürel olanın kuruluşunu irdelemek için yararlanır. Cixous dili ataerkil baskının merkezi olarak görür: “Çünkü var olur var olmaz bir dil içine doğarız ve dil bizimle konuşur, kendi yarasını, bir ölüm yarasını bize zorla kabul ettirir” (Cixous, 1981: 45).

Kültürel olan, kadınlar ve erkekler için ayrı ayrı kurulmaktadır. Kültür/doğa, yazma/konuşma ikilikleri, erkek/kadın ikiliğinde, hep kadının aşağı tutulmasıyla süregelmiştir. Ataerkil toplumda kadın, tüm mitlerde “öteki” konumunda temsil edilmiştir. Cixous kadın yazını “Sembolik olanın dışladığı annenin sesini ya da arkaik olanın iletilmesi” olarak tanımlarken bazı şeylerin kadınsı imgelemi oluşturacak şeyler yazılmaya başlaması gerekliliğinden bahseder (Cixous, 1981: 54).

Medusa'nın Gülüşü'nde Cixous şöyle söyler:

Artık kadınlar çok uzaklardan geri dönmekteler; hep var olandan: “hariçten”, cadılardan; aşağıdan, “kültürün ötesinden. Kadınlar kendi farklılıklarının, kendi bedenlerinin otantik doyumuyla yazmalı, konuşmalıdır. Kendinizi yazın. Bedeniniz duyulmalı. Ancak o zaman bilinçaltının sonsuz kaynakları ortaya çıkacaktır. Kadınlar, konuşmalı ve böylece ezilişlerine dayanan tarihe yıkıcı bir giriş fırsatını yakalamalıdır. Yazmalı ve böylece kendilerine anti-logos silahıyla yol açmalıdırlar. Kadınlar sessizlik kapanından kurtulmalıdırlar. Yalnızca kıyı ya da harem olan alanı kabul etmeye yanaşmamalıdır (Cixous, 1976:880-881).

Cixous, kadınları erkeklerin sözcükleri ile kurdukları dünyanın dışına giderek kendilerini yazma mücadelesi vermelerini ister. Buna karşın, Cixous'un erkeklerle ilişkilendirdiği yazma türü, insanlığın biriktirilmiş bilgeliğine uygun düşmektedir. Bu düşünceler resmi olarak damgalanıp onaylandığından, artık hiçbir şekilde kımıldatılamaz ve değiştirilemez. Bunun için Cixous'a göre, kadıncıl yazılar, sadece yeni türden yazılar değil, “aynı zamanda değişme olanağını altüst edici düşünceler için bir başlangıç noktası gibi hizmet edecek bir alan, toplumsal ve kültürel standartları dönüştürmeni ilk hareket ettiricisi olabilecektir.”

Şu anda dili yöneten kurallarla sınırlanmayan bir yazma şekli geliştiren kadınlar Batı dünyasında düşünme ve yazma şeklini ve bu şekilde kadının dünyadaki yerini değiştirebilecektir (Cixous, 1976: 878-879).

Irigaray da yaptığı çalışmalarla kadınlara ait bir dilin imkânlarını araştırmıştır. Dil ve toplum arasında paralellik olduğunu savunan Irigaray'a göre cinsiyet farklılığı dili belirlerken aynı zamanda dil tarafından da belirlenir (Irigaray, 2006:18). Irigaray, toplumsal dönüşüm için dilsel dönüşüm gerektiğini, yıllardır erkeklerin oluşturduğu dile ile kadınlar konuştuğu sürece kendilerine ait benlikleri olamayacağını belirtmiştir. Kadın erkeklerin belirlediği dil içerisinde erkeklerin amaçları uğruna kendine yabancılaşmaktadır Kadın kendine ait olanı geliştiremediği müddetçe adlandırılmaya, konumlandırılmaya mahkûm kalacaktır. Irigaray'a göre bu mahkûmiyeti kırmak adına kadınlar konuşmalıdır, kendilerine ait olanı söylemelidir. Bu bağlamda kadın gibi konuşmanın yollarını bulmalıdırlar. Kadın gibi konuşmak, bir dışarının varlığına, bir ötekine ihtiyaç duymayan bir konuşmadır (Irigaray, 1980: 74).

Luce Irigaray, dayatılan eril söylemleri içeren ataerkilliği eleştirir ve bütün bu kuşatıcı yapılara "dişil dilin" öne çıkarılmasını ve feminist bir dil geliştirilmesini savunur. Irigaray'ın çeşitli çalışmalarının genelindeki temel kaygısı mevcut dilsel sistemin kadınlar üzerinde ne kadar baskıcı olduğunu göstermektir. Bir diğer kaygısı ise yeni bir feminist dil aracılığıyla değişimin nasıl mümkün olacağını göstermektir. Irigaray kadınların bir araya gelmeleri ve erkekler tarafından belirlenenden öte sosyal varoluş olanakları keşfetmek için erkek toplumu tarafından atanan ve öğretilen alanlardan, jestlerden, rollerden kaçmaya başlamaları için feminist bir praksis ihtiyacının altını çizer. Bu da feminist bir dil geliştirerek mümkün olabilir (Irigaray, 1985: 128-143).

Irigaray'a göre asıl sorun ataerkil sosyal yapıdır. Kadınlar için tehlike "kadınları dışlayan ve tek başına bırakan sosyal yapı ve onların hizmetindeki dildir". Irigaray'a göre, kadınların statüsünde kökten bir değişim için yapılması gereken şey, cinsiyet farklılığının diğer terimini temsil edecek güçlü bir kadın söylemi veya dili yaratmak olacaktır (Akt. Durudoğan, 2010: 85).

Erkeklerin ve kadınların söylemleri arasındaki farklılıklar, hem dilin hem de toplumun etkileri sonucu oluşmuştur. Dil ve toplumu birbirinden ayırt etmek olanaksız olsa da, kültürel dönüşümü stratejik olarak kimi zaman dil, kimi zaman da kültür açısından vurgulamak mümkündür. Ama asla edilgen bir şekilde dilin evrim geçirmesini beklememeliyiz. Söylemin ve dilin dönüştürülmeye çalışmasının sağlayacağı avantajlar, daha fazla kültürel olgunluk ve daha fazla toplumsal adalet elde etmede tereddütsüz kullanılabilir. Söylem ve dil boyutunun kültür üzerindeki öneminin hiç dikkate alınmaması, yansız olduğu iddia edilen teknolojinin hükümranlığını, toplumsal ve kültürel parçalanmaları ve çeşitli tekçi sömürgecilikleri fazlasıyla güçlendirmektedir (Irigaray, 2006:33).

Helene Cixous ve Luce Irigaray'e göre, erkek egemen söylemle uğraşmak da bir tür vakit kaybı sayılabilir. Kadınlar artık toplumsal biçimde belirlenmiş kimlik imajlarını yıkmakla uğraşmak yerine daha yapıcı bir yazın biçimi benimseyip, özgürce kendi dillerini kullanmalıdırlar; çünkü ne kadar bastırılmış ve saptırılmış olursa olsun, bir yerlerde kadına özgü bir dil vardır ve erkek baskısına karşı çıkmak için de zaten dilden başka silah düşünülemez. Erkek egemen dili işlemez hale getirmek kadın hareketinin birinci adımını oluşturmaktadır (Parla, 2011:32).

Irigaray ve Cixous'a göre, kadınlar tarih boyunca erkeklerin cinsel objeleri olmanın ötesinde tanımlanmamış; bakire, fahişe, eş ya da anne sınıflandırmaları içinde düşünülen kadınlar, kendilerine has cinselliği ifade edip yaşama fırsatı bulamamışlardır. Eğer bunu başarabilir, bu tecrübelerini dışarı vurabilecekleri yeni bir dil ve ifade alanı yaratabilirlerse, erkek egemen söylem ve anlayışa yalnızca kuram değil, aynı zamanda uygulama alanında da karşı gelebileceklerini düşünmüşlerdir (Akt. Durudoğan, 2010: 70).

4. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

En büyüğünün yaşı 50 en küçüğü ise 24 olan toplam 52 kadın ile yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Görüşmeler sırasında ses kayıt cihazı kullanılmış olup görüşme soruları yaşamlarını oluşturan unsurlardan - aile, çocukluk, annelik, eş ile ilişkiler, iş yaşamı, zevkler ve beğeniler- oluşmaktadır.

Bu kadınların 26'sı eğitim seviyesi yüksek kategorisinde olup bir tanesi profesör, bir tanesi doktora derecesine sahip, yedi tanesi yüksek lisans yapmış ve kalanı üniversite mezunudur. Eğitim seviyesi düşük kadınların 7'si lise, 13'ü ortaokul, dört tanesi ilkokul mezunu olup iki tanesi okula gitmemişlerdir, okuma yazmayı sonradan öğrenmişlerdir.

Eğitim seviyesi düşük kadınların biri güvenlik görevlisi, biri kuaför, dört tanesi ev işçisi, üç tanesi apartman görevlisi, iki tanesi eşleri sebebiyle işlerinden ayrılmış olup kalanı müstahdem olarak çalışmaktadır. Eğitim seviyesi yüksek kadınların unvanları ve meslekleri ise; bankacılık sektöründe çalışan dört müdür, beş müdür yardımcısı, beş uzman-yetkili, bir savcı, bir özel bir şirkette bölge müdürü, bir profesör, bir çevirmen, bir eczacı, bir özel şirkette yönetici, bir turizm şirketinde yetkili, bakanlıkta çalışan üç uzman, bir ziraat mühendisi ve bir dernekte çalışan uzmandır.

Eğitim seviyesi düşük kadınların 23'ü evli, 1'i boşanmış, 1'i hiç evlenmemiş ve 1'inin eşi vefat etmiştir. Eğitim seviyesi yüksek kadınların ise 21'i evli, 2'si boşanmış ve 3'ü hiç evlenmemiştir. Eğitim seviyesi düşük kadınların 17'sinin 2-4 adet çocuğu, 7 tanesinin 1 tane çocuğu bulunmakta olup 1'inin çocuğu olmamıştır, diğeri ise hiç evlenmemiş olup çocuğu yoktur. Eğitimli kadınların 2 tanesinin 2 çocuğu, 17'sinin 1 çocuğu vardır.

Görüşmeler yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak ses kayıt cihazı ile gerçekleştirilmiştir olup görüşmeler ortalama bir saat sürmüştür.

Bu çalışmada gerek verilerin toplanması için görüşmelerin yapılması gerekse bu verilerin yorumlanmasında feminist yaklaşım kullanılmıştır. Feminist yöntem hiyerarşik, otoriter ve yönlendirici olmayan bir üslubu esas alır ve geleneksel yöntemlerin objektiflik, etkinlik, araştırmacının araştırma öznesine belirli bir mesafeden duruşu gibi ilkelere çok fazla bağlı oluşunun, gerçekliğin derinlemesine kavranmasını engelleyen kurallarına dikkat çeker. (Kümbetoğlu, 2008: 54) Feminist araştırma görüşmeyi belirli bir biçimde yeniden tanımlar. Geleneksel görüşmeyi, eril özellikleri vurgulayan duyarlılığı, duygusallığı ve

kültürel olarak dişil görülen diğer özellikleri dışlayan eril bir kültürde yerleşmiş eril bir paradigma olarak görür (Punch, 2005: 169).

Saha çalışmasından söz edildiğinde, en önemli noktalardan birisi hiyerarşi olarak ön plana çıkmaktadır. Sahada bir hiyerarşi söz konusu ise bu durumda araştırmacı daha alt bir konumda olarak işe başlamalıdır. Araştırmacı ve araştırma nesneleri arasındaki dikey ilişki ve yukarıdan bakışın yerini aşağıdan bakışa bırakmalıdır, Saha çalışmasında araştırmacılar eşitlikten ziyade altta olmayı kabullenmeli, deneyimlerin ön planda olması gerektiğini kavrayarak ve kadınların kendi seslerine yer verilmesini sağlayarak, içerik analizlerinde anlamlandırmaların kadınlar tarafından yapılmış ve yansıtılmış olmasına dikkat etmelidirler. (Birkalan Gedik, 2009: 321-322; Mies, 1983: 52)

Marie Mies feminist araştırmada “değerden arınmış araştırma önermesi” yerine “bilinçli tarafsızlık”ın uygulanması gerektiğini belirtir. Araştırma nesnelere karşı tarafsızlık ve kayıtsızlık ilkesi yerine, araştırma nesneleri ile kısmen yan tutan, kısmi özdeşleşmeyle gerçekleştirilen bilinçli tarafsızlık, yalnız araştırma nesnelere değil, araştırma öznelerini de daha büyük sosyal bütünün parçaları olarak değerlendirir. Bilinçli tarafsızlık salt sübjektivizm (öznellik), ya da basit empatiden farklıdır. Sınırlı bir özdeşleşme temelinde araştırmacı ile nesneleri arasında eleştirel ve diyalektik bir mesafe oluşturur. Her iki tarafta da algılanan bozuklukların düzeltilmesini olanaklı kılar ve hem araştırmacının hem de araştırılanların bilinçlerine açıklık getirir. (Mies, 1983: 52)

Feminist yöntem kaynağını öncelikle kadın deneyiminden alır. Kadın deneyimlerinin anlamını açıklayabilecek kimselerin kadınlar olması gerektiği vurgulanmalıdır. Diğer bir husus, kadın deneyimleri açısından sorun olarak kabul edilenin ne olduğuna ilişkin araştırmaya başlandığında araştırmacının kadınlara yönelik olması gerektiğini görmemizdir. Bu araştırmanın amacının sosyal olayları kadınların istediği ve gereksindiği biçimde kadınlar açısından açıklığa kavuşturulması olduğu anlamına gelir. (Harding, 1987: 39-42; Kümbetoğlu, 2008: 56) Feminist teoriye göre temel olarak araştırmacının duruşu, kadınlara ilişkin

bilginin elde edilmesinde ve diğer kadınları anlama çabasında önemlidir. Aynı duruş kadınları birincil veri kaynakları olarak “bilen öznelere” olarak görme ve değerlendirmeyi getirmektedir. ”İçeriden bakış” ve “içeriden bilgi” feminist yöntemin kurallarını belirleyen en önemli özelliktir. (Kümbetoğlu, 2008: 53)

Tüm bu unsurlar dikkete alınarak çizilen çerçevede görüşmelerin özellikle sohbet havasında geçmesine çalışılmış, görüşmeci statüsünün mümkün olduğunca kırılmasına özen gösterilmiştir. Görüşme bulgularının değerlendirilmesi sürecinde ise dışardan bakış yerine, incelenen kelimeleri ve tanımların kadınların hayatındaki yerine yabancı olmayan, onları kendisi de kullanan bir gözün bakışı tercih edilmiştir.

5. ARAŞTIRMA BULGULARININ DEĞERLENDİRİLMESİ/ KADINLARIN DİLİ-TANIMLARI-SÖZCÜKLERİ

Araştırma bulgularının değerlendirilmesi üç başlıkta ele alınacaktır. Kadınların görüşmeler sırasındaki ifadelerine yer verilerek yaşamlarına ilişkin söylemleri ve bu söylemleri oluşturan kelimeleri, cümleleri, bunları kullanım şekilleri üç kategoride izlenecek olup bu incelemede esas itibarıyla kadınların kamusal yaşamı, özel yaşamları ve kendilerine ilişkin tanımları incelenecektir.

Kadınların gündelik yaşamlarını sürdürürken kullandıkları dilin bütünüyle incelenmesi amaçlandığından yaşamın sürdüğü alanlar bu başlıkların oluşturulmasına esas alınmıştır: Eş ile ilişkilerin büyük bölümünü oluşturduğu özel yaşam, iş ilişkilerinin büyük yer kapladığı kamusal yaşam ve kadınların kendi bireyselliklerine yönelik tanımları.

5.1 ÖZEL YAŞAMA İLİŞKİN TANIMLAR

5.1.2 Eş İle İlişkiler

Kadınların eşleri ile ilgili konuşmalarındaki ifadeleri başlangıçta ortaktır. “İdeal bir eş nasıl olmalıdır?” sorusuna hemen hepsi ‘eşleri gibi’ olabileceği cevabını vermekte ama sorular ilerledikçe bu tanımla çok benzeşmedikleri ortaya çıkmaktadır.

Tennur kocasının ideal olduğunu fakat evde hiç bulunmadığını söylemiştir: *“Kocam gibi olmalı ama daha az çalışmalı, ailesine daha çok zaman ayıran kocam gibi bir insan olabilir. Çok sakın bir adam, sevecen. Bana ve oğluma olan sevgisinden eminim akıllı ve mantıklı bir insan ama evde yok. İşinde çok sorumluluk sahibi ama evi sallıyor annemin bir lafı var eşim her şeye tamam der ama hiçbirini yapmaz aynen öyle.”*

Erkekleri tanımlarken kullanılan ifadeler her zaman olumlu, olumsuz olsa bile bu olumsuzluğu meşrulaştırıcı yönde kullanılmaktadır. Tennur’un ifadesinde görülen işinde sorumluluk sahibi olması ve para kazanması, yani erkin ana işlevini yerine getiriyor olması onun aslında hoşnut olunmayan diğer özelliklerini bertaraf etmektedir.

İdeal eşin eşi gibi olduğunu söyleyen diğer bir kadın Yurdanur’un ifadesi: *“Bahri gibi. İstemediğim bir şeyi yaptırmaz özgür bırakır, isteklerime önceliklerime saygı gösterir.”* Görüldüğü gibi “istenilmeyen bir şeyi yaptırmaması” olumlu bir özellik olarak dile getirilmekte, zaten olması gereken bir durum o eşi ideal eş yapmaya yeterli olmaktadır.

Eğitim seviyesi düşük kadınların ideal eş kavramlarını şu ifadeler özetlemektedir:

“Eşimden yana memnunum hiç problem yaşatmaz bana dövmez sövmez küfür hiç bir şey olmaz tabii mesleği daha iyi olabilirdi.”(Aysun)

“Erkek evin erkeğiysen evin sorumluluğunu taşımalı erkek erkekliliğini kadın kadınlığını bilmeli.”(Aysel)

“Eşim ideal bir eş sonuçta içkisi yok, kumarı yok, karı kız ayağı yok, çıkayım gezeyimi yok bizle gezer.”(Ayşe)

“Tuttuğunu koparmalı, yeri geldiğinde baba yeri geldiğinde oturaklı bir koca olmalı çalışkan olmalı.”(Suna)

Kocanın içkisi, kumarı, çapkınlığı yoksa ve evini geçindiriyorsa ideal eş olarak tanımlanmaktadır. İki kategoriden kadınlar arasında en büyük fark bu tanımlamanın yapılması sırasında ortaya çıkmakta, eğitimin yükseldikçe tanımlardaki “içkisi olmasın yeter” ifadesi yerine daha farklı tanımlara bırakılmaktadır. Bununla

beraber bu ana farklılık dışında eşlerin kadınlardan beklentileri her iki kategoriden kadınların cevaplarında aynı kelimeler ile kendini göstermektedir:

“Güler yüz, az söylenme az tartışma ev işleri ile ilgili hiçbir şey yapmasa, hayat müşterek olmasa.”(Sinem)

“Oturup TV’de maç seyretmeyi bekliyor yemeğim yapilsın çocuğuma bakılsın ben oturayım.”(Ebru)

“Ne kadar okumuş olursa olsun bir çocuklarının anası ol istiyor. Her şeyi birden ol istiyor.”(Arzu)

“Her yere yetişmesini bekliyor gördüğü örnekler de öyle anne dediğin evinde yemeğini de yapar çocuğuna da bakar işine de gider yoruldu da demez bir yerde oflarsan dönüp bakabiliyor.”(Esin)

“Anelik, her şeyi düşünsün, aklına gelenleri hatta gelmeyenleri de düşünsün.”(Elif)

Yukarıdaki tanımları yaparken kadınlarda gözlemlenen genel tavır kabullenmişliktir. Erkeklerin ev içi iş bölümünde minimum rol üstlenmelerini sıradan ve doğal bir gerçek olarak dile getirmektedirler. Bir yandan sürekli olarak erkek dilinin ve hegemonyasının beklentilerinin meşrulaştırılması, içselleştirilmesi de önemli bir husustur. *“Bizimki işte düzenli, tertipli olsun her şey, karnı tok olsun sırtı pek olsun. Çok fazla şey beklemiyor mesela benden bakımlı bir insan olmamı falan beklemiyor, kilo almamamı bekliyor tabi de işte eşim güzel olsun, beni şöyle karşılasın böyle giyinip karşılasın diye bir şeyi yok.”* Pınar eşinin aslında “çok da fazla şey istemediğini belirtmekte, bu fazla istememeyi de aslında geleneksel olarak erkeğin kadından beklentilerini –güzel olsun beni karşılasın vs. - içselleştirerek yapmaktadır. Yani erkek bunları aslında talep edebilir, böyle bir hakkı vardır ama talep etmeyerek kadının ona minnet duymasına neden olmaktadır. Bu durum ev işçisi olan Asiye’nin kocasının beklentilerini belirttiği *“Sevgiyle saygıyla güler yüzle karşılaması halini hatırlı bilmesi.”* cevabından çok da farklı değildir.

Diğer bir nokta ‘temsiliyet’ kavramıdır: *“Her platformda onu başarılı bir şekilde temsil etmesini ister, kılık kıyafet vb. gibi her şeyi düzgün olmalı. Hem hayat hem yatak arkadaşı.”(Nur).* *“Bütün erkekler hemfikirdir: Saygıda kusur etmesin, namusuna laf getirmesin, sesini yükseltmesin, gittiği ortamda beni*

temsilen ağır olsun.”(Gonca). İki farklı kategoriden kadının ifadesinde görülen aynı temsil ifadesi, aslına kadının alanının özel, ev içi, erkeğinkinin kamusal alan olduğunun kadınlar tarafından genel kabul gördüğünün belirtisidir. Kadın erkeğin alanına çıktığında onu başarıyla temsil etmelidir.

İdeal bir evlilik sorulduğunda *“Tanışmadım biz standart yaşıyoruz.”* diye cevap veren Deniz’e standardın ne olduğu sorulduğunda her işi kendisinin yaptığını belirtmiştir. Buna benzer “normal”, “herkes gibi” ifadeleri de çeşitli kadınlar tarafından dile getirilmiştir. Bu kelimeler, kadının ev ve çocuğa ilişkin sorumlulukların çoğunu yerine getirdiği ataerkil işbölümünü tanımlayan kelimeler olarak kullanılmakta olup dile bu şekilde olağan bir şekilde yerleşmesi mevcut yapının içselleştirilmesini sağlamaktadır.

“Birlikte vakit geçirmekten sıkılmamak, beraber vakit geçirmekten hoşlanmak. Eşim hiç evden çıkmaz hep beraberizdir, gerektiğinde beni özgür bırakır.” Nur tüm görüşme boyunca evliliğinin ve eşinin çok çağdaş olduğunu vurgulamış ama her cevabında bağımlılığını ve bağımlılığı ortaya koyan cevaplar vermiştir. Burada da özgürlüğü yine eşinin ellerindedir ve özgür bırakır derken bu eşini yücelten bir ifadeyle ve minnetle dile getirmektedir.

Eşinin beğenmediği yönleri sorulduğunda Zeynep’in verdiği cevap dikkate değerdir:

“Erkek olması. Boş ver ona ne takılıyorsun der mesela. Detaylara takılmama yani onlar (erkekler) daha düz düşünüyor sen daha kıvrımlı düşünüyorsun. Bayanın ve erkeğin bir olaya bakışı farklı olduğu için yani bu farklılık olduğundan dolayı, bayan ve erkek farkından dolayı çatışıyoruz. Yoksa biz eşimle çok benziyoruz aslında verdiğimiz tepkiler falan çok açıdan benziyoruz ama bir olaya sen bayan açısından bakıyorsun daha titiz bakıyorsun o erkek açısından bakıyor daha geniş yaklaşıyor.”

Bu seni rahatsız ediyor mu?

“Rahatsız etmiyor çok fazla.”

Zeynep’in ifadesi özel yaşama ilişkin tanımları özetler niteliktedir. Kadınların ve erkekler arasındaki işbölümünün adaletsiz dağılımının temel olduğu çatışmalar, kadın ve erkek olmaktan dolayı

“kendiliğinden” oluşan farklılıklara bağlanmaktadır. Kadınların gündelik hayat içerisinde sürekli çözmek zorunda oldukları nitelik bakımından önemsiz gözükken ama nicelik olarak bir o kadar fazla sorun, yukarıdaki ifadede belirtilen “bakış”ın farklı olmasını zorunlu kılmaktadır.

5.2.KAMUSAL YAŞAMA İLİŞKİN TANIMLAR

5.2.1 İş Yaşamı

İş yaşamına ilişkin sorular kadınların işyerinde çalışma arkadaşları ve yöneticileriyle olan ilişkilerini tanımlamalarına ilişkindir. Kadınların karşı karşıya kalması en önemli kamusal alan işyerindeki ilişkilerde ortaya çıkmaktadır. “Kadın çalışan mı erkek çalışan mı tercih edersiniz?” şeklindeki soruya kadınların bir kısmı erkekleri tercih edeceği yönünde cevap vermiştir:

“Erkekler daha çok dürüst oluyorlar.”(Ayça)

“Erkek. Daha az kaprisli oluyorlar, sonra klasik işte kadınlar hamile kalıyor, çocuğu çocuğu oluyor.”(Tennur)

“Erkeğe daha kolay iş yaptırırım.”(Seda)

“Çok seyahat edeceği bir işse erkek tercih ediyorum ama ofiste benim her türlü işimi toparlayacak şeylerde kadın tercih ediyorum çünkü daha çok titiz oluyorlar.”(Esin)

“Erkek isterim bayan grubuyla uğraşmak inanılmaz, her şey konuşuluyor işler çığırından çıkıyor erkekler olunca seviye korunuyor ister istemez.”(Filiz)

Yönetici olarak kadın mı erkek mi tercih ettikleri sorulduğunda ise kadınların yarısından fazlası erkek tercih ettiğini söylemiştir:

“Erkek. Kadınlar çok daha hırslı oluyorlar.”(Neşe)

“Bir kadın onun önüne geçince tolare edemiyorlar erkek geçse çok fazla bir şey olmuyor. Kadınlar çok konuşuyor. Bayanların handikapı çok rekabetçi olmaları.”(Filiz)

“Kadınlar kaprisli oluyor erkek yönetici tercih ederim. Kadınlar olunca işin içine başka şeyler giriyor.”(Emine)

“Kadın amir iyi ama aynı seviyede olursa rekabet oluyor erkek tercih ederim. Kadın kadının kurdu.”(Seda)

“Erkek amirlerle daha rahat çalıştım bunun sebebi rekabet olmaması, kadın devreye girince rekabet başlıyor.”(Elif)

“Erkek yönetici. Kadınlar daha sorgulayıcı, daha çok şey üzerinde vakit harcıyorlar. Gereksiz şeyler üzerinde duruyorlar. Bizim müdür de öyle mesela ama bir şey söyleyince hayır diyorum eğer hatalıysa tamam diyor ama kadın asla kabul etmez hırs yapar iddia eder.”(Nur)

“Erkek yönetici. Kadınlar sıkıntılı çünkü menopozu var çocuğu var muayyen günü var komple sıkıntıyız.”(Sinem)

İşyerinde kadınlarla mı erkeklerle mi daha iyi anlaştıkları sorusuna “fark etmiyor” cevabı geldiği gibi kadınların kapris, dedikodu ve egolarını ön plana çıkaran özelliklere sahip olduğunu vurgulayan cevaplar dikkat çekicidir:

“Bir şeyi kadına söylersen onun yaymayacağı yer yok. Zaten dedikodu kadının mayası, o yüzden yayar.”(Deniz)

“Fark etmiyor kadınların ama daha cadaloz kaprisli alttan iş çeviren kişiler gibi geliyor.”(Pınar)

“Ben erkeklerle daha rahat anlaşıyorum. Ben çok sıkılıyorum artık muhabbetler aynı sürekli altında bir şeyler arama söylediklerini altında, dedikodu. Erkekler daha düz.” (Şahika)

“Erkeklerle daha kolay anlaşıyorum işyerinde resmiyet gerektiriyor kadınlar pek ona uymuyor buna.”(Filiz)

“Erkeklerle böyle daha mesafeli düz ilişkin oluyor kadınlarla ilişkiye böyle duygusal bir şey giriyor insani ilişkiler giriyor.”(Arzu)

Yukarıdaki ifadelerden görüldüğü gibi işyerlerinde kadınlar söz konusu olduğunda genellikle olumsuz ifadeler kullanılmaktadır. Kullanılan kelimeler örneğin ‘hırs’ kadınları tanımladığında olumsuz bir ifadeye

dönüşmektedir. Kadınlar hemcinsleri tarafından da kaprisli, dedikoducu veya aşırı duygusal olarak tanımlanmakta ve işyerinde daha profesyonel olarak nitelendirilen erkekler tercih edilmektedir.

Kadınların iş yaşamı içerisinde dedikoducu olduğu, kadınlar tarafından en çok dile getirilen husus olmaktadır. Kadınların hiçbiri kendisinin dedikodu yaptığını kabul etmemekte bunu diğer kadınların yaptığı –erkeklerin değil- ve iş yaşamını son derece olumsuz etkileyen bir unsur olarak tanımlamaktadırlar. Dedikodunun kadınlara atfedilmesi, olumsuz olarak nitelendirilmesi de eril bakış açısının ve tarihsel olarak yansımasının bir sonucu, oluşturulan ideolojinin bir parçasıdır. Bu tarihselliğe kısaca bakacak olursak:

Kadın sözlü kültürünün bir parçası olan dedikodunun gerile(til)mesi ve –eril- yazılı kültürün gelişmesi modernliğin özel alanı kamusal alandan ayırma çabalarıyla ilişkilidir. Erkeğe ait olduğu varsayılan kamusal alan rasyonel aklın, bilimin, felsefenin, politikanın, soyut evrensel düşüncenin alanı olarak kurulurken “kadınlara tahsis edilen” özel alan ise gündelik sıradanlığın, ev işlerinin, çocuk bakımının, önemsiz ayrıntıların alanıdır. Egemen eril söylem kadının sözünü kamusal alandan dışlayıp özel alana kapatmakla kalmaz kadının bu dar alandaki konuşmasını dedikodu, boş laf, gevezelik, dırıldır gibi sıfatlarla aşağılar. Yüksek ve ciddi fikirleri ancak kamusal mekân ve yazılı kültüre egemen olan erkek üretebilir, küçük, değersiz uğraşların vuku bulduğu özel alanın bir parçası olan kadın ise ancak, dedikodu üretebilir. Dedikodu gündelikliğiyle, “ciddi olmamasıyla”, taşıdığı duygusal yükü, oyuncu niteliğiyle, “başı sonu olmayışıyla”, lineer bir anlatı olarak kurulmamasıyla, iniş çıkışlarıyla seyrinin tahmin edilemezliğiyle, akışkanlığıyla, kaotikliğiyle “anti rasyonel” yapısıyla, “kadınsı tekinsizliğiyle” modernlik için bir endişe kaynağı olup çıkmıştır (Çabuklu, 2007: 35).

İşyerleri gibi sosyal ilişkilerin ve örüntülerin olduğu tüm kamusal alanlarda varlığını sürdüren dedikodu, kadınlar tarafından diğer kadınlara atfedilen ve olumsuz olarak nitelendirilen bir eylem olmuştur. Kadınlar arasında kullanılacak bir mecra olabilecekken, egemen eril dil ve kültürün dedikoduya olumsuz anlamlar yüklemesi ile kamusal alanda, işyerinde kadınları karşı karşıya getirmektedir.

5.3 KADINLARIN KENDİLERİNE İLİŞKİN TANIMLAR

5.3.1 Kız Çocuk Olmak

Kadınların öykülerini anlatmaları için bu öykünün başladığı yer esas alınmıştır. Kadın ve erkeğe ilişkin kodların biçimlendiği çocukluk döneminin ileriki yaşama ilişkin etkileri anlaşılmaya çalışılmıştır.

Kardeşlerine farklı davranılıp davranılmadığı sorusuna eğitim seviyesi yüksek kadınlar genellikle “*farklı davranılmadı*” şeklinde cevaplamaktadırlar. Kadınların bunu anlatırken kullandıkları cümleler ise bunun aksini göstermektedir: “*Bir farklılık görmedim ama erkek kardeşime annem hiç sorumluluk vermezdi. Bir yere gittiğinde sıkı sıkı tembih ederdi aman o aç kalmasın diye, bizim bir şekilde başımızın çaresine bakacağımızı düşünürdü, ama o erkek kendine bakamaz düşüncesiyle onu daha el bebek gül bebek büyütmiş olabilir. Evlendiğinde bir ocak açmamış ütü yapmamış bir insandı kardeşim yani ayrımcılık olmadı ama o şekilde büyütüldü.*” Ayça’nın verdiği cevaba bakınca farklı davranıldığına ilişkin tanımlamanın yapılamadığı, rollerin klasik ayrımının kabullenilişi açıkça görülmektedir, diğer bir ifadeyle toplumsal cinsiyet rollerinin aslında algıya yerleşmiştir fakat bunun farkına değildir veya tanımlama eksikliği içinde bulunmaktadır. Bu da Kristeva’nın belirttiği sembolik evreye işaret eder. Çocuk babanın yasasının ayakta tuttuğu sembolik evreye geçince yani dili öğrenince ona tabi olur, çünkü dil sembolik otoritenin kontrolündedir. Babanın dili çerçevesindeki anlamların dışına çıkamayan kadın kız çocuk olarak kendisine erkek çocuktan farklı yaşam pratikleri ve sorumlulukları üstlenmesini tanımlamakta yetersiz kalmaktadır.

Kız çocuk olmak kamusal alanda sıkıntıları getirmektedir: “*Üniversitede tek başına yaşamak zorunda kaldım o zaman çok zorluk hissettim belirli bir saatten sonra dışarı çıkarken bile çok tedirgin oluyordum keşke erkek olsaydım dediğim oldu. Okul ile ev arası uzaktı.*” (Ebru)

Mutlaka belli kuralları ve aşılmaması gereken sınırları getirmektedir “*Özgürlüğü daha kısıtlı oluyor kız çocuğun tabii her istediğini yapamıyorsun, her zaman böyle bu*” (Tansel), “*Toplumdan, kurallarından dolayı demiş olabilirim ailemden dolayı değil de*” (Emine), “*Kız çocuk olunca mutlaka Türkiye şartlarında*

kurallar vardı işte şu saatte eve gel falan gibi” (Müge) şeklinde ifade ettikleri gibi kadınların belirli sınırlamalar uymalar gerekliliği ortaya konmuş ve benimsenmeye başlanmıştır. Elif’in ifadesi bu sınırları özetlemektedir: *“Çok marjinal olmadığın sürece daraltacak bir şey yoktu”*(Elif).

Kız çocuk olmayı herhangi bir sıkıntı veya sınırla tanımlamayan kadınlar bu durumu “erkek gibi olmak” ile tanımlamaktadırlar. *“Ben ne kadar kız evlat olsam da erkeksi büyüdüm, çetin cevizdim.”*(Filiz). *“Yok olumsuz bir yönünü görmedim aynı erkek çocuk gibiydim zaten”*(Esin). *“Erkek çocuk gibi de gezdim ettim. Çıkamazsın edemezsin diyen olmadı hiç.”*(Bilgen)

En çok akıllarında kalan nasihat sorulduğunda iki kategoriden kadınların da belirttikleri, genellikle dış dünyanın tehlikelerine karşı dikkatli olmalarını öğütleyen ifadelerdir. *“Kimseye güvenme”, “Kanma dikkat et”, “Oturmana söylediklerine dikkat et denirdi sürekli”, “Ağır taşı kimse yerinden kaldırmaz derlerdi hep”*“*Kimseye güvenme”, “Sana güveniyoruz dışarıdakilere güvenmiyoruz dikkatli ol derdi”* ifadelerinde görüldüğü gibi kurulan kamusal-özel alan ayrımında bir alandan diğerine geçişte kadınların sürekli tetikte olması, dikkatli olması, hareketlerine dikkat etmesi, dış dünyanın tehlikelerine karşı tetikte olması öğütlenmektedir.

Kız çocuk olmak ki gruptan kadın için de erkek kardeşi olduğu zaman annelik rolüne hazırlanmayı getirmektedir. Erkek kardeşleriyle aralarında kurulan ilişkide kendilerine “koruyan, sorumluluğunu alan” rolü verilmekle birlikte kadınların bunu doğal bir süreç olarak gördükleri anlaşılmaktadır. Yine kız çocuk olmanın kendilerini sakınması, koruması, kollaması sorumluluklarını gerektirdiği doğal ve olması gereken bir şekilde dile getirilmektedir. Çocukluğunu bu şekilde geçirmeyen kadınlar ise *“erkek gibiydim gezer tozardım”* ifadesi ile bu durumu dile getirmektedirler.

Kız çocuk olmak erkek kardeşi varsa annelik rolünün hemen benimsetilmesi anlamına gelmektedir. Eve ve erkeğe ilişkin sorumluluk tanımları kızlara yüklenmektedir. Sonrasında sürekli tekrarlanan cümleler itaatkâr olmasına ve belirli sınırları ihlal etmemesine ilişkindir. Çocukluğa ilişki herhangi bir kısıtlamaya

tabi tutulmaması ancak erkek çocuk gibi olma durumunda mümkün olabilmektedir. “*Erkek gibiydim zaten*” ifadesi ile özetlenebilecek bu durum “kadın olmaktan dolayı korunmama veya sakınılmama gerek yoktu”kodlamasını taşımaktadır.

5.3.2 Kadın-Erkek Tanımları

Görüşmecilere “sizce kadın nasıl olmalı erkek nasıl olmalı?” şeklinde yöneltilen soru ile kadın ve erkek tanımları incelenmeye çalışılmıştır.

“*Erkek kadın gibi olmalı ben öyle erkekleri seviyorum kadın gibi düşünmemeli.*” (Neslihan) Erkeği tanımlarken sahip olması gereken özellikleri kadın gibi olmalı diyerek bu özelliklerin –incelik, yumuşaklık gibi-kadına atfedildiğini kabullenmiş olmaktadır.

“*Kadın düzenli, evi çekip çeviren biri olmalı. Erkek her şeyden anlamalı.*” Güler’in ifadesinde kadın ve erkeğe ilişkin geleneksel iş bölümünün izlerini görmek mümkündür. Kadın evi çekip çevirmelidir, ev kadının sorumluluğundadır, erkek ise her şeyden anlamalıdır.

“*Bakınca kadın olmalı erkek gibi durmamalı kadın olduğunu göstermeli bakışıyla duruşuyla ben ona bakıyorum kadınlarda. Bakarsın erkek gibi dersin olmaz yani o ne giyse olmaz.*” (Çiğdem)

“*Kadın kadın gibi olmalı. Feminin olmalı, kadın olduğunun farkında olmalı*” (Zeynep)

Eğitim seviyesi düşük kadınlarda da ağırlıklı olarak kadın gibi kadın erkek gibi erkek ifadesi ön plana çıkmaktadır:

“*Kadın ağır olmalı, ikincisi kadın her yerde farklılaşabilir arkadaş ortamında farklı evinde farklı olmalı dengeli olmalı, erkek için o kadar değil ama kadın için önemli toplumun kadına bakış açısı farklı onun bilincinde olacak. Erkek erkek gibi olmalı, yeri geldiğinde konuşmasını bilmeli, yeri geldiğinde sahip çıkmasını bilmeli yani erkek erkekgibi olmalı Kadir İnanır gibi olmalı yani yeri geldiğinde hôt diyebilmeli bilemezsin hepimizin hataları olabilir fakat önemli olan insan gibi söylemesi.*” (Aysun)

“Erkek yedide evine gelecek içmeyecek at gözlüğü olacak gözünde sağa sola bakmayacak.” (Şerife)

“Kadın kadın gibi olmalı. Çoğunu görüyorum erkek gibi davranıyor ben de erkek gibiyim ama görünüş itibariyle kadın gibi olmalı. Bazı kadınlar kendini erkek sanıyor yani tip olarak. Erkek de erkek gibi olmalı ama evde öyle olmamalı. Efendi mütevazi oturmasını kalkmasını bilen.” (Suna)

Kadın gibi kadın tanımlamasının içine giren özellikler ise en başta güler yüzlü olmalarıdır:

“Evlirse sevgi anlayış olacak. Kadın güler yüzlü cilveli olacak soğuk olmayacak bir erkeğin en istemediği şeydir asık surat. Canın ne kadar sıkkın olursa olsun eve girdiği an güleceksin, istediğin kadar moralin bozuk olsun onun isteklerini yapacaksın.” (Rabia)

Bakımlı olmak da en çok dile getirilen özelliklerden biridir. İyi bir anne ve eş olmak, sabırlı olmak, namus timsali ve uyumlu olmak da diğer dile getirilenlerdir. Farklı olarak Hayat *“Kadın özgür olmalı ama olamıyor.”* ifadesini, Dilek *“Mesleği elinde ve güçlü olmalı”* ifadesini kullanmıştır.

Erkek gibi erkek tanımlamasının içine ise ilk başta güvenilir olması, korumacı ve sahiplenici olması, mert olması, sorumluluğunu bilmesi girmektedir.

“Kendi için yaşamalı, topluma çıktığında nasıl davranacağını konuşacağını bilmeli hal hatır sormalı her şeyden önce kendisini ispatlamalı. Eşime hep derim biraz dik durmayı öğren, hak ettiysen hak ettiğini alabilmesin. Ben bazı erkeklere bakıyorum elinden pis boklu yumurta yenmeyen erkeklere bakıyorum höt höt yapıyor işini çıkıştırıyor yemin ederim, çalışmıyor da fırıldakla ekmeğini döndürüyor ama benim eşim çok dürüst hep ondan kaybediyor.” Güllü genel geçer normlara uymayan yani genel erkeklik davranışlarını göstermeyen “höt zöt etmeyen” eşinin nasıl başarısız olduğunu belirterek erkeğin toplumda kabul gören hegemonik erkeklikten uzaklaşıncaya nasıl dışlandığını gerçeğini dile getirmektedir.

Irigaray’a göre kadınların özgürleşebilmesi için kadınların kendileri ile ilgilenmelerine imkân sağlayan bir dilin icat edilmesi olmazsa olmaz koşuldur. Bu çerçevede Irigaray’ın eril dile ilişkin eleştirilerinin hedefi de kadının nasıl tanımlandığıdır. Irigaray mevcut eril dil içerisinde kadının paramparça edildiğini, değiş-tokuşu mümkün kılan bir meta olduğunu vurgular. Bu noktada bekâret üzerinde analiz yapan Irigaray,

bakire kadının henüz erkekler tarafından işaretlenmemiş olduğunu belirtir: “Bakirelik onlar (erkekler) için değiş tokuş, alışveriştir. O (bakirelik) gelecek arzuları için keşif, tüketim ve istifade kaynağıdır. Ama bizim değil” (Irigaray, 1980: 74).

Irigaray’ın kadınların erkekler tarafından işaretlendiği, tanımlandığı açıklamasına hiç evlenmemiş ve üniversitede profesör olan İclal’in ifadesinde görmek mümkündür: Feminizm hakkında ne düşündüğü sorulduğunda “*Belki evli olsam düşünürdüm ama hiçbir şey gelmiyor aklıma. Feminist olduğum için de evlenmemiş değilim her zaman olabilirdi ama olmadı. Artık da geçti. Bundan sonra iyi birisi olsa belki.*” şeklinde cevap vermiştir. Görüşme sırasında “*Ben artık kız mıyım erkek miyim bilmiyorum*” ifadesi ile de kadınlığını erkek üzerinden tanımlamakta, evli olmamayı kadınlığı ortadan kaldıran bir durum olarak nitelendirmektedir, ancak bir erkek aracılığıyla hem reel anlamda hem de kelime anlamıyla kadın olunabilmektedir.

Profesör olan İclal’in kadınlığı erkeklik üzerinden tanımlaması aynı şekilde hizmetli olan Aysun’un cümlelerinde de görülmektedir. “Bir kadını ne güçlü kılar?” sorusuna “kadınlığı” diye cevap veren Aysun kadınlığı ise şöyle tanımlamaktadır: “*Kadınlığı yani eş olması ana olması bacı olması kısaca kadınlık özelliği.*” Aysun’a eş ana ya da bacı olmayan bir kadının kadın olarak sayılıp sayılamayacağı sorulduğunda şöyle cevap vermektedir: “*Yani tabi olabilir ama onun da mutlaka bir ezikliği vardır. Kadınlığını anne olunca, eş olunca daha çok hisseder, kadınlığını hissedince güçlü olursun.*”

Kadın tanımının kamusal hayat içerisinde nasıl yine erkek aracılığıyla gerçekleştirildiği Filiz’in ifadesinde net bir şekilde görülmektedir:

“Evlenince toplumsal anlamda insanlar farklı bakıyorlar eskiden genç kız gibi bakarken şimdi saygı duymaya başlıyorlar. Bizim müdürümüz başhekim, mesela o evli olmayanları evlendirmeye çalışır, çocuğu olmayanlara illa çocuk olsun der, benim evlenmemde de büyük etkisi vardır, zaten bizim yönetim evli olmaya çok önem verir. Yönetim herkesin düzgün aile hayatı olmasına önem verir, bekâr olanlardan veya evlenmiş boşanmışlardan ziyade düzgün bir evliliği olanlara

yönetimde yer verirler, kendileri düzgün bir evliliği yönetemiyorsa burayı hiç yönetemez şeklinde bir düşünceleri var. Beni müdür yardımcısı yaparken bunu göz önünde bulundurmışlar mesela sonradan söylediler. Kariyer anlamında çocuk benim için çok iyi oldu evlilik de aynı şekilde.”

Kadınların kadın kelimesi yerine bayan kullandıkları görülmüştür. Bir dilde “kimi varlıklardan, nesnelere söz edildiğinde doğacak korku, ürkme, iğrenme gibi duyguların, kötü izlenim ve çağrışımların önlenmesi amacıyla yönelen ve dünyanın her dilinde rastlanan değiştirme olayı”naörtmece, güzel adlandırma denir. Türkçede saygı duyduğumuz kadınlardan bahsederken veya onlara hitap ederken “kadın” kelimesinden kaçınılır, yerine “bayan” kelimesi kullanılmaya çalışılır. Bu örtmece, kadın kelimesinin kimi durumlarda kötü izlenim ve çağrışımlar yaptığının bir göstergesidir. Lakoff, İngilizcede de var olan bu kadın/ bayan (woman/lady) örtmecesinden bahsederken “kadınlara daha fazla saygı duymaya ve onlardan ve onların toplumda var olan, erkeklere ilişkin rollerinden daha az rahatsız olmaya başlayıncaya kadar” kadın sözcüğü bizi rahatsız etmeye devam edecektir, der (Aydinoğlu, 2015:219).

5.3.2.1 Aslında Eşit Ama...

“Kadınlar ile *erkekler* eşit midir?” sorusuna eğitimli kadınların hemen hepsi ‘aslında eşit olduklarını ama biyoloji ve fiziksel güç bakımında eşit olmadıklarını’ söyleyerek yanıtlamışlardır:

“Değil. Eşit haklara sahip olmalı ama kadınlar biyolojik olarak farklı işyerinde kadınlara anlayışlı olunmalı çocuklu olanlara.”(Ayça)

“Değil. Öyle zamanlar oluyor ki kadın erkekten daha dirençli ama kadının biyolojik bir süreci var o kadını yoruyor.”(Müge)

“Güç konusunda eşit değil beyin olarak iş olarak her konuda eşitler.”(Deniz)

“Değil. Fizyolojik eşitsizlikten dolayı öncelikle. Onun dışında öğrenilenler var baba son sözü söyler gibi ama yavaş yavaş yeni jenerasyonla bu törpüleniyor.”(Esin)

Yukarıdaki cevaplarda dikkat çeken husus ‘kadınlara anlayışlı olunmalı, yargılamamalı, kadın yoruluyor’ şeklinde kadını ihtimam gösterilmesi gereken bir varlık konumuna indirgeyen ifadelerdir. Bunlara cevapların genelinde rastlanmaktadır.

Kadınlara bazı ayrıcalıklar, olanaklar tanınması gerektiğini belirten kadınlar, bunu kadın korunmaya ihtiyacı olan bir varlıkmış gibi yani toplumda ayrı ihtimam gösterilmesi gereken bir grupmuş gibi ifade etmişlerdir:

“Asla değil. Eşit de olmamalı. Kadına pozitif ayrımcılık uygulanmalı çünkü ihtiyacı var.” (Zeynep)

“Değil. Fiziksel ve duygusal olarak farklılar ama eşit olanaklar verilmeli, eşit şans verilmeli.” (Tennur)

Kadınların kendi kendilerine bu eşitsizliği ürettikleri ama farkında olmadıkları görülmektedir: *“Eşit değildir güç açısından fark var tüm işlerini kendin yapabilmelisin diyorum ama bazı işlerde olmuyor mesela sanayiye gideceksin araba için hoş olmuyor.” (Emine)*

“Teorik olarak eşittir ama aslında öyle değildir. Bazı erkekler de mesela öyle nazik ki senin yaptığını yapamıyor bir de öyle var ya da yetiştirilme var. Hiç bir şeyi almamış oradan alıp şuraya koymamış vidalamayı misal bilmeyenler var.” İclal’in ifadesi farklılıkları yetiştirmeye bağlamakta ama geleneksel erkeklikten uzak özellikleri yadırgamaktadır.

“Doğanın getirdiği bir şey var hakikaten bazı konularda daha kıvrak oluyorlar ama bu onlara üstünlük sağlıyor anlamında değil fakat doğadan kaynaklanan fiziksel farkların haricinde fark var. Hayata bakış, ilgi odakları farklı olduğu için erkek ve kadın birbirinin işlerini yapar mı yapar ama belli bir çaba ve zaman harcayarak yapar. Beyinleri farklı çalışıyor.” Nur’un ifadesi ise toplumsal cinsiyet kavramını tamamen dışta bırakmaktadır.

Eğitim seviyesi düşük kadınlar da çoğunlukla eğitim seviyesi yüksek kadınlara benzer şekilde kadınlar ile erkekler sorusuna eşit değil ama eşit olmalı şeklinde cevap vermişlerdir. Eşitlik ölçüsü olarak dışarı çıkabilme örnek olarak verilmiştir:

“Kesinlikle değil, hiçbir şekilde değil. Eşit olmalı tabii insanlar ayakları üzerinde durabilmeli, kadın da yeri geldiğinde kendi parasını kazanabilmeli, kendini idame ettirebilmeli ayakları üzerinde durabilmeli” (Aysun)

“Olmalı tabii ki adamlar geziyor ama kadınlar gezemiyor gece birde sokakta.” (Narin)

“Eşit değil ama olmalı Saat sekizden sonra markete bile gidemiyorum çıkarmaz beni.” (Şerife)

Kadınları erkeklerden daha üstün görenler de vardır fakat bunun ifade edilişi yine eril bir dil üzerinden gerçekleşmektedir:

“Öyle kadınlar var ki erkeklerden daha erkek. Erkekler sadece vücut kuvveti olarak güçlü. Erkeklerin kafası kadınlar kadar çalışmıyor. Kadınlar daha pratik, daha zekâlı.” (Deniz)

“Kadın daha becerikli erkek daha tembeldir bence kadın daha üstündür.” (Aysel)

Kadınlara erkeklerin eşitsizliğine yol açan nedenlerin ortadan kaldırılması yine erkeklere bağlıdır. Bu durum eğitilmiş kadınlarda kadınların ayrı bir kategoride özel ilgi görmesi gibi çözümüne benzerlik göstermektedir:

“Eşit değil erkekler işleri kadınlara özgü görüyorlar herhalde.” (Hayat)

“Değil değil iş konusunda kadınlar erkeklerden daha becerikli ama bir erkeklik egosu var ya her yerde bir üstünlükleri sağlamaya çalışıyorlar her yerde öndeler. CHP mesela kota koymuş kadınlara güya solcu parti hani nerede çok sinir oluyorum.” (Güllü)

Erkeğin önde olduğunu belirten Çiğdem’in ifadesinin benzeri Hafize’de görülmektedir:

“Kocanla aran iyiye eşit olur ama mesela geçimsizlik olursa olmaz. O söylerse sen susacaksın geçinmek istersen. Kadınlar biraz alttan alacak mesafe koyacaksın, erkek sonuçta o önde olacak”

sen bayansın aşağıda kalacaksın. Çok öyle zorlarsan boşanmalara kadar gider. Ben alttan alıyorum o bir söylediğinde benim ağzım yok mu ben üç söyleyeyim dersen olmaz mecburen susacaksın.”(Şerife)

İki kategoriden kadınların verdikleri cevapların temelde aynı noktaları vurguladıkları görülmektedir. Erkeklerle kadınlar aslında eşittir ama yetiştirilişten dolayı farklı davranmaktadırlar. Kadınlar ve erkeklere atfedilen özellikler farklıdır, kadınlara daha çok incelik, duyarlı olma hassaslık, duygusallık gibi özellikler, erkeklere ise teknik düşünme, yöneticilik gibi özellikler yüklenmektedir. Kadınların *aslında* daha güçlü olduğu fakat ezildikleri veya ikinci planda kaldıkları belirtilmekte, bunun sebebi topluma veya yetiştirilişe bağlanmaktadır.

6. BİLİNÇ YÜKSELTME- KENDİMİZDEN BAŞLAMAK

“Şansım olsa anamdan erkek doğmuş olacağıma inanıyorum. Yaşam sana adil değil ki mesela kızımın ne kadarlık yükü eşimdedir, yüzde sekseni bendeyse yüzde yirmisi eşimdedir. Oğlan çocukları evin kralı olarak yetiştiriliyor hep görüyorum. O evin kralı o. Sonra hayat boyu her şeyin kralı olduğunu zannediyor. Bu şekilde davranıyor, tabii ki öküz oluyor yapacak bir şey yok. Bu düzen değişmez. Değişse de toplum kabul etmez. Bu sefer derler ki ay ne biçim oğlan bilmemne. Erkek rolü kadın rolünü oturtmuşlar artık bir kere. Toplum ikisi birbirine girmeye çalıştığı zaman ikisine de veryansın ediyor.”(Zeynep)

Zeynep’in ifadesinde görülen “*derler ki, oturtmuşlar, veryansın eder*” fiillerinin üçüncü şahıslar tarafından gerçekleşmesi, “*toplum*”un dışsallaştırılması, ayrı bir varlık olarak görülmesi, mevcut bireyler ve iradeler dışında bir sistemin tasavvur edilmesi ve buna hiçbir şekilde müdahale edilemeyeceği önkabülünün olması görüşülen kadınların umutsuzluğunun temel kaynağıdır. Kadınların kullandığı kelimeler ve cümleler kendine ait olmadıkça, dil de dışarıda kaldıkça bu umutsuzluk ve çözümsüzlük devam edecektir.

Kadınların hayatlarını oluşturan unsurlarda esaslı değişikliklerin ancak kadınların “kendilerinden” başlayarak değişebileceği göz önünde bulundurularak bilinç yükseltmenin kullanılabilir önemli bir araç olduğu düşünülmektedir. Eğitim seviyesi düşük kadınlarda Asiyen’in şu sözlerinden yola çıkarak bu konu

üzerinde durulmaya başlanmış, kadınların üzerinde hâkim olan yoğun yılgınlık, umutsuzluk havasından ve kabullenişten deneyimlerin ve pratiklerin paylaşımıyla ortak bir birikime ulaşılabileceği sonucuna varılmıştır:

“Var tabi eskiye göre kadınlar çok açıldı kadınlar şimdi çalışıyor ya senden bir laf alıyor ondan bir laf alıyor birbirimizi açıyoruz. Birbirimize güven veriyoruz mesela bir şey oldu mu bana diyorlar ki ay neden çekiyorsun çekme sen de çalışıyorsun o da çalışıyor diyorlar. Düşünüyorum doğru geliyor.” (Asiye)

Farklı bir çalışmada Cantek ve Akşit farklı illerde yaşayan, farklı sınıftan, kültürden 48 kadın ile görüşmüşlerdir. Bu görüşmelerde kadınlar, aralarında bilgi akışının nasıl tezahür ettiğini, kendileri için ne anlam taşıdığını ve hangi konularda yoğunlaştığını anlatmışlardır. Anlatıcılardan, Faika'nın “*İyi ki de kadınlar varmış, yoksa ben sap gibi büyürdüm*” sözünde belirginleşen, kadınlardan öğrenme pratiğinin, iki farklı biçimde iş gördüğü ortaya çıkmıştır. İlki, ataerkinin ve hâkim cinsiyet rollerinin yeniden üretilmesi biçiminde tezahür eden; ikincisi ise sağaltıcı ve müzakere gücü kazandıran bilgiyi aktararak özgürleşme imkanı sağlayan bilgi. Her iki amaca da hizmet edebilen deneyime dayalı ve kurumsal bilgi, iki ayrı kanaldan akıyor gibi görünseler de, zaman zaman uzlaşıyor, çatışıyor ve bir senteze ulaşmaktadır. Hem kısıtlayıcı hem de özgürleştirici bilgi, deneyime dayalı kurumsal kaynaklardan derlenmiş olabilmektedir (Cantek ve Akşit, 2011:563).

Kadınlar arası bilgi ve deneyimin akışı veya takası için bir arada bulunmak önemlidir. Çünkü bir arada bulunmanın sağaltıcı işlevi de vardı. Özellikle yüz yüze yöntemlerle çoğaltılan bilgi sözlerde, fiillerde ve bedenlerde taşındığı için bir aradalık gerektirir. Bir kız çocuğuna ilk bilgileri aktaranlar annesi ve akrabası olan diğer kadınlardır. Sonra sırasıyla arkadaşlar, komşular ve kurumsal ilişkiler aracılığıyla hayatına giren kadınlar gelmektedir. Yaş ilerledikçe, eğitim seviyesi arttıkça, sınıfsal konum yükseldikçe ve evlenip çocuk sahibi olunca, kadın bizatihi bilgi kaynağı haline gelmekte ve itibar kazanmaktadır. Anlatılanlardan çıkan sonuçlardan birisi, çocukluk ve ergenlikte anne ve akraba çevresi ile komşulardan akan bilginin deneyime

dayalı bilgi olduğu, çocuklar büyüdükçe ve kamusal alanda temsiliyet kazandıkça kurumsal bilginin de devreye girdiğidir. Bu kez kurumsal bilgi, kızlardan annelerine ve diğer kadınlara doğru akmaya başlamaktadır(Cantek ve Akşit, 2011:564).

Sağaltıcı ve özgürleştirici bilgi ve deneyi aktarımında arkadaşlık çok önemlidir. Arkadaşlığın bilgi ve deneyim akışındaki rolünün izi, bilgisayar dolayımı ile iletişim araçlarında sürülebilir. Özellikle bloglar, forumlar ve e-gruplar, deneyime dayalı bilgini tekrar dolaşıma girmesine zemin hazırlayan, kadınlar arası dostluğu ve dayanışmayı destekleyen mecralar olarak görülebilir. Bu alanlar kadınların birbirlerinin bilgilerini tamamlayarak yaşamlarına tepeden bakan profesyonel bilgiyi dönüştürmek için de birer zemin olabilir (Cantek ve Akşit, 2011:564).

Cantek ve Akşit'in çalışmasındaki veriler de kadınların bir araya gelmesi, konuşması, konuştuğunda paylaştıkça kelimelerin yeniden anlamlandırılabilmesini sağlayacağına ilişkin bu çalışmanın tezini desteklemektedir. Bir araya gelme ve paylaşmanın bir sistematik içerisinde gerçekleşmesini sağlamanın yollarından bilinç yükseltmenin bu amaca çok uygun olduğu düşünülmektedir.

Bireyin kişisel düzeydeki baskının varlığının farkında olması, özel durumlarda ya da süregelen toplumsal sistemde kendini mağdur ya da kurban gibi görmesine neden olmaktadır. Yenilgiyi kabullenmiş bir davranış sergilemekten çok kişinin mağdur olduğunu öğrenmesi, toplumsal ve ekonomik eşitsizlikleri sorgulamanın ilk adımıdır (Stromquist, 2012:196). Görüşülen kadınlarda gözlenen, üzerlerindeki baskının genellikle farkında olmalarıdır, eksik olan nokta dile getirme ve tanımlardır ki bunun ancak kadınların bir araya gelmeleriyle mümkün olabileceği düşünülmektedir. Kadınlar elbette ki bir araya gelmekte ve çeşitli toplumsal düzeylerde ilişkiler kurmakta, konuşmakta, anlatmaktadırlar fakat bunların sorgulama düzeyine dönüşebilmesi bilinç yükseltme grubu niteliği kazanmasıyla olası hale gelebilir.

Heilbrun'a göre devam ettiği sürece bilinç yükseltme toplantıları bu toplantılara katılan kadınlara şunu açıkça göstermiştir: Aileler içinde yalıtılmış durumda olduklarından bu kadınlar tek tek suçluluk duygusu

içindeydiler; bir kadının yaşamı için genel kabul gören normlara uymadıklarını gördüklerinde her biri kendisini değersiz ve işe yaramaz hissetmektedir (Heilbrun, 1992: 34). Bu noktada temel önem taşıyan şey kadınların kendilerini bireysel olarak çaresizlik içinde görmeleri değil diğer kadınlar ile suçluluk, değersizlik duygularına yol açan koşulları konuşmaları, sadece kendisinin değil diğer kadınların da ortak duygular yaşadığını görmeleri ve en önemlisi konuşarak kendilerinin ve yaşamlarındaki olguların farkına varabilmeleri, dile getirebilmeleridir.

Nitekim kadınlarla görüşme yapılması sırasında zaman zaman aynı işyerinde birden fazla kadınla toplu görüşme gerçekleştirildiği olmuştur. Bu esnada kadınların çoğu zaman “*ben bunu hiç düşünmemiştim*” “*şimdi sen söyleyince farkına varıyorum ki*” “*gerçekten öyle olduğunu hiç farketmemişim*” şeklinde ifadeler kullandıkları, bazı konular üzerinde tartıştıkları ve toplu ya da bireysel her görüşmenin sonunda uzun zamandır böyle düşünüp konuşmadıklarını, bu konuşmanın çok iyi geldiğini ifade ettikleri görülmüştür.

1960 ve 1970’lerde oluşturulmaya başlanan bilinç yükseltme grupları birçok kadın için, feminizmle ilk gerçek karşılaşmaları olmuştur. Bu gruplar arkadaş ilişkileri içinde, kolej ve üniversite çevresinde, kadın merkezlerinde, mahalle komşuları arasında, kiliselerde ve işyerlerinde kendiliğinden ortaya çıkmıştır. Bazıları yaş, evlilik durumu, meslek, eğitim, fiziksel yetenek, cinsellik, ırk ve etnik durum, sınıf ya da politik görüş gibi özelliklerde çeşitliliği hedef almış, diğerleri ise benzer özelliklerin bir araya gelmesini tercih etmiştir. Katılımcılar genellikle açıklık, dürüstlük ve kendi kendinin farkında olma ilkelerini benimsemişlerdir. Toplantılara düzenli katılım ve bilgilerin gizliliğini korumak da yaygın kurallardandır. Grup içinde eşitlik başlı başında bir hedeftir (MacKinnon, 2003: 107).

Bir diğer hedef, kadınlara kendilerine uygulanan ortak davranışlarla bir kimlik, en azından bu konuda birlikte konuşmaya başlamaları için yeterli temele sahip bulunan bir grup oluşturmaktır. Çoğunlukla baştan açıklanan bu fikir birliği, amacı erkeklerin egemenliğindeki bir toplumda dakikası dakikasına kadın olmanın anlamını aralayıp kadınların günlük yaşantılarını nasıl gördüklerine bakmak olan bir gelişimi

biçimlendirir. Kadınların yaşamı sıradan anlık ayrıntıları içinde, yani yaşandığı biçimde tartışılır. Kullanılan teknik, her kadının kendi yaşadığı şekilde anlattığı toplumu, diğer kadınların tecrübeleriyle karşılaştırarak ve kadınların grup içinde birbirleriyle olan tecrübelerine dayanarak araştırmaktır. Duyma ve konuşma metaforları genellikle kadının sessizlikten sesliliğe geçiş yapmasını sağlar (MacKinnon, 2003: 108).

Bilinç yükseltme grupları çoğunlukla belirli olaylar ve iç diyaloglar üzerinde yoğunlaşır: Bugün ne oldu? Bu durumda kendini nasıl hissettin, şimdi nasıl hissediyorsun? Önemsiz gibi görünen olaylara ve enerji, zaman ve yoğunluk açısından kadınların mutlak yaşantısını meydana getiren küçük düşürücü uğraşlara çok fazla önem verilmiştir –en başta da ev işi ev cinselliğe. Kadın olmanın anlamı kadınların deneyiminden hareketle ve eleştirel bir bakışla dikkatle ayrıntılandırılmış ve yeniden kurulmuştur (MacKinnon, 2003: 109). Bu gruplarda paylaşılan ayrıntıların tümü kadınların içinde yaşadığı toplumsal dünyayı, böyle bir hayatın onlar için ne demek olduğunu, sistematik olarak bir kimlikten yoksun bırakılışlarını ve bu sürecin dışılığı nasıl toplumsal olarak kurduğunu sergileyip belgelemektedir. Cinsiyetçilik her yerde ve yaşamın her alanında öyle yaygın şekilde mevcuttur ki onun da sınırları olduğunu algılamak için güçlü bir kolektif dikkat harcamak gerekir. İşte bilinç yükseltme böyle bir çabadır (MacKinnon, 2003: 112).

Bu toplantılarda deneyimlerin paylaşılması bir çok kavramın yeniden adlandırılmasını sağlayabilir; örneğin görüşmeler sırasında çok sık rastlanan eşim çok anlayışlıdır, akşamları dışarı çıkmama izin verir ya da dekolte giyinmeme bir şey demez gibi söylemlerin kendi içerisinde taşıdığı çelişkiyi kadınların paylaşarak kavrayabilirler veya gündelik hayatta sürekli kullanılarak olağan haline gelmiş kelimelerin –örneğin en basitinden bayan- kullanımlarının minimuma indirilmesi gerçekleştirilebilir.

Mary Daly kadınların yaratıcılığının diğer kadınlara yönelik öfkeye yönlendirildiğini, kadınlar arası ilişkilerin yüzeyselleştirildiğini ve rekabete dayandırıldığını bu şekilde ataerkil düşüncenin, ilişkiler ağıyla kadınlar üzerinde kurduğu baskının benzerinin kadınlar arası ilişkide de kurulmasını sağladığını belirtir.

Ataerkil düşüncenin masumiyet takıntısını, kadınlara yapacakları ya da yapamayacakları işleri öğreterek sınırlamasını ve bu beklentileri ‘bilimsel verilere’ dayandırarak doğrulamasını tersine çevrilebilmesinin tek yolu kadınlar arası ilişkiyi yılmadan pratiğe dökmektir. Bu pratikler çeşitli yöntemleri içerir. ‘Kahkaha atmak ya da kahkaha olmak bu yöntemlerden biridir. Daly üç tür gülmeden bahseder. Bunlardan ilki hayır demek, ikincisi beddua etmek, üçüncüsü ise kadınlar arası tuhaf espriler üreterek eğlenmektir. Bir başka yöntem, erkekler için ‘ilham perisi’ olmayı reddedip, kadının öteki kadınlar ve kendisi için ‘ilham perisi’ olmasıdır. Böylelikle kadının bir arzu nesnesi olarak erkekler ve çocuklar için değil, geriye atılmış anlamını ortaya çıkaracak biçimde kendisi için varoluşuna tanıklık edebiliriz. ‘İsim verme’ de geride kalan anlamı yüzeye çıkarmanın bir başka yoludur. Bu taktik, sözcüklerin gizli kalmış anlamlarını kullanma, kelimelerin kökenlerini ve değişmiş anlamlarını ortaya çıkarma, kadınları ikincilliğinin dile gelmiş halinin temsili olan ‘iş adamı’, ‘bilim adamı’ gibi kelimeleri kullanmayı reddetme ve okurları kelimeleri farklı şekilde okumaya davet etmeden oluşur. Daly’nin kendi metinlerinde kullandığı yöntemlerden bir başkası, kelimelerin dilbilgisi kurallarına göre hecelenmemesi, farklı şekilde hecelenip farklı duyulmasının sağlanması ve kelimelerin alışıldık şekilde yazılmamasıdır. Bu yöneme ek olarak dilbilgisinin ve noktalama işaretlerinin alışıldık formların dışında kullanılması da dilin mantığını, retorliğini, gramatik yapısını, sesini, tabularını yıkmayı sağlayacaktır. Bu yöntem aynı zamanda kadınları küçük düşüren kelimeleri farklı şekillerde kullanarak anlamlarını bozmayı da önerir. Daly, ‘lezbiyen’, ‘şirret kadın’, ‘kocakarı’ gibi kelimeleri yazarken, ‘kral’ ve ‘kraliçe’ kelimelerini yazdığımız gibi büyük harfle yazmamız gerektiğini, böylece aslında aşağılamak için kullanılan kelimelerin anlamlarının değiştirilebileceğini de taktiklerine ekler (Akt. Atayurt, 2013:88-89).

7. SONUÇ

Görüşülen kadınların konuşmaları ve ifadelerine bakıldığında iki unsur göze çarpmaktadır. İlki kadınların farkında olmadan içselleştirdikleri erkek hegemonyasını yine farkında olmadan dile getirmeleridir. Örneğin “Eşimden izin almam” ifadesini kullandıklarında “Peki sen eşinden izin almalı mısın?” diye sorulduğunda karşılaşılan şaşkınlık ve “Değilim ama aslında şöyle” diyerek açıklamaya çalışmaları içselleştirilen patriyarkal yapının bir yansıması olmaktadır. İkinci husus kadınların farkında oldukları gerçekleri dile getirmekte mevcut dilin yetersiz kalmasıdır. Patriyarkaya ait farkında oldukları, dile getirdikleri hususları mevcut dilin cümleleriyle ve kavramlarıyla ifade etmek çoğu zaman bu ifadelerin anlaşılır olmasını engellemektedir.

Görüşmeler sonucunda elde edilenler, bu iki farklı kadın grubunda farklılıklar bulunmakla beraber esas itibarıyla temel yapının aynı kaldığını ortaya koymuştur. Bu temel yapı geleneksel cinsiyete dayalı kadınlık-erkeklik tanımları ve mevcut erkek dilidir. Özel yaşama ilişkin olarak, her iki kategoriden kadınlar eşleri ile olan ilişkilerini tanımlarken öncelikle “standart” ifadeleri kullanmışlardır. Eşlerinin aslında kendileri için ideal olduğunu belirtirken sohbet ilerledikçe cümlelerin sonuna getirdikleri “ama” ile asıl olan mevcut durumu anlatmaya başlamışlardır: “Eşim çok iyi bir baba ama çok vakit ayıramıyor. Aslında ev işlerine yardım eder ama çoğu zaman bulaşık makinesini yerleştirir başka birşey yapmaz”vb. Aile ve aile içi işbölümüne ilişkin geleneksel tanımların yerleşmiş ve kemikleşmiştir. Bu geleneksel tanımlar her iki kategori tarafından da dile getirilmekte olup farklılığın ortaya çıktığı husus eğitim seviyesi yüksek kadınların aslında adaletsiz iş bölümü tanımlarının farkında olduklarını belirtmesi, diğer kategorideki kadınların ise bunu adaletsiz olmaktan ziyade doğal olarak tanımlamasıdır.

Kadınlar kamusal alanda, işyerlerinde çoğunlukla hemcinslerini dedikodu yapan, profesyonel olmayan ve kadınlara atfedilen duygusal olan gibi tanımlarla ifade etmektedirler. Bu tanımların yine kadınları tanımlamakta kullanılan geleneksel ifadeler olduğu görülmektedir. Düşüncelerini biraz yüksek sesle dile getiren kadın kavgacı olarak tanımlanmakta, bazı pozisyonlara gelebilmek için erkeklerden daha fazla çaba

harcamaları gerekmekte ve bu çabayı gösteren kadınlar da hırslı olarak tanımlanmaktadır. Hırslı olmak erkekler için olumlu bir özellik iken kadınlar için olumsuz bir kelime olmaktadır. Burada da ortak bir dilin kullanılmaması kadınları ayırıştırılmaktadır.

Kadınların kendilerine ilişkin kelimelerinin oluşması kız çocuk olmak ile başlar. Kadınlara atfedilen özellikler, çocukluktan itibaren önüne koyulur. Erkek kardeşi olduğu zaman annelik rolünün gerektirdiği kavramlar ile donatılmaya başlar: Koruyan, sorumluluk alan, şefkatli, yumuşak vb. Yine kız çocuk olmanın gereği olarak aile ve toplum tarafından kendilerini sakınması, koruması, kollaması gerektiği belirtilir, kurallara uyan ve sorumluluklarının gerektirdiği şekilde davranan uysal bireyler olarak sınırları çizilir. İki kategoriden kadınlar da bu süreci doğal ve olması gereken bir süreç olarak dile getirilmektedir. Az da olsa çocukluğunu bu şekilde geçirmeyen kadınlar da bulunmaktadır, onlar ise çocukluklarındaki sokakta oyun oynama gibi aktiviteleri erkeğe atfederek, kendilerini erkek gibi tanımlayarak erkek ve kadın tanımlarını kabul etmekte ve yeniden üretmektedirler.

Kadınlar kadınlık ve erkeklik tanımlarını yaparken öncelikle “insan olmalı” klasik ifadesiyle başlamakta, sonrasında geleneksel olarak kadına ve erkeğe atfedilen özellikler sıralanmaktadır. Kadınlar ile erkeklerin eşitliği konusunda bu eril dil yine kendisini göstermekte, kadınların eşitliğine vurgu yapılmaya çalışılırken aslında onun korunmaya muhtaç olduğu şeklinde ifadeler dile getirilmektedir. Kadınların kendilerini ifade edebilecekleri dil ve kavramların oluşturulması ve kullanılması gerekliliği bu noktada karşımıza çıkmaktadır, çünkü eril kavramlar ile kadınlara ilişkin çoğu durumun tanımlanması mümkün olmamakta veya ifade edilmek istenilenden farklı anlamlar ortaya çıkmasına neden olmaktadır

Teorik çerçevede ele alınan Irigaray, Kristeva ve Cixous’un görüşlerinde ele alındığı gibi kadınlara ait bir dil ve yazın geliştirilmelidir. Burada ele alınan bilinç yükseltme kadınların bir araya gelmeleri, konuşmaları, paylaşmaları ve farkında olmalarının sağlanması için etkili bir yöntem olarak düşünülmektedir. Şüphesiz buna benzer başka yöntemler de ele alınabilir tartışılabilir.

Kadınlar bir araya gelmeli ve konuşmalıdırlar. Kendi cümlelerini kurmalı ve sözcüklerini kendilerine mal etmelidirler. Yeni bir kadın dili kurulmalı, sınırlar yeniden çizilmeli ve tanımlar yeniden oluşturulmalıdır. Bu şekilde cinsiyetlere ait yeni kurguları ve tanımları tartışmaya başlayabiliriz.

SUMMARY

In this study, creation of a new language for women with the aim of changing traditional femininity and masculinity roles and elimination of patriarchal structure will be discussed. Will the women's common language facilitate to form solidarity and unity among women? How can a new language be formed and the elimination of the masculine feature of the language used extensively? These questions will be discussed and the interviews with women will determine the methodology of this discussion.

Fifty two interviews with women were conducted. The main point of these interviews were their gender perceptions. It was observed that the used the masculine words and defined themselves according to the masculine norms; due to non-existence of their own words. Women need their own language to express themselves, realize their subordination and define their problems.

The theoretical framework is based on Luce Irigaray, Helene Cixous and Julia Kristeva -French Feminists-'s thoughts which mainly emphasize patriarchal, dominating and hegemonic nature of language and this language as a factor of continuity of the patriarchy. Thus, women had to create an alternative language, a language of their own to reestablish their position as women.

Consciousness raising is an effective method to provide women's togetherness, their communication and understanding of each other, sharing similar experiences and renaming some situations about their lives. With these way they can create a new woman language, just their own words and expressions.

KAYNAKÇA

- Atayurt, D. (2013). Dişil Bir İtaatsizlik: Bir Örneklem Olarak BejanMatur Şiiri. *İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi*, S. 1(12), 83-102.
- Aydınöğlü, N. (2015). Kadın ve Dil. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*.s.8\1,217-230.
- Belek Erşen, U. (2017). *Farklı Kategorilerden Kadınların Toplumsal Cinsiyet Alguları*, Yayınlanmamış Doktora Tezi.Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Ankara
- Birkalan Gedik, H. (2009). Feminist Antropoloji Üzerine Eleştirel Bir Deneme, *Cogito Feminizm Sayısı*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, Sayı: 58,285-238.
- Cantek, F. Ş., Akşit, E.E. (2011). Kadınların Kuşaklar ve Sınıflar Arası Bilgi Aktarımları.Serpil Sancar (Ed.), *Birkaç Arpa Boyu* içinde (s. 525-561). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Cixous, H. (1976). The Laugh of the Medusa. *Signs*, Vol. 1, No. 4, 875-893.
- Cixous, H., Kuhn, A. (1981). Castration or Decapitation? *Signs*, Vol.7, No.1, 41-55.
- Chanter, T. (2009). Psikanalitik ve Post Yapısalcı Feminizm ve Deleuze. *Cogito Feminizm Sayısı*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, Sayı: 58, 93-130.
- Çabuklu, Y. (2007). *Toplumsal Kurgular ve Cinsiyetçilik*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Durudoğan H. (2010). İkinci Dalga Fransız Feminizmine Kısa Bir Bakış. Hülya Durudoğan, Fatoş Gökşen, B.Emrah Öder, Deniz Yüksek (Der.), *Türkiye 'de Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları* içinde (67-97). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Harding, S. (1987). Feminist Yöntem Diye Bir Şey Var mı? S. Çakır, N. Akgökçe (Haz.). *Kadın Araştırmalarında Yöntem* içinde (34-47). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Heilbrun, C.(1992). *Kadının Yaşamını Yazarken*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Irigaray L. (1980). When Our Lips Speak Together. *Signs*. Vol.6, No. 1, 69-79.
- Irigaray L. (1985). *This Sex Which Is Not One*. Cornell University Press
- Irigaray L. (2006). *Ben Sen Biz*. Ankara: İmge Kitabevi.

- Kümbetoğlu, B. (2008). *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Lakoff, R. (1973). *Language and Woman's Place*. *Language in Society*, Vol. 2, No. 1, 45-80.
- MacKinnon, C. (2003). *Feminist Bir Devlet Kuramına Doğru*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Mies, M. (1983). Feminist Araştırmalar İçin Bir Metodolojiye Doğru. S. Çakır, N. Akgökçe (Haz.). *Kadın Araştırmalarında Yöntem içinde* (48-63), İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Parla, J. (2011). *Kadınlar Dile Düşünce, Kadın Eleştirisi Neyi Gerçekleştirdi?*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Punch, K. F. (2005). *Sosyal Araştırmalara Giriş*. Ankara: Siyasal Kitabevi
- Stromquist, N. P. (2012). Kadınların Güçlendirilmesinde Eğitimin Rolü, Fevziye Sayılan (Der.). *Toplumsal Cinsiyet ve Eğitim, Olanaklar ve Sınırlar içinde* (185-210). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Tannen, D. (2013). *Beni Hiç Anlamıyorsun*. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Yamaner G. (2005). Susan Glaspell'in Önemli Şeyler'inin Önemi. *Tiyatro Araştırmaları Dergisi*, S.19.

EK.1 GÖRÜŞMECİ LİSTESİ**1.Eğitim Seviyesi Yüksek Kadınlar**

İSİM	YAŞ	EĞİTİM	MEDENİ DURUM	ÇOCUK	MESLEK-STATÜ
Ayça	32	Üniversite	Evli	1	Bankacı-Uzman
Ebru	30	Üniversite	Evli	1	Bankacı-Uzman
Müge	42	Üniversite	Evli	1	Bankacı-Müdür Yardımcısı
Neslihan	39	Y.Lisans	Boşanmış		Bankacı-Müdür
Sevgi	39	Üniversite	Evli	2	Bankacı-Müdür Yardımcısı
Pınar	39	Üniversite	Evli	1	Bankacı-Müdür Yardımcısı
Sinem	31	Üniversite	Evli	1	Bankacı-Uzman
Güler	31	Üniversite	Evli	0	Bankacı-Uzman
Tansu	44	Üniversite	Evli	0	Bankacı-Müdür
Nur	40	Y.Lisans	Evli	1	Bankacı-Müdür Yardımcısı
Zeynep	32	Üniversite	Evli	1	Bankacı-Uzman
Tennur	39	Üniversite	Evli	1	Bankacı-Müdür
Şule	38	Y.Lisans	Bekâr	0	Bakanlıkta Uzman
Elif	41	Üniversite	Boşanmış	1	Bankacı-Müdür
Seda	42	Doktora	Evli	1	Savcı
Bilgen	41	Üniversite	Evli	1	Çevirmen
Deniz	35	Üniversite	Evli	1	Turizm Şirketinde Yetkili
Emine	34	Üniversite	Bekâr	0	Eczacı
Esin	37	Üniversite	Evli	1	Özel Sektör-Yönetici
Filiz	37	Y.Lisans	Evli	1	Özel Sektör-Yönetici
İclal	50	Doktora	Bekâr	0	Profesör
Neşe	40	Üniversite	Evli	0	Bankacı-Müdür Yardımcısı
Arzu	39	Y.Lisans	Evli	2	Bakanlıkta Yönetici
Çiğdem	32	Y.Lisans	Evli	1	Dernek-Uzman
Hatice	45	Üniversite	Evli	1	Bakanlık-Uzman
Canan	39	Üniversite	Evli	1	Ziraat Mühendisi

2.Eğitim Seviyesi Düşük Kadınlar

İSİM	YAŞ	EĞİTİM	MEDENİ DURUM	ÇOCUK	MESLEK
Aysun	32	Lise	Evli	2	Müstahdem
Narin	45	Ortaokul	Evli	2	Müstahdem
Şerife	30	İlkokul	Evli	1	Müstahdem
Suna	35	Ortaokul	Evli	2	Ev İşçisi
Aysel	50	Ortaokul	Evli	3	Müstahdem
Müzeyyen	49	Ortaokul	Evli	2	Müstahdem
Demet	32	Lise	Evli	1	Müstahdem
Hayat	43	Ortaokul	Evli	2	Müstahdem
Meral	37	Ortaokul	Evli	1	Müstahdem
Dilek	41	Ortaokul	Boşanmış	3	Kuaför
Gülşen	44	Ortaokul	Bekâr	0	Ev İşçisi
Sevim	43	İlkokul	Evli	4	Apartman Görevlisi
Sultan	44	İlkokul	Evli	2	Müstahdem
Melek	47	Okur Yazar	Evli	3	Apartman Görevlisi
Asiye	41	İlkokul	Evli	4	Ev İşçisi
Fatma	42	Ortaokul	Evli	2	Müstahdem
Gonca	32	Lise	Evli	2	İşten Ayrılmış
Güllü	41	Ortaokul	Evli	2	Ev İşçisi
Hafize	45	İlkokul	Evli	3	Apartman Görevlisi
Yüksel	44	Lise	Evli	3	İşten Ayrılmış
Mine	38	Ortaokul	Dul	2	Müstahdem
Deniz C.	38	Ortaokul	Evli	1	Müstahdem
Ayşe	30	Lise	Evli	1	Güvenlik Görevlisi
Seray	34	Ortaokul	Evli	0	Müstahdem
Gülây	24	Lise	Evli	1	Müstahdem
Rabia	34	Lise	Evli	1	Müstahdem

İÇERİDEKİ SES: SUÇA YÖNELMİŞ BİREYLERİN GÖZÜNDEN DENETİMLİ SERBESTLİK UYGULAMALARI¹

Cihan ERTAN²

Gönül DEMEZ³

ÖZ

Denetimli serbestlik uygulaması, suçta yönelmiş bireylerin rehabilite edilerek toplumsal yeniden bütünleşmelerini kolaylaştırmak ve temel olarak suçta önlemek amacıyla ortaya çıkmış olan bir cezalandırma pratiğidir. Suçun önlenmesi ve toplumsal bütünleşmenin sağlanması, suçta zemin hazırlayan toplumsal faktörlerle yakından ilintilidir. Dolayısıyla, denetimli serbestlik altındaki bireylerin ihtiyaç ve beklentileri, denetimli serbestliğin kendini tanımladığı hedefler açısından kritik bir öneme sahiptir. Bu çalışma, Eylül 2014 ve Nisan 2017 yılları arasında Antalya Denetimli Serbestlik Müdürlüğü'nde denetimli serbestlikten faydalanan 2560 kişiyle gerçekleştirilen araştırmanın verilerinden hareketle, denetimli serbestlik, denetimli serbestlik altındaki bireylerin kriminojenik ihtiyaçları, kurumsal beklentileri ve uygulamaya yönelik değerlendirmeleri arasındaki çok boyutlu ilişkileri aydınlatmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Denetimli Serbestlik, Suç, Kriminojenik İhtiyaçlar, Toplumsal Yeniden Bütünleşme

¹ Bu makale, 1-3 Aralık 2016'da ODTÜ'de gerçekleştirilen VIII. Ulusal Sosyoloji Kongresi'nde aynı başlıkla yeralan sözel bildiri sunumunun geliştirilmesiyle oluşturulmuştur.

² Dr. Öğr. Üyesi., Düzce Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü

³ Doç. Dr. Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü

THE VOICE FROM WITHIN: THE PROBATION SERVICES IN THE EYES OF OFFENDERS

ABSTRACT

Probation is a practice of sanction that has emerged with the aim both of facilitating the social reintegration of those who offend through rehabilitation and, basically, preventing crime. To prevent crime and ensure social integration are associated with the social factors leading to criminal behaviour. Thus, the needs and expectations of people under probation are crucial in terms of aims through which probation identify itself. This study seeks to illuminate the multi-dimensional relations between probation and criminogenic needs, institutional expectations, and probation services assessments of people under probation with reference to the data from the study carried out in Antalya Probation Department between September 2014 and April 2017 with 2560 people under probation.

Keywords: Probation, Crime, Criminogenic Needs, Social Reintegration.

1. GİRİŞ

Kapatma, hapsedme ve/veya hürriyeti bağlayıcı cezalara bir alternatif olarak ortaya çıkan denetimli serbestliğin kökenleri, kapatmanın ya da hapsedmenin suçlular üzerinde arzu edilen etkiyi yaratamadığı gerekçesiyle, profesyonelleşmemiş ve kurumsallaşmamış bir uygulama olarak 19. yüzyıl'ın sonlarında başlamış, 20. yüzyıl'da da yasalarla meşru bir zemine yerleşerek çeşitlenen örnekleriyle uygulamaya konulmuştur (Shapland vd.,2012; Yavuz, 2012; Decarpes & Durnescu, 2014). Denetimli serbestlik düşüncesinin ortaya çıkışının tarihsel temellerine bakıldığında, ilk dönemlerde henüz kurumsal bir yapı kazanmamış uygulamaların bulunduğu dikkat çekmektedir. Kurumsal yapı kazanmamış olmakla birlikte hayata geçirilen bu uygulamaların temelinde, birçok insanın aslında tamamen suçlu olmadığı ve onları düzeltmenin mümkün olduğu düşüncesi yatmaktaydı. Böylece suça yönelten toplumsal koşullar iyileştirildiğinde suç oranının düşmesiyle temelde toplum yararına olacak uygulamaların hayata geçirilmesi üzerinde çalışmalar yapılmaya başlandı.

Denetimli serbestlik uygulamasının kurumsallaşmamış ilk pratikleri söz konusu olduğunda sıklıkla, 1841 ve 1859 yılları arasında, danışman, avukat ve yaklaşık 2000 kişi için kefil olarak görev yapmış olan John Augustus'dan söz edilmektedir. Augustus, suça yönelmiş kişilere ilişkin olarak kanunun amacının, toplumsal intikam ve öç almak adına suçluları cezalandırmak değil; bundan ziyade söz konusu bireyleri ıslah etme ve suçu engelleme olduğunu ileri sürmektedir. Bu bağlamda, suçluları tahrip edici alışkanlıklardan vazgeçirmek (rehabilitasyon) ve yasalara uyan vatandaşlar olarak topluma geri döndürmek (yeniden bütünleşme) konusunda denetimli serbestliğin erken dönem savunucularından biri olmuştur (Lurigo, 2014, s. 3980). Boston'da yaşayan bir ayakkabı tamircisi olan Augustus, 1841'de bir polis mahkemesi duruşmasında izleyici olarak yer almış ve hâkimden, bir alkol bağımlısı suçluya denetimli serbestlik süresince yardım etmeyi talep etmiştir. Augustus, suçluların davranışlarını kontrol ederek, onların okula mı gitmeleri yoksa işe mi girmeleri gerektiği konusunda karar vermekteydi. Söz konusu denetim aktiviteleri bununla sınırlı kalmamış ve farklı suçlar işlemiş başka suçluların da denetimli serbestlik süreçlerinde yer almasına dönüşmüştür. Augustus, alandan edindiği bu bilgiler ışığında, modern denetimli serbestlik hizmetlerine ilişkin önemli birtakım katkılar sunan bir yayın

çıkarmıştır ve bu yayın, denetimli serbestlikten faydalanacak olanların nasıl seçilebileceği (ilk defa suç işleyenlere öncelik tanımaktaydı), suç geçmişiyle ilgili toplumsal inceleme ve kişilik kontrolü gibi konuları içermektedir. Augustus'un deneyimleri ışığında Massachussetts, 1878'de denetimli serbestlik yasasını geçiren ilk US eyaleti olmuştur. Diğer eyaletlerdeki gelişim, 60 yıl içinde oldukça dinamik bir özellik sergilemiş; hem federal Devlet hem de 34 US eyaleti denetimli serbestlik yasasını çıkarmıştır (Decarpes & Durnescu, 2014, s. 3959).

Türkiye'de denetimli serbestliğin uygulamaya konuluşu, Yavuz'un da (2012a: 60; 2012b: 317) işaret ettiği gibi, 2005 yılında gerçekleşmiştir ve dolayısıyla uzun bir geçmişe sahip değildir (Demez vd, 2017; Demirbaş, 2016). Ancak, söz konusu uygulamadan yararlanan hükümlü sayısı gün geçtikçe artmaktadır. 2017 yılı Mart ayı istatistiklerine bakıldığında, yetişkin ve çocukları birlikte içeren, toplamda 432, 239 dosya bulunduğu görülmektedir (T.C. Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü, 2017). Bu durum, cezai bir uygulama olarak denetimli serbestliğin yük ve sorumluluklarının günden güne arttığı anlamına gelmektedir. Aynı zamanda, 2016'da yapılan yeni bir düzenleme ile, birtakım suçlar kapsam dışı bırakılmakla birlikte, ceza infaz kurumlarında bulunanların denetimli serbestlikten faydalanabilmelerinin koşulunun, bir yıldan iki yıla çıkarılması tartışılmaktadır (T.C. Adalet Bakanlığı Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği, 2016). Başka bir ifadeyle, ceza infaz kurumunda bulunan bireylerin, cezalarının kalan son bir senesinde değil; son iki senesinde koşullu salıverilmeden faydalanabilmeleriyle sürenin ve uygulamanın geliştirilmesi çalışmaları gündemdedir. Bu tartışmalar denetimli serbestlik uygulamasının Türkiye gündeminde önümüzdeki dönemlerde de sosyal, ekonomik ve politik birçok alanda tartışma konusu yapılacağına kanıttır.

Türkiye'de cezalandırma tekniklerindeki yeni yönelimlerin bir çıktısı olan denetimli serbestlik uygulaması; kendini, amaçları ve görevleri üzerinden ortaya koyarken, "hükümlülerin yeniden suç işlemesinin önlenmesi ve topluma kazandırılmasını sağlayıcı etkenleri güçlendirmek amacına yönelik; eğitsel, kültürel, bilimsel, sosyal ve benzeri çalışmalar yapmak..." (<http://www.cte-ds.adalet.gov.tr>, 17. 11. 2016 tarihinde erişilmiştir) ifadeleriyle tanımlamaktadır. Bu tanımlamada örtük olarak bulunan diğer bir anlam da suçun önlenmesi ve suç işlemiş bireyin topluma yeniden kazandırılması dolayısıyla

kamunun korunmasıdır. Ancak McNeill'in de (2011) işaret ettiği gibi, denetimli serbestlik ve kamu güvenliği arasında doğrudan kurulan karşılıklı bir ilişki problemlidir. Zira denetimli serbestlik tarafından, bütün risklerin öngörülmesi ve bütün olası zararların da önlenmesi mümkün görünmemektedir. Bununla birlikte denetimli serbestlik, yalnızca yeniden suç işlemenin önlenmesi ve kamu güvenliğinin sağlandığı bir kurumsal yapılanma olarak değerlendirilmemelidir. Bu bağlamda, denetimli serbestliğin iki kritik görevinden söz edilebilir. İlk olarak denetimli serbestlik hizmetleri, suç işlemiş bireylerin, çoğu zaman mahrum oldukları toplumsal kaynaklara erişebilmelerinde önemli bir role sahiptir; ikinci olarak, denetimli serbestlik aynı zamanda, söz konusu bireylerin, eylemlerinin bedelini ödedikleri bir cezalandırma mekanizmasıdır (McNeill, 2011). Denetimli serbestliğin söz edilen hedefler etrafında hayata geçirdiği çalışmalar ve müdahaleler, suç tekrarının önlenmesi konusunda, salt cezalandırmaya yönelik pratiklerden – kapatmak gibi- çok daha etkilidir. Aynı zamanda, denetimli serbestlik kapsamındaki bütün programlar da eşit derecede etkili değildir (Latessa & Lowenkamp, 2006). Başka bir ifadeyle, kapatmaya alternatif olarak ortaya çıkan mekanizmalar kapsamında uygulamaya konulan programlar, eğitimler, rehabilitasyona yönelik müdahaleler, onlardan yararlanacak olan birey ve onun ihtiyaçları merkeze alınarak oluşturulmalı ve uygulanmalıdır. Örneğin; Latessa ve Lowenkamp'ın da (2006) işaret ettikleri gibi, yeniden suç işleme olasılığı görece düşük olan bireylere işaret eden düşük riskli suçluların, yoğun programlara dahil edilmesi söz konusu kişiler için bir yarar sağlamayacağı gibi; programın genel etkisini de düşürecektir. Bu bağlamda, ilk olarak, ileride daha kapsamlı olarak ele alınacak olan kriminojenik* ihtiyaçların tespit edilmesi; kimin, ne kapsamda, hangi program ya da programlara dâhil edileceğine karar verilmesi önem kazanmaktadır. Zira, Durkheimci anlamda ifade etmek gerekirse, bir olgu olarak suça neden olan diğer çeşitli toplumsal olguların belirlenmesi, çözüm için atılacak başat bir adım olarak kendini göstermektedir.

Kriminojenik ihtiyaçların belirlenmesi tek başına yeterli değildir. Bununla birlikte, denetimli serbestlik hizmetleri aracılığıyla bireylerin toplumsal bütünleşmelerinin artırılması; denetimli serbestliğin,

* Bireyin suçlu davranışa yönelmesine zemin hazırlayan faktörler.

kurumsal bir yapılanma olarak, kamusal bir güven etrafında kendini tesis etmesi önem arz etmektedir. Bu bağlamda, denetimli serbestlik altındaki bireylerin, aldıkları hizmetlerin kendi gündelik yaşamlarındaki pratik yansımalarını görmeleri hem toplumsal bütünleşmeyi artıracak hem de denetimli serbestliğin kurumsal meşruiyetini güçlendirecektir. Bu noktadan hareketle söz konusu çalışma, aynı zamanda; denetimli serbestlik altındaki bireylerin kendilerini gerçekleştirmek istedikleri alanların neler olduğuna ve denetimli serbestlik kapsamında gerçekleştirilen müdahalelerin, bireylerin yaşamları üzerindeki etkisine odaklanmayı hedeflemektedir. Bununla birlikte, denetimli serbestlik altındaki bireylerin, mevcut yapıya yönelik tutumlarının sınırlı bir perspektifteki değerlendirmesi de çalışmanın projeksiyonu dahilindedir.

Yukarıda da ifade edildiği gibi Türkiye’de denetimli serbestlik uygulamasının on iki senelik gibi kısa bir geçmişi söz konusudur. Kurumsallaşma yolculuğu içerisindeki denetimli serbestlik uygulamasının, gerçekleştirilmesi hedeflenen toplumsal reformların kapsam ve derinliği göz önünde bulundurulduğunda, pratik alanda ortaya çıkacak sorunları gidermeye yönelik bir ihtiyaç duyacağı ileri sürülebilir. Bu bağlamda, söz konusu çalışma, denetimli serbestlik uygulamasından faydalanan bireylerin gözünden söz konusu uygulamaya bakmayı hedeflediğinden, sözü edilen kurumsal ihtiyaçların neler olduğu, uygulamanın işleyişinde nelere önem verilmesi, hedeflenen amaçlara ulaşmada hangi parametrelerin göz önünde bulundurulması gerektiği, denetimli serbestlik hizmetinin birincil grubunu oluşturan denetimli serbestlik altındaki bireylerin ihtiyaç ve beklentilerinin neler olduğu gibi sorulara cevap aranması açısından önem arz etmektedir.

2. YÖNTEM VE KAPSAM

Bu çalışma, denetimli serbestlik uygulaması aşamasındaki hükümlü açısından yeniden sosyalleşme ve toplumsal bütünleşme süreçlerini, genel olarak ihtiyaçlar ve beklentiler açısından analiz etmeyi amaçlamış olup; konulu ile ilgili, Eylül 2014 ile Nisan 2017 tarihleri arasında 2560 kişi ile gerçekleştirilen 114K569 no'lu, TÜBİTAK tarafından desteklenen “Yeniden Sosyalleşme ve Toplumsal Bütünleşme Süreçleri: Denetimli Serbestlik Altındaki Bireyler Örneği” başlıklı projenin konu ile ilgili verilerine dayanmaktadır (Demez vd. 2017). Söz konusu alan araştırmasının verilerine referansla yapılan bu çalışma, denetimli serbestlik altındaki bireylerin, söz konusu uygulamaya yönelik düşünce, değerlendirme ve beklentilerini ortaya çıkartmayı hedeflemektedir. Bu noktaların aydınlatılması, denetimli serbestlik uygulamasının, yanıtlanmayı bekleyen ihtiyaçlara yönelik refleksinin gelişmesi açısından önemli görünmektedir.

Araştırmanın yukarıda sözü edilen hedeflerinin gerçekleştirilmesi için seçilen örneklem, Antalya Denetimli Serbestlik Müdürlüğü'nde araştırmanın sürdüğü tarihlerde aktif olarak denetimli serbestlik altında bulunan bireylerden meydana gelmektedir. Türkiye'de uygulamanın yeni olması ve denetimli serbestlik uygulamasına bu çalışmanın temel sorgulama alanını oluşturan yeniden sosyalleşme ve toplumsal bütünleşme bağlamında yaklaşan tartışmaları içeren çalışma sayısının kısıtlı olması nedeniyle alanı tanımak ve betimsel bulgulara ulaşmak amacıyla tam tarama yapılması uygun bulunmuştur. Buradan hareketle araştırma evreni incelendiğinde, söz konusu dönemde yaklaşık dört bin açık dosya bulunmaktaydı. Buradaki açık dosyadan, söz konusu dönemde Antalya Denetimli Serbestlik Müdürlüğü'ne kayıtlı ve denetimli serbestlik uygulaması devam eden hükümlüler anlaşılmalıdır. Bu anlamda hedeflenen görüşme sayısı ulaşılabilecek en yüksek oranı kapsamaktadır. İstatistiki olarak değerlendirildiğinde; söz konusu hükümlülerin özel koşulları ve görüşmelere katılmama, geçersiz anket gibi durumlar dikkate alındığında 2500 adet üzerinde geçerli anket oranının amaca ulaşmada yeterli olacağı sonucuna ulaşıldı (bu sonuç araştırmacıların temel soruları ve çalışmadan elde edilmesi hedeflenen veriler dikkate alınarak çalışmanın istatistiksel anlamında danışmanlığını yapan uzman ve araştırmacıların tartışması, ortak kararı sonucu ortaya çıkmıştır). Bu anlamda araştırma evreninin temsil

edilebilmesi için 2500 geçerli anket uygun bulunmuş olup; araştırma sonlandırıldığında 2560 geçerli anketin değerlendirilmesi ve analizi, SPSS paket programı yardımıyla gerçekleştirilmiştir. Kapalı uçlu ve çoktan seçmeli 38 sorudan meydana gelen anket, araştırma ekibi tarafından uygulanmıştır. Araştırma soruları; kategorik bir sınıflandırmayla 6 temel bölüme ayrılmıştır. Bu bağlamda söz konusu bölümler, demografik özellikler; suç geçmişi ve suç tekrarı; yakın çevre, sosyal ilişkiler ve suç davranışı; suç, hükümlülük ve çalışma yaşamı ilişkisi; damga, suç, ceza ve sosyal dışlanma ilişkiselliği; son olarak da hükümlülerin denetimli serbestlikle ilgili düşünceleri etrafında örgütlenmiş temel kategorilerin detaylandırılmış sorularından oluşmaktadır. Çalışmada demografik değişkenler, suç türü, suç tekrarı, denetimli serbestlik altındayken karşılaşılan engeller, sosyal dışlanma, damgalanma ve uygulamanın yürütülmesi açılarından çapraz ilişkiler kurularak analiz edilmiştir. Ancak bu makalede araştırma alanının sınırlı bir bölümüne odaklanılması amaçlanmış, daha kapsamlı veri setinin bir kısmını oluşturan son kategorinin içerdiği; hükümlülerin denetimli serbestliğe ilişkin düşünceleri ile beklentilerini ve kurumsal uygulamalara dair görüşlerine odaklanan sorulardan hareket edilmiştir. Bu anlamda söz konusu değişkenler birbiriyle ilişkilendirilerek analiz edilmekte ve bulgular tartışılmaktadır.

Anketlerin araştırma ekibi tarafından bizzat uygulanmasına, denetimli serbestlik altındaki bireylerin, uygulamaya yönelik düşüncelerini tarafsızca ortaya koyabilmeleri, herhangi hiyerarşik bir baskıyı hissetmemeleri açısından özellikle önem gösterilmiştir. Bununla birlikte, uygulanan anketlerle elde edilen verilerin güvenilirliğine olumlu bir katkı sunacağı düşüncesinden hareketle, anketin uygulandığı bireylerin denetimli serbestlik uygulaması altında belirli bir süre geçirmiş olmalarına dikkat edilmiştir. Türkiye genelinde ve Denetimli serbestlik uygulaması programında suç türleri ve risk gruplarına göre hükümlülerin gruplandırılarak katılmak zorunda oldukları eğitim programları ve grup çalışmaları söz konusudur. Program dahilinde toplam on grup çalışması 14 günde bir gerçekleştirilmektedir. Müdürlükte çalışmaların devam ettiği süreçte düzenli olarak grup çalışmaları devam etmekteydi. Dolayısıyla söz konusu dönemde uygulama altında olan tüm hükümlülere ulaşmada zorluk yaşanmamıştır. Görüşmelere katılım gönüllülük esasına dayanmaktadır ve hükümlüler bilgilendirildikten sonra kabul edenlerle görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Söz konusu çalışmanın odağı

denetimli serbestlik uygulamaları olması nedeniyle anket uygulanacak hükümlülerin değerlendirme yapabilecek düzeyde olması için belirli bir süre denetimli serbestlik uygulamasından faydalanıyor olmasına dikkat edilmiştir. Bu bağlamda, 14 günde bir yapılan 10 grup çalışmasının, 4. Aşamasından (yaklaşık olarak uygulamanın gerçekleştirildiği üçüncü aylarından) itibaren anketler uygulanmaya başlanarak; bireylerin uygulamaya yönelik değerlendirme yapabilmelerine yönelik yeterli deneyim kazanmalarına olanak tanınmıştır.

3. KRİMİNOJENİK İHTİYAÇLAR, SUÇ VE DENETİMLİ SERBESTLİK ÜÇGENİ

Daha önce de ifade edildiği gibi kriminojenik ihtiyaçlar ve suçlu davranışta bulunma arasında güçlü bir ilişki söz konusudur. Bu noktada kriminojenik ihtiyaçların neler olduğunu aydınlatmak, suçlu davranış ve söz konusu davranışın ortaya çıkmasına neden olabilecek faktörler arasındaki ilişkiselliği sağlamak açısından önemli görünmektedir.

Kriminojenik ihtiyaçlar söz konusu olduğunda, genel olarak risk faktörlerine işaret edilmektedir. Ancak, Andrews ve arkadaşlarının da (1990) işaret ettiği gibi, bütün ihtiyaçlar kriminojenik olarak düşünülmemelidir. Bu nedenle kriminojenik ihtiyaçlar, müdahale edildiğinde suç tekrarının azalması üzerinde güçlü bir etkiye sahip olan faktörler olarak düşünülebilir (Andrews vd., 1990; Bourgon & Guitterez, 2013). Diğer bir ifadeyle, bir risk faktörü değiştiğinde, suç tekrarında da bir değişim gözlemleniyorsa, söz konusu faktör, kriminojenik bir ihtiyaç olarak değerlendirilebilir.

Andrews ve Bonta (2010: 58 – 60), kriminojenik ihtiyaçları, “Temel Sekiz (Central Eight)” olarak kavramsallaştırdıkları, antisosyal davranış geçmişini, antisosyal kişilik örüntülerini, antisosyal bilişi, antisosyal çevreyi, aile/evlilik koşullarını, iş/egitim durumunu, boş zaman ve madde kullanımını içeren sekiz ana kategoride özetlemektedirler. Bu bağlamda, antisosyal davranış geçmişi, daha önce işlenen suçlara; antisosyal kişilik örüntüleri, tepkisel, haz odaklı, sürekli agresiflik, öfke problemleri gibi davranışsal örüntülere; antisosyal biliş, suç eylemine meşru bir zemin yaratmak için harekete geçirilen tutum, inanç ve rasyonelleştirme süreçlerine; antisosyal çevre ise suç yanlısı diğerleriyle olan toplumsal ilişkilere işaret etmektedir. Bu dört faktöre ek olarak Andrews ve Bonta (2010) yukarıda da ifade edildiği

gibi, aile koşullarının önemine, istihdam ve okullaşma süreçlerine, boş zaman/eğlence etkinliklerine ve belirli keyif verici maddelere yönelik bağımlılığa dikkat çekmektedir.

Kriminojenik ihtiyaçlar nedeniyle suçlu davranışa yönelmiş birey, destek programlarıyla birlikte, zaman içerisinde olumlu yönde değişebilmekte ve bu değişim de yeniden suça yönelmeyi önleyebilmektedir (Wooditch vd., 2014). Söz konusu ihtiyaçlar, bireysel düzlemde oldukça çeşitli biçimlerde ortaya çıkabilmektedir. Daha önce de ifade edildiği gibi, ekonomik sorunlar, aile ve/veya arkadaş çevresi, madde kullanımı gibi faktörler, kriminojenik ihtiyaçlar arasında sıralanabilir. Bununla birlikte, suçlu davranıştan sakınma konusunda, yapısal (toplumsal) kriminojenik ihtiyaçların yanında, bireysel motivasyon da önemli bir faktördür. Ancak; söz konusu bu iki faktörü birbirinden ayırmak zor görünmektedir. Başka bir ifadeyle, daha geniş toplumsal ortamın, suçlu davranıştan sakınmaya yönelik bireysel motivasyonu destekleyici nitelikte olması kritik bir öneme sahiptir. Bununla birlikte birey de destekleyici toplumsal fırsatlara yanıt verme konusunda istekli olmalıdır (Healy & O'Donnell, 2008). Kriminojenik ihtiyaçlara yönelik müdahale ve bireyin yeniden suça yönelmesini önlemeye yönelik atılan adımlar daha önce de ifade edildiği gibi bireyselleştirilmiş ve iyi yapılandırılmış olmalıdır. Örneğin; anti sosyal davranışların yerine (örn. Çalmak, yalan söylemek vb.) toplum yanlısı vasıflar geliştirilmeye çalışılırken, salt konuşma ve anlatım odaklı bir programdan ziyade davranışların prova edildiği, kişinin aktif olarak katıldığı davranışsal programların tasarlanması daha etkili bir sonuç verecektir. Konuşma, alkol ve uyuşturucu eğitimi, kitap okuma terapileri, çeşitli konularda ders veya seminerler gibi davranışsal olmayan müdahalelerin, suç tekrarı üzerindeki uzun vadeli etkisi oldukça düşük görünmektedir (Latessa & Lowenkamp, 2006). Bununla birlikte bireysel düzlemdeki kriminojenik ihtiyaçlarla toplum güvenliği arasında da yakın bir ilişkinin olduğu ifade edilebilir. Bu bağlamda, toplum güvenliğine yönelik düşüncede bir paradigma değişikliğine ihtiyaç vardır. Toplumsal güvenliğin sağlanmasının yolunun, toplumun genelinin suç işlemiş kişilerden korunmasından geçtiği düşüncesinden ziyade; suç işlemiş neredeyse herkesin, sonuç olarak toplumsal düzene döneceği ve onun bir parçası olacağına farkına varılması gerekmektedir (Still, vd., 2016). Burada söz konusu olan, bireyi salt suç işlemiş kişi olarak değil, toplumun üyesi olarak kavramsallaştırmaya yönelik bir gerekliliktir.

Böylesi bir kavramsallaştırma, birey ve toplumsal güvenliği bir bütün olarak kavramaktadır. Dolayısıyla da bireyin kriminojenik ihtiyaçlarına verilen yanıt, aslında toplumsal güvenliğine yapılan bir katkı anlamına gelmektedir.

Denetimli serbestlik uygulamasına, denetimli serbestlikten faydalanan bireyler gözünden bakmayı amaç edinen söz konusu çalışma için bireylerin kriminojenik ihtiyaçlarının belirlenmesi kritik derecede önemlidir. Zira bireylerin, denetimli serbestlik uygulamasına ilişkin değerlendirmeleri, büyük oranda söz konusu bu ihtiyaçlarla bağlantılı bir biçimde ortaya çıkmaktadır.

Tablo 1. Kriminojenik İhtiyaçlar

	N	%
a. Maddi sıkıntılar	516	22.0
b. Şiddet, dayak, istismar	67	2.9
c. Namus davası	64	2.7
d. Madde bağımlılığı	387	16.5
e. Aile, arkadaş çevresi	983	41.9
f. Diğer	635	27.1

Tablo 1’de görüldüğü gibi; kriminojenik ihtiyaçlar konusunda bireyler, birincil olarak aile ve arkadaş çevresine işaret etmektedirler. Bunu, maddi sıkıntılar ve madde bağımlılığı takip etmektedir. Yapılan araştırmalar (Simons & Robertson, 1989; Wright & Cullen, 2004; Wooditch, vd., 2014; Latessa & Lowenkamp, 2006; Kirkwood ve McNeill, 2015; Silver, 1994a; Peace, 2001; Healy & O’Donnell, 2008) aile ilişkileri ve arkadaş çevresinin, suçlu davranışla yakından ilintili olduğunu ortaya koymaktadır. Simons ve Robertson (1989), aile ilişkileri ve sapkın akran çevresiyle ilişki içerisinde olmanın birbirini destekleyen iki süreç olduğunun altını çizerek; ailelerinden yeterli duygusal desteği bulamayan, aileleri tarafından reddedilen, aileleri içerisinde alkol ya da şiddet problemi bulunan gençlerin, hem sapkın bir

arkadaş çevresine dâhil olmaları hem de madde kullanmaları olasılıklarının oldukça yüksek olduğunu bulgulamaktadırlar. Healy ve O'Donnell (2008) da suçlu davranıştan sakınılması bağlamında aile, istihdam, barınma ve madde bağımlılığı tedavisinin bireyler için önemine dikkat çekerek; denetimli serbestlik hizmetlerinin, suça karışmış bireylerin sosyal sermayelerini geliştirmeye yönelmelerinin değerli ve faydalı bir çaba olacağını ifade etmektedirler.

Tablo a (Bkz. Ekler) incelendiğinde, aile ve arkadaş çevresine, kriminojenik bir ihtiyaç olarak işaret eden bireylerin büyük bir çoğunluğunu, 25 yaş altı, 26 – 30 ve ve 31 – 35 yaş arası bireyler oluşturduğu görülmektedir. Buna göre; 25 yaş ve altı bireylerin 55.7%'si, 26 – 30 yaş aralığındaki bireylerin 45.3%'ü ve 31 – 35 yaş aralığındaki bireylerin ise 40.8%'i, aile ve arkadaş çevresini suça yönelten bir faktör olarak öne sürmektedir. Söz konusu bu oranlar, yaşın artışıyla birlikte, %30'lara gerilemektedir (Bkz. Tablo a). Buradan hareketle, Wooditch ve arkadaşlarının da (2014) işaret ettiği gibi, etkili bir denetimli serbestlik uygulamasının yaş, çeşitli kriminojenik ihtiyaçlar ve suç türü gibi değişkenler göz önünde bulundurularak oluşturulması gerektiği ileri sürülebilir. Nitelikli bir denetimli serbestlik hizmeti süreci dolayısıyla bireyin rehabilitasyonun sağlanması açısından bu nokta özellikle önemlidir. Yukarıda da ifade edildiği gibi yaş ve suçun niteliği gibi faktörlerin gözetilmemesi, bireyin toplumsal bütünleşmesine katkı sağlamaktan ziyade, ona ket vurulmasına yol açabilecek potansiyele sahip olabilmektedir. Araştırma kapsamında yapılan odak grup görüşmelerine katılan denetimli serbestlik altındaki bir kişinin ifadeleri, bu durum için örnek teşkil eder niteliktedir: “Alkollü araba kullanıp ölüme sebebiyet verdiğim için denetimli serbestlik aldım. Beni madde bağımlılığı grubuna koydular... *Oturduğum yerin* eşrafı bana eroinman diyor şimdi...”

Diğer bir dikkat çeken nokta, aile ve arkadaş çevresi örneğinde olduğu gibi, yaş ve suça yönelten nedenler arasındaki ilişki kurulduğunda ortaya çıkmaktadır. Bu ilişki, özellikle önemlidir. Zira, denetimli serbestlik kapsamında yer alan uygulamaların standart bir yapıdan uzaklaşması ve mümkün olabildiğince bireyselleşmesi gerektiği konusunda faydalı bir veri sunmaktadır.

Tablo 2. Kendilerini Geliştirmek İstedikleri Alanlar

	N	%
a. İş yaşamında	1536	71.0
b. Sanatta	301	13.9
c. Aile ilişkilerimde	943	43.6
d. Arkadaşlık ilişkilerimde	509	23.5
e. Sporda	681	31.5
f. Diğer	177	8.2

Denetimli serbestlik altındaki bireylerin kendilerini geliştirmek istedikleri alanlara bakıldığında; iş yaşamına dahil olma ve iş yaşamına uyum sağlama ile ilgili beklentinin yüksek oranda çıktığı söylenebilir. Yine aile ilişkileri ve arkadaşlık ilişkilerini iyileştirme, sportif faaliyetlere katılım istekleri aynı zamanda toplumsal bütünleşme anlamında istekli olduklarını ortaya koymakla birlikte; suç önlemeye yönelik atılacak adımlarda söz konusu alanların önemini de ortaya koymaktadır. Simons ve Robertson'un (1989) da işaret ettiği gibi; suçlu bireye yönelik rehabilitasyon programları, zayıf kalmış sosyal beceriler üzerine odaklanmalıdır. Zira kendilerini geliştirmek istedikleri ve dolayısıyla zayıf, eksik ya da problemlili görünen söz konusu bu alanlar, aynı zamanda bireyi suçlu davranışa yönlendiren faktörler olarak rol oynamaktadırlar. Bu bağlamda, Wright ve Cullen (2004), evlilik ve iş yaşamına katılım gibi süreçler aracılığıyla kurulan toplumsal bağların, kişi ve toplum arasında karşılıklı bir bağımlılık yaratarak enformel bir sosyal kontrol görevi gördüğüne ve sapkın davranışı önlediğine dikkat çekmektedir.

Katılımcıların denetimli serbestlik uygulamalarından beklentilerine bakıldığında, iş piyasasına dâhil olma süreçlerine ve kişisel yetersizliklerini iyileştirmede katkıda bulunacak hizmetlere odaklanılması gerekliliği kendini dayatmaktadır. Kendilerini geliştirmek istedikleri alanlara bakıldığında da benzer şekilde, iş yaşamında kendini geliştirme istencinin en temel ihtiyaç olarak belirginleştiği görülür. İş

yaşamına ek olarak, aile ve arkadaşlık ilişkilerine yapılan vurgu; söz konusu bu üç noktanın, toplumsal bütünleşme açısından birbiriyle oldukça yakından ilişkili olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda, iş sahibi olma, toplum yanlısı (prosocial) iş arkadaşlıkları geliştirmeyi de beraberinde getirecektir. İş koşulları içerisinde kurulan bu ilişkiler, kazanılan görece yeni bir toplumsal sermaye, kişinin daha önce geliştirmiş olduğu, onu suçlu davranışa yönlendirme potansiyeline sahip arkadaşlık ilişkilerini gevşetebilir. Dolayısıyla, iş sahibi olma, bireyin yeniden suç işleme olasılığını azaltarak, bireyin suçlu davranıştan uzak durması sürecine katkı sağlayan bir potansiyele sahiptir (Wright & Cullen, 2004). Buradan hareketle istihdam koşullarına ve ilişkilerine içerilmenin, toplumsal bütünleşmenin en temel yapısal unsurlarından birisi olduğu ileri sürülebilir. Yaşamı sürekli kılabilecek yeterli gelire sahip olma, bireyin toplumsal yaşama katılımını besleyen, kişinin yeterlilik duygularını hem bilişsel hem de duygusal olarak geliştiren fırsatlara erişmesini ifade etmektedir.

Tablo 3. Denetimli Serbestlik Kapsamında Talep Edilen Hizmetler

	N	%
a. İş bulma	1105	48.2
b. Mesleki kurs	503	21.9
c. Ev bulma	163	7.1
d. Sağlık hizmetleri	402	17.5
e. Psikolojik destek	1085	47.3

Kriminojenik ihtiyaçları, denetimli serbestlik hizmetinden beklentileri ve dolayısıyla denetimli serbestliğin kendisini yapılandırma sürecinde yanıt vermesi gereken noktaları aydınlatan bir diğer araştırma verisi de denetimli serbestlik altındaki bireylerin, almayı talep ettikleri hizmetlerle ilgilidir. Söz konusu veri, daha önce söz edilen ihtiyaçların tutarlılık ve süreklilik arz ettiğini ortaya koyması açısından önemli görünmektedir.

Araştırma kapsamında bulunan denetimli serbestlik altındaki bireylerin %48,2'sinin iş bulma seçeneğini işaretlemiş olması, bir kez daha iş edinmeye yönelik ihtiyacın, söz konusu bireyler açısından hem toplumsal bütünleşmeyle ilintili öne çıkan birincil bir sorun hem de denetimli serbestliğin üzerine odaklanması gereken bir konu olduğunu gözler önüne sermektedir. İkinci en büyük beklenti %47,3 ile psikolojik destek beklentisidir. Mahkûmiyette psikolojik sorunlar ve bu alandaki destek ihtiyacı bu soruya verilen cevaplarla bir kez daha vurgulanmıştır.

Yüksek orandaki diğer bir beklenti ise %21,9 oranıyla mesleki kurs ve yönlendirme ihtiyacıdır. Temel olarak, mesleki kursların, denetimli serbestlik hizmetleri içinde bulunmasına yönelik istek, yine istihdam alanına işaret eden bir beklentiyi içermektedir. Alana ilişkin literatürün de belirttiği gibi; finans, istihdam ve barınma gibi sorunlara yönelik pratik yardımlara erişimin sağlanması, denetimli serbestlikten faydalanan bireylerin, söz konusu uygulamaya ilişkin deneyimlerini olumlu yönde etkilemekte ve dolayısıyla toplumsal bütünleşmeyi destekleyici bir işlev görmektedir (Decarpes & Durnescu, 2014; Healy & O'Donnell, 2008).

Denetimli serbestlik hizmeti kapsamında, suç tekrarını önlemeye yönelik planlanan programların kriminojenik ihtiyaçları merkeze alması kadar; bu ihtiyaçların ne kadarına yanıt verdiği de önemli görünmektedir. Örneğin, yeterli sayıda kriminojenik ihtiyaca yanıt veren programların suç tekrarını önlemeye yönelik etkisi yüksekken; yeterli sayıdaki ihtiyaçlara yanıt veremeyen programlar başarısızlıkla sonuçlanabilmektedir (Latessa & Lowenkamp, 2006). Bununla birlikte, kimin, ne derecede, neye ihtiyacı olduğu da hem kaynakların etkili kullanımı hem de yeninden suça yönelmenin önlenmesinde ve toplumsal güvenliğin sağlanmasında önemlidir (Still vd., 2016).

4. İÇERİDEN BİR GÖZ: DENETİMLİ SERBESTLİK UYGULAMASINA İLİŞKİN DÜŞÜNCELER

Yukarıda ifade edilenlerle bağlantılı bir biçimde, denetimli serbestlik altındaki bireylerin söz konusu hizmete ilişkin olarak ortaya çıkan değerlendirmeleri, suç davranışının önlenmesi bağlamında denetimli serbestliğin üzerine odaklanması gereken konulara ışık tutması açısından önemlidir.

Denetimli serbestlik hizmetlerinin, bireylerin yaşamları üzerinde etkili olup olmadığı sorulduğunda ortaya çıkan sonuçlar, toplumsal yeniden bütünleşme konusunda göz önünde bulundurulması gereken noktaları bir kez daha aydınlatmaktadır. Tablo 4'te gözlenebildiği gibi; denetimli serbestlik altındaki bireylerin, genel olarak; toplumsal bağların güçlenmesi, toplumsal yaşama uyumun sağlanması, kendine güvenin artışı ve sosyal haklar konusunda bilinç kazanma alanlarında, denetimli serbestlik uygulamalarının olumlu etkilerini gündelik yaşamlarında deneyimledikleri ileri sürülebilir. Ancak bunların hangi dolaylımlarla sağlandığı, başka bir ifadeyle, toplumsal uyumun artışının ya da toplumsal bağların güçlenmesinin hangi faktörlere bağlı olarak geliştiği çok açık değildir.

Tablo 4. Denetimli Serbestliğin Etki Değerlendirmesi

	Etkili		Etkili Değil	
	N	%	N	%
a. Toplumsal bağlarımı güçlendirmede denetimli serbestlik hizmeti	1378	69.0	619	31.0
b. Sosyal yaşama uyum konusunda denetimli serbestlik	1233	66.9	609	33.1
c. Kendime güvenimin artmasında denetimli serbestlik	1080	59.0	749	41.0
d. Denetimli serbestlik zarar gören ilişkilerimi (aile, evlilik, arkadaşlık, yakın çevre vb.) yeniden kurmamda	978	54.7	810	45.3
e. Denetimli serbestlik hizmeti hükümlü olarak sosyal haklarım konusunda bilinç kazanmamda	1230	69.3	544	30.7
f. Denetimli serbestlik hizmeti sağlık sorunları ve tedaviye erişim konusunda	846	49.2	873	50.8
g. Denetimli serbestlik iş bulma konusunda	467	27.7	1217	72.3
h. Denetimli serbestlik çerçevesinde sunulan hizmetler iş yaşamında	670	39.7	1016	60.3

Bununla birlikte, denetimli serbestlik altındaki bireylerin sıklıkla işaret ettikleri iş yaşamı ve istihdamla ilgili alanlarda, denetimli serbestliğin etkili olmadığı ileri sürülebilir. Denetimli serbestlik, doğrudan istihdama yönelik bir görev etrafında örgütlenmemiş olsa da bu konudaki araştırma bulguları, istihdama yönelik çalışmaların denetimli serbestlik hizmetlerinin gündemine dahil edilmesini dayatmaktadır. Buna ek olarak, sağlık ve tedaviye erişim konusundaki sonuç da denetimli serbestliğin etki alanını tartışmalı duruma getirmektedir. Bu nokta, birçok yönden önemlidir ve diğer alanlarla da ilişki içindedir. Zira, istihdam piyasasında var olamama, sosyal güvencesizliği beraberinde getirmekte ve sağlık hizmetlerine erişimi sekteye uğratan bir sonuç ortaya çıkarmaktadır. Shapland ve arkadaşlarının da (2012) işaret ettikleri gibi denetimli serbestlik altındaki bireylerin rehabilitasyonlarının, toplumla yeniden bütünleşmelerinin ve toplumsal içerilmelerinin sağlanmasıyla, öncelikli bir alan ya da hedef olarak kamu güvenliğinin korunması birlikte ilerlemektedir. Dolayısıyla denetimli serbestlik altındaki bireylerin hali hazırda deneyimledikleri dezavantajlı toplumsal konumlarının devamlılığı, bireyin toplumsal bütünleşme ve rehabilitasyon sürecini olumsuz yönde etkilemekle birlikte, denetimli serbestliğin kurumsal işlevini de uzun vadede sorgulanabilir kılacaktır.

Tablo 5. Denetimli Serbestlik Yükümlülüklerine Yönelik Düşünceler

	N	%
a. Gereksiz buluyorum	278	11.5
b. Mecbur olduğum için geliyorum	791	32.9
c. Bana bir faydası yok	284	11.8
d. Daha çok olmasını isterdim	111	4.6
e. Faydalı olduğunu düşünüyorum	1333	55.4
f. Yeni insan tanımama yardımcı oluyor	150	6.2

Tablo 5'ten görülebildiği gibi; araştırmaya katılan denetimli serbestlik altındaki bireylerin yarısı denetimli serbestlik kapsamından kendilerine verilen yükümlülüklerin, faydalı olduğunu ileri sürmüştür.

Bununla birlikte, yükümlülüklerin hedefine ulaşmadığı sonucunun çıkarılabileceği diğer oranlara baktığımızda; %33'ü mecbur olduğu için geldiğini ifade etmekte; %12'si de bir faydasının bulunmadığını düşünmekte; %11'i gereksiz bulmaktadır. Bunların kümülatif değerlendirmesi yapıldığında, araştırmaya dahil olan bireylerin %56'sı için denetimli serbestlik yükümlülüklerinin hedefine ulaşmadığı ileri sürülebilir. Bu bağlamda, denetimli serbestlik altındaki bireylerin yaklaşık olarak yarısı için söz konusu hizmet kapsamındaki programların pozitif bir çıktısı söz konusuyken; diğer yarısı için bunun söz konusu olmadığı görülmektedir.

Tablo 6. Denetimli Serbestlik Yükümlülüklerinin Adil Olup Olmadığına Yönelik Düşünceler

	N	%
a. Evet. İşlediğim suça göre yükümlülüklerin adil olduğunu düşünüyorum.	1289	54.0
b. Hayır. İşlediğim suça göre verilen yükümlülükler çok ağır.	1099	46.0

Bununla birlikte; katılımcıların yaklaşık olarak eşit biçimde dağılım gösterdiği diğer bir nokta da suç unsuru barındıran eylemlerine karşılık, kendilerine bir yaptırım biçimi olarak verilen denetimli serbestlik yükümlülüklerinin adil olup olmadığına yönelik düşünceleridir. Buna göre, denetimli serbestlik altındaki bireylerin %54'ü, kendilerine dayatılan yükümlülükler ve suçları arasında adil bir ilişki bulunduğunu düşünürken; %46'lık kesim de suç ve yükümlülük arasındaki ilişkinin asimetrik olduğunu beyan etmektedir.

Etkili bir müdahale programının ve/veya daha özel olarak denetimli serbestliğin en önemli bileşenlerinden biri, bireyin içinde bulunduğu programın yoğunluğunun, yine bireyin ait olduğu risk grubuyla olan uyumluluğudur. Aksi takdirde, suç tekrarı önlemeye yönelik girişimler sonuçsuz kalabileceği gibi; bireyin yeniden suç işleme ihtimalini artırabilmesi bile söz konusu olabilmektedir (Latessa & Lowenkamp, 2006). Dolayısıyla, kritik seviyede önemli iki basamak ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ilki, bireyin yerleştirileceği risk grubunun (suç tekrarı olasılığı) sağlıklı bir araçla

belirlenmesi ve ikinci olarak da çıkan sonuçlara göre bireylerin dâhil edildiği programların uygun bir biçimde yapılandırılmış olmasıdır.

Tablo 7. Kurumsal Kişilerarası İlişkiler ve Beklentiler

	N	%
a. Daha fazla güler yüz göstermelerini isterim	441	21.6
b. Beni daha fazla dinlemelerini isterim	209	10.2
c. Daha fazla zaman ayırmalarını isterim	166	8.1
d. Kendimi daha değerli hissettirmelerini isterim	362	17.7
e. Küçük düşürücü davranışlardan kaçınılmasını isterim	425	20.8
f. Diğer	826	40.5

Denetimli serbestlik uygulamasının pozitif bir çıktıya sahip olması ve bireylerin toplumsal yeniden bütünleşme süreçlerine katkıda bulunarak suçlu davranışın ortaya çıkmasını önleme amacına ulaşabilmesi söz konusu olduğunda, verilen programların yanında, denetimli serbestlik altındaki bireylerin kurumsal deneyimleri de önem kazanmaktadır. Yapılan çalışmalar, denetimli serbestlik hizmetlerinin birincil grubunu oluşturan suçlu bireylerin, söz konusu hizmetlere ilişkin değerlendirmelerinin önemine dikkat çekerek; hizmet sağlayıcılarla kurulan ilişkinin doğasının hem meşruiyet hem de olumlu sonuçlar alınması açısından önemini altını çizmektedirler (Robinson vd., 2017). Çalışanlarla kurulan ilişki, çalışanların denetimli serbestlik altındaki bireylerle kurduğu ilişki, etkileşimin niteliği ve bunların birey üzerinde bıraktığı etki ve izlenimler, bu kurumsal deneyimi meydana getiren unsurlar olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda; denetimli serbestlik altındaki bireylerin, %22'si daha fazla pozitif iletişim beklentisini, %21'i küçük düşürücü davranışlardan kaçınılması gerekliliğine, %18'i değerli olduğunun hissettirilmesi ihtiyacına işaret ettiği görülmektedir. Yürütülen odak grup görüşmelerinden bir görüşmecinin ifadeleri, denetimli serbestlik altındaki bireylerle kurulan ilişkinin kırılma yapısına ve bu ilişkinin hem bireyin kuruma olan güvenini tesis etme

hem de söz konusu birey üzerinde yaratılmak istenen pozitif etki konusunda ne kadar büyük bir öneme sahip olduğunu ortaya koymaktadır: “*Kendimi değerli hissetmek istiyorum... Mesela, burada geliyorlar grup çalışmasına, üzerimizden kapıyı kilitliyorlar. Geç gelen girmesin diyeymiş ama ben ne bileyim onun öyle olduğunu. Benim zaten üzerime kapı kilitlemişler (hapishaneye işaret ederek) burada da bunu yapınca psikolojimi bozuyor.*”

Yukarıda söz edilen değerlendirmeler, denetimli serbestlik altındaki bireylerin, söz konusu uygulamaya yönelik beklenti ve değerlendirmelerini içermektedir. Denetimli serbestlik altındaki bireyler her ne kadar bu uygulamanın birincil grubunu oluştursa da Shapland ve arkadaşlarının da (2012) dikkat çektiği gibi; denetimli serbestliğin etkililiğini ve amaçlar – sonuçlar arasındaki ilişkinin boyutunu ölçmek için hem denetimli serbestlik altındaki bireylerin hem de denetimli serbestlik çalışanlarının düşünceleri tek başına, adil ve objektif bir veri sağlamak konusunda yetersiz kalabilmektedir. Bu bağlamda; Shapland ve arkadaşları (2012), denetimli serbestlik programlarına uyumluluk ve/veya yeniden suç işleme gibi alanlara ait bilgilerin, yine de tam olmasa da daha güvenilir, öznellikten uzak ve âdil bir değerlendirmeye olanak tanyacağını belirtmektedirler. Buradan hareketle, araştırma kapsamındaki örneklemden elde edilen verilerden hareketle, suç tekrarına ilişkin bir sonuç ortaya koyabilmek, denetimli serbestliğe yönelik bir değerlendirme yapılabilmesi açısından önemli görünmektedir. Tablo b (Bkz. Ekler) incelendiğinde, 2193 kişinin %36,4’ünün daha önce de denetimli serbestlikten faydalanmış olduğu görülmektedir. Bu noktada, hangi suçların özel olarak tekrarlandığı önemli olmakla beraber; bu tartışma, makalenin amacının dışındadır. Ancak, yeniden suça yönelmiş olanların oranının dikkat çekici seviyede yüksek olması, denetimli serbestliğin amaçlar – hedefler ilişkisinin dikkatli bir biçimde değerlendirilmesi gerektiği anlamını taşımaktadır. Suça yönelmenin tekrarlanması, denetimli serbestlik uygulamasının amaçları dahilinde tanımlanmış olan; suça yönelen bireyin, toplumla yeniden bütünleşmesinin önünde engel teşkil eden ihtiyaçlarının karşılanması konusunda problemlerin bulunduğuna yönelik, yegâne olmasa da bir göstergedir.

5. SONUÇ

Bu çalışmada, denetimli serbestlik uygulamasından teorik olarak beklenen toplumsal ve bireysel faydanın, pratikte ne derece sağlanabildiği, biraz da bu uygulamaya maruz kalan bireylerin değerlendirilmeleriyle analiz edilmiştir. Genel olarak ifade etmek gerekirse, denetimli serbestlik uygulamasından memnuniyet söz konusudur. Ancak birçok hükümlü, bu uygulamayı af olarak değerlendirmekte ve denetimli serbestlik programı dahilindeki uygulamaları, “dışarıda olmak” için katlanılacak birtakım yükümlülükler olarak değerlendirmektedir. Oysa denetimli serbestliğin varoluş nedeni, suça yönelen bireyin topluma verdiği zararın farkına varmasını ve telafi etmesini sağlamaktır. Bu süreçte, kişinin zarar gören toplumsal yapı ile sosyal bağlarını güçlendirmesi ve onunla bütünleşmesine yönelik çalışmalar beklenmektedir. Bu çalışmaların, söz konusu amaçlara yönelik hedefler etrafında örgütlenebilmesi, suçlu davranış ve birey arasındaki nedensel yaklaşmayı sağlayan faktörlerin belirlenmesini gerektirmektedir.

Toplumsal yeniden bütünleşmeye ve suçun önlenmesine vurguda bulunan denetimli serbestliğin, ondan faydalanan bireyler için ne anlam taşıdığı da uzun vadede etkili bir denetimli serbestlik için önem arz etmektedir. Bu çerçevede, denetimli serbestlik altındaki bireylerin talepleri, beklentileri, gelecek hayalleri ekseninde kendilerini değerlendirmeleri, hangi alanda yetersiz gördükleri ve hangi anlamda kendilerine yatırım/eğitim yapılması gerektiği ile ilgili yanıtlarından hareketle bazı soruların tanımlarına ulaşılmaya çalışılmıştır. Yeniden vurgulamak gerekirse, en önemli beklenti, iş ve iş bulma konusunda eğitim, yönlendirme ve kurumsal bağlantılar sağlama yönündedir. Diğer önemli bir beklenti psikolojik destektir. Profesyonel psikolojik destek talebi özellikle vurgulanmaktadır. Sanat ve özellikle spora yönelik talep ve beklentiler de önemli oranda dile getirilmekte; bu da suçlu davranıştan sakınma bağlamında boş zaman faaliyetlerinin ve bireyin gündelik yaşamının örgütlenme biçimlerinin önemini ortaya koymaktadır. Bütün bu faktörler, suçlu davranışın ortaya çıkmasına zemin hazırlayabildiği gibi; suç tekrarı için de önemli bir neden olarak görülebilir. Bununla birlikte, denetimli serbestlik kapsamında verilen yükümlülüklerin adil dağılımı da önemli bir noktadır. Bu, denetimli serbestliğin kurumsal

güvenirliliğini artırırken; bireylerin yaşamlarında gerçekleştirilmesi hedeflenen pozitif dönüşümlere de ivme kazandıracaktır.

Özetle ifade edilirse; söz konusu hizmetlerin faydalı olduğunu ortaya koyan verilerin yüksek bir orana sahip olduğu görülmektedir. Bununla birlikte hizmetlerin, bireyin öz güven ve öz saygıyı besleyici, bireysel değer duygusunu yükseltici bir içeriğe sahip olmasını bekleyenlerin oranlarının yüksek olduğu sonucu da elde edilmiştir. Denetimli serbestliğin amacı, toplumsal olarak statü kaybı yaşayan suçlu bireyin sosyal haklar anlamında eski durumunun yeniden tesis edilmesidir. Bu bağlamda, bireylerin dışlanması ve değersizleştirilmesinin tersine; toplumsal üyeliklerinin yeniden kurulması önemlidir (McWilliams & Pease, 1990). Bu nedenle, aktif bir denetimli serbestlik süreci içerisinde bireylerle kurulan iletişimin doğası ve niteliği önem kazanmaktadır. Eksiklerine rağmen, denetimli serbestlik uygulamasının bireylere toplumla yüzleşme, farkındalık yaratma ve kendi yaşamlarını yeniden kurgulama şansı tanıdığı için hem birey hem de toplum yararına olan bir cezalandırma pratiği olduğu söylenebilir.

EKLER

Tablo 1. Kriminojenik ihtiyaç olarak aile ve arkadaş çevresinin yaşa göre dağılımı

		Yaş					Toplam
		25 yaş ve al	26-30	31-35	36-40	41 ve üstü	
Aile,arkadaşHAYIR çevresi	Count	236	185	154	150	271	996
	% within aile,arkadas cevresi	23.7%	18.6%	15.5%	15.1%	27.2%	100.0%
	% within yas	44.3%	54.7%	59.2%	63.8%	69.7%	56.8%
EVET	Count	297	153	106	85	118	759
	% within aile,arkadas cevresi	39.1%	20.2%	14.0%	11.2%	15.5%	100.0%
	% within yas	55.7%	45.3%	40.8%	36.2%	30.3%	43.2%
Toplam	Count	533	338	260	235	389	1755
	% within aile,arkadas cevresi	30.4%	19.3%	14.8%	13.4%	22.2%	100.0%
	% within yas	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%

Tablo 2. Daha önce suç işleme ve aynı zamanda denetimli serbestlikten de faydalanmış olma oranları (suç tekrarı)

		Daha önce suç işlediniz mi?		Toplam		
		Evet	Hayır			
Daha önce denetimli serbestlik hizmetinden faydalandınız mı?	EVET	Count	324	109	433	
		% within daha önce den.ser.hiz. faydalandınız mı?	74.8%	25.2%	100.0%	
		% within daha önce suç islediniz mi?	36.4%	8.4%	19.7%	
		% of Total	14.8%	5.0%	19.7%	
		HAYIR	Count	565	1195	1760
		% within daha önce den.ser.hiz. faydalandınız mı?	32.1%	67.9%	100.0%	
		% within daha önce suç islediniz mi?	63.6%	91.6%	80.3%	
		% of Total	25.8%	54.5%	80.3%	
	Total		Count	889	1304	2193
		% within daha önce den.ser.hiz. faydalandınız mı?	40.5%	59.5%	100.0%	
		% within daha önce suç islediniz mi?	100.0%	100.0%	100.0%	
		% of Total	40.5%	59.5%	100.0%	

Chi-Square Tests

	Value	Df	Asymptotic Significance (2- sided)	Exact Sig. (2- sided)	Exact Sig. (1- sided)
Pearson Chi-Square	263.157 ^a	1	.000		
Continuity Correction ^b	261.387	1	.000		
Likelihood Ratio	263.225	1	.000		
Fisher's Exact Test				.000	.000
Linear-by-Linear Association	263.037	1	.000		
N of Valid Cases	2193				

SUMMARY

Probation is a practice of sanction that has emerged with the aim both of facilitating the social reintegration of those who offend through rehabilitation and, basically, preventing crime. To prevent crime and ensure social integration are associated with the social factors leading to criminal behaviour. Thus, the needs and expectations of people under probation are crucial in terms of aims through which probation identify itself. This study seeks to illuminate the multi-dimensional relations between probation and criminogenic needs, institutional expectations, and probation services assessments of people under probation with reference to the data from the study carried out in Antalya Probation Department with 2560 people under probation between September 2014 and September 2016.

What probation means for the people who benefit from it is a significant point for an efficient process of probation whose emphasis is on social reintegration and crime prevention. In this context, some points concerning efficient probation are sought to be clarified with reference to answers given by probationers about their requests, expectations, self-evaluations around future plans, areas in that they feel inadequate and they would like to be educated. From this point, most crucial expectation is about training, orientation and providing institutional links related to occupation and finding a job. It can be stated that another prominent expectation is related to professional psychological support. In addition, the nature of the relationship probationers constitutes with probation as an institution seems also to be a significant factor that has an influence on whether probation will have a positive effect or not. For, it is significant for an efficient probation service to reconstitute of social membership of offenders.

KAYNAKÇA

- Andrews, D. A., Bonta, J. ve Hoge, R. D. (1990). Classification for Effective Rehabilitation: Rediscovering Psychology. *Criminal Justice and Behavior*, 17(1), 19 - 52.
- Andrews, D. A., Bonta, J. (2010). *The Psychology of Criminal Conduct*. LexisNexis, Anderson Publishing, New Providence, NJ.
- Bourgon, G., Guterrez, L. (2013). The Importance of Building Good Relationships in Community Corrections: Evidence, Theory, and Practice of the Therapeutic Alliance. P. Ugwudike & P. Raynor (Eds.) içinde (s. 256 – 279). *What Works in Offender Compliance: International Perspectives and Evidence - Based Practice*. London: Palgrave Macmillan.
- Demez, G., Kart, E., Timurturkan, M., Ertan, C., Cankurtaran, S. ve Aktin, S. (2017). *Denetimli Serbestlikte Yeniden Sosyalleşme*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Demirbaş, T. (2016). Denetimli Serbestlik Tedbiri Uygulanarak Hapis Cezasının İnfazı (Cegtik M.105a). Deniz Özyörük (Ed.). *Türkiye’de Denetimli Serbestlik 10. Yıl Uluslararası Sempozyumu Bildiri Kitabı* içinde (s. 27-31). Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü, Ankara: Atalay Matbası.
- Decarpes, P. ve Durnescu, I. (2014). Probation and Community Sanctions. G. Bruinsma; D. Weisburd (Ed.), *Encyclopedia of Criminology and Criminal Justice* içinde (s. 3957 – 3963). New York: Springer Rereference.
- Healy, D., O’Donnell, I. (2008). Calling Time on Crime: Motivation, Generativity and Agency in Irish Probationers. *The Journal of Community and Crime Justice*, 55(1), 25 – 38. doi: <https://doi.org/10.1177/0264550507085676>.
- Kirkwood, S., McNeill, F. (2015). Integration and Reintegration: Comparing Pathways to Citizenship through Asylum and Criminal Justice. *Criminology & Criminal Justice (CCJ)*, 15(5), 511– 526. doi: <http://dx.doi.org/10.1177/1748895815575618>
- Latessa, E. J., Lowenkamp, C. T. (2006). What Works in Reducing Recidivism. *University of St. Thomas Law Journal*, 3(3), 521 – 535.
- Lurigo, A. J. (2014). Probation and Parole Practices. G. Bruinsma; D. Weisburd (Ed.). *Encyclopedia of Criminology and Criminal Justice* içinde (s.3979 – 3988). New York: Springer Rereference.
- McNeill, F. (2011). Probation, credibility and justice. *Probation Journal*, 58(1), 9 – 22. doi: 10.1177/0264550510388969.

- McWilliams, W., Pease, K. (1990). Probation Practice and an End to Punishment. *The Howard Journal of Crime and Justice*, 29/1, 14-24.
- Peace, R. (2001). Social Exclusion: A Concept in Need of Definition?. *Social Policy Journal of New Zealand*, 16, 17 – 36.
- Robinson, G., Burke, L. ve Millings, M. (2017). Probation, Privatisation and Legitimacy. *The Howard Journal of Crime and Justice*, 56, 137 – 157. doi: 10.1111/hojo.12198.
- Shapland, J., Bottoms, A., Farrall, S., McNeill, F., Priede, C. ve Robinson, G. (2012). The Quality Of Probation Supervision – A Literature Review. *Centre for Criminological Research University of Sheffield Occasional Paper 3*, Centre for Criminological Research University of Sheffield. 20. 04. 2017 tarihinde https://www.shef.ac.uk/polopoly_fs/1.159010!/file/QualityofProbationSupervision.pdf adresinden erişilmiştir.
- Silver, H. (1994). Social Exclusion and Social Solidarity: Three Paradigms. *International Labour Review*, 133, 531 – 578.
- Simons, R. L., Robertson, J. F. (1989). The Impact of Parenting Factors, Deviant Peers, and Coping Style upon Adolescent Drug Use. *Family Relations*, 38(3), 273 – 281. doi: 10.2307/585052.
- Still, W., Broderick, B. ve Raphael, S. (2016). Building Trust and Legitimacy within Community Corrections. *New Thinking in Community Corrections*, 3, 1 – 28. 12. 03. 2017 tarihinde <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/249946.pdf> adresinden erişilmiştir.
- T.C. Adalet Bakanlığı Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği (2016). *Denetimli Serbestlik'te Yeni Düzenleme*, 08. 04. 2017 tarihinde <http://basin.adalet.gov.tr/Etkinlik/denetimli-serbestlikte-yeni-duzenleme> adresinden erişilmiştir.
- T.C. Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü Denetimli Serbestlik Daire Başkanlığı (2017). *2017 Yılı Mart Ayı İstatistikleri*, 08. 04. 2017 tarihinde http://www.cte-ds.adalet.gov.tr/istatistik/2017/mart_2017.pdf adresinden erişilmiştir.
- Wooditch, A., Tang, L. L., Taxman, F. S. (2014). Which criminogenic need changes are most important in promoting desistance from crime and substance use?. *Criminal Justice Behaviour*, 41(3), 276 – 299. doi: 10.1177/0093854813503543
- Wright, J. P., Cullen, F.T. (2004). Employment, Peers, and Life – Course Transitions. *Justice Quarterly*, 21(1), 183-205. doi: 10.1080/07418820400095781

Yavuz, H. (2012a). Denetimli Serbestliğin Türk Ceza Adalet Sistemi İçerisindeki Genel Görünümü Üzerine. *Adalet Dergisi*, 42, 58 – 75.

Yavuz, H. (2012b). Denetimli Serbestliğin Türk Ceza Adalet Sistemindeki Tarihsel Gelişim Süreci. *TBB Dergisi*, 100, 317 – 342.

SINGLE MOTHERS DOING FAMILY: RE-FORMING TRADITIONAL FAMILY IN TURKEY

Esra GEDİK¹

ABSTRACT

In this study, my main purpose is to grasp how women whose marriage is ended up either by divorce or the loss of the husband experience the life after marital dissolution as a widow and a divorced woman in economic, social network and social support, cultural stigma and single parenting issues in Turkey. I claim that widowed and divorced women are trapped in between family, market and state; and that gender based, family oriented patriarchal society and social policies do not allow these women to live their life the way they want and to stand on their own feet, and make them lean on their families or men. In this study, my argument is that divorced and widow women are doing family in order to cope with the difficulties of being single mothers. In order to understand the change in women's experiences with patriarchy, semi-structured interviews were conducted with nineteen divorced mothers and seventeen widow mothers living in Ankara. This study shows us while the divorced mothers were trying to construct a new family; they reconstruct the traditional family approach by letting grandfathers to be authority figure in the family. The findings of this study point out that divorced and widow women families are defined by the family ideal. Single mothers try to perform the family by adopting traditional family norms in their family after marital dissolution because of the pressure of patriarchal system in the society. The cases of divorced and widow women show us that family ambivalence and authority problems occur because single mothers do not fit the traditional family model in Turkey.

Keywords: Honor, Family, Divorce, Widowhood, Single Mother.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Bozok Üniversitesi Fen – Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü

BEKAR ANNELER AİLE OLUYOR: TÜRKİYE’DE GELENEKSEL AİLENİN YENİDEN İNŞASI

ÖZ

Bu çalışmada ana amacım, boşanma ya da kocanın kaybı ile evlilikleri sonuçlanan kadınların ekonomik, sosyal ağ ve sosyal destek, kültürel ön yargılar ve Türkiye’de tek ebeveynlik meseleleri gibi konuları dul ve boşanmış bir kadın olarak nasıl deneyimlediklerini kavramaktır. Temel argümanım, dul ve boşanmış kadınların aile, piyasa ve devlet arasında sıkışmış olması; cinsiyete dayalı iş bölümü, ataerkil toplum algısı üzerine kurulmuş sosyal politikalar, bu kadınların yaşamlarını istedikleri şekilde yaşamalarına ve kendi ayakları üzerinde durmalarına izin vermiyor olması. Bu çalışmamda, boşanmış ve dul kadının, bekar anne olarak yaşadığı zorluklarla başa çıkabilmek için Türkiye’deki geleneksel aile kalıplarını yeniden inşa ettikleri göstermeyi amaçlamaktayım. Kadınların ataerkilliğe ilişkin deneyimlerindeki değişimi anlamak için, Ankara’da yaşayan boşanmış on dokuz anne ve on altı eşi vefat etmiş (dul) anne ile yarı yapılandırılmış görüşmeler yapıldı. Çalışmanın bulguları, boşanmış ve eşi vefat etmiş kadınların ailelerinin “ideal aile” anlayışı tarafından tanımlandığını göstermektedir. Bekar anneler toplumdaki ataerkil sistem baskısı nedeniyle evlilikleri sonlandıktan sonra ailelerinde geleneksel aile normlarını benimseyerek aileyi gerçekleştirmeye çalışmaktadırlar. Boşanmış ve eşi vefat etmiş kadınlar, ailelerin çelişkiliğini ve otorite sorunlarını ortaya çıkarmaktadır; çünkü bekar anneler Türkiye’de geleneksel aile modeline uymamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Namus, Aile, Boşanma, Dulluk, Bekar Anne.

INTRODUCTION

Several studies have discussed positive and negative consequences of single mother² families. More recent studies have searched the interaction within single mothers and their children and the family process after marital dissolution. This study pays attention both absence and presence of the parent and interaction between absent and present family members, although most research focus on consequences of single parenting for children (Weiss, 1979; Amato, 1987; Garfinkel & McLanahan, 1986). This research for this particular reason aims to examine the interaction of single mothers, children, fathers and other family members. The theory of family ambivalence which is related with doing family, boundary ambiguity and cultural ideal family type, provides framework for the examination of single parenting in Turkey.

The Importance of the Study

There are various factors that necessitate further academic interest on divorced and widow women in Turkey, and that pushed to conduct a research on this issue. First of all, although there are a lot of discussions about divorce and its consequences on society, the voices of those who experienced divorce, especially women, are mostly not heard. Looking for and listening to this voice is meaningful in itself. The literature in Turkey mostly focuses on the divorce itself not on the individuals. These studies examine marital dissolution as a “problem” for the society, the family and the children. They examine divorce with the presumption that it results in a “broken” family, and they analyze the negative consequences of marital

² Single parenthood/single mother is a status that people come into in a variety of ways (Millar, 1989). There are many routes of entry into single parenthood: divorce, long-lasting separations, desertion, death of a partner, birth of a child outside marriage. There are also different routes out: marriage, re-marriage, and cohabitation, placing children for adoption, children growing up and leaving home. Due to this variety of transitions to single parenthood, there is no internationally recognized definition of a single parent and, there is no standard definition, either. Thus, the definition of single parent/single mother I used in this study is not fully homogeneous and therefore the sample presents some diversities: a single parent is defined as a person not living in a couple (either married or cohabiting), who may or may not be living alone or with others (own parents/friends), who is divorced or widow and who has at least one child. The majority of single parents are women and the focus of this study is on single parent women, therefore, the literature review uses the term "she" in reference to single parents.

dissolution rather than focus on the experiences of individuals after marital dissolution. A few studies, though, provide information about one's marital status or new marital status has impact on his/her daily life (Kavas, 2010; Özar and Yakut-Çakar, 2011; Özar and Çakar, 2012; Demircioğlu, 2000). Upon divorce, single parent families are considered as a challenge to the ideal family structure in the society. In contrast to divorced women in Turkey, widow women are considered to be protected by society and the welfare state in Turkey. To illustrate, with recent social policy arrangements, it was decided to give monetary help to widow women.³ However, before this arrangement, the research (Özar et al, 2011) was prepared for arrangements in the social policy which included all single mothers with a wide range of statuses, such as separated, divorced, widow women and women whose husbands had abandoned them or were in jail. The financial help was only given to widow women after marital dissolution. Those different perceptions for divorced and widow women in Turkey made me think if there is a difference between experiences of divorced and widow women after marital dissolution. Moreover, while searching for a research topic, one of my aunts divorced and I witnessed what she lived and experienced. The stigma and violence she faced compelled me to study divorced women, and I started to question whether widow women are in a more advantageous position than divorced women because contrary to divorced women, the widow women I have known so far were shown great respect.

In this study, post dissolution experiences of divorced and widow women is scrutinized in a comparative way. Researching what happened to divorced and widow women after marital dissolution, what they experience after marital dissolution, what challenges and difficulties they faced, and the strategies that divorced and widow women developed are important to understand the attitudes toward divorced and

³ The First Payment for Widow Women Will Be In April (Eşi Vefat Eden Kadına İlk Maas Nisanda), with this social policy arrangement, widow women will be paid 250 TL monthly (<http://www.cnnturk.com/2012/ekonomi/genel/03/08/esi.vefat.eden.kadina.ilk.maas.nisanda/652297.0/index.html>, accessed in 17.01.2015).

widow women in Turkey, and these form the backbone of the questions in this study. This study searches for answers to the question of whether or not there is a difference between the effects of post dissolution via the act of divorce and the death of the husband for divorced and widow women. This study argues that in some areas divorced and widow women experience difficulties and challenges which may put them in an isolated positions. However, this study points out that divorced and widow women also develop coping strategies through which divorced women reread traditional norms and values. Therefore this study departs from other studied in the literature.

On the whole, the significance of this study is to increase information about the conditions of divorced and widow women in Turkey; to elucidate the dilemmas and difficulties these women experience. In a discussion about family, marriage and women, this research aims to evaluate the relation between the women and society because question of how the conventional definition of family and womanhood in Turkey is re-created is significant in this research.

In more recent international studies, however, divorce or being a widow is not a problem in the way it is still a problem in Turkey. Recent studies mostly focus on issues such as being single mothers by choice, how single mothers should be integrated to the labor market as a mom or as a worker (maternal employment), welfare to work discussions, psychological aspects of widowhood and divorce, physical and mental health problems of single women. However, in Turkey marriage and family are still important institutions and concepts in examination of the gender division of labor and women's roles in the domestic sphere, in discussions of abortion, the norms of sexual behavior, sexuality and increasing divorce rates. Thus, end of marriage through death or divorce has many impacts on the many areas of the divorced and widow women's lives in Turkey. However, this area is an almost ignored issue except for a few studies (e.g. Kavas, 2010). Although the issue of marital dissolution is an area of intensive research, hardly any attention is directed to its consequences. Consequently, in this study, it is aimed to contribute to filling this

gap by analyzing the post dissolution experience of divorced and widow women in terms of doing family and traditional family understandings.

METHOD OF THE STUDY

In this study a feminist theoretical framework has been used in an attempt to analyze the experiences of divorced and widowed women. Feminist perspectives criticize dominant traditions and challenge the status of women in the society. This study will use feminist approach not only as a theoretical framework but also, with the help of this approach, it will try to grasp the ways in which women cope with difficulties. Feminists generally deny a “universal” or single idea of the family. Rather, feminists provide new points of view and make us to reconsider the assumptions about the family. Thus, putting women’s experiences at the center of the study will provide us an opportunity to understand the relations between women and family (Glenn, 1987). Accordingly, feminist perspectives on post dissolution focus on the implications of divorce and widowhood. By doing so, this study aims to contribute to family studies by examining the post dissolution experiences of divorced and widow women in a feminist perspective, which is not explored adequately in Turkey. This study moves beyond documenting inequality in the family; it addresses the contradictions of family relations after marital dissolution, and how women cope, adapt or challenge to their difficulties after marital dissolution. This study with a feminist methodology will generate the research based on women’s words and experiences. This study places women’s experience at the center of the study and puts personal experience in a broader social context. Hence, what distinguishes this study as a feminist study is not because the constructing the research questions are done through feminist methods but also data evaluating process is also done by feminist methods and perspective.

Within the scope of the research, for this study, thirty six women were interviewed; nineteen divorced women and seventeen widow women in the years between 2013 and 2015. The most prominent characteristic common to the study group was that they got married once. While conducting pilot interviews some remarried women, married and divorced twice or more were also interviewed to see if it was possible

to expand the field of research; however as the profile of the population seemed to be quite mixed, it was decided not to include those women. Moreover, the women interviewed had to meet a time criterion: they had to be divorced or widowed for a minimum of one year, and a maximum of ten years. By focusing on women who have been widowed or divorced for a particular time period, it was hoped to talk to women who would not be overdramatized the negative consequences of marital dissolution. Women who have just recently gone through a marital dissolution have had the possibility to overemphasis on negative dimensions of marital dissolution. Indeed, according to Sev'er and Pirie (1990) upon closely examining studies which are conducted shortly after dissolution of marriage, the overemphasis on the negative aspects of divorce can be seen. And unfortunately, these studies dominate the related literature about divorce or marital dissolution. In order to examine personal experiences of these women, it was excluded those very recently divorced or widowed and remarried women. This criterion was put in use to eliminate individuals who are in the initial reaction or adjustment stage of divorce or widowhood.

In this sense, the age of the respondents served as another determining factor in the selection of the research subjects. According to Bennett and Morgan (1992: 56), “differences in age among widowed, separated, and divorced women may translate into different choices and behaviors, regardless of the way in which their marriages ended.” Hence, in this study the interviewed women who were approximately the same ages, on average. With the age restrictions of the sample, the sample differences were much smaller. By limiting the age range it was planned to limit the variations that might happened as a result of age. While doing field work, it was sought to interview women between the ages of twenty five and fifty five. During the pilot interviews it was able to observe that interviewing women older than a certain age may cause difficulties providing clear answers. During these interviews, the women over sixty have often had difficulty remembering their past, or had problems understanding what is asked for.

The selected women in this study are also determined by the dynamics of class. The women interviewed were generally from lower middle class families. By lower middle class, a woman with an income level that is substantially not above the nationally established poverty line is meant.

The majority of them had attained a similar type and level of education, elementary and high school graduated.

Women with at least one child were selected to be interviewed. The selected women in this study are either living alone or living with their families but without a male partner.

SINGLE MOTHERS "DOING" FAMILY

The notion of “doing family” has been adopted from the concept of “doing gender.” This approach focuses on “interactional activities that create and sustain family ties, define family boundaries, as well as specify appropriate behaviors for different family members” (Sarkisian, 2006: 804). Furthermore, Naples (2001: 33) claims that doing family is like doing gender which is socially constructed rather than the enactment of naturally existing personal relations. She discusses this perception while studying LGBT individuals’ families and adds that this outlook becomes apparent when the family does not fit the normative, ideal model of family. Nelson (2006) argues that while single mothers do family, it is considered by the society who is counted as “not” a family. In this way, it is assigned appropriate behaviors, tasks and obligations for single mothers. Both Nelson’s study (2006) and Naples’ study (2001) remind us that how we do gender is like how we perform family which is shaped by material and cultural practices that are often seem invisible to us (Naples, 2001: 33).

Nelson (2006) focuses on single mothers since their doing family are most obvious for nonnormative families. Nelson (2006) and Naples (2001) studied activities that create and enhance links between family members, boundary work which defines who counts as family and who does not and what rights and

obligations are accorded to those who do. All of those activities also identify how single mothers perform families.

Sarkisian (2006) went one step further and developed this concept as “doing family ambivalence.” She claims "doing family ambivalence" might be a more accurate description of what happens in the single mothers’ lives. She (2006: 805) argues that “even though these women construct the boundaries and create the rules, they experience indecision, conflicted feelings, and uncertainty in the process. That is, there is a high degree of ambivalence involved in their choices.” According to researchers, ambivalence occurs because single mothers do not fit the traditional family model and because of issues related to this new family such as relations with nonresident fathers, grandmothers, and new social network.

The Family Boundary Ambiguity in Single Parent Families

The post dissolution period is related to the multitude of changes that occur in the spousal and parenting relationship. As a former partner, the woman needs to establish new authority and roles for parenting in their new family structure, and at the same time, she needs to reform their roles as ex-wife. Family boundary ambiguity was discussed by Boss “a state when family members are uncertain in their perception of who is in and out of the family or who is performing what roles and tasks within the family system” (Boss, 1987: 709). However, in the context of single mothers, this boundary ambiguity is much more than "who is in and who is out" in the family. As Nelson (2006) pointed out, single mothers need to create an authority based on family obligations and need to provide respect to themselves and their children. In that sense, Sarkisian (2006: 805) argues that “the main problem these mothers experience seems to be in determining the relative "importance" of their children's non-resident biological fathers, grandparents (especially grandmothers), and potential stepfathers.” For instance, in their study of parenting issue after divorce, Madden-Derdich, Leanord and Christopher (1999) claims that there can be conflict between former partners because defining a partner as co-parent but not a spouse cause uncertainty in the roles of these members in the family after divorce. Moreover, Emery (1994) examines boundary ambiguity about reorganization of

roles and tasks of both parents and children after marital dissolution. The argument that Boss (1980) makes on how a woman internalized traditional gender roles can face difficulties in restructuring her new family life as a single mother since she also stereotypes being single woman as deviant and she may believe that the spouse who is supposed to be disciplinarian and breadwinner is the husband. Thus, this may put woman under pressure to construct role model of the father and cause difficulties about presence or absence of the father after marital dissolution.

Another dimension of family boundary ambiguity is about role ambiguity which has especially impact on single mothers whose children are taken care of by grandparents (Landry-Meyer & Newman, 2004). The significance of role ambiguity for single mothers is about the difficulties to reconstruct parental authority in the family and the authority problems between single mothers and their mothers since those grandparents involve and interact in raising and caring of the children after marital dissolution. Nelson's study (2006) points out those single mothers can limit grandparents' role in childcare while the grandparents are the major actor in childcare. Cherlin (2006: 801) gives an example of single mothers in Vermont and states that single mothers consider grandmothers' roles limited with emotional and material support but making decisions about children should be theirs.

Consequently, the relations between their children and parents become ambivalent about rights and privileges of grandparents in the family which are considered appropriate for a father. Because of traditional, ideal family understanding, single mothers consider particular tasks appropriate for the father. Hence, in order to take care of themselves and their children, single mothers need financial help. The financial condition and child care push these mothers do family which they think contradictory to their cultural beliefs.

Cultural Ideal of Traditional Family and Stereotyping of Single Mothers

In the discussions of “doing family” or “doing family ambivalence”, there is an ideal family type. According to Smith (1993), the ideal family type is like a “genetic code” of the society that constructs the way we think about families, family members, and the way they should live or behave. Smith (1993: 52) adds “it is an ideological code which is a constant generator of procedures for selecting syntax, categories, and vocabulary in the writing of texts and the production of talk and for interpreting sentences, written or spoken, ordered by it.” This ideology implies heterosexual parents that raise their children to follow the same values, culture, religion and other ideologies of the family, the same ordering of organisms from generation to generation. Smith (1993: 52) states that the ideal family is a family in which legally married couple sharing some responsibilities such as the adult male in paid employment; his earnings provide the economic basis of the family-household and the adult female’s primary is to care for the husband, household, and children. According to Edgel and Docka (2007: 27),

This family ideal is pervasive in popular culture, legitimated by religious leaders and other moral and philosophical spokespersons, and facilitated through a wide range of institutional, legal, and economic arrangements. It places gender and sexuality at the heart of family ideology, being both heteronormative and dependent on a gendered division of labor oriented around reproduction.

Cherlin (2006) use the analogy of HIV for this perception of the family since the family studies or single mothers doing family is much like "infected." The definition of a family is constructed according to traditional family type. This concept is useful because single mothers try to sustain traditional notions of the family. For instance, Nelson (2006) claims those single mothers’ involvements with men as attempts to recreate the traditional family in their lives. In this way, a single mother is trying to build such a family trying to recreate the traditional family model. In other words, traditional family type is structuring experiences of single mothers’ doing family since it defines “standards” for a particular family. Studies discussing family ambivalence (Nelson, 2006; Cherlin, 2006; Sarkisian, 2006) showed us those alternative

families such as divorced and widow women families are defined by the nuclear family ideal, the idea of traditional family. This idea remains a powerful cultural impact on single mothers' life and perceptions about single mothers.

To sum up, there is not much research about single mothers' problems about the process of restructuring their single parent families by adding their own parents, relatives or ex-husbands. This study attempts to fill this gap by providing experiences from Turkey. The study aims to gain further insight into how social context affects single mothers' perception of a proper family in Turkey.

THE FAMILY APPROACH IN THE PATRIARCHAL ROUTE OF AKP⁴

The social system in Turkey has traditionally been based on a patriarchal family model in which women and unmarried daughters rely on the status of the male head of family as passive beneficiaries. According to this model, women and unmarried daughters are dependent on the status of the male head of the family. This ideal type of a male breadwinner is also reflected in the survivor pension, which favors female over male survivors. Accordingly, women left without a male breadwinner are expected to be protected by the family. As depicted in Lewis' male breadwinner model, rights have been attached to the extended family relationships or marital status and women have been insured as dependents.

When we consider about the context of Turkey during AKP (Justice and Development Party) government, AKP government's conservative family discourse is related to "AKP's version of patriarchy"⁵ as discussed in the study *New Grounds of Patriarchy in Turkey? Gender Policy in the Age of AKP*. Coşar and Yeğenoğlu stated that there is "a new mode of patriarchy exemplified in AKP's gender policy" (Coşar and Yeğenoğlu,

⁴ Adalet ve Kalkınma Partisi as in Justice and Development Party.

⁵ In their study, Coşar and Yeğenoğlu define three periods of patriarchy in Turkey: republican, liberal and neo-conservative. Republican mode of patriarchy: women's emancipation from the Ottoman Empire and Islamic way of life (Kağıtçıbaşı, 1986). Liberal mode of patriarchy: wifehood and motherhood roles are disconnected from the public sphere, considered as matters of individual choice concerning private sphere. Briefly, equal individuality to women is discussed. The third one is Neoliberal-conservative patriarchy: AKP's version of patriarchy intertwining of neoliberal, nationalist and religious politics.

2011: 557). In other words, while AKP has given a voice to the women's movement in legal adjustments, it has also continued the conservative approach to women in terms of the familial sphere. The strong Turkish family is applied as the primary solution to all major socio-economic and political problems facing Turkey (Yazıcı, 2012: 112). According to Coşar and Yeğenoğlu (2011), AKP's version of patriarchy defines the family as the natural sphere for women. Additionally, AKP's patriarchy emphasizes women's participation in the labor market, but reminds women of their familial responsibilities in the same line with liberal patriarchy. The outcomes of Coşar and Yeğenoğlu (2011) shows us that in this context, women might be asked to participate in the labor market and also to stay at home. They are expected to adjust to flexible working conditions without neglecting wifhood, motherhood and homemaking.

Although AKP has made some regulations for and amendments to the women's social and economic situations, its policies are made by the gendered perception, hence, the policies revolve around the issue of somehow restricting the women to the home and to childcare within the home. For example, the policy of "female work at home" (Bugra and Yakut-Çakar, 2010: 533) can seem to facilitate women to work without leaving the home. It is a policy provided for the women who want to or have to work without paralyzing their housework and caring responsibilities. In this way, the government puts its own responsibility - of the provision of social care services and of the creation of necessary legal, social, economic regulations required for children whose mothers work outside home - on the women without spending from the state's treasury. Social security policies in Turkey have traditionally conceptualized women as dependent on the family, and are careful about the new gender-neutral policies, which are introduced with no consideration of existing patriarchal norms, gender roles and the gender division of labor.

In summary, the focus on "strong family, strong society" has also consequences for divorced and widow women because this discourse not only conceals "the forms of subordination in the labor market but also [justifies] the government's attempts at shifting social care from state to family and to women as primary caregivers" (Yazıcı, 2012: 115). To insist on having "the strong Turkish family" while highlighting the

family as a problem solver, resolves the “burden” of the state and defines the state’s “proper” role as the protector of the family (Yazıcı, 2012). Insisting on the strong family ignores the marital dissolution, or people outside the family. This family discourse hence signals family breakdown as the underlying cause of major “social problems.” As a solution, emphasis is placed on the idea of “protecting and strengthening the family.” The importance attached to the principle of protecting the family is to be understood in terms of family values and honor.

In May 2016, the parliamentary commission established an investigative commission called “Protecting the Integrity of Family,” with the purpose of investigating the causes of the skyrocketing divorce rates and the factors influencing negatively the unity of the family suggested several policy proposals that would destroy many gains of women in Turkey in name of preventing divorces. The draft report of the commission, nicknamed Divorce Commission, has been making waves. AKP tend to see this debate as a reflection of the party’s efforts to maintain stability in the country, by supporting the unity of the family. However, a number of provisions in it that are aimed at making it more difficult for women to obtain a divorce, get maintenance/alimony in the event of a divorce, and escape an abusive marriage. Given the fact that employment rates for women are very low in Turkey, the recommended changes in alimony would mean women without an income should strive to survive in their unhappy marriages to avoid becoming destitute. The report advocates that the religious councilors intervene the cases of divorce to reconcile the couples. Another problem with the report is that divorce cases should be held in secrecy to protect the privacy of the family, which will keep women activists away from observing the courts.

To sum up, there is centrality of ‘the family’ in Turkey. In order to protect the family and prevent divorce, while the aforementioned examples are put in use; on the other hand, social services for children in Turkey are inadequate. This condition is also related to the socio-economic role of the family in Turkey. In terms of family arrangements, it can be argued that in Turkey divorced and widow women with children have

vulnerable positions. In the booklet of AKP's 2023 vision⁶, the emphasis on family is about empowering the family in terms of neo liberal labor market risks. The naturalization of the gender division of labor is sustained in the case of women by reassuming their primary roles as mothers and wives. Moreover, women are only linked with reproduction both in this 2023 political vision document, and in the main policy understanding of AKP. In the government program, it is stated as "If Turkish society is still intact after so many problems that have been experienced recently; we largely owe it to our strong family structure"⁷ (cited in Buğra and Keyder, 2004: 17). In order to deal with the problems and issues related to social care, the family is assigned as the best agent to ease the "social burden" on the state (Yazıcı, 2012).

RE-FORMING A NEW TRADITIONAL FAMILY

When one parent leaves the family either by death or divorce, the relationship between the remaining parent and children will clearly go through some change. One of the changes after marital dissolution is the restructuring of the family. The accounts of divorced and widow women confirm Nelson's (2006) perspective about doing family. As Nelson (2006) claimed, society defines the appropriate definition of the family in which single mothers' family form is ignored. Hence, single mothers try to perform the family by adopting traditional family norms in their family after marital dissolution because of the pressure of patriarchal system in the society. The cases of divorced and widow women show us that family ambivalence and authority problems occur because single mothers do not fit the traditional family model in Turkey.⁸

⁶ See, "2023 Political Vision", <https://www.akparti.org.tr/english/akparti/2023-political-vision>, accessed in 17.01.2015.

⁷ Presented in Parliament by Former Prime Minister Recep Tayyip Erdogan, 59th government Program.

⁸ This study does not victimize the divorced and widow women. All the interviewed women expressed that they felt the pressure of patriarchal system that push them to stay in an "ideal" family. There are three solutions for those women in this study remarriage, moving back to origin of family or being a family again. This study claims that patriarchy in Turkey makes these women doing family. On the other side, the study is aware that these women get rid of violence, problems with husband, etc. when they divorce. However, these issues are not the scope of the study. For this discussion, see Gedik, E. (2015), Trapped in-between State, Market and Family: Experiences of Moderately Educated Divorced and Widow Women, Unpublished Dissertation, METU Department of Sociology.

In patriarchal societies, the family form is considered as heterosexual partners and kids. In the patriarchal setting, family is considered as the building block of the society. To break the family bond damages the next generation because of the loss of family values. According to this patriarchal structure, it is believed that for the sake of well being of children, they should be raised within two parent families. In this family form, women are kept responsible for child care and motherhood is considered as sacred. Hence, when a woman decides to divorce, they may feel that they failed to raise their children and they failed to be a good mother.⁹ When we consider the predominance of the idea of the male breadwinner in society, it is really hard for divorced and widow women in this study to be the head of the family. When we consider the traditional family structure in Turkey, fathers are expected to be strict and distant; they are the authority in the family and primary disciplinarians. On the other hand, in this family structure, mothers are expected to be warm and patient (Kağıtçıbaşı, 1982: 12). When their marriages ended through the divorce or death of the husband, the women had to (re)gain the authority in the family. However, for the children and the other members of the family (such as grandparents) who used to accept and respect only the father as the authority figure in the family, accepting the mother as the head of the family was really difficult. Many women complained about authority issues after marital dissolution. Emine (widow, 46 years old, with two boys), for instance, mentioned:

Of course since they are boys I had to follow them about. If they had a father, everything would be different. They didn't listen to me, they did whatever they wanted. They bought a car, had an accident, this and that, I had a lot of problems. I was all alone. I couldn't establish any authority.

⁹ Marital dissolution might also have a positive impact on women's empowerment. The accounts of working divorced mothers show that they took control of their income and financial lives. They became empowered because of financial independence they gained after marital dissolution. Many divorced women's main approach to working as "I like being in control of money and spendings by myself. Stand on my own feet makes me feel strong." to be able to leave violence intensive marriages make these women feel relief and empowered. Leaving the violence intensive marriages and trying to stand on their own feet and to make future plan both for themselves and their children are significant steps for women's autonomous lives.

Over the last year, I managed to put them on the right track. It has been six years since my husband died. We have been in peace for one year. They returned from the army and did things. They keep themselves to themselves, they don't bother me but it is very hard Esra.

Zeynep (divorced, 48 years old, two children) stated that she had to balance the relations between her two sons since her bigger son didn't accept her as the head of the family, and blamed her for damaging their family. On the other hand, her little son got used to her being the head of the family: "The little son understood the situation, I have the parental right anyway. We live together but the elder son got cross with me, he is very angry with me. He lived with his father then moved to Germany."

Meral (widow, 43 years old, having two children) expressed that

My son wore me out a bit; after his dad passed away he let go of everything altogether. He used to sit in front of the computer, without getting up. Somebody needs to buy bread, "go get us some bread, son," he wouldn't. Somebody needs to take out the trash, "go take out the trash, son," he wouldn't. I mean, he wouldn't get up. He was sitting around all the time. He would say he was hungry. He wore me out so much. I couldn't stand it; I had a nervous breakdown and fainted. It was seven or eight months after my husband. I fainted.

The accounts of these women confirm the findings of Kavas and Gündüz-Hoşgör's study (2012) which interaction in single mother families in terms of the theory of boundary ambiguity. As the quotations show, there is a strong adherence to traditional sex roles. Thus, members of the single parent family can resist the new structuring of the family. To compensate the loss of father, children also experience adjustments. Although women use some coping strategies to deal with the loss of father, children took the breadwinning role. Moreover, findings of my study also confirms another study conducted in Turkey. According to Kavas' (2010) study, divorced women families create "substitute authority figures" (Kavas, 2010) since the female head of the family is not accepted in the society.

Nazlı (widow, 49 years old, with three children) talked about how her son took over his father's role: My daughters always got it from the boy, his compassion. They were so little. My son was being a dad to them, and he also made their weddings. Somehow he also faced people; he made conversations, and tried to be supportive.

Although they stress how family helped to support them to a great extent, the divorced and widow women who were interviewed mentioned some disadvantages. It was curious regarding any negative effects emanating from dependence on the family. The study encountered that the parents of the divorced and widow women involved themselves in their daughter's parenting styles. Many divorced and widow women mentioned the problem with respect to women's social and familial status. Many of the women stressed experiencing the conflict about their motherly authority and being overshadowed by their own mother in the eyes of their children. The mothers in this study stressed that they were afraid of losing both their roles as the head of family as well as control over their children. The main concern was sharing the authority with their mothers. Although divorced and widow mothers were pleased about their mother's help in sharing the care of the children, they also emphasized their concern of handing over their authority to their mothers. Nurdan (divorced, 39 years old, with one child) highlighted her fear of her own mother:

She is always nagging and grumbling. Sometimes swearwords come out of her mouth. And I, as a mother, didn't want my daughter to lose her self-confidence. I wanted her to know her mother as noble, strong and proud. When my mother swore at me, my daughter was devastated. You may be surprised but I was frightened of my mother. She was the authority at home. I did whatever she said about the home, about the kids.

Sibel (divorced, 34 years old, having two children) stated

My mom was more interfering, like... I am, as I said, stricter with this issue, since I have to have the authority over my children to make them more decent even if I'm not with them because of the environment and living conditions. And since I'm a strict person, sometimes I'm stricter than I should be, I know. My mother is more relaxed, she says she's looking after them, and tells me not to worry. "Why are you doing this? Don't get angry. When you get angry, just don't." And I say to my mother "okay, but I need to keep my authority." This is what happens. My mother is always on their side, not mine.

According to care and control paradigm of Joseph, women are subordinate not only to all men but also senior women in the family. This mechanism of control of women reveals gender contract of Moghadam (2000) where the husband is the sole breadwinner and the women is the caregiver. Therefore, when the loss of the husband occurs, because of his labor at home, becoming the head of the family is not given to mothers. However, the control is given to other men and the senior women in the house. Thus, this causes role ambiguity in the divorced women's newly formed families as Kavas and Hoşgör claimed (2012). When they lived with their families, they cannot be considered as empowered.

The absence of the father is another issue divorced and widow women had to deal with in order to keep the sense of family alive after marital dissolution. The absence of the father has had different results for the divorced and widow women with whom I conducted the interviews. Divorced women expressed that their male and senior female family members and relatives control their children. However, "*sahip çıkmak*"¹⁰ was the common expression used by widow women in this study.

For divorced women, the absence of the father creates pressure from the relatives and their own families on these women because it is believed that fatherless children will end up badly. Hence, relatives of

¹⁰ To attend to, to look after someone, to support, to help someone.

divorced women try to watch out for the children of divorced women, because they think the children will harm the family. Since the notion of single mothers is not common in Turkey, women who lived alone with their children are not welcomed in society. According to Kavas and Gündüz-Hoşgör (2012), women were considered to be responsible for a failing marriage. Because it is believed that women are the homemakers, upon divorce, women are considered guilty of not keeping up the marriage, and, therefore, damaging society. Hence, these negative attitudes toward divorce have an impact on the children of divorced women. Many participant divorced women experienced negative attitudes towards their children. Sibel (divorced, 34 years old, with two children), for instance,

All of the family, from my relatives, to my uncles and aunts, they all said to give them to their father, that I'm young and can get married. I said that as long as they are with me; I was willing to not get married. "Let the father take care of them. Children without a father will cause problems for you, you can't handle the boy, what if the girls are raised without a father?" They said things like this and asked me to give up the children.

Kerime (45 years old, having one child) said that

They always excluded us because I was divorced and my son is without a father, but they also always gossiped about the Abdulhalim's naughtiness. They gossiped that I wasn't able to take care of him, that he would become bad because he'd no father, that he would become a good-for-nothing. They always thought this way. All rumours then ended as a warning to me. "Be careful about your son, he is going to be a young man, he might follow someone, go and control him." As if I didn't know, as if I were ignorant.

For divorced and widow women, to compensate for the father, the grandfather was seen as a role model that the participants used frequently as a strategy. In many cases, when nonresident fathers did not function as an authority figure in the family, either the grandparents stepped in, or the big brother took over

the role of the father. The grandparents and the older son became substitute authority figures in the newly formed families of divorced women. Moreover, grandparents became both a major source of childcare and the grandfather became a male figure in the absence of the father. Elif (divorced, 30 years old, with one child), for instance, stated:

I, my mom and my sister remained here. She is married, too. She has got a kid. She'll be here, you'll meet her. God bless him, my father was never inadequate. We didn't lack anything. He was being a father to my daughter. My daughter took him as father. She was calling him father in the beginning. She fears him, she looks up to him. She's got no father, whom shall she call dad? Her father didn't care that he had a daughter, he never visits her.

Fatma (divorced, 43 years old, having three children) told me that

When the father didn't fulfill his fatherly duties, the duty was up to my elder son. He brought home money. He took care of the shop. He found a job for me. He took care of his siblings, claimed them, protected them, fretted over them at times. He got angry when it was necessary.

According to Kavas and Hoşgör (2012: 16), "grandparents in this specific context do not solely act as support for childcare, they also function as a substitute authority figure, acting as compensation for the absence of fathers in these newly formed families."

On the other hand, in the family of widow women, the father's absence was compensated by their relatives who considered the children to be a remembrance of the deceased father. Different from divorced women, widow women didn't feel pressure from their relatives, rather their relatives tried to care for the children of deceased loved one after marital dissolution. The widow women mentioned that their relatives economically compensated for the absence of the father by paying the fee of the private courses, buying the school equipment, or taking them on summer holidays. The widow women stated that their relatives try to help the children so that they don't feel loss of the father.

Meryem (widow, 45 years old, having two children), for instance, said that

They liked the deceased. He always kept his nose clean. He was very charitable. He used to try to help, and used to speak with anyone. When he passed away, everyone was very sad. God bless them, they also didn't let the children be alone. Their uncle helped them in the training center. When they are to go on a vacation or to picnic, they also ask me my permission for them to take the children. They give pocket money on Ramadan. Like this, well, I am thankful to them.

Ayşe (widow, 46 years old) stated

To be fair, they never think badly about my children. They knew how the deceased raised them. Nobody talked behind their backs, and I wouldn't let anybody anyway. When they want to do something with their children, they also come to us. Altogether, I mean. They don't make a distinction between them. When their cousins buy something for themselves, they also buy it for my children. We eat and drink together. We take care of each other. And after he passed away, they cared even more. They were like 'do you need anything?', 'we're with you.'

Different from divorced mothers, widow others are still kept within the family. Since they were the only parent, the relatives and the families were trying to keep close relationship with children to compensate the loss of the husbands. In other words, not only widow woman but also children are protected by the relatives or native family. However, like divorced women, compensating the parenting of the husbands deteriorate the authority a mother is supposed to have.

Consequently, by creating authority figures or pushing non-resident fathers to be more active in the family, these women were "performing families" (Sarkisian, 2006). By doing family, these women were trying to re-create the family form by providing cultural expectations about being a family in which single mothers' family is not considered to be a family (Nelson, 2006). In this way, the divorced and widow mothers whom I talked to didn't feel appropriate as a breadwinner because of appropriate behaviors for women and men

in society. Without the support of a partner, many divorced and widow women create and enhance limits about their families; who will be in, who will be out or who will perform which roles, since these women chose to behave differently by getting divorced. As Kavas (2010) claimed, they tried to rebuild their families based on traditional gender roles. Moreover, it was unexpected to see women's acceptance of cultural constructions of women. In terms of parenting, many of them accepted the traditional allocation of men and women into different duties in the family which is justified by biological differences and the division of labor.

CONCLUSION

“Do not get divorced; pray for will of God for your husband”¹¹

In this study, unlike the various researches which has studied more on the influences of marital dissolution on children, family, and society, experience of divorced and widow woman in Turkey was explored exclusively by taking the women into the center. Divorced and widow women’s experiences were examined by examining how they cope with their new marital status after marital dissolution, how they cope with social problems; how they rearrange their families between their newly statuses and new lives to explore changes and continuities in patriarchy in experiences of women. In this study, I have examined the key dimensions that determine the conditions and limitations the opportunities of divorced and widow women. The experiences of women in this study challenge the main approach used to describe the marital dissolution experience in Turkey. Those refer to the weakening tradition which is believed that marital dissolution is the reason of “family breakdown” in a society. In order to encourage family values with the belief that these values will keep marriages, divorce is labelled as a social problem. The accounts of women in this study led us to see important realities of how women experience after marital dissolution.

Women created some strategies to compensate the absence of the father. Firstly, because of the belief that a child should be raised with two parents, divorced women invite their ex-husbands into their lives. Friends, relatives, and their own families consider that without a father, children will get out of hand. These results indicate that in examining experiences of women after marital dissolution it is not taken factors related to father. Even if fathers leave the family, they may disturb family life. Many fathers use visitation as a way to harass their ex-wives. Findings to emerge from this research show that strict patriarchal relations and

¹¹ “Boşanmayın, kocanızın ölmesi için dua edin.” This is a statement of one of the divorced women in this study. I found it significant in terms of the outcomes of this study. This statement is like a summary for conclusions of the current study. It refers that being a widow woman is a more advantageous than being a divorced woman in Turkey.

control on women still continue after the divorce in a similar line with Joseph's study of care and control of men over women in Middle East societies.

Secondly, divorced and also widow women need grandfathers to provide a role model for children as substitute authority figures. However, this results in different situations for divorced and widow women. This study shows that male relatives, senior female family members control children of divorced women while children of widow women are looked after since their fathers died. Relatives of divorced women try to watch out for the children of divorced women, because they think the children will harm the family. This also shows us while the divorced mothers were trying to construct a new family; they reconstruct the traditional family approach by letting grandfathers to be authority figure in the family. The findings of this study is line with the studies (Cherlin, 2006; Sarkisian, 2006) in which alternative families such as divorced and widow women families are defined by the family ideal. Moreover, the substitute authority shows us that the male breadwinner model still exists even though the marriage ends with divorce and women construct female headed households.

Therefore, although, divorced and widow women could find jobs and have income, since the house chores do not change but increase upon being the head of the family, they have difficulties. The findings of research shows there is not significant change in patriarchal expectations of grand-mothers in the child care. The findings of the research are in a similar line with Ecevit's (2012) study which expresses grandmothers are a major source of childcare. Additionally, the findings of the research show the grandfather became a male figure in the absence of the father. Women who get childcare support from their mothers experience patriarchal control. Moreover, this study indicates that there is ambivalence in maternal authority after marital dissolution if the grandmothers take care of children. While grandmothers are taking care of the children, they also control mothering of divorced women. Divorced women have difficulties in conceding their authority to their mothers. In other words, divorced women feel obliged to "justify their decision about parenting." This issue is not much studied in Turkey. Thus, this study contributes the literature in Turkey.

In short, the idea of the “traditional” family is a powerful one for these women, even though that family form has failed them in the past. Women, whose nuclear “family” ties have been fractured, have sought to “include” members of their families of origin in the place of the absent “father.” It is because the traditional family orders life force those women to seek to do family. Finally, as the “doing” family itself suggests, women undergo constant change to be defined as a family because they have conflicting notions of what family they are.

Limitations of the Study:

This research has so far some limitations. Because a qualitative methodology was used, it was not possible fully to explore issues that may have impacted on all the divorced and widow women in Turkey. For example, it has been shown that cultural, educational and socioeconomic factors are likely to have influenced the divorced and widow women. However, this study did not examine the highly educated and upper class divorced and widow women. The number of the units of analysis in the study is dictated by the type of research problem. In the case of the upper class women, these influences may have been compounded by participants’ economic welfare. However, this study did not include those women. Similarly, interviews with remarried women may highlight new ideas about the relationship between ideal family type and marital dissolution. But, again this study did not examine the situations of remarried women. For further investigation, this will be good starting point. Another limitation for this study may be this study did not include or compare the situations of fathers after marital dissolutions. Again, for further studies, examining fathers after marital dissolution may help deepen the literature in Turkey.

ÖZET

Bu çalışmada evlilikleri boşanma ya da eşin vefatı ile sonlanmış çocuklu kadınların bekar anne olarak bu süreci nasıl yaşadıklarını ve kültürel önyargılara, tek ebeveynliğe, eski eş ile ilişkilere, kocanın yokluğu gibi sorunlara yönelik oluşturdukları baş etme stratejilerini “doing family” kavramı çerçevesinde anlamaya çalıştım. Temel argümanım, dul ve boşanmış kadınların aile, piyasa ve devlet arasında sıkışmış olması; cinsiyete dayalı iş bölümü, ataerkil toplum algısı üzerine kurulmuş sosyal politikaların, bu kadınların yaşamlarını istedikleri şekilde yaşamalarına ve kendi ayakları üzerinde durmalarına izin vermiyor olması. Bu çalışmamda, boşanmış ve dul kadının, bekar anne olarak yaşadığı zorluklarla başa çıkabilmek için Türkiye’deki geleneksel aile kalıplarını yeniden inşa ettikleri göstermeyi amaçlamaktayım. Kadınların ataerkilliğe ilişkin deneyimlerini anlamak için, Ankara’da yaşayan boşanmış on dokuz anne ve on altı eşi vefat etmiş anne ile yarı yapılandırılmış görüşmeler yaptım.

Bu çalışmada kadınların yaşadığı deneyimler, Türkiye’de evliliğin sonlandırılmasına yönelik temel yaklaşımı sorgulamaktadır. Bu çalışma, Türkiye toplumunda evliliğin sonlandırılmasını "aile çöküşü" olarak yorumlayan geleneksel düşünceleri yeniden ele almaktadır. Bu düşünceler evliliklerin süreceği düşüncesiyle aile değerlerini cesaretlendirmek için boşanmayı toplumsal bir sorun olarak nitelendirilir. Bu çalışmada kadınların anlatıları, evlilik sonlandıktan sonra kadınların nasıl yaşadığı konusunda önemli gerçekleri görmemizi sağlamıştır. Nelson’ın (2006) iddia ettiği gibi toplum, bekar annelerin ailesinin oluşturduğu aile tanımını yok sayar. Bu nedenle, bekar anneler evlilikleri sonlandıktan sonra ailelerinde geleneksel aile normlarını benimseyerek geleneksel aileyi yeniden gerçekleştirmeye çalışırlar. Boşanmış kadınlar ve dul kadınlar, ailelerin çelişkiliğini ve otorite sorunlarını ortaya koymaktadır; çünkü bekar anneler geleneksel aile modeline uymamaktadır.

"Geleneksel" aile fikri, bu aile biçimi geçmişte başarısız olmasına rağmen, bu kadınlar için güçlü bir düşüncedir. Çekirdek "aile" bağları dışında kalan bu kadınlar, "baba"nın yokluğunu telefi etmek için ailelerinin erkek üyelerini yeni ailelerine dahil etmeye çalışıyorlar, çünkü geleneksel aile, bu kadınların

ayakta kalabilmeleri için çözüm yollarını aramaya zorlamaktadır. “Doing family” kavramının da belirttiği gibi, kadınlar bekar anne hayatlarını bir aile olarak tanımlanmak için sürekli çabalyorlar; çünkü onlar ve toplum, bekar annelerin nasıl bir aile oldukları konusunda çelişkili görüşlere sahipler.

Sonuç olarak, konuştuğum boşanmış ve dul anneler, toplumda kadınlar için uygun davranışlar nedeniyle kendilerini eve ekmek getiren/evin reisi olma konumuna uygun hissetmiyorlar. Yeni ailelerinde otorite figürleri yaratarak ya da birlikte yaşamadıkları eski eşlerini ailede daha aktif baba olmaya iterek, bu kadınlar "aileleri yerine getiriyor" (Sarkisian, 2006). Bu kadınlar bu yöntemlerle, bekar annelerin ailelerinin bir aile olmadığını düşünen topluma karşı bir aile olmanın kültürel beklentilerini karşılayarak aile formunu yeniden yaratmaya çalışıyorlar (Nelson, 2006). Bir partnerin desteği olmadan, birçok boşanmış ve dul kadın, aileleri için sınırlar yaratır ve sınırlarını arttırır; kimin aile içinde olacağını, kimin çıkacağını ya da hangi rolleri yerine getireceğini yeniden belirler, çünkü bu kadınlar artık kocasız kadınlardır. Kavas'ın (2010) iddia ettiği gibi, geleneksel toplumsal cinsiyet rollerine dayalı olarak ailelerini yeniden inşa etmeye çalışıyorlar.

REFERENCES

- “2023 Political Vision”, <https://www.akparti.org.tr/english/akparti/2023-political-vision>, accessed in 17.01.2015.
- “The First Payment for Widow Women Will Be In April” (Eşi Vefat Eden Kadına İlk Maas Nisanda), with this social policy arrangement, widow women will be paid 250 TL monthly, <http://www.cnnturk.com/2012/ekonomi/genel/03/08/esi.vefat.eden.kadina.ilc.maas.nisanda/652297.0/index.html>, accessed in 17.01.2015.
- Amato, P. (1987). Family Processes in One-Parent, Stepparent and Intact Families: The Child’s Point of View. *Journal of Marriage and the Family* 49, 327-337.
- Bennett, K. M., & Morgan, K. (1992). Health, Social Functioning, and Marital Status: Stability and Change among Elderly Recently Widowed Women. *International Journal of Geriatric Psychiatry*, 7(11), 813-817.
- Boss, P. (1980). Normative Family Stress: Family Boundary Changes across the Lifespan. *Family Relations*, 29(4), 445-450.
- Boss, P. (1987). Family Stress. Marvin B. Sussman & Suzanne K. Steinmetz (Eds.). *Handbook of Marriage and the Family* içinde (p. 695-723). New York: Plenum.
- Buğra, A., and Keyder, Ç. (2004). Arguing for Basic Income in Turkey: Main challenges. In *Paper, 10th BIEN Congress in Barcelona, September*.
- Buğra, A. and Yakut Çakar, B. (2010). Structural Change, Social Policy Environment and Female Employment: The Case of Turkey. *Development and Change*, 41(3): 517-538.
- Cherlin, A. (2006). On Single Mothers “Doing” Family. *Journal of Marriage and Family*, 68(4), 800-803.
- Coşar, S., Yeğenoğlu, M. (2011). New Grounds for Patriarchy in Turkey? Gender Policy in the Age of AKP. *South European Society and Politics*, 16:4, 555-573.
- Demircioğlu, N. (2000). *The Effects of Divorce on Professional Women’s Status and Sex Role*. Unpublished PhD thesis, Ege University.

- Ecevit, Y. (2012). Feminist Sosyal Politika Bağlamında Türkiye’de Çocuk Bakımı ve Erken Çocukluk Eğitimine İki Paradigmadan Doğru Bakmak. A. Makal ve G.Toksöz (Der.). *Geçmişten Günümüze Türkiye’de Kadın Emeği* içinde (s. 220-265). Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınevi.
- Edgell, P. and Docka, D. (2007). Beyond the Nuclear Family? Familism and Gender Ideology in Diverse Religious Communities. *Sociological Forum*, 22: 25–50.
- Emery, R. E. (1994). *Renegotiating Family Relationships: Divorce, Child Custody, and Mediation*. New York: The Guilford Press.
- Garfinkel, I. and McLanahan S. (1986). *Single Mothers and Their Children: A New American Dilemma*. Baltimore: Urban Institute Press.
- Gedik, E. (2015), *Trapped In-Between State, Market and Family: Experiences of Moderately Educated Divorced and Widow Women*. (Unpublished Dissertation). METU Department of Sociology.
- Glenn, E. N. (1987). Gender and the Family. In Beth Hess and Myra Marx Ferree (Eds). *Analyzing Gender: a Handbook of Social Science Research* (p. 348-380). London: Sage Publications.
- Kağıtçıbaşı, C. (1986). Status of Women in Turkey: Cross-Cultural Perspectives. *International Journal of Middle East Studies*, 18, 485-499.
- Kağıtçıbaşı, C., & Ataca, B. (2005). Value of Children and Family Change: A Three-Decade Portrait from Turkey. *Applied Psychology*, 54(3), 317-337.
- Kavas, S. (2010). *Post Divorce Experience of Highly Educated and Professional Women*. (Unpublished PhD Dissertation). METU Department of Sociology.
- Kavas, S. and Gunduz-Hosgor, A. (2012). *The Parenting Practice of Single Mothers in Turkey: Challenges and Strategies*. Paper to be presented at the European Population Conference, Stockholm, June 13-16, 2012.
- Landry-Meyer, L., & Newman, B. M. (2004). An Exploration of the Grandparent Caregiver Role. *Journal of Family Issues*, 25(8), 1005-1025.
- Madden-Derdich, D. A., Leonard, S. A., & Christopher, F. S. (1999). Boundary Ambiguity and Coparental Conflict after Divorce: An Empirical Test of a Family Systems Model of the Divorce Process. *Journal of Marriage and the Family*, 588-598.

- Millar, J. (1989). *Poverty and the Lone-Parent Family: The Challenge to Social Policy*, Aldershot: Avebury.
- Moghadam, V. (2000). Economic Restructuring and the Gender Contract: The Case of Jordan. Marianne H. Marchand, Anne Sisson Runyan (Eds). In *Gender and Global Restructuring: Sightings, Sites and Resistances* (p. 99-115). NY: Routledge.
- Naples, N. A. (2001). A Member of the Funeral: An Introspective Ethnography. In M.Bernstein & R.Reimann (Eds.), *Queer Families, Queer Politics: Challenging Culture and the State* (pp. 21 – 43). New York: Columbia University Press.
- Nelson, M.T. (2006). Single Mothers 'Do' Family. *Journal of Marriage and Family*, 781-795.
- Özar, Ş. and Yakut-Çakar, B. (2011). *Boşanmış ve Eşi Vefat Etmiş Kadınlar İçin Bir Nakit Sosyal Yardım Programı Geliştirilmesine Yönelik Araştırma Projesi*. Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu.
- Özar, Ş. and Çakar, B. (2012). Aile, Devlet ve Piyasa Kısılcığında Boşanmış Kadınlar. *Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar*. Mart, Sayı 16, 31-41.
- Sarkisian, N. (2006). Doing Family Ambivalence: Nuclear and Extended Families in Single Mothers' Lives. *Journal of Marriage and Family*, 68, 804–811.
- Sev'er, A. and Pirie, M. (1990). *More than Just Making It: An Analysis of Factors That Enhance the Social Functioning Of Female Single-Parents*. University of Toronto Press.
- Smith, S. M. (1993). Service Industries in the Rural Economy: The Role and Potential Contributions. In D.Barkley (Ed.). *Economic Adaptation: Alternatives for Nonmetropolitan Areas* (p. 105 – 127). Boulder, CO: Westview Press.
- Weiss, R.S. (1979). *Going It Alone: The Family Life and Social Situation of the Single Parent*. New York: Basic Books.
- Yazıcı, B. (2012). The Return to the Family: Welfare, State, and Politics of the Family in Turkey. *Anthropological Quarterly*, Volume 85, Number 1, Winter 2012, 103-140.

KÜLTÜREL ÇEŞİTLİLİĞİN YÖNETİM MODELLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME: İLTİCA VE GÖÇ ULUSAL EYLEM PLANI¹

Damla KABAKUŞAK²

ÖZ

Göç, sosyolojik bir hareketlilik olduğu kadar siyasi, idari ve hukuki anlamda da bir eylemlilik halindedir. Göç eden bireylerin ve grupların topluma ve kentsel mekana uyumu sürecinde belirleyici olan aktörlerin en önemlisi devlettir. Göç, devletin stratejik önceliklerine bağlı olarak göz ardı edilemeyecek kadar önemlidir.

Bu makalenin ana konusu, Türkiye’de devletin göç siyasetindeki konumunu, İltica ve Göç Alanındaki Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Ulusal Eylem Planı çerçevesinde incelemektir. Makalenin amacı; Eylem Planı’nda ortaya konan göç yönetimi yaklaşımını, cumhuriyetçi ve çokkültürcü entegrasyon modelleri ile ilişkilendirerek analiz etmektir.

Söz konusu Ulusal Eylem Planı’nın yoğunlukla cumhuriyetçi entegrasyon modelini yansıtan uygulamalar içerdiği sonucuna varılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Göç, Devlet, Çokkültürcü Entegrasyon Modeli, Cumhuriyetçi Entegrasyon Modeli.

¹ Bu makale, 1-3 Aralık 2016’da ODTÜ’de gerçekleştirilen VIII. Ulusal Sosyoloji Kongresi’nde aynı başlıkla yeralan sözel bildiri sunumunun geliştirilmesiyle oluşturulmuştur.

² Arş. Gör., Nuh Naci Yazgan Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

**AN EXAMINATION OF CULTURAL DIVERSITY ADMINISTRATION
MODELS: NATIONAL ACTION PLAN ON MIGRATION AND ASYLUM**

ABSTRACT

Migration is as much political, administrative and legal actional aspect, as it is a sociological movement.

The state is the most important determinant factor for the integration of the immigrants to the society.

Migration is so important that it can not be ignored depending on the strategic priorities of the state.

The main topic of this article is to examine the state's position in the migration policy in Turkey under the framework of 'National Action Plan of Turkey for the Adoption of EU Acquis in the Field of Asylum and Migration'. The aim of the article is to correlate approach on migration management which is revealed at the action plan with the republican and multicultural models of integration.

It is concluded as that the mentioned National Action Plan includes the applications which mostly represents the republican model of integration.

Key Words: Migration, State, Multicultural Model of Integration, Republican Model of Integration.

GİRİŞ

Son dönemde hem Türkiye gündeminde hem uluslararası gündemde yer alan konulardan biri, göç ve mültecilik konusudur. Cumhuriyetin kuruluşundan 1960'lı yıllara dek Türkiye, yoğun olarak yurtdışına göç vermemiştir. 1961 yılında Almanya ile yapılan ikili işgücü anlaşması sonrasında pek çok Avrupa ülkesiyle benzer anlaşmalar yapılmış ve Türkiye'den yurtdışına göç hız kazanmıştır. 1980'li yıllar itibariyle Türkiye, uluslararası göç bakımından çoğunlukla transit ülke haline gelmiş ve Türkiye'ye yönelik göç hareketlerinde yabancı uyruklularının sayıları giderek artmıştır (İçduygu, Sert ve Karaçay, 2009: 1-2). Kitlemel işgücü göçleri ile kaynak ülke Türkiye, son yıllardaki küresel değişimlere ve ekonomik gelişmelere bağlı olarak da hedef ülke konumuna gelmiştir (Sirkeci ve Erdoğan, 2012: 297-298). Bu durum gerek hedef ülke gerekse transit ülke konumundaki Türkiye'yi her türlü göçe yönelik stratejik bir politika oluşturmaya yöneltmiştir. Hukuki ve yönetsel altyapı, Avrupa Birliği ile uyum yasaları çerçevesinde eşgüdümlü olarak oluşturulmaya çalışılmaktadır. Bu anlamda 11 Nisan 2013 tarihinde Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ve kanun kapsamında kurulan Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, Türkiye'de göç yönetimini doğrudan ele alan ilk yasal ve kurumsal girişimlerdir.

Çalışmanın temel dayanağı, Prof. Dr. Ayhan Kaya'nın kültürel çeşitliliğin yönetim modellerine ilişkin yaptığı sınıflandırmadan hareketle göç ve uyum tartışmalarına getirdiği bakış açısıdır. Kaya'ya göre göç ve uyum konusu, yalnızca dilsel ve kültürel düzeye indirgenmemelidir (Kaya, 2014: 12-13).³ Böyle bir yaklaşımın geliştirilebilmesi için devletin bu yönde atacağı adımlarla göç politikalarını şekillendirmesi gerekmektedir.

³ Yeni yasal düzenleme çerçevesinde göç ve kültürel çeşitliliğin yönetimi üzerine eleştirel bir yazı için bkz. Kaya (2014). Türkiye'de Göç ve Uyum Tartışmaları: Geçmişe Dönük Bir Bakış. 'İdeal Kent' Kent Araştırmaları Dergisi. Göç-I (14): 11-28. Kaya, söz konusu çalışmasında üçlü bir sınıflandırma yaparak 6458 sayılı kanunu ele almakta ve ayrıca kültürel çeşitliliğin yönetim modelleri arasında ayrımcı modelden de bahsetmektedir. Ancak bu metinde temel olarak Cumhuriyetçi ve Çokkültürcü yönetim modelleri üzerinde durulmaktadır.

Kültürel çeşitlilik üzerine yapılan çalışmaların çıkış noktası, çokkültürlülüktür. Çokkültürlülükle ilgili teoriler, ilk olarak Kanadalı ve İngiliz düşünürler tarafından ortaya atılmakla birlikte Kymlicka ve Taylor tarafından göçmenleri de içerisine alarak kapsamlı şekilde ele alınmıştır. 1990'lı yıllar itibariyle kültürel çeşitliliğin yönetimi konusunda çalışmalar hız kazanmıştır (Bloemraad, Korteweg ve Yurdakul, 2008: 160). Devletin bu yöndeki politikalarını kategorileştirerek ayrımcı, asimilasyoncu ve çokkültürcü model bağlamında ele alan Castles (1995), vatandaşlık ve etnik köken arasındaki ilişki boyutlarının devletlerin göç ve uyum politikalarını belirlediğini vurgulamaktadır. Göç gerçeğini kabul etmeyen politikalar; azınlıkların oluşmasına, ayrımcılığa ve toplumsal çatışmalara neden olmaktadır (Castles ve Miller, 2008: 361-367).

Türkiye'de çokkültürcü politikalara yönelik ilk girişimlerin, Türkiye'nin iç dinamiklerinden ziyade dış politika belirleyicilerinin yaptırımları çerçevesinde ortaya çıktığı görülmektedir. AB uyum paketleri çerçevesinde yürürlüğe konan uygulamalar, bu girişimlere örnek teşkil etmektedir (Boschele ve Ay, 2016: 44).

Bu noktadan hareketle çalışma, Türkiye'nin yakın dönemde ortaya koyduğu göç yönetimi yaklaşımını entegrasyon modelleri üzerinden analiz etmeyi amaç edinmektedir. Özellikle kültürel çeşitliliğin yönetimi konusunda nasıl bir siyasetin izlenmekte olduğu/izleneceği *çokkültürcü ve cumhuriyetçi entegrasyon modelleri* üzerinden ele alınacak; bu modellerin öne çıkan özellikleri, AB ile uyum sürecinde konuyla ilgili ilk girişimlerden biri olan *İltica ve Göç Alanındaki Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Ulusal Eylem Planı* (2005) çerçevesinde ortaya konmaya çalışılacaktır. Kuralların uygulanması ve politikaların hayata geçirilmesi konusunda devletin toplumun bütünlüğüne yönelik tutumu, entegrasyon konusundaki yaklaşımını da ortaya koymuş olacaktır. Çalışmada nitel veri toplama yöntemlerinden biri olan doküman analizi yöntemi (Yıldırım, 1999: 9-10) kullanılmıştır. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün resmi internet sitesi üzerinden erişime açılan Ulusal Eylem Planı, halka açık yazılı doküman türlerinden biri olarak değerlendirilmiştir.

Plan çerçevesinde 'Entegrasyon' başlığını taşıyan bölüm, göz önünde bulundurularak bir yandan devletin göç siyasetindeki konumu ortaya konmakta; diğer yandan da göçe ilişkin iki ana yönetim modeli üzerinden Türkiye örneği ele alınmaktadır. Cumhuriyetçi ve çok kültürcü entegrasyon/yönetim modellerinden hangisinin/hangilerinin Türkiye tarafından benimsendiğine yönelik tespiti yapmayı hedefleyen bu çalışma, bu konudaki hukuki ve siyasal süreci aynı doğrultuda etkilediği varsayımından hareketle cumhuriyetçi entegrasyon modelinin benimsendiğini ileri sürmektedir. Sonrasında ise bu modelin İltica ve Göç Alanındaki Eylem Planı ile bir ölçüde kırılmaya başladığını ancak bu yaklaşımın etkilerinin yoğun olarak varlığını korumayı sürdürdüğünü iddia etmektedir.

Eylem Planında sıklıkla vurgulanan mülteci, sığınmacı, göçmen ve yabancı kavramlarının tanımlarına da ayrıca değinmek gerekmektedir. Mülteci; 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Cenevre Sözleşmesi'ne göre kendi ülkesi dışında bulunan, ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi görüşü sebebiyle zulüm görmekten haklı nedenlerle korku duyan ve ülkesinin korumasından yararlanamayan ya da yararlanmak istemeyen veya zulüm korkusu nedeniyle oraya dönmek istemeyen kişi olarak tanımlanmaktadır (BMMYK, 1998: 68). Sığınmacı, kendi ülkesini terk ederek mülteci olarak kabul edilmek üzere üçüncü bir ülkeye başvuru yapan kişileri ifade etmektedir (Ergüven ve Özturanlı, 2013: 1019). Göçmen, genellikle ekonomik veya sosyal koşulların yetersizliği nedeniyle içinde bulunduğu koşullardan memnun olmayarak ülkesini gönüllü olarak terk eden kişilerdir (Ziya, 2012: 232). Yabancı ise belirli bir devlet açısından o devletin uyruğunda olmayan kişidir (Göç Terimleri Sözlüğü, 2009: 64). Türkiye açısından Türkiye Cumhuriyeti Devleti ile vatandaşlık bağı bulunmayan kişiler, yabancı statüsünde ele alınmaktadır (Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, 2013: md.3).

GÖÇ OLGUSU VE DEVLETİN GÖÇ SİYASETİNDEKİ KONUMU

Basit anlamda insan hareketliliği olarak nitelendirilebilecek olan göçe ilişkin literatürde pek çok çalışma yapılmıştır ve yapılmaktadır. Göç, kavramsal olarak çok boyutlu bir olgudur. Kentleşmeden ekonomiye, siyasetten hukuka, sosyolojiden antropolojiye, kültürel ve demografik açıdan pek çok durumun bir arada

düşünüldüğünü gerekli kılan bir kavramdır. Göç, nüfus bilimine göre nüfus hareketi; beşeri coğrafyaya göre mekânsal değişiklik; iktisat bilimine göre ise üretim faktörlerinden biri olan işgücünün hareketi olarak tanımlanmaktadır (Somuncu, 2006,: 2).

İnsanlar, hayatlarının gelecekteki kısmını geçirmek üzere geçici veya sürekli olarak bir yerleşim yerinden/mekandan diğerine yerleşmek amacıyla yer değiştirebilmektedirler. Göç, bu anlamda fiziksel bir hareketliliği ortaya koymasının yanı sıra toplumsal alandaki dinamik yapıyı da ifade etmektedir. Çünkü göç, insanları göçe zorlayan faktörler, göçün sonuçları ve insanların göç edilen yerdeki toplumsal yapıyla etkileşimleri ile ele alınmaktadır (Akan ve Arslan, 2008: 5).

Kapsamlı bir tanım yapmak gerekirse göç; ekonomik, siyasi, ekolojik veya bireysel nedenlerle, bir yerden başka bir yere yapılan kısa, orta, uzun vadeli veya sürekli yerleşim hedefi güden coğrafik, toplumsal ve kültürel boyutları olan bir yer değiştirme hareketidir. Göçle ilgili yukarıdaki tanımlar göz önüne alındığında ortak unsurun ‘yer değiştirme’ olduğu görülmektedir. Bu yer değiştirme, kısa mesafeli olabileceği gibi ülke sınırlarına uzanacak şekilde uzun mesafeli de olabilir (Yalçın, 2004: 13).

Göçe etki eden faktörlerin başında mikro ve makro düzeyde yaşanan ekonomik eşitsizlikler gelmektedir. Aile ve gruplardan bölge ve ülkelere kadar çeşitli alanlarda eşitsizlikler ve buna bağlı olarak ekonomik anlamda dengesizlikler olabilmektedir (Sirkeci ve Erdoğan, 2012). İşgücü ihtiyacını karşılayamayan ülkelerde üretimin bu durumdan olumsuz etkilenmesi, ülkelerin yabancı işçiye yönelmesine ve böylece ülke içerisindeki işsizlik sorununu çözebilmesine yardımcı olmaktadır. Diğer yandan ülkelerin göçmen ihtiyacı, yalnızca vasıfsız işgücüne değil vasıflı işgücüne duyulan gereksinimden de kaynaklanabilmektedir. Bu durumda devlet, hangi vasıflara ve ne kadar süreliğine ihtiyaç duyduğunu belirleyen bir karar mekanizması olarak yerini almaktadır (Kaya, 2013: 102).

Entegrasyon yani uyum konusu da göç sürecinin olduğu gibi göç literatürünün de olmazsa olmaz bileşenlerinden biridir. Göçmenlerin gittikleri ülkenin demografik ve kültürel yapısını değiştirmesi,

topluma uyum sağlayamaması, yerli halkın göçmen varlığından endişe duyması ve göçmenlerin dışlanması gibi durumlar günümüzde uluslararası alanda tartışılmaktadır.

Göç ve insan hareketliliği konusunu uyumla ilişkilendiren ilk yaklaşımı Chicago Okulu, ortaya koymuştur. Konuya ilişkin ilk kuramı ortaya atan ise bu ekolden gelen Robert Park'tır. Park (1950), Irk İlişkileri Döngüsü Kuramı'nda uyum süreçlerinin dört aşamasından bahsetmektedir;

1-Karşılaşma ve İlişki Kurma: Göçe karar veren birey veya bireyler (insan topluluğu), göç edilen yerlerde hali hazırda orada yaşamakta olan birey veya bireylerle karşılaşarak iletişim kurmakta ve bu durum bir çeşit ilişki kurmanın da başlangıcını teşkil etmektedir. Karşılaşma ve ilişki kurma, uyum sürecinin ilk aşamasıdır.

2-Sınırlı Kaynaklar Üzerinde Rekabet: Söz konusu iki farklı grup karşılaştıktan sonra yaşamlarını idame ettirebilmek için buldukları ortamdaki kaynaklarda hak iddia ederek paylaşma durumuyla karşı karşıya kalırlar. Klasik anlamda iktisadi durumun bir göstergesi olarak bu sefer sınırlı kaynaklar üzerinde bir paylaşım sorunu ortaya çıkar.

3-Devletin Yeni Gelenleri Kamusal Alana Dahil Etme Çabası: Toplumsal alanın güvenliği ve devamı için üst bir yönetim merkezi olarak devlet, çatışmayı önlemek ya da uyumu sağlayabilmek adına göçle gelen yeni grupları kamusal alana çekmeye ve temel belirleyici politikalar üretmeye çalışır. Bir anlamda kamusal alanın varlığı da doğrudan gerilim potansiyelinin oluşumuna vesile olmakta ve iki taraflı ilişkilerin siyasallaşmasını sağlamaktadır. Bununla birlikte devletin kaçınılmaz müdahalesi gerçekleşmektedir.

4-İsteğe Bağlı ya da Zorunlu Olarak Asimilasyon ya da Uyum: Devletin göçle gelen gruplara yönelik ve aynı zamanda kendi toprağında yaşayan insan topluluğunun da etkileneceği öngörüsünden hareketle aslında tüm kesimlere yönelik yönlendirici politikalarının yer aldığı aşamadır. Uyum bir anlamda asimilasyon sürecidir ve isteğe bağlı olarak gerçekleşebileceği gibi, uygulanan politikalar karşısında bir boyun eğme yani zorunluluk olarak da gerçekleşebilir (Park'tan aktaran Kaya, 2014: 14-20). Tüm bu aşamalardan hareketle bir zaman diliminde bir mekanda vuku bulan insan hareketliliği, kural koyucu, düzenleyici ve

yaptırım uygulayıcı bir aktör olarak devletin konumunun bir yansıması olarak ele alınmayı gerektirmektedir.

Geçmişten Günümüze Devletin Farklılıkların Yönetimi ve Uyum Konusundaki Tutumu

Osmanlı İmparatorluğu'ndan bu yana devlet, kültürel ve sosyal olarak benimsediği değerleri, göç ve uyum konusuna da yansıtmıştır. Günümüzdeki yansımalarını Eylem Planı kapsamında aktaracağımız bu sürecin ilk ayağını Osmanlı İmparatorluğu çerçevesinde ele almak yerinde olacaktır.

Bilindiği üzere Osmanlı Devleti, hakim unsur olan Müslümanları tek millet; gayrimüslimleri ise dinleri temelinde ayırıştırarak ayrı milletler şeklinde tanımlamış ve bu temel üzerine siyasal ve idari yapısını kurmuştur (Türköne, 1995: 42). Böylece farklı milletlerin mensupları, modern dönemin azınlıklarından farklı olarak kendi toplumsal grubunun içerisinde o toplumun gelenek ve göreneklerini sürdürebilmiş, kültürünü yaşatabilmiştir (Ortaylı, 1995: 86-87). Bu nokta Osmanlı millet sisteminin dini ayrımlar üzerinden imparatorluğu farklı milletlere ayırmış çokkültürcü bir yönetim modeli benimsediğini söyleyebiliriz. Çoğunluğu oluşturan Müslümanlar, diğer dini unsurlara örneğin; Hıristiyanlara ve Yahudilere karşı hoşgörülü davranması yönünde telkin edilmiş (Kaya, 2014a: 29-30) ve hoşgörü kültürünün temelleri atılmıştır.

Günümüzde de geleneksel kültürel değerlerimizden biri olarak değerlendirilen hoşgörü kavramı, Osmanlı döneminden miras alınan bir kavramdır. Kurallarına uyulması beklenen hakim Müslüman unsur, diğer dinlere mensup topluluklara da hoşgörü ile yaklaşmalıdır. Ancak bu durum, dinsel farklılıklar temelinde ayrışmanın önüne geçen bir olgu olarak karşımıza çıkmamaktadır (Kaya, 2014: 18).

Burada üzerinden durulan hoşgörü, uyum sürecinin ılıman bir iklim içerisinde gerçekleşebilmesine katkı sunan bir unsur olsa da belirleyici aktör olarak devletin varlığı gerçeğini değiştirmemektedir. Göç ile gelen

veya mevcut topraklar üzerinde geçmişten bu yana var olan farklı dini unsurlara yönelik algı, onların hakim olana karşı azınlıkta olan unsurlar olma niteliğini koruması yönündedir.

Osmanlı İmparatorluğu, çoğunluğun huzurunu ve toplumun düzenini bozmadığı sürece Türk, Müslüman ve hatta Sünni olmayan unsurların hoş görüldüğünü; aksi durumda ise devlet tarafından sindirildiğini gösteren bir deneyimdir (Kaya, 2014a: 31).

Türkiye Cumhuriyeti'nin erken döneminde etnik ve kültürel açıdan oluşturulmaya çalışılan toplum, homojen yapıda bir toplum idealidir. Kültürel çeşitliliğe yönelik temel politika, tek bir millet kimliği etrafında toplanmayı hedefleyen ulus devlet politikasıydı (Yıldız, 2010: 36). Osmanlı döneminin toplumsal yapısı, yeni Türk devletine geçmiştir. Farklı etnik unsurları ve kültürel yapıları içerisinde barındırmaya devam eden Türkiye Cumhuriyeti, bu farklılıkları tanımak ve onları kabul etmek yerine yok saymayı tercih etmiştir. Dolayısıyla kamusal alandaki temel politikalar da bu yönde gelişmiştir. Örneğin; 1934 tarihli ilk İskan Kanunu çerçevesinde nüfus mübadelesine tabi olanlar ve yeni gelen göçmenlerle ilgili düzenlemeler, 1936 yılında ortaya atılan Güneş Dil Teorisi ve 1932 tarihli Türk Tarih Tezinden hareketle oluşturulan milli eğitime yönelik kanunlar, yalnızca gayri-Müslimlerden vergi alınmasını öngören 1942 tarihli Varlık Vergisi Kanunu ve Vatandaşlık Kanunları bu düzenlemelere birer örnek teşkil etmektedir (Kaya, 2014: 15-17).

Cumhuriyetin ilk yıllarında çoğunluğun iradesine dayalı bir milliyetçilik anlayışı benimsenerek Türklüğün ve Müslümanlığın hakim kılınmasını öngören Türkleştirme politikaları uygulanmıştır (Kaya, 2014a: 32). Türkiye, Osmanlı İmparatorluğu'ndan aldığı kültürel mirası ulus devlet sınırları içerisinde tek bir kültürde lağvetmiştir (Boschele ve Ay, 2016: 41).

Hoşgörü, kabul etme veya tanıma kavramlarının hangisinin kullanımının yaygın olduğu gözlemlendiğinde, bunu belirleyen asli unsurun devletin kendisinin olduğunu ve Türkiye örneğinde olduğu gibi geçmişten

bugüne yaşanan tarihsel süreç içerisinde benimsenen yaklaşımın ele alınması gerektiğini yeniden vurgulamak gerekir (Kaya, 2014a: 30-31).

Batı toplumlarında daha çok *tanınma* olarak ifade edilse de Türkiye örneğinde daha çok ulus devlet anlayışı çerçevesinde görünmez olan ya da silikleştirilmeye çalışılan farklı kültürel varlıkların *kabulünden* söz edilebilmektedir (Boschele ve Ay, 2016: 43).

ENTEGRASYON KAVRAMI VE ENTEGRASYON MODELLERİ ÜZERİNE

Entegrasyon (Uyum) Kavramı

Entegrasyon, bir bütün halinde hareket etme yeteneğine ve becerisine sahip birimlerin, bu potansiyel yapılarından hareketle kendi aralarında oluşturdukları dayanışma sürecidir. Sosyolojik anlamda entegrasyon, ayrı birey ya da grupların toplumsal ve kültürel birliği, üniter bütünleşmesidir (Perşembe, 2009: 247).

Kendi içerisinde çeşitliliği barındıran bir kavram olarak entegrasyon; sosyal, kültürel, ekonomik, toplumsal, siyasal olarak çok çeşitli alanlarda karşımıza çıkmaktadır (Ager ve Strang, 2008: 169-170). Her alanda uyumun sağlanması tam anlamıyla entegrasyonun hayata geçirildiğinin de bir göstergesidir.

Göç eden grupların mevcut sosyal ve kültürel yapıları ile göç ettikleri toplumsal yapının sosyal ve kültürel özellikleri arasında benzerlikler olabileceği gibi farklılıklar da olabilir. Farklılıkların da en az benzerlikler kadar normal ve olağan karşılanması düşüncesinden hareketle uyumun yalnızca sonradan gelenler için değil, göç edilen coğrafyanın veya mekanın sahipleri için de bir süreci doğurduğunu ifade etmek gerekir. Öyle ki söz konusu süreç, tek taraflı bir uyumu değil, çift yönlü bir uyuşmayı gerektirmektedir.

İngilizce ‘integration’ kelimesinden Türkçeye uyarlanan entegrasyon kelimesi, uyum ve bütünleşme anlamlarına gelir. Avrupa Mülteci ve Sürgün Konseyi, entegrasyonu bir aşama olarak ele alarak uzun dönemli, çok boyutlu ve ev sahibi ülkenin ekonomik, kültürel, sosyal ve siyasal hayatına uyum sağlamayı gerektiren bir süreç olarak tanımlar (ECRE, 2002).

Entegrasyon, dinamik bir kavramdır; çünkü farklı zaman ve koşullarda şekillenir. Anlık ya da dönemsel değildir, sürekli ve devingendir. Çok boyutludur çünkü yukarıda da bahsedildiği gibi hayatın pek çok alanına ilişkin unsurları içerisinde barındırır. Genel yaklaşımın aksine yalnızca kültürel ve dilsel alana indirgenemez ve bir bütün olarak ele alınmalıdır. Uyum, göç edenler kadar göç edilen coğrafya insanını da yakından ilgilendiren bir konudur.

Entegrasyon Süreci

Milton Gordon, *Uyum ve Amerikan Hayatı: Irk, Din ve Ulusal Kökenin Etkileri* adlı çalışmasında uyum sürecinin; kültürel-davranışsal, yapısal, evlenme yoluyla, toplumsal bütünü parçası olma, önyargılardan arınma, ikna olma, uyum ve ortak yurttaş kimliği edinme anlamında olmak üzere yedi farklı alanda geliştiğini öne sürmektedir (Gordon, 1964: 71). Gordon, bu çalışmasında uyumun psikolojik ve aynı zamanda sosyolojik öncülleri olan bir konu olduğunu vurgulamaktadır.

Gordon'un Amerika'daki araştırmaları sonrasında ortaya attığı bu teori, pek çok ülke ve pek çok farklı özellikleri haiz gruplar için öngörülebilmiş ve böylece teorisinin kapsadığı coğrafi alan genişletilebilmiştir. II. Dünya savaşı sonrası mevcut koşulları yaşamış her ülkenin benzer aşamalardan geçtiği görülmüştür (Şan ve Haşlak, 2012: 31).

Gordon'un teorisinin farklı çevirilerinde olduğu gibi literatürde de entegrasyon ve asimilasyon kavramlarından hangisinin kullanılacağı konusunda tartışmalar günümüzde halen yaşanmaktadır. Chicago Okulu tarafından ilk kez tartışılan bu kavramlar, 1920'li yıllarda ortaya atılmıştır. Genel anlamda asimilasyon, göç eden grupların buldukları toplum içerisinde asimile olmaları ile sonuçlandığını ifade eder (Martikainen, 2010: 265). Erken dönemde konuyla ilgili yazılar yazan teorisyenlerin asimilasyon kavramıyla ifade ettiğini, günümüzde araştırmacıların başarılı entegrasyon olarak değerlendirmesi kuvvetle muhtemeldir (Friedrich, 2006: 11).

Göç ve entegrasyon kavramlarının birlikte ele alındığı ilk teorik çalışmalarda devletlerin ulusal politikalarının asimilasyonu, entegrasyonun nihai aşaması olarak benimsedikleri görülmekteydi. Ancak 1960'lı yıllar itibariyle artan uluslararası göç sonucunda toplumsal çeşitliliklerin artmasıyla çokkültürcülük ağır basmaya başlamıştır (Martikainen, 2010: 264). Diğer yandan farklı toplumsal yapıların kendi kültürel farklılıklarından vazgeçmeyerek bunları sürdürmeleri de 1950'li yıllara dek karşı konulmamış asimilasyonist yaklaşımların sorgulanmasına ve eleştirilmesine neden olmuştur (Şan ve Haşlak, 2012: 47).

Uyum sürecinde farklı kimliklerin farklı gerekçelerle güçlenmesi, bir anlamda yerel kimliklerin beklenenin aksine kendi özlerini savunacak düzeyde hareketlenmesi, Gordon'ın teorisinin aksine çeşitlilik vurgusunu gözler önüne sermektedir. Yerel kimliklerin, egemen grup içerisinde eriyip gitmek yerine kendi içyapılarına dönmesi ve geleneksel değerlerine sahip çıkması, egemen yapıya karşı yapılmış bir ataktır (Kaya, 2014).

Entegrasyon Modelleri

Küreselleşme sürecinin etkisiyle yerel ve mikro kimliklerin daha fazla kendini görünür kılması, devletlerin kendi içyapılarına ve dışarıdan gelebilecek göçlere ilişkin tutumunu, farklı yaklaşımlar ve bakış açıları çerçevesinde ortaya koymasına neden olmaktadır.

Günümüz ulus devletleri, sahip oldukları farklılıkların yönetimi konusunda belirgin olarak iki siyaset anlayışından birini benimseme eğilimindedirler; çokkültürcü ve cumhuriyetçi entegrasyon modelleri (Kaya, 2013: 104; Üstel, 2004: 11-15).

Çokkültürcü Entegrasyon Modeli

Çokkültürlülük, bir toplumda kültürel bakımdan farklılık gösteren grupların bulunması durumudur. Çokkültürcülük ise toplumsal çeşitliliğin belli biçimlerinin siyasal araçlar aracılığıyla kamusal alana yansıtılmasıdır (Kymlicka, 1998: 47). Taylor'a göre çokkültürlülük, değişik yaşam pratikleri içerisinde oluşan kültürel farklılıkların siyasal irade tarafından tanınması ve bu duruma saygı gösterilmesi olarak değerlendirilmektedir (Taylor'dan aktaran Perşembe, 2009: 239).

Çokkültürcülük kavramı, ilk olarak 1971 yılında Kanada hükümeti tarafından kabul edilen devlet politikasını adlandırmak için kullanılmıştır. Ülkeye kabul edilen göçmenlerin asimile edilmesini değil, çok etnili bir toplumsal yapı içerisinde farklılıkların tanınmasını benimseyen bir politika hayata geçirilmiştir (Perşembe, 2009: 238). Hatta bu noktada bir adım daha atılarak Kanada'daki farklı dini ve etnik yapıya sahip toplulukların sorunlarını siyasal anlamda tartışabilmek ve çözebilmek adına *Çokkültürlülük Bakanlığı* dahi kurulmuştur (Duman, 2009: 103).

Genel anlamda çokkültürcülük, *çeşitlilik içinde bütünlük* (unity in diversity) kavramına karşılık gelecek şekilde ele alınmaktadır. Bu yaklaşımda azınlık unsurlarına birtakım haklar tanınmakla birlikte bu haklar, grup haklarına karşılık gelmektedir. Göçmenler, egemen kültürün dışında ayrı bir unsur olarak ele alınıp ona göre değerlendirilmektedir. Hollanda ve İngiltere, bu yönetim modelini benimseyen ülkeler arasında yer almaktadır. Bu ülkelerde göçmenler kalıcı olarak algılanırlar ve devlet, göçmenlerin topluma uyumu konusunda çaba göstermektedir (Kaya, 2014a: 26).

Model, kültürlerarası eşitliğe vurgu yapmakta ve farklı kültürlerin birbiriyle uyum içerisinde yaşaması gerektiğini savunmaktadır. Diğer yandan bu farklılıkların toplum içerisindeki farklı kimlikler arasında bir uçurum yaratabileceği de göz önünde bulundurulmamakta ya da önemsenmemektedir. Ancak farklı kimliklere sahip unsurların kamusal alanda görünürlükleri kimi zaman bir tehdit olarak algılanabilmektedir. Bu nedenle çokkültürcü model, bölünme riski taşıdığı endişesiyle eleştirilmektedir (Kaya, 2014: 28). Özellikle ulus devlet düzeninin homojen toplum ideali açısından düşünüldüğünde çokkültürcü model, neo-milliyetçi söylemin önemli bir aracı olarak karşımıza çıkmaktadır (Kymlicka, 2010: 35).

Günümüzde çokkültürcülük, popülerleşen bir söylem ve özünde farklılıklara ayrıcalıklar tanımayı içeren bir ideolojidir (Tekinalp, 2005: 75-77). Merkezi ve yerel siyasi iktidarlar, sosyolojik bir olgu olan çokkültürlülüğü, siyasal bir olguya dönüştürerek adeta bir yönetim şekli ve siyasal yaklaşım haline getirmekte ve çokkültürcülüğü benimsemektedir. Genel olarak 20. yüzyıl bu söylemin etkisi altında

şekillenmeye devam etmektedir. Çokkültürcülük, bireylerin kendilerini özgür hissetmelerini sağlarken onların ekonomik anlamda üretime ve bölüşüm ilişkilerine dahil olmasını engellemekte, yalnızca kültürel değerlerini koruyup geleneklerini devam ettirebilecekleri alanlara sahip olmalarının önünü açmaktadır. Azınlıklar da çalışmak ve üretime aktif olarak katılmak yerine kamusal alanda varlıklarını sürdürebilmeleri için devletin onlara ayırdığı kaynaklardan pay almaya çalışırlar (Kaya, 2013: 108).

Dolayısıyla bu anlayışa sahip yönetimlerde toplumun heterojenliği zaten kabul edilmektedir. Ancak bunu kabul etmek yeterli değildir. Çeşitliliğin toplumsal alandan siyasi alana nasıl aktarılacağı önem kazanmaktadır. Bu tür politikaları uygulayan pek çok Avrupa ülkesi, yeniden ulusal bir yapıya geri dönmeye ve çokkültürlülük çerçevesinde azınlıklara tanıdığı ayrıcalıkları geri almaya başlamıştır (Duman, 2009: 104-105).

Cumhuriyetçi Entegrasyon Modeli

Cumhuriyetçi entegrasyon modelinde *farklılıklar üstü bir bütünlük* (unity over diversity) anlayışı hakimdir. Üst bir kimlik çatısı altında birbirinden farklı kimliklerin bir araya getirilmesi ve bu kimliklerin yeni oluşturulan bir pota içerisinde eritilmesi hedeflenmektedir. Bu nedenle cinsiyet, dil, din ve ırk gibi kriterler, bu tip entegrasyon modelinde göz önünde bulundurulmadan eşit yurttaşlık temelinde yeniden üretilir (Kaya, 2014: 23).

Eğitim, oluşturulmak istenen toplum hedefine hizmet eden önemli bir araçtır. Milli eğitim yoluyla bireylerin ve tüm toplumun şekillendirilmesi, ortak değerler etrafında birleştirilmesi için çaba harcanmaktadır. Devletin belirlediği eğitim politikaları, bireyleri etkileyerek onların siyasal bir kimlik kazanmasını sağlamaya çalışır. Fransız Cumhuriyetçi geleneği, cumhuriyetçi yaklaşıma bir örnek olarak gösterilebilir.⁴

⁴ Fransız modeli hakkında detaylı bilgi için bkz.: Guiraudon (1996). The Reaffirmation of The Republican Model of Integration: Ten Years of Identity Politics in France. French Politics and Society. 14 (2): 47-57.

Öyle ki Fransız milli değerlerini kabul eden; Fransa'ya, Fransız devletine ve cumhuriyetine bağlılık yemini ederek sadakatini gösteren her birey, Fransa ulusal sınırları içerisinde Fransız yurttaşı olarak kabul edilmektedir (Üstel, 2004: 11-24).

Cumhuriyetçi entegrasyon, asimilasyon politikalarının yoğun olarak uygulandığı bir entegrasyon türüdür. Kültürel ve dilsel değerler, çoğunluğun belirleyiciliğinde şekillenir. Yurttaşlar arasında eşitliğin sağlanabilmesi için farklılıkların birer tehdit unsuru olarak algılandığı ya da bilinçli olarak algılatıldığı bu modelde grup merkezli değil, bireysel haklar temelinde bir irade vardır. Dolayısıyla göçmenlerin, azınlıkların ya da farklı kimliklerin bireysel haklarına saygı duyulduğu bir yönetim modeli olarak yansıtılmaktadır (Kaya, 2013: 104-105).

Cumhuriyetçi yaklaşım; farklılıklar yüzünden değil, farklılıklara rağmen her kesim arasındaki eşitliği sağlamaya çalışan; dini, dili, cinsiyeti veya ırkına göre birtakım gruplara ayrıcalıklar tanınmasını eleştiren ve böylece devletin tarafsızlık iddiasını sürdüreceğini savunan bir anlayışa sahiptir (Kaya, 2014a: 28).

İLTİCA VE GÖÇ ALANINDAKİ AVRUPA BİRLİĞİ MÜKTESEBATININ ÜSTLENİLMESİNE İLİŞKİN ULUSAL EYLEM PLANI⁵

Avrupa Birliği ile uyum yasaları çerçevesinde Türkiye'de yürütülen çalışmalar, hukuki ve yönetsel altyapının belirlenen standartlara uygun şekilde oluşturulmasını veya yeniden düzenlenmesini zorunlu kılmaktadır. Göç ve uyum konusunda da geçerli olan bu yapılanmanın en somut adımı, 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ve kanun kapsamında kurulan Göç İdaresi Genel Müdürlüğü ile atılmıştır. Bu kapsamda Göç İdaresi Genel Müdürlüğü bünyesinde doğrudan uyum konusuyla ilgili bir idari birim oluşturulmuş ve yabancılara yönelik nitelikli düzenlemelerin yapılmaya başlandığı gözlemlenmiştir. İş piyasasına erişim, aile birleşimi, ikamet izinleri gibi pek çok konuda kanuna atf

⁵ Çalışmanın bu bölümde yer alan tüm bilgiler, **İltica ve Göç Alanındaki Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Ulusal Eylem Planı** çerçevesinde metne aktarılmıştır. Söz konusu plan için bkz.:http://www.goc.gov.tr/icerik3/iltica-ve-goc-ulusal-eylem-planı_327_344_699.

yapılabilmektedir. Ancak bu çalışma, kanundan önce yürürlüğe konan ve kanun hazırlanmasında en önemli referans kaynağı olan Eylem Planını ele aldığı için Planın entegrasyona ilişkin aktardığı başlıklar üzerinde durulmuştur. Yukarıda değinilen somut adımın arkasındaki eylemsel süreç, uyum konusunun alt yapısını oluşturması açısından önem taşıyacağı düşüncesiyle entegrasyonun tüm yönleriyle ele alınmıştır.

Göç, Avrupa ülkeleri ile Türkiye arasında ve uluslararası alanda son dönemde sürekli gündeme gelen sıcak bir konudur. Avrupa Birliği'ne aday ülke konumundaki Türkiye, üye ülkelerin benimsediği mevzuatın getirdiği kurallara uymakla yükümlüdür.

İltica ve göç alanına ilişkin kapasitenin artırılması ve tam anlamıyla AB müktesebatının gerekliliklerinin hayata geçirilmesi için çalışma başlatılmıştır. Türkiye, ilk aşamada 2001 yılında Katılım Ortaklığı Belgesini imzalamış; 2003 yılında da bu belgenin revize edilerek ulusal bir program haline getirilmesi kararı alınmıştır. Ardından başlayan çalışmalar kapsamında 2004 yılında İltica ve Göç Eylem Planı Görev Gücü oluşturulmuştur. Bu oluşum, daha sonra *İltica ve Göç Alanındaki Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Ulusal Eylem Planını* hazırlamıştır (Güner, 2007: 86).

Ulusal Eylem Planının Amacı ve Kapsamı

Eylem planının hayata geçirildiği 2005 yılına dek uygulamada sığınmacılar ve mülteciler dışında kalan yabancıların entegrasyonuna ilişkin herhangi bir düzenleme bulunmamaktaydı. Bu durum yabancıların hak ve sorumluluklarını belirleyen bir entegrasyon politikası ve sistemi oluşturulması ihtiyacını doğurmaktaydı. Bu açıdan ele alındığında planın genel anlamda entegrasyon faaliyetleri için devletin düzenleyici ve her şeyden önce belirleyici rolüne yer verdiğini belirtmek gerekir.

Türkiye, 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi'ne ve 1967 Protokolü'ne taraf bir devlettir. Sonraki süreçte Türkiye, iç hukukundaki yasal düzenlemelere de hız vermiştir (Akçapınar, 2012: 568). Türkiye, sözleşmenin 42. maddesinde yer alan “*Her devlet, imza, tasdik veya katılım esnasında sözleşmenin 1, 2, 4, 16, 33 ve 36-46 maddeleri haricindeki maddeler hakkında kısıtlayıcı kayıtlar beyan edebilir*” hükmü

çerçevesinde, içerisinde bulunduğu bölgeyi göz önünde bulundurarak, mülteciliğin belirlenmesi yönünden öngörülen seçme hakkını kullanarak (*coğrafi kısıtlama ile*) yalnızca Avrupa'dan Türkiye'ye gelerek iltica etmek isteyen yabancıları sözleşme kapsamında mülteci olarak kabul edeceğini belirtmiştir. Türkiye, 1 Temmuz 1968 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı ile kabul ettiği 1967 tarihli Mültecilerin Hukuki Statüsüne Dair Protokolünde de (1967 Protokolü) coğrafi kısıtlamayı muhafaza etmiştir (Ulusal Eylem Planı, 2005: 9).

Eylem planı, genel olarak bu süreçte gerekli olan yasal düzenlemeleri, idari yapılanma konusundaki dönüşümü ve çeşitli alt yapı çalışmaları ile ilgili konuları kapsamaktadır. Mevcut Türk mevzuatı ve alanla ilgili AB müktesebatı, Türkiye'de konuya ilişkin yapılan düzenlemeler ve sağlanan gelişmeler, eylem planının konuyla ilgili öncelikleri, planın ana başlıklarını oluşturmaktadır.

Ulusal Eylem Planı'nın 'Öncelikler' başlığı altında yer alan 'Entegrasyon' bölümü, çalışmanın veri kaynağını oluşturmaktadır. Çünkü söz konusu başlık altındaki düzenlemeler, eğitim-sağlık-toplumsal yaşam-çalışma hayatı ve kültürel haklar gibi pek çok alana ilişkin devletin belirlediği kuralları ve siyasaları içermektedir.

Ulusal Eylem Planı'nda Entegrasyon Konusu ve Planın Kültürel Çeşitliliğin Yönetim Modelleri Üzerinden Değerlendirilmesi

Türkiye'ye gelen sığınmacı ve mültecilerin entegrasyon sürecinde Türk toplumuna ve Türk kültürüne uyum sağlayabilme becerileri, bu konudaki istek ve çabaları önem taşımaktadır. Bu nedenle buldukları ülke şartlarını tanımaları ve bu şartlara göre hareket etmeleri için bir göç ve uyum politikasının geliştirilmesi gerekmektedir (Güner, 2007: 98).

Ulusal Eylem Planı'nın Entegrasyon ana başlığı altında bu politikanın devlet tarafından belirlenen ana unsurlarına ilişkin birtakım alt başlıklara yer verilerek konu, detaylı olarak ele alınmıştır. Bu başlıklar; Entegrasyon Sisteminin Kurulması, Eğitim Programları, Hassas Gruplar, Sağlık Olanakları, Sosyal

Yardımlar, İş Piyasasına Erişim, Sosyal, İktisadi ve Kültürel Haklara Erişimdir (Ulusal Eylem Planı, 2005: 32-36).

Entegrasyon Sisteminin Kurulması:

Plan kapsamında yer alan alt başlıklar çerçevesinde öncelikle sistematik bir bütünlük oluşturulması düşüncesinden hareket edildiği görülmektedir. Sürece dahil olan aktörlerin ve diğer tüm unsurların tek bir sistem içerisinde bir araya getirilmesi ve konuyla ilgili sorumlu kurumların belirlenmesi hedeflenmektedir. Bu anlamda yalnızca devletin değil, sivil toplum kuruluşlarının ve yerel yönetim birimlerinin de katkısı beklenmektedir. Diğer yandan sisteme katkıda bulunabilecek tüm kurum ve kuruluşlar da teşvik edilmeye çalışılmaktadır. Özellikle BMMYK, IOM (International Organization For Migration), ICMC (The International Catholic Migration Commission), Türk Kızılayı gibi ulusal ve uluslararası kuruluşlar ile çeşitli sivil toplum kuruluşlarından destek alınması kararlaştırılmıştır (Ulusal Eylem Planı, 2005: 32).

Böylece Türkiye’de bulunan sığınmacı ve mültecilerin devletin düzenleyici ve denetleyici sorumluluğu altında yerel halkla rahat iletişim kurabilmesi, toplumun genel kurallarına uyum sağlayarak bir anlamda olası sosyal çatışmaların önüne geçilmesi hedeflenmiştir (Güner, 2007: 97).

Sığınmacı ve mültecilerin topluma uyumunu kolaylaştırmak adına kendilerine her türlü danışmanlık hizmetlerinin çeşitli kurumlarca verilebilmesi, sosyal ve kültürel anlamda sahip oldukları haklarını kullanabilmeleri için gerekli yönlendirme ve bilgilendirmelerin devlet desteği ile yapılması da üzerinde durulan diğer konulardır (Ulusal Eylem Planı, 2005: 32-33).

Entegrasyon sisteminin kurulmasına ilişkin Türkiye Cumhuriyeti’nin öncü rolü ve rehberliği açıktır. Bu anlamda ülkeye gelen yabancıların, topluma uyumlaştırılabilmesi için toplumun gereklilikleri konusunda bilgilendirilmesi, farklı etnik ve kültürel birimlere yaklaşım konusunda devletin samimi bir tutum içerisinde olduğunu göstermektedir.

Eğitim Programları:

Sığınmacılar, mülteciler ve ülkeye gelen diğer yabancıların temel haklardan biri olan eğitim hakkından yararlanabilmeleri için öncelikle Türkçe dil eğitimine tabi tutulması ve statülerine ilişkin daha sağlıklı bilgilendirme hizmeti sunulabilmesi için kişilerin anlayabilecekleri dilde faaliyetlerin yürütülmesi planlanmaktadır. Eğitim hakkına erişim ve bununla ilgili diğer düzenlemeler için Milli Eğitim Bakanlığı görevlendirilmiştir (Ulusal Eylem Planı, 2005: 33).

Eğitim, daha önce de vurgulandığı gibi cumhuriyetçi yönetim modelinin en temel araçlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktadan hareketle yabancıların topluma uyumu için Türkçe bilmeleri önemlidir ancak bu durum, eğitim hakkından yararlanmaları şeklinde değerlendirilmemelidir. Eğitim hakkı, bu kişilerin kendi anadillerinde de eğitim alabilmelerinin sağlanmasıdır. Yabancılar için Türkçe bilme zorunluluğu, çoğunluğun iradesine istinaden farklılıkları ve aynı zamanda da çokkültürlülüğü görmezden gelmenin bir yansımasıdır.

Hassas Gruplar:

Korunmaya muhtaç göçmen, sığınmacı ve mülteciler arasında yer alan kadınlar, çocuklar ve psikolojik desteğe ihtiyaç duyan tüm hassas gruplar, söz konusu Eylem Planı çerçevesinde göz önünde bulundurulmaktadır (Ulusal Eylem Planı, 2005: 33).

Göç eden bireylerin herhangi bir ayrımcılığa maruz kalmadan toplumsal bütünlük içerisinde ele alınması, farklılıklara kucak açıldığı anlamına gelmektedir. Ancak uygulamada, çeşitlilik yönetiminin ne derece başarılı sürdürülebildiği ise ayrı bir araştırma konusudur.

Sağlık Olanakları:

2002 yılında İçişleri Bakanlığı tarafından yayınlanan sağlık genelgesinde de ifade edildiği gibi sığınmacı ve mülteci statüsü verilen tüm grupların sağlık hizmetlerinden ücretsiz olarak faydalanması sağlanmaktadır. Diğer yandan bu kişilerin ihtiyaçlarına yönelik sosyal yardımların da yapılacağı ifade edilmektedir. Ancak

devletin temel beklentisi, kişilerin mali açıdan kendilerine yeterli olmaları ve kültürel yaşamla çatışma içerisinde bulunmamalarıdır (Ulusal Eylem Planı, 2005: 34)

Türk toplumuyla uyum içerisinde olmaya özen gösterebilecek olan yabancıların tespit edilmesi, düzenlemenin belki de en ilgi çekici önceliklerinden biridir. Çünkü farklı kültürlerin kamusal alanda görünürlükleri kaçınılmaz bir gerçekken bir de olası toplumsal çatışma ihtimalinin böyle bir tedbir hükmüyle geri püskürtülmeye çalışılması, planın çözümsüzlüğünün bir ifadesi olarak ele alınabilir.

Sosyal Yardımlar:

Sığınmacı, mülteci ve diğer yabancıların Türk toplumuna uyum sağlama konusundaki isteklerinin tespiti ve maddi durumları, sosyal yardımların yapılması açısından önemlidir (Ulusal Eylem Planı, 2005: 34).

Kişilerin geçimlerini sağlayabilecek düzeyde gelirlerinin olması yönündeki beklenti, Eylem Planı'nda ortaya konan sosyal yardım kavramıyla çelişmektedir. Çünkü bu kişiler, maddi durumlarına bakmaksızın devletten sosyal yardım talebinde bulunabilir. Devlet, bu bakış açısıyla zaten kendisinden yardım istenmesinin bir ölçüde önüne geçmiş olmakta ve bir anlamda ekonomik düzeyi toplumun geneline göre daha düşük olan grupları, göz ardı ederek sürecin dışına itmektedir. Bu bağlamda ekonomik açıdan farklı özelliklere sahip yabancılara yönelik yaklaşım, çokkültürcü bir bakış açısına da uygun görünmemektedir.

İş Piyasasına Erişim:

Sığınmacı ve mültecilerin işgücü piyasası içerisinde yer alabilmeleri için meslek edindirme kurslarından faydalanabilmeleri, bilgi ve becerilerine göre istihdam edilebilmeleri için düzenlemeler yapılması gerekmektedir. Eylem Planında Türkiye İş Kurumu ve özel istihdam bürolarının aktif olarak çalışmaları ve katılımcıları, eğitim öncesinde bilgilendirmeleri gerektiği üzerinde durulmaktadır (Ulusal Eylem Planı, 2005: 34).

İş piyasalarına ulaşabilme konusundaki bu kapsayıcı yaklaşımın da sağlık olanaklarına erişim konusunda olduğu gibi uygulama sonuçları açısından incelenmesi ve uzun vadede değerlendirilmesi gerekmektedir.

Sosyal, İktisadi ve Kültürel Haklara Erişim:

Çalışma hakkı ve diğer sosyal ve kültürel haklara erişim konusunda imkanların, tüm kurumlar tarafından sağlanabilmesi yönünde düzenlemeler içeren Eylem Planı, seçme ve seçilme hakkı hariç tüm hakların Türk vatandaşlarına yakın düzeyde temin edilmesi yönünde telkinlerde bulunmaktadır (Ulusal Eylem Planı, 2005: 34-35).

Üzerinde durulan diğer bir konuda bu kişilerin Türkçeyi iyi konuşmaları, Türk toplumun gelenek ve göreneklerini benimsemeleri, asgari düzeyde bu konuda bilgi sahibi olmaları ve kanunlara bağlı kalmaları konusunda yapılan vurgulardır (Ulusal Eylem Planı, 2005: 35).

Türkçe dil bilgisi düzeyine her aşamada olduğu gibi bu aşamada da vurgu yapılmaktadır. Türkiye'ye herhangi bir sebeple göç eden ve Türkçe bilmeyen yabancıların kültürel özelliklerini göz ardı ederek bir anlamda uyum sürecinin arka planına atmıştır. Tabii ki içinde bulunulan toplumun dilini, geleneklerini bilmek önemlidir ancak bunun yukarıda ifade edilen başlıklardaki hizmetlerden yararlanabilmek ve toplumun bir bireyi olmaktan kaynaklanan hakları kullanabilmek için şart olarak öne sürülmesi, son dönemde devletin göç siyasetindeki konumunu ve eğilimini de gözler önüne sermektedir.

Eylem Planı'nda dikkat çeken diğer bir konu, toplumun bilinçlendirilmesidir. Bu noktada toplumun mülteci ve göçmen konularında bilinçli olması; sığınmacılar, mültecilere ve yabancılara yönelik Türkiye'nin yükümlülükleri hakkındaki anlayışın arttırılması için zorunlu olarak ele alınmıştır. Böylece mültecilerin ve göçmenlerin topluma uyumu da kolaylaştırılmış olacaktır. Aynı zamanda Türkiye'de bulunan potansiyel göçmenlerin, göç olanakları ve yasadışı göçün riskleri konusunda bilgilendirilmesi gerektiği vurgulanmıştır (Ulusal Eylem Planı, 2005: 35-36).

Hem göçle gelen hem de göçü karşılayan bireyler ve gruplar için karşılıklı sorumluluklar yüklenmesi, umut vaat eden bir gelişmedir. Nitekim uyum süreci, her zaman ifade edilmelidir ki çift yönlü bir süreçtir. Kamuoyunun bilgilendirilmesine ciddi anlamda ihtiyaç duyulmaktadır. Toplumun mülteci ve göçmen

konuları hakkında bilinçli olması; aynı zamanda yabancıların da kendi haklarının farkında oldukları bir göç yönetimi süreci, kültürel çeşitliliğin yönetimi konusundaki yaklaşım ne olursa olsun olumlu bir gelişme olarak karşımıza çıkmaktadır.

SONUÇ

Türkiye Cumhuriyeti'nin entegrasyona bakış açısını ele alan bu çalışmada İltica ve Göç Alanındaki Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Ulusal Eylem Planı göz önünde bulundurularak yakın zamanda hayata geçirilen Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu öncesi Türkiye'nin göç yönetimine yaklaşımı üzerinde durulmuştur.

Göçlerle birlikte Türkiye, kendi sınırları içerisinde tutarlı bir göç politikası yürütebilmek için AB ile birlikte hareket etmeyi tercih etmiş ve öncelikle AB kriterlerine uyum sağlamayı amaç edinmiştir. Bu bağlamda uyum paketlerinin asıl amacının aksine uygulamada bazı sıkıntılarla karşılaşıldığı ve ulus devletin hegemonik yapısının bir yansıması olarak çokkültürcü uygulamalar yerine çoğunluğun iradesine uyumu zorunlu kılan uygulamaların benimsendiği gözlemlenmiştir.

Her ne kadar kültürel çeşitlilik noktasından hareketle hazırlanmış olsa da Eylem Planının entegrasyonla ilgili bölümlerinin sıklıkla Türkçe eğitimi vurgulaması; yabancıların Türkçeyi iyi konuşmaları, Türk toplumun gelenek ve göreneklerini benimsemeleri, asgari düzeyde bu konuda bilgi sahibi olmaları ve kanunlara bağlı kalmaları konusunda yapılan vurgular olduğu görülmektedir. Bu durum, açık şekilde cumhuriyetçi retoriğin bir yansıması olarak değerlendirilmelidir. Yabancılardan ve göçle gelen tüm gruplardan bu yönde bir uyum gösterme beklentisinin Eylem Planının genelinde ağır bastığı görülmektedir.

Ulusal Eylem Planında tek tipleştirici, grup içerisinde eritici bir yöntemi benimseyen cumhuriyetçi modelin bir tezahürü olarak bireylere mevcut durumlarından kaynaklanarak tanınan haklardan sıklıkla bahsedilmektedir. Göç ederek Türkiye'ye gelen tüm bireylerin, öncelikle insan ve birey olmalarından yola çıkarak diğer yurttaşlarla eşit haklara sahip olmaları gerektiği göz önünde bulundurulmalıdır.

Cumhuriyetçi yaklaşım, farklılıkları görmezden gelerek farklılıklar üstü bir bütünlüğe vurgu yapıyor olsa da aslında çoğunluk kültürünü, diğer kültürel unsurların üstüne koymakta ve kültürler arasında bir hiyerarşi

yaratmaktadır. Göçe ilişkin devletin konumunun ele alındığı bu hukuki metnin arka planında da böyle bir yaklaşım yer almaktadır.

Ulusal Eylem Planında toplumsal uyumun, genel anlamda devletin ve toplumun kendisinden çok, göçle gelen grupların sorumluluğunda olduğu şeklinde bir izlenim yaratılmaktadır. Bu durum, metin içerisinde doğrudan kültürel farklılıklara hiç değinmemiş olan bu düzenlemenin cumhuriyetçi entegrasyon modeli ile uyum gösteren yapısını gözler önüne sermektedir.

SUMMARY

This study which deals with the integration viewpoint of the Republic of Turkey, emphasizes migration management approach of Turkey before recently actualized Law on Foreigners and International Protection by taking into consideration of ‘National Action Plan of Turkey for the Adoption of EU Acquis in the Field of Asylum and Migration’.

Turkey prefers to concert with EU for consistent migration policies within its borders and aims to comply with EU criteria first of all. In this context it is observed that some difficulties are encountered in practice contrary to essential purpose of EU harmonization packages and implements that are required to comply with the will of the majority instead of multicultural implements as an effect of the hegemonic structure of the nation state.

Although it is prepared from the viewpoint of cultural diversity, it is seen that sections of Action Plan related to integration emphasize Turkish education frequently and there are lots of points about speaking Turkish well, adopting Turkish society’s customs, having knowledge at a minimum about those requirements and abiding by laws. This situation has to be evaluated as a reflection of republican rhetoric. Such an expectation of adaption from foreigners and all migrated groups is seen extremely throughout the Action Plan.

It is frequently mentioned in National Action Plan that given rights to the individuals stemming from their current situations, as an impression of republican model which embraces method of standardizing and dissolving intra groups.

It is considered that people who immigrate to Turkey, need to have equal rights with other citizens on the basis of being a man and an individual principally. Even though republican approach underlines unity over diversity by ignoring the diversities, actually it holds culture of majority over the other cultural components and causes hierarchy in cultures. Such an approach is also included in the background of this legal text, in which it is considered the position of the state related to the immigration.

It is left an impression on National Action Plan that social harmony is generally up to immigrants responsibility rather than the state and society itself. It regards that this arrangement which does not mention cultural diversities directly in article, has compatible patterns with republican integration model.

KAYNAKÇA

- Ager, A. ve Strang, A. (2008). Understanding Integration: A Conceptual Framework. *Journal of Refugee Studies*. 21 (2): 166-191.
- Akan, Y. ve Arslan, İ. (2008). *Göç Ekonomisi: Türkiye Üzerine Bir Uygulama*. Bursa: Ekin Basım Yayın.
- Akçapınar, Ş. (2012). Uluslararası Göç Alanında Güvenlik Algılamaları ve Göçün İnsanı Boyutu. S. G. İhlamur-Öner, N. A. Şirin Öner (Ed.) *Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar* içinde (s.563-576). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bloemraad, I., Korteweg, A. ve Yurdakul, G. (2008). Citizenship and Immigration: Multiculturalism, Assimilation and Challenges to the Nation-State. *The Annual Review of Sociology*. (34): 153-179.
- BMMYK Türkiye Temsilciliği (1998). *Sığınma ve Mülteci Konularındaki Uluslararası Belgeler ve Hukuki Metinler*. Ankara.
- Boschele, F. A. ve Ay, A. (2016). Çokkültürlülük Bağlamında Türkiye’de Çokkültürcü Medya ve TRT Kürdi. *İnsan&İnsan*. 3 (9): 36-52.
- Castles, S. (1995). How Nation-States Respond to Immigration and Ethnic Diversity. *Journal of Ethnic and Migration Studies*. 21 (3): 293-308.
- Castles, S. ve Miller, M. J. (2008). *Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*. B. U. Bal ve İ. Akbulut (Çev.). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Duman, M. Z. (2009). Küreselleşme, Kimlik ve Çokkültürlülük. *Sosyal Bilimler Dergisi*. 2 (1): 93-112.
- ECRE (2002). ECRE. *Position on the Integration of Refugees in Europe*.
- Ergüven, N. S. ve Özturanlı, B. (2013). Uluslararası Mülteci Hukuku. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*.62 (4): 1007-1061.
- Friedrich, H. (2006). *Integration and Integration Policies*. IMISCOE Network Feasibility Study. European Forum for Migration Studies (Research Report).
- Gordon, M. (1964). *Assimilation in American Life: The Role of Race, Religion and National Origins*. Oxford University Press. New York.

- Guiraudon, V. (1996). The Reaffirmation of the Republican Model of Integration: Ten Years of Identity Politics in France. *French Politics and Society*. 14 (2): 47-57.
- Güner, C. (2007). İltica Konusunda Türkiye'nin Yol Haritası: Ulusal Eylem Planı. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. Yıl 2007: 81-109.
- İçduygu, A., Sert, D. Ş. ve Karaçay, A. B. (2009). Türkiye'ye Yönelen Göç ve Sığınma Hareketleri ve Politikaları Üzerine Brifing. *Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Programı*. No: 1. İstanbul.
- İltica ve Göç Alanındaki Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Ulusal Eylem Planı (2005). http://www.goc.gov.tr/icerik3/iltica-ve-goc-ulusal-eylem-planı_327_344_699 (Erişim tarihi 20.08.2017).
- Kaya, A. (2013). AB'de Nüfus Hareketleri ve Entegrasyon Tartışmaları. Ayhan Kaya (Ed.) *Avrupa Birliği Hakkında Merak Ettiklerimiz: Avrupa Birliği'ne Giriş* içinde (101-111). Hiperlink Yayınları
- Kaya, A (2014). Türkiye'de Göç ve Uyum Tartışmaları: Geçmişe Dönük Bir Bakış. *'İdeal Kent' Kent Araştırmaları Dergisi*. Göç-I (14): 11-28.
- Kaya, A. (2014a). Giriş: Ötekini Anlamak Mümkün mü?. A. Kaya (Ed.), *Farklılıkların Birlikteliği: Türkiye ve Avrupa'da Bir Arada Yaşama Tartışmaları*: 11-37.
- Kymlicka, W. (1998). *Çokkültürlü Yurttaşlık: Azınlık Haklarının Liberal Teorisi*. İstanbul.
- Kymlicka, W. (2010). The Rise and Fall of Multiculturalism? New Debates on Inclusion and Accommodation in Diverse Societies. Vertovec, S. And S. Wessendorf (Ed.). *The Multiculturalism Backlash: European Discourses, Policies and Practices* içinde (32-50).
- Martikainen, T. (2010). Din, Göçmenler ve Entegrasyon. N. Özmen (Çev.), *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 38 (1): 263-276.
- Ortaylı, İ. (1995). Osmanlı İmparatorluğunda Millet Nizamı. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*: 85-92.
- Perşembe, E. (2009). Almanya'da Çokkültürlü Yapının Ayırıştırılan Unsuru Olarak Müslümanlar ve Entegrasyon Deneyimleri. *Milel ve Nihal İnanç Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*. 6 (2): 233-263.

- Somuncu, B. (2006). *Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Tam Üyelik Sürecinde Uluslararası Göç Politikası*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İzmir.
- Sirkeci, İ. ve Erdoğan, M. (2012). Göç ve Türkiye. *Migration Letters*. 9 (4): 297-302.
- Şan, M. K. ve Haşlak, İ. (2012). Asimilasyon ile Çokkültürlülük Arasında Amerikan Ana Akımını Yeniden Düşünmek. *Akademik İncelemeler Dergisi*. 7 (1): 29-54.
- Tekinalp, Ş. (2005). Küreselleşen Dünyanın Bunalımı: Çokkültürlülük. *İstanbul Kültür Üniversitesi Güncesi Sosyal Bilimler ve Sanat Dergisi*. 3 (1): 75-87.
- Türköne, M. (1995). *Osmanlı Modernleşmesinin Kökleri*. İstanbul.
- Uluslararası Göç Örgütü (2009). Göç Terimleri Sözlüğü. http://www.goc.gov.tr/files/files/goc_terimleri_sozlugu.pdf. (Erişim tarihi 20.08.2017).
- Üstel, F. (2004). *Makbul Vatandaşın Peşinde: II. Meşruiyetten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (2013). <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6458.pdf>. (Erişim tarihi 20.08.2017).
- Yalçın, C. (2004). *Göç Sosyolojisi*. Ankara.
- Yıldırım, A. (1999). Nitel Araştırma Yöntemlerinin Temel Özellikleri ve Eğitim Araştırmalarındaki Yeri ve Önemi. *Eğitim ve Bilim*. <http://egitimvebilim.ted.org.tr/index.php/EB/article/view/5326>. (Erişim tarihi 20.08.2017).
- Yıldız, A. (2010). *Ulus Devletin Bunalımı: Türkiye'de Federalizm ve Kürt Meselesi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ziya, O. (2012). Mülteci-Göçmen Belirsizliğinde İklim Mültecileri. *TBB Dergisi*. Sayı 99: 229-240.

THE EFFECTS OF ADOPTION OF NEW TECHNOLOGY ON THE EMPLOYMENT OF YOUNG APPRENTICES: THE CASE OF FURNITURE SECTOR IN SİTELER, ANKARA

Emek Barış KEPENEK¹

ABSTRACT

The aim of this paper is to discuss how the technological developments implemented in the production processes and organizational structures of micro and small sized enterprises (MSEs) affect the employment process of youth in these enterprises. Furniture sector is selected as a case.

The transformations of production processes and changes in the organizational structure in small firms cause removal of young workers from the production processes.

The research was implemented in Siteler which is one of the biggest production region of Turkey. Policy recommendations to improve the quality employment processes of youngsters and furniture sector is also provided.

Keywords: Youth Employment, Technology, Deskilling

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Başkent Üniversitesi Fen – Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü

YENİ TEKNOLOJİ UYGULAMALARININ GENÇ ÇIRAKLARIN İSTİHDAMLARINA ETKİSİ: SİTELER MOBİLYA SEKTÖRÜ ÖRNEĞİ

ÖZ

Makalenin amacı küçük ve orta ölçekli firmaların üreti süreçlerinde uygulanan teknolojik yenilenmenin genç istihdamı üzerindeki etkisini tartışmaktır. Araştırma için mobilya sektörü seçilmiştir.

Üretim süreçlerindeki değişiklikler ya da firmanın organizasyon yapısındaki yenilikler genç işçilerin üretim süreçlerinden uzaklaştırılmalarına yol açmaktadır.

Araştırma Türkiye'nin en büyük mobilya üretim bölgelerinden biri olan Siteler'de yürütülmüştür. Analizler ışığında genç istihdamına ve mobilya sektörüne katkı sayılabilecek politika önerileri geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Genç İstihdamı, Teknoloji, Vasıfsızlaştırma

1.INTRODUCTION

The aim of this article is to investigate how technological developments implemented in the production processes and organizational structures of small and medium-sized enterprises affect the skilling and thus the employment process of youth in these enterprises. The furniture sector of Turkey is chosen as a specific industrial sector for this research.

In the late 20th century, there have been revolutionary developments in the information and communication technologies (ICTs); and this, in turn, has led to major transformations in the economic, social and cultural structures of the societies (Higon, 2011; Tarute& Gatautis, 2014;). ICT are rapidly changing global production, work and business methods and trade and consumption patterns. Manocchhari, Al-Esmail, and Ashrafi (2012) states that in order to benefit from ICT adoption, to deliver better services and explore new business opportunities, there should be satisfied at least three conditions:

- Certain infrastructure;
- Skilled ICT personnel;
- Budget to invest in ICT.

The adoption process requires a change in the structure of the firms where new management systems and new work organizations emerged; which in turn have also affected tremendously the working process and the workers. It is assumed that the success of those changes is closely interrelated with the technical and cognitive skills of the workers of the firm. “Skill” is the core concept of this article.

It can be stated that the skilled work force has an advantageous status in terms of wage and social rights over the low skilled ones in the firms. Thus, the low skilled workforce has been negatively influenced by these changes. To be more precise, young apprentices (between the ages of 18 and 24) in the furniture sector will be given special emphasis.

The basic question is: “What are the impacts of the technological changes on youth employment in small scale furniture manufacturing firms?” The first two parts of this paper covers theoretical discussions: In the first part, the reasons that push small sized enterprises to make technological improvements are discussed. Besides, the interaction of the concept of skill and technology, both of which have economic and sociological dimensions, will be given a specific theoretical emphasis in the third part. The fourth and fifth parts cover methodological aspects and the analysis of field research. In the last part, the recommendations on the subject are open to discussion.

2. ICT ADOPTION, SMALL FIRMS AND THE PROBLEM OF SKILL

2.1. Theoretical Framework

Small and medium-sized enterprises (hereafter SMEs) are often considered as the main force for a country’s economic growth. SME is considered as the sign of the promotion of the bottom-up development policies, namely the increasing role of local development in recent decades (Stöhr, 1990).

However, it is obvious that since the number of firms, even large corporations or SMEs, increase, the competition becomes more intense among them, which in turn may lower their profits. In order to overcome such problems, small firms can lower prices, improve the quality of their products, add new distribution channels, and/or improve their internal processes which can make their production processes to become more productive. Therefore, if the small firms will not do anything for itself, it will no longer have resources to counter the competition and will be forced to leave the market. Thus, there are many reasons which are important in the adoption of technology for the small firms. Therefore the adoption of ICT is recognized as crucial condition enabling SMEs to consider information and communication technologies as an important investment in their business to take competitive advantage of the global markets. (Ritchie and Brinley, 2005; Tarute& Gatautis, 2014).

The implementation of the ICT is a tool to lever the businesses to compete on a global scale by improving the efficiency in both production process and customer network. (Alam and Noor, 2009; p. 112). Therefore the adoption of ICT is recognized as a crucial aspect for SMEs enabling SMEs to take competitive advantage of the global markets in their business. SMEs have increasingly transferred and adopted ICT to their workflow. For example, personal computers, the internet, automated working machines, e-commerce... etc. Bayo-Moriones and Lera-Lopez (2007) argued that the use of ICT can improve business competitiveness and so provide numerous opportunities for SMEs to compete in larger markets.

But, is the adoption process easy to handle? Adoption does not mean to buy the machine and install into the production unit. There is a tough decision process behind that. According to MacGregor et al (1996), small business tends to avoid ICT into their business, if it is seen as complex to use. This is not surprising because SMEs always lack skills amongst workforce to use ICT (Spectrum, 1997). New technology has always created frustration if it is not something controllable. Studies reveal that the ICT adoption is positively related to firm size and workforce. Analysis of ICT effects in private sector is significant only after a thorough analysis of conditions that should be satisfied in order to successfully adopt ICT – expectations towards positive impacts of ICT and characteristics of an individual company (financial, technological, personnel resources, the flexibility of structures etc.) are closely linked. In other words, the scale of the required set-up costs, including financial and human capital, combined with the lack of professional advice, delays adoption (Ritchie and Brindley, 2005).

Undoubtedly ICT has a powerful impact on the economic performance and could be characterized by a high degree of technological progress and productivity. Also, it has an important social impact. (Ritchie and Brindley, 2005; Matei & Savulescu, 2012)The appropriate technology can help the firms to decrease the costs by improving the quality of production process and thus productivity within the firm. Moreover, it grants the firm the ability to adequately enter the market. For example, ICTs can significantly impact the

market-oriented dimensions of products and services as well as manufacturing processes, working practices and management practices (Ritchie and Brindley, 2005).

The existing level of skill and knowledge is very influential in adoption process. Reynolds et.al (1994) found that small business owner/managers are unlikely to adopt more sophisticated technologies if they are not familiar with the basic ones. This is because of the limited number of employees with lack of technical knowledge. On the contrary, the adoption of ICTs impacts the skilling profile in the firm as well. That's why the concept of skill is crucial in that manner. It should be understood better.

2.2. What is Skill?

“Skill” is a much contested notion in the debates about work, employment and management. In the post-industrial period or post-Fordist period was marked with more flexible production processes, decentralization and reduction in hierarchy, up-skilling of work force and relatively more demand for **“knowledge workers”** (Bell 1973, Attewell 1990; Piore and Sabel 1984; Zuboff, 1988). Contrarily, it is also argued that the recent technological changes have created more managerial control, reduced worker autonomy and caused the deskilling of the labor (Braverman, 1974, Zimbalist, 1979, Rifkin, 1996).

Tim Peterson and David Van Fleet (2004) define a skill as “the ability either to perform some specific behavioral task or the ability to perform some specific cognitive process that is functionally related to some particular task. They suggest three distinct components of skills:

- (1) a domain-specific knowledge base,
- (2) the means to access that knowledge, and
- (3) the ability to take actions or thoughts using that knowledge to carry out a task.

For this article, the notion of skill is defined as the mental and physical capacity to carry out the necessary tasks. It also contains mental proficiency and physical dexterity. In other words, skill implies the prerequisites of having and accessing certain knowledge, processes, or sequences of behavior leading to a specific performance. There are different views on how skill changes in the workind processes.

2.2.1. The Up-Skilling Thesis

The Up-skilling Thesis assumed that the technical progress favors the employment of skilled workers (Piore and Sabel, 1984; Zuboff, 1988). Zuboff (1998) in her preliminary study on technology and work, “In the age of Smart Machine”, discussed the informationalization of work processes on production and labor relations including management. Contrary to Braverman (1974) and Rifkin (1996), she admitted the positive impact of technological developments on job creation and upgrading of skill requirements. According to her, the effective use of the new information technologies demanded important changes in the workers’ functions (in Vallas, 1990). The new developments tended to diminish the importance of manual power rather than intellectual skills. The information technologies have called the workers to improve their skill levels related to the level of technology used in the enterprise. All these aspects are also very much related to the managerial concerns and organizational interests. Zuboff also reminded that the upgrading in the skill level of the workers might cause a growing threat to the managerial authority (Zuboff, 1988). Although Zuboff admitted that all kinds of skills are not compatible with stimulating technology and they are more apt to be abolished during the process.

2.2.2. Deskilling Process

The deskilling thesis underlines that the objective conditions of the work will inevitably separate workers from the production process and will make them as if a part of the machine by the deskilling process. There would be an inevitable displacement of low skilled ones within the firms (Rifkin, 1996; Robinson, 2004).

Because technical improvements have obviously favored the employment of more qualified workers. Replacement of unskilled labor has taken place within manufacturing and services. Labor has been displaced mainly in tasks which can be routinized (Rifkin, 1996; Glyn, 2006).

There is no doubt, the developed and developing economies desire high demand for skilled workers as compared to the jobs for unskilled workers (Piva and Livarelli, 2002; Manning, 2004). This includes many unskilled assembly line jobs, which are repetitive and can easily be replaced by computerized technology. It is clear that the new relations resulted in the deterioration of the general position of workers in society. Most of them lost their jobs and thus, their economic well-being in the society is lowered (Lipietz, 1997; Harvey, 1989).

There have also been shifts in the work organization or the production processes which definitely affect the conditions of low-skilled work force negatively. This condition of the low skilled work force has become dependent on the firms' strategies and for the most part, they are removed from the core of the production process and employed in very simple tasks. They tend to be kept deskilled and become an ordinary component in the management process of the firms (Braverman, 1974).

For Braverman, capitalist relations of production contains the necessity for capital to realize the potential of purchased labor power by transforming it into labor under its own control, thereby creating the basis for alienation. He mentioned two important aspects:

- The origins of management lay in the struggle to devise the most effective means of imposing employers' will within a new social relation of production different in kind and scope to what had existed before.
- A division of labor based on a systematic subdivision of work, rather than simple distribution of crafts, is generalized only within the capitalist mode of production. The separation of work into

constituent elements reflects the necessary principle for the capital of dividing the craft to cheapen the parts, providing the basis for the subsequent destruction of all-round skills.

2.2.3. The Social Construction of Skill

In more sociological context, it is often discussed that the notion of skill is mainly constructed in social relations (Wood, 1989). Especially, the tendencies on discussions on the concept of skill have varied from technical dimension to managerial dimensions or from more economic contents, such as the source of productivity in a production process, to social relations between the employer and the employee. That is to say, the construction of skill is not the only result of objective processes; but also the result of social relations between the managers/capitalists and laborers who are dependent on them in terms of living (Rigby and Sanchis, 2006).

Although the concept of skill can be considered as the combination of knowledge and experience, it is not just a matter that can be constructed through some processes such as education and training. It is somehow related with the laborer him/herself; with his/her intention, values or other humane aspects. But, what is interesting for us is how it creates a relationship with capitalists/ managers and the laborer him/herself.

In small firms, the relations are much more personal and more dependent on the employer. It is well known that the collectivity is less strong and laborers can be subjected to more informal applications in the market which mean less social and economic rights for them. In such a situation, the social construction of skill is more likely provided by the employers.

To sum up, the problem of skill formation in an enterprise cannot be solely reduced to technical dimensions. The social condition of the employees – as it is in the women discussion – and also the political and economic relation in a society, in general, are also effective (Rigby and Sanchis, 2006).

2.2.4. Human Capital Theory

Human Capital Theory (HCT) is an economic theory that enhances the importance of education as an economic growth and development device. Education and training are considered as the key factors for the workers and nations to participate in the new global economy more effectively. Since the power of knowledge has been acknowledged in recent years in the policy issues, the importance of education and thus, the skill in workplaces has gained special importance. It is emphasized that the overall economic performance of societies is more directly based on their knowledge stock and learning capabilities (Foray and Lundvall, 1996). HCT looks for the ways to raise the skill levels by additional investment in education, training and employment schemes and so on.

Human capital can be labeled as the stock of knowledge, skills, and abilities, which can help increase productivity and performance in life especially in work. According to this definition, human capital can be at the same time a goal/target for individual well-being and a means of achieving more fundamental and more long-term goals at work or in the lifetime career. In the human capital theory, it is a means of achieving higher productivity and thereby higher wages (Hietala, 2005). Human capital does not automatically increase productivity. There must be enough demand for the knowledge, skills, and abilities in the labor market and, in addition, there must be enough motivation to utilize them.

2.2.5. Skill-Biased Technical Change

The debates on increasing inequality on wages, rights, and status in the workplace has often been attributed to the theory of skill-biased technical change (hereafter, SBTC) after the 1990s. This theory argues that SBTC is a shift in the production technology that favors skilled labor over the unskilled labor by increasing its relative productivity and therefore its relative demand. Particularly, the theory deals with the changes that have occurred with the advancements in ICTs (Violante, 2004; Siegel, 1999). This bias occurs when the implementation of new technology increases for workers whose skills are complementary to technology.

This bias is reflected mainly in wages; in the case of an increase in skill level, the ratio of wages of skilled labor rises more than the unskilled work force.

SBTC also claims that if the rate of technical change is low, there is little chance that any particular set of skills will become obsolete. But, if the rate is high, the effects of the change will be more detrimental over the skills.

As it is understood “skill” is a crucial aspect of the production process for the firms. New technologies create many opportunities for workers in terms of training, increasing responsibilities or creating new jobs all of which definitely affect the skill composition of the worker. But, is this also valid for young apprentices in the small firms? In other words, how do the young workers deal with the technological and organizational developments in their firms? The research aimed to find an answer with a field research made in furniture production region located in Ankara.

3. THE RESEARCH SITE AND THE SAMPLE

As stated before this article aims at studying the employment impact of the technological changes on low skilled work force in general and on youth apprentices in particular. These innovative changes may either be realized in the production process or in the organizational setup of the firm. Furniture sector is the case for the research.

After the 1980s, the furniture sector is one of the fastest growing sectors in the country during the implementation of the export-led growth policies while the economy was endeavoring to articulate with the global markets. The share of the furniture sector in Turkey was about 4 percent in the total manufacturing industry in the 2000s. In 2015, Turkey realized 1.9 Billion US Dollars of furniture exports (which is 953 million US Dollars in 2005) and ranked as the 25th among 106 exporting countries (OAİB, 2016; DOĞAKA, 2014). These figures indicate that Turkey has an important place and has become a growingly powerful actor in the world’s furniture market.

The Sitelер cluster of the capital city of Ankara/ Turkey is taken as the research site. Sitelер is one of the most important production centers of furniture in Turkey. It is the second biggest site (the first site is Modoko located in Istanbul) in which almost 30.000 enterprises currently operate. The article deals only with the micro and small sized enterprises (MSEs) because according to statistics, the rate of MSEs in furniture sector is more than 90% and the number of employed people per firm is 6.9 (TUİK, 2003; SGK, 2012). Besides the micro and small sized firms are “assumed” to have more problems in adjusting themselves to the technological and organizational changes vis-à-vis large companies. Because, they are still operating via traditional ways; that is to say, the technical capacity of the firms are extremely limited; accordingly, low skilled work force is employed. Due to time and social limitations, the interviews were conducted in 100 furniture enterprises. All interviews were carried out face to face, and for all of them, an appointment was arranged beforehand.

The research used here are the “quota” and the “snowball” sampling methods; which are also known as network or chain referral method (Blaikie, 2000). As there are more than ten thousand enterprises in Sitelер (notes of an interview), the main sample of the research is gigantic and it is obvious that it is too hard to define the sample as the firms in Sitelер as a whole. The basic criterion of choosing the sample is the enterprises which employ less than 50 people in total; these are specifically called as micro and small sized enterprises.

The other sample of the research was the young workers studying in the furniture departments of a vocational school located in Sitelер region. There were about 150 students studying in the furniture and

related departments of the same school. Including the young workers who are not enrolled in education ssystem in the firms, 171 respondents were taken into consideration.²

4. RESULTS OF FIELD RESEARCH

At first, the research made with companies are analyzed. They were asked why do they employ young apprentices, their problems; how do they deal with technological developments and changes in organizational structure right after the technological transfer. Besides, the workers were asked questions about their condition in the firms and impacts of the technological changes.

4.1. Employment of Young Apprentices

It should be pointed out that only 72 firms in the sample (72 percent) are employing youngsters. The total number of the young workers employed is 95, thus, the average number of employed young workers per enterprise is 1,5. It can be said that the use of youth employment does not seem like a dominant practice in this case, but it should be noted that the average employment rate in these firms (total number of workers in an enterprise) is 7,5. So, it can be concluded the incidence of youth labor is at a high level.

Almost all of the managers or masters of the firms expressed that having an apprentice or employing young workers in the furniture production is very important. That means such an additional work force is helpful in terms of doing simple tasks. Masters never do ordinary jobs, especially simple ones such as carrying the woods in the production area or carrying simple tools (screwdriver) or going to the grocery to buy

² It looks that two different research sites were used in the field. But it is not. The students are also workers in small firms. They have to spend half of the week in a firm and join the production process. So, the school was a proper source for the sample. But, the real reason is that it is believed in that they could compare the education and working life through their experiences. In spite of their views, the policy recommendations given in this article were established.

something or going to the bank to pay the electricity bill. All of these are the duties of the apprentices in the firms. Young workers have a social role in that sense.

Most of the young workers are actually not employed in the production, but in some auxiliary activities, in duties other than production. In 65 firms 86,3 percent are working elsewhere than production; they are employed for several duties in the enterprises; like an errand boy (The 65 firms mentioned here employs 95 apprentices in total). Their role is not at a high position or important like the masters in the firms but their position can be considered as an important component.

Furthermore, masters have a special role because the success of production process is intimately related to the capacity and ability of the masters. Masters should feel content and comfortable when they come to work. In other words, the managers should establish the necessary conditions to keep the job satisfaction of masters at a high level. In this regard, the young workers are not taken too much into consideration. Masters can demand more rights than the young workers because their role is much more crucial for the firm. Instead of firing the masters, all the managers prefer firing young workers firstly because the master can also take the secrets of the ex-firms with himself. In addition to this, there is another interesting underlying reason: the managers prefer not to fire masters because the master can easily create rumors and dispraise the ex-firm. 64,2 percent are registered officially and have social security protection. Therefore the rate of informal employment is 35,8 percent (29 young workers).

The main reason for employing young workers in the enterprise is to decrease the production cost (See Figure 1). As can be seen from that figure, 33 percent of the firms responded in that way. On the other hand, 31 percent of these firms employ young workers just to contribute to the vocational education system.

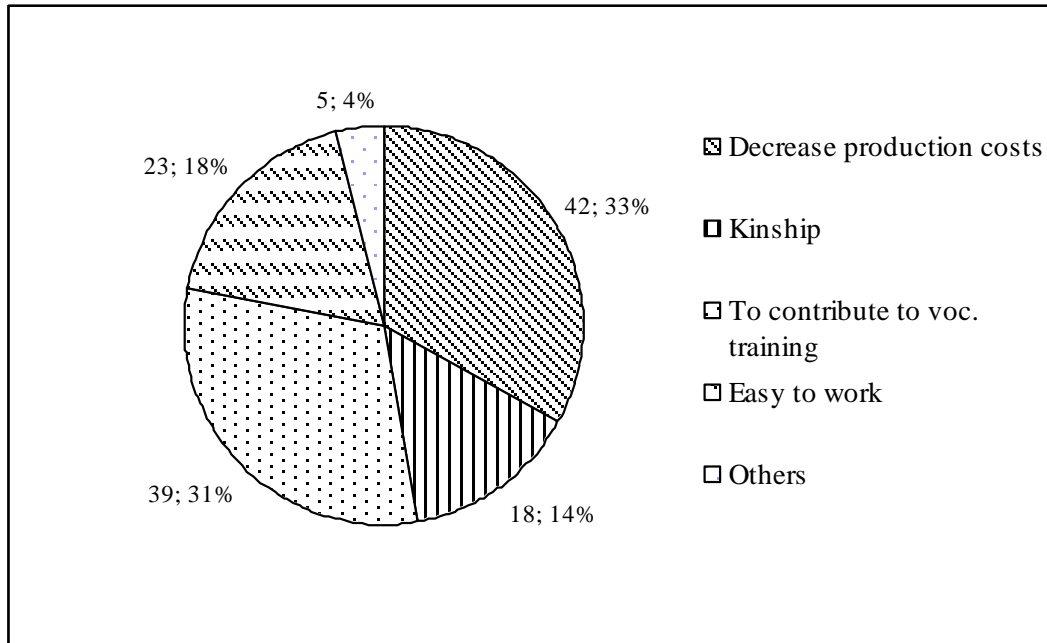

Figure 1. Reasons to Employ Young Workers

However, most of the firms' owners may not prefer to register students of vocational school because, if they do that, the youngster will need to go to school one day in a week which means loss of working hours. 23 firms told that it is easy to work with young workers. One of their reasons is that young workers are so naïve bodies that they can be easily managed. They do not argue with the master. They just listen and do whatever they are told.

4.2. Problem of Skill in The Firms

A very high proportion, i.e., 91 percent of the firms responded that they are in **need of qualified** or more skilled work force. They all complained about such shortcomings. They stated that the presence of a vocational school in the same region did not mean too much for them in terms of their demand for the qualified work force because the knowledge taught in the school seemed like a “shallow” knowledge as it was not compatible with the needs of the enterprises neither for production nor marketing. It is found that only 8 firms, less than nine percent, have no problem of the qualified work force.

When the firms want to hire a worker, whether skilled or not, 84 percent of firms get some kind of help from other firms located in the same region. This means that in Siteler, which is the oldest furniture cluster in Turkey, a very strong social solidarity and close ties exist among the furniture producers. Probably the same socialized and friendly relations are practiced in other activities, such as granting loan credit without interest. In daily and simple relations, small furniture businesses are very keen on helping each other.

In Siteler, the workers frequently change firms. The **turnover rate** among these firms is very high. That means that they can easily leave one firm and be employed by another firm. The main reason behind such dynamism is the low wages and the desire of the workers for being registered to the social security system.

4.3. Product and Process Innovation of The Firms

63 percent of all firms started to produce new products during the last five years according to the findings. In other words, they are forced to undertake a process of “product differentiation” that they had never done before. This also shows that these furniture firms have tried to make changes in their policies and carry out innovations in order to get to good places in such a competitive market. New products always require new designs, new structuring in both production and organization levels, which all affect the labor relations within the firm itself.

Whether these firms have a marketing strategy or not, whether the technical capacity of the firms is sufficient in handling the changes in the product development schemes, and whether they can easily absorb these changes or not, are all crucial points that should be given special emphasis. All these points affect the employment relations within the firm.

4.4. Technology Transfer

31 percent of these firms implemented new production processes in the last five years (See Figure 2). But, the majority of the firms (62 percent of the firms) chose not to make changes in their production processes although they started to produce new goods. These figures show how low the technological level of

furniture production remains or how the pace of technical changes is slow especially in the small-sized enterprises. More than half of the managers, particularly the young ones have planned to make some technological changes but their old-aged partners or their fathers were not flexible on this issue. It must be said that although old age entrepreneurs may be more conservative, reluctance for innovation is common in almost all small businesses. Somehow, the existing market share seems enough for the elderly.

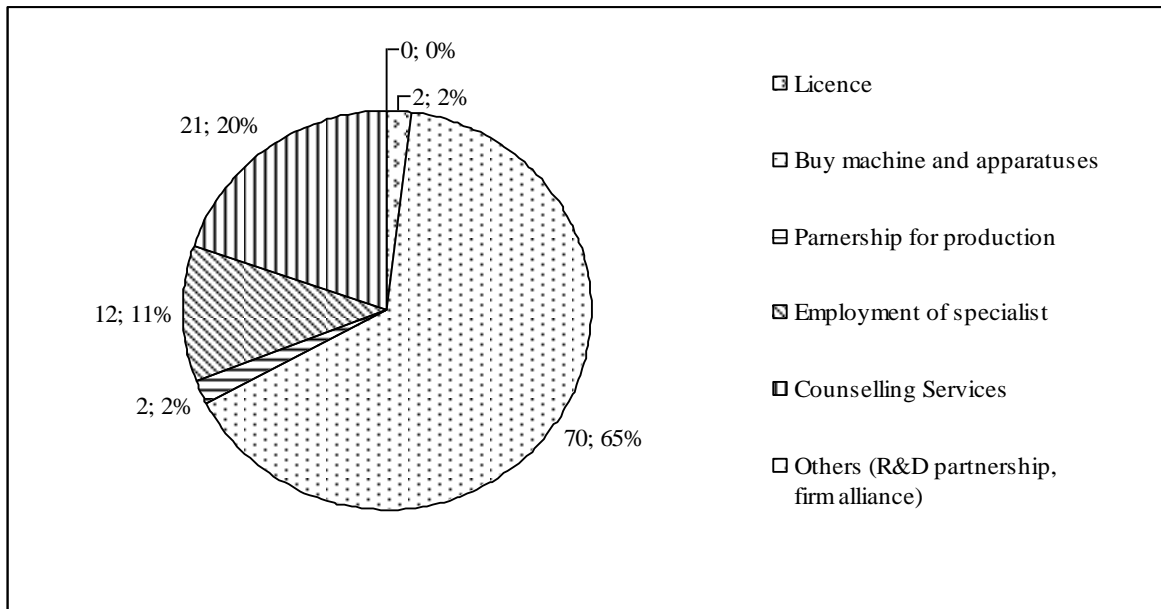

Figure 2. Types of technology transfer

On the other hand, the young managers, most of them being the sons or other close relatives, are struggling for technological improvements. This is what can be called the “gender gap” and it is an important social issue for the small businesses. About one-third of the firms in this research have tried to increase their technical and knowledge capacity in some sense. But, it is obvious that they are not successful in all sub-branches of the sector; because firms are lacking the necessary knowledge pool concerning the ways of handling with those changes. The firms have given more emphasis to provide flexible production capacities but they are not very much aware of possible consequences of these changes, e.g., they are not very keen

on studying the technical development in the furniture production. Although they have a large knowledge accumulation coming from the so-called “learning by doing” process; but they do not try to develop a production process that is special for the Siteler cluster.

The second biggest way of technology transfer for these firms is via counseling services. This shows that these firms are very much in need of knowledge about production, design, and marketing. This indicates the necessity of a knowledge pool in the region. Unlike the very strong solidarity in other areas, the firms do not prefer to share their knowledge about production and marketing among themselves.

The employment of skilled workforce is a critical element for the well-functioning of firms. It is mentioned that especially skilled workers are needed for the design. Most of the managers do the designs by themselves and they just learn it while working. The need for new designs is totally a result of changing customer demands and searching of new markets around the world; which is the general result of neoliberal transformations in the world economy. Solving the problem of skilled work force should be one of the main policy targets of the government.

Especially vocational training, and the student or graduated working young workers should be the main actors in supplying the skilled work force in the long run. Thereby, the social role of young workers could be improved. Such kind of policy will also improve the physical and mental development of the young workers that may be hampered during the heavy workloads. More skill will better prepare the young workers for the future and increase their position in the society. Vocational schools can act as the source of basic knowledge and, networks among the firms, young workers, and teachers should definitely be established.

More importantly, the close relation of technology transfer and its impacts on the change in the number of young workers is also examined. That is to say, it was tried to find out whether the technology transfer

increases or decreases the number of young workers in these firms. According to the analyzes, 78 percent of firms, did make at least one type of technology transfer in the last five years and in 93 percent of these firms, there is a decrease in the number of employed young workers.

More interestingly, 95,8 percent of these firms are also in need of skilled work force in their firms. They complain about the lack of skilled work force in their firms and their region. This is quite a controversial issue since there is a decrease in the number work force but there is a need for the skilled work force. This totally shows the mismatch among the needs and the sources. The firms, the government, and even the workers do not know how to use the existing sources productively. This also shows that the ICT adoption in the firms does not solve every problem if it cannot be used properly. For that reason, knowledge, and ability to use it become the main tools for the social and economic development in the last decades.

As it understood, there is no single factor explaining of any change. Like a chain reaction, there may be a deep impact of technological developments. The spillover effect of large companies may have a positive impact in that sense. The managers of small firms can learn much if they can monitor them properly. This does not mean stealing the ideas. This means working hard and absorbing whatever is going on around their firms.

4.5. Changes in Organizational Structure

It is important to find out what happened to the organizational structure of the firms right after the technology transfer. Almost 27 percent of the firms also implemented organizational changes within the firm in the last five years. Whereas, 73,3 percent of them, did not make any change. These statistics show that the firms, in terms of organizational structure, are not so eager for making changes as they did for their production processes and are conservative in that sense. Somehow, due to the shrinkage in their market share, they have convinced themselves that they can handle with the existing market relations by themselves.

Small firms have started to lose their local, national and international market shares since the 1990s. The introduction of factory production system and highly automated production facilities replaced the strength of traditional production system and has started to dominate the market. This can also be deduced also from the response where 57 percent of these firms felt that these changes did not have a considerable positive impact on their businesses. The growing competition in the market is one of the main reasons behind this but the efficient use of existing technology and marketing strategies should be taken into consideration as a major cause.

4.6. The Use of Technology and Young Apprentices

In this section, the young workers were asked some questions about using simple machines and more complex machines which contain advanced technological aspects. 59 percent can use high-tech machines under the control of a master or vice masters. 40 percent of them are never allowed to use such kind of machines. Out of 171 young workers, 75 percent of them are allowed to use simple machinery in work places. However, they are not allowed to use complex machines in the production processes.

In addition to that, in terms of technological machinery, interesting figures has come out: out of over 170 young workers, only 71 young workers (42 percent) are allowed to use such machinery whereas 31 percent of young workers can never use the technological machinery in the firms. 20 young workers have just started to use them but they were previously not allowed. 26 young workers which make 15 percent can seldom use the machines. The main reason of the prohibition about the machines is concerning the skill and knowledge level of the young workers. Almost all masters answered the question about the reason of such prohibition as: “they do not have the necessary knowledge” or “they may break it because they do not know how to control it” or “Using the machine is risky for their health”. The risk of accident has always been a threat to these firms. Some of the young workers added also that the masters do not trust them in using the

technical apparatuses. More interestingly, most young workers complain about the managers because they are not willing to educate them about the use of these machinery.

These figures definitely show the existence of a technological bias against the young workers. They are not allowed to use the machinery and they are often employed in easier tasks at production and other duties. In this regard, the young workers were also asked what happened when a change occurred such as the employment of new work force or the implementation new technological machinery. 34.3 percent of them replied that there their role had changed and they were employed in simpler tasks in the work places. The 65.7 percent of the young workers did not experience such a change because the adult workers were mostly engaged in important roles in the production process where the young workers were never as apprentices so their role did not change whatsoever. These figures definitely demonstrate that the deskilling impact of technology is very widespread in the small enterprises of the furniture sector.

But on the other hand, there is no clear evidence about whether working young workers lose their jobs due to the technological implementation or organizational restructuring processes. It is understood that, the manager employs skilled workers whenever necessary. It means that instead of educating the available apprentices there, the managers often prefer to employ somebody else for the job. This kind of bias against young workers is widespread in the region. The apprentices are very important for all firms but their roles are often neglected at many important duties like production or design. The only way of overcoming such kind of a bias is to increase the skill level of young workers but most of the managers expressed that they are not so keen on teaching everything to the young workers because when young workers learn something, they can demand more wage and leave the firm easily when they cannot get what they want. This kind of dilemma is so hard to solve since the young workers are really in need of skill as they grow up to earn more and to attain a higher status. However with this type of “**teaching**” process, former young workers will

become masters and establish their own production units, thus, it is thought that firms may lose their market shares to the new competitors and their production capacity may decrease.

To have a decent job and thus a good life in the future, the young generation working in this sector should not be alienated from the production process. They have to be forced to increase their skill level. They have to learn how to market the products and the products /materials themselves. They have to learn to use the machines. That is to say, they have to become friendly with the technology. Otherwise, such kind of bias cannot be removed. They have to be pulled into the process, not being pushed out of it. Being pushed creates obviously a deskilling process for the young worker which definitely implies a major problem for him/her.

4.7. The Conditions of Young Workers in The Firm

In this section, some questions about the young workers' working period, wage, and social rights will be discussed. When the working period is considered, 88 percent of 171 interviewed workers are full-time. When weekly work is taken into account, about 62 percent of young workers are working six days a week. Only 56 young workers are working five days. Relatively a very small amount, less than four percent, corresponding to 6 young workers are working all seven days of the week. However, daily duration of work is rather long. In all categories, young workers are working on the average around 8-9 hours per day. All these figures show that the working young workers are often exposed to long working hours which is a kind of *worst form* of child labor (ILO, 2004).

51 percent of young workers are given monthly wages and 42 percent of them are given weekly wages. Most of the young workers are taking their wages by cash. The wage level is mainly determined by the owners of the firms. Young workers cannot argue about the amount of the wage. This is obviously related to the low level of the social role of young workers in that region. As it is in almost every job, the young workers do not have power in terms of arguing for the rights. Their parents or the masters are the decision-makers in this regard.

Many of them believe that they get a low wage. This also shows the age-bias behavior on the wages in the sector. That means the young workers have always earned low wages as compared to the other workers. The main criteria in the determination of wages are their ages, not their skill level. In order to earn more, they should spend more time in the firm. The family workers cannot get even any regular wage from their managers. This may be attributed to the notion of unpaid family worker and it is obvious that such kind of familial relation may not have an official basis in which all the regulations, rules and rights are clearly defined. Within the total 171 working young workers, 68 percent are often employed in duties that are different from their ordinary or assigned work. These are often simple tasks that do not require a skill profile.

Another question was about the education process in the firm: 147 young workers who make 86 percent cannot get a special education in the firm. Most of the managers or masters prefer to train the young workers while they are working. This shows that they do not want to spend too much time for special education facilities and do not want to lose time from production. These figures also show the bias against the young workers in the firm.

One of the interesting results of this study is that most of the young workers have a social security record. These numbers look high because most of the young workers are students in vocational schools thus they have to be registered at the firm. Otherwise, that is without social security, they are not accepted to schools. 86 percent of workers have a social security record. Only 24 young workers who make 14 percent are unregistered. The unofficial employment practices have very negative effects on the work processes in the furniture sector in Siteler. Starting with very low levels of wage; the high amount of worst forms of labor, such as working very long hours or under unhealthy conditions are the main characteristics of the jobs. These negative aspects or factors decrease the desire of people to work in that sector. This situation also explains the high rate of work place changes; (turnover rate) among the youth. The workers have begun to

demand more rights and registration in the Siteler cluster. Instead of working under unhealthy conditions and unofficially, they preferred to move to the service sector.

Furthermore, only 47 young workers are aware of their social rights whereas the rest do not know anything as to what their social rights are. Theoretically, as mentioned before, certain forms of work processes may affect the health conditions of young workers. These conditions may cause severe damages both physically and mentally (ILO, 2004). Around 20 percent of young workers in the sample have been injured previously.

It should be admitted that work environments in the furniture sector need to be maintained in a safe and orderly fashion. Failure to take adequate preventative measures, such as installing properly grounded electrical systems to prevent the risk of electrical shock, etc. may lead to serious work accidents or occupational diseases that could have been easily avoided otherwise. Still, other risks may arise from the failure to comply with the employment regulations, such as requiring employees to work long work weeks or failing to provide them with regular rest breaks (MLSS, 2007: 54).

4.8. Changes in The Condition of The Labor Force

One of the main questions of the interview was about the quantitative change of labor force in the firms. For 91 percent of the firms, the number of workers has decreased in the last five years. Only 9 firms expressed that there is no change or an increase has been experienced. Sometimes changes are seasonal. The numbers show that all the firms have experienced important transformations both socially and economically in the last years. On one hand, the fast technical changes and the neoliberal economic atmosphere totally destroyed the existing market relations. On the other hand, due to these changes, many firms, especially small ones became unable to respond to these changes properly and lost their market shares and economic power.

The main reason behind that change is the lack of demand, or with their words, “absence of business”. Most of the managers expressed that if there is nothing to do, there is no need to employ more people.

One of the interesting points is that the master who can not earn more or demand a social security registration is the first group of workers who leave the firm. Most people have realized the importance of the social security registration. Especially for the masters, it is easy to leave the firm that does not give what he wants. Because he is a master, he has the necessary skill and knowledge level to find another job. He also has the option to start his own business. He has some options in that sense.

In addition to that, most of the masters who leave the firm might also decide to change sector. That means, they could decide to work in the service sector or machinery sector. The first motive is the social security registration; the second one is the money for living. Such kind of situation shows that the furniture sector, especially for small firms, has lost their charm as a working place. It does not attract people to work since these firms cannot earn more and so they cannot give enough wage and social rights to their workers.

Working youngsters are not as lucky as the masters. When business conditions do worsen they are the first group of workers to be fired. Even in the case of hiring another worker, specially who has a special skill like a master; the first laborers who have to quit the job are the young workers. About 95 percent of the firms expressed that they fired many workers since they became unnecessary for the firm after hiring other people or buying machinery. Besides, the managers also preferred to send young workers in the first place. The reason is that it is much easy to fire young workers since they cause less trouble. They do not prefer to send adults or masters because these people may disseminate gossip or confidential knowledge about the inability of the firms in case of being fired. It is understood that the socially constructed role of young workers looks a little underestimated by the adults. Another question was whether the number of young workers has increased or decreased. It is found out that 93 percent of the firms have experienced a decrease in the number of working youngsters. Those firms have somehow had to send the young workers to other places. As they expressed, most of the young workers who left the firm tried to work in another firm located in Siteler. In that sense, the majority of these young workers became “**labor of reserve army**” (Marx, 1978)

for the firms in the region. On the other hand, few of them decided to the changed sector and worked in the service sectors, like restaurants or cafes... etc.

5.RECOMMENDATIONS

When a change happens in small firms' production process, the young apprentices is affected negatively. Because, they do not know the ways how to handle with changes. It is believed that such kind of problem arises because of the inconvenience between the vocational training system and the requirements of firms in the market. For that reason, the missing link between these actors should be re-established. This is the underlying logic of this section.

5.1. A Policy Model Regarding Youth Employment: Participatory Education

In the vocational training model, there are three main elements which have to operate in a coordinated and efficient manner for obtaining positive results. The first element is obviously the young apprentice. The second but definitely not secondary element is the teacher/instructor who will function as the pillar of the system for this purpose. However, it should be noted that, since technology is rapidly changing, the teacher him/herself must also have a continuous learning process. The third element is the private business; namely the managers of the firms. Of course, for a successful training system, these three components are necessary but not sufficient. There must be qualitative elements from the organizational and institutional standpoints that need to be fulfilled; a dynamic/continuous coordination between skill formation and technological developments, i.e., a life-long learning process must be followed. The lack or an inferior role of one of these actors will definitely bring the collapse of the system.

As a first step, the governmental bodies and the representatives of private businesses should come together and try to establish a new curriculum for the vocational training. This curriculum should undeniably be established according to the demands or needs of the private businesses which are a natural outcome of their existing technological levels, marketing strategies, and managerial aspects. The young students should

be donated with all kinds of necessary knowledge and obtain the required training practices and experiments when they graduate from school. In that way, the managers will come to believe that these youngsters are sufficiently skilled and have enough knowledge.

Another role of the private business is the managers or rather the “masters” of the profession participating in the classes. The young apprentice should learn the necessary knowledge or should acquire the necessary technological practice from the first actor of the system, being masters/managers, along with the formal actor, which is the teacher. In that sense, the major contribution should be provided by the business associations in the region by undertaking a greater role during the process. The second part of the system is the practical work applications. That means it is a must for the knowledge to be applied directly at the right place; namely in the firms.

In the current system, the students in the school spend five days of their working week in the firms and one day in schools. But, none of the managers place a special emphasis on the content of the lessons because they believe that the lessons are incompatible with their plans and visions. For this reason, the participatory education system will improve the trust of the managers to the vocational system.

5.2. A Crucial Support Mechanism: Research and Development Centers

Obviously, the furniture sector has crucial problems that are peculiar to it. As it was mentioned in the results of the field work, one of the main problems of the small firms of the Siteler region is the low technological capacity in the world of big corporations, both domestic and foreign. Besides, the very low level of financial strength lacking capital make firms unable to make necessary technological investments. Nevertheless, it should be admitted that the low vision and low level of knowledge of firms' managers are also very effective in that sense. Most of them are aware or have some feeling about what will be happening in the furniture market. However, they do not know how they can benefit from existing and/or changing conditions. They are really in need of assistance to work productively and thus to be abreast of the improvements in the

global furniture market. In that sense, it should be added that, along with the financial problems, the lack of necessary human capital and the lack of professional advises are the main reasons that hamper the success of technical adoption.

Furthermore, the furniture firms have also faced problems in using new machines or making organizational changes in full capacity. They cannot utilize the full capacity of new machines because of organizational shortcomings. As it is understood from the research, the rate of capacity utilization of furniture enterprises remains at very low levels –around 75 percent of the average-. In order to solve such problems, some special centers can be established in the region, which would provide help to all firms on any subject related to furniture production. For example, these centers can help firms in making design according to the latest fashion or according to latest industrial techniques. Moreover, these centers may support the firms in marketing procedures (teaching new techniques in brand management), finding new customers across the globe or teaching them about the most productive way to use the furniture materials.

That is to say, along with skilled work force, the firms are really in need of knowledge in all aspects of furniture production; i.e. from material knowledge to fashionable design or from marketing to new production techniques. In every step, they may be faced with some problems. The R&D Centers which will be established in a coordinated manner that is to say with the participation of private, public parties as well as, if possible, with the labor unions may serve for better for all firms.

Another important step for Siteler firms may be undertaking a specialization process in the production processes. In other words, there are thousands of firms, either small or medium sized, operating in the region which is trying to manufacture "every kind" of furniture. But, this high number is not a result of higher profit rates. In fact, they remain weak in competition and their market share remains very low. For that reason, the small firms have to come together and make collaborations in every aspect of the whole furniture production, including a supply of inputs, design, marketing and servicing processes. It may be a good idea

for them to specialize in a specific type of furniture. If they come together, they would be more powerful against big corporations and remain competitive in the market. Otherwise, in a fast globalizing furniture market, their future does not seem bright. In that sense, the main role should be taken by business associations located in the region.

6. CONCLUSION

It is clear that the adoption of new technology into both production and managerial processes for small sized enterprises have positive and negative outcomes. The debate in this article focused on possible bias of technological developments over skill composition of the workers. Technology implies increases in the demand of skilled labor for successful adoption. This condition can be seen better in furniture sector which owns a strong dilemma: the old school production process vs new technological developments. The firms in Siteler have considerably felt the polarization of romanticism of the old and traditional production processes and the market forced requirements of the new technological improvements. This is why furniture sector was chosen as a case.

It is found out that the technological changes implemented by small firms, which reflected the managerial decision process, have definitely affected the status and working conditions of youngsters in a negative manner. Most of them are employed in very simple duties but with detrimental impacts on their physical and mental capacities. Some of them even lost their jobs in previous years just because of such applications of new machinery and equipment.

Another interesting outcome of the field work is that the role/status of the youth has always tended to be diminished both in the firm and in the region. For example, it is found out that the permission to use machinery is an important issue in the process of employing young workers. Many firms have strong rules and regulations, although not written, on this subject. It is also understood that the main reasons for the prohibition of the use of machines are the low or very limited skill and knowledge levels of the young workers.

It can be stated that the ICT adoption includes not only improvements in physical assets of firms but also improvements in organizational structure and social relations. Since change is a continuous process, there is no optimum solution or exemplary for the best organizational structure. As the production and marketing

technologies create environmental, behavioral and cultural changes, so should the organization. Both the manager and the employees need to continuously acquire new skills and knowledge and develop new cultural and behavioral norms within their organizations. This shows the social factors of technological advancements which affect negatively the working processes of young apprentices.

As it is found out from the field work, almost all of the young apprentices are very much in need of the technology literacy. They have to learn how to get the best out of the complex technological machinery. Two crucial recommendations were made in order to cope with this problem: Better coordination among three main actors (private sector, young workers and governmental institutions) will create better vocational policies. Besides, a training center will definitely improve the quality of skill composition of young apprentices. What is needed is a continuous education and training within a dynamic set up, i.e., according to the changing aspects of the technology side. Those initiatives will definitely increase not only the skills of the employed youth but also their status in the firm as well. Even more importantly, being technologically literate, makes the young workers believe in themselves.

This research has also endeavored to bridge the knowledge gaps which exist on various aspects of youth employment, especially in the furniture sector of a specific location in Turkey. The focus of the research has been to explore the less known issues such technological development and the employment of young apprentices. Although there is a body of literature, data and surveys on the youth, there are still considerable gaps in understanding the variety of forms and conditions in which youth are employed.

ÖZET

Teknolojik değişimler ve 1980lerle beraber ortaya çıkan neo-liberal politikalar dünya pazarlarında ve bu bağlamda firma yapılarında büyük değişimlere yol açtılar. Yeni işletim ve üretim yapıları ortaya çıktı. Bu da emek süreçlerinde ve ilişkilerinde değişimlere neden oldu.

Bu araştırma küçük ve orta ölçekli firmalarda üretim süreçlerinde gerçekleştirilen teknolojik değişimlerin ve firma organizasyon yapısında oluşan değişimlerin firmada istihdam edilen genç işçiler üzerindeki etkilerini incelemeyi amaçlamaktadır. Yani sosyo-teknik süreçlerin genç çalışanların üzerindeki etkilerine bakılmak istenmektedir.

Türkiye mobilya sektörün ve o sektörde çalışan genç işçiler tezin örneklemini oluşturmaktadırlar. Alan çalışması, Türkiye mobilya sanayii ve Ankara için çok büyük önemi olan Sitel mobilya sanayinde gerçekleştirilmiştir.

Temel sorunsal ise: “Teknolojik değişimlerin küçük ve orta ölçekli firmaları nasıl etkilemiş ve bunlardan esas olarak genç işçiler nasıl etkilenmiştir?” olarak oluşturulmuştur. Bu bağlamda “vasıf” kavramı tezin temel tartışma konusu olarak ele alınmıştır.

Yeni teknolojiler, firmaların yeni gelişen pazar ilişkilerinde daha rekabetçi olabilmeleri ve yaşam savaşını kazanabilmeleri için yapılmaktadır. Ama bu yatırımların esas başarısı firmanın kendi kaynaklarına ve özellikle de insan kaynağına bağlıdır. Vasıflı işçilerin varlığı hem değişimi kolaylaştırmakta hem de verimliliği artırmaktadır.

Tezin hipotezi şöyle oluşturulmuştur: Globalleşme süreci ve bunun ekonomik göstergesi olan neo-liberal politikalar küçük ve orta ölçekli firmalarda da büyük değişimlere yol açmışlardır. Özellikle üretim süreçlerinde ve firma yapısında yapılan bu değişimler istihdam edilen genç işçiler üzerinde vasıfsızlaştırma ya da üretim süreçlerinden uzaklaştırılma gibi olumsuz etkilere neden olmaktadır.

Uluslararası firmaların girdiği ulusal pazarlara yeni bilgi birikimi ve teknoloji getirerek o pazarda faaliyet gösteren diğer firmaları da değişime zorlamaya başlamışlardır. Pazar payları düşen firmalar varolabilmek için teknolojik ve firma yapılarında değişime gitmek durumunda kalmışlardır.

Bilginin en önemli ekonoik gelişim silahı olduğu bir dönemde yüksek vasıflı çalışanların önemi düşük vasıflı işçiler karşısında bir adım öne çıkmaktadır. Bu bağlamda teknolojik değişimlerin yüksek vasıflı işçileri daha önemli hale getirdiği ve diğerlerin arka plana ittiği söylenebilir. Bu bağlamda yeni dönem kapitalist üretim ilişkilerinde bir kutuplaşma oluşmaktadır. Yeni üretim süreçleri ve esmek firma yapıları kendilerine uyum gösterebilen işçilere ihtiyaç duymaktadır. Yetersiz vasıfta olan çalışanların önemi azalmaktadır.

Ortaya çıkan önemli bulgular şöyle sıralanabilir:

- Türkiye mobilya sanayii son yıllarda önemli atılımlar yaparak dünya pazarlarında yer edinmeye başlamıştır. Büyül ölçekli üretim yapan firmaların sayısı artmakta ve Türkiye pazarına giren yabancı firma sayısında da artış yaşanmaktadır.
- Bu değişimler küçük ve orta ölçekli firmalar üzerinde yaşam savaşı sayılabilecek derece de bir etki yaratmıştır. Bu firmalar pazarda var olabilme savaşı vermektedirler. Bunun için de üretim süreçlerinde ve firma yapılarında değişimler gerçekleştirmektedirler.
- Küçük firmalarda çalışan gençler, tenolojik değişimler karşısında büyük sorunlarla karşılaşmaktadırlar. Özellikle firma sahipleri yeni makinaların kullanımında gençlere hiç görev vermeyerek, üretim süreçlerinden uzaklaşmaktalar ve önem işlerde çalıştırmaktadırlar. Bu tip uyguamalar gençlerin sosyal konumlarını önemsizleştirmekte ve iyice onları süreç dışına itmektadırlar.

- Oysaki işsizliğin giderilmesi için yapılabilecek en önemli iş gençlerin sürece dahil edilerek vasıf kazanmalarına yardımcı olmaktır. Ama bu bağlamda da çıraklık okullarındaki kalitenin artırılarak firmaları bu konudaki taleplerine cevap verebilecek bir işçi profili yaratılması gerekmektedir.
- Bu bağlamda konunun muhattapları olan özel sektör temsilcilerinin, hükümet yetkililerinin ve hatta çalışanlarında eğitim politikalarının oluşturulması sürecine dahil edilmeleri gerekmektedir. Bu sayede ortaya herkese uygun bir sistem çıkarılabilir.

7. REFERENCES

- Alam, S.S., & Noor, M.K. M. (2009). ICT Adoption in Small and Medium Enterprises: An Empirical Evidence of Service Sectors in Malaysia. *International Journal of Business and Management*, 4(2), 112-125. <http://dx.doi.org/10.5539/ijbm.v4n2p112>.
- Attewel, P. (1990). What is Skill?. *Work and Occupations*. 17:422-428. <https://doi.org/10.1177/0730888490017004003>
- Bayo-Moriones, A.& Lera-Lopez, F. (2007). A Firm-Level Analysis of Determinants of ICT Adoption in Spain. *Technovation* Vol 27, Issues 6-7, 352-366.
- Bell, D. (1973). *The Coming of Post- Industrial Society: A Venture in Social Forecasting*. New York: Basic Books.
- Blaikie, N. (2000). *Designing Social Research*. UK: Polity Press.
- Braverman, Harry. 1974. *Labor and Monopoly Capital: The Degradation of Work in the Twentieth Century*. London: Monthly Review Press.
- Doğu Akdeniz Kalkınım Ajansı- DOĞAKA. (2014). *Mobilyacılık Sektör Raporu*. Access Date: 11.04.2017. http://www.dogaka.gov.tr/Icerik/Dosya/www.dogaka.gov.tr_528_GD1X14ED_Mobilyacilik-Sektor-Raporu-2014.pdf
- Foray, D. and Lundvall, B.A. (1996). The Knowledge-Based Economy: From the Economics of Knowledge to the Learning Economy. D.Neef, A.Siesfeld, J.Cefola (Ed.). *The Economic Impact of Knowledge içinde* (s. 115-122). Boston: Butterworth-Heinemann.
- Glyn, A., (2006). *Capitalism Unleashed: Finance, Globalization, and Welfare*. Oxford, Oxford University Press.
- Harvey, D. (1989). *The Condition of Post Modernity*. Oxford: Basil Blackwell.
- Hietala, K. (2005). *Human Capital: A Sub- Report of General Framework for Long Term Social Impact Evaluation of an Employment Strategy*. Access Date: 24.07.2015

- http://ec.europa.eu/employment_social/incentive_measures/studies/soc_imp_ees_sub_rep3_en.pdf
- Higon, D.A. (2011). The impact of ICT on innovation activities: evidence for UK SMEs. *International Small Business Journal*, 30(6), 684-699.
- International Labour Organization (ILO). (2004). *Child Labor: A Textbook for University Students*. Geneva: ILO Pub.
- Lipietz, A. (1997). The Post-Fordist World: Labor Relations, International Hierarchy and Global Ecology. *Review of International Political Economy*. Spring: 1-41. <https://doi.org/10.1080/096922997347841>
- MacGregor, R.C. and Bunker, D.J. (1996). The Effect of Priorities Introduced During Computer Acquisition on Continuing Success with It in Small Business Environments. *Proceedings of the Information Resource Management Association International Conference*, Washington, 271-277. New York: IGI Global.
- Manning, A. (2004). We Can Work it Out: The Impact of Technological Change on the Demand for Low-Skill Workers. *Scottish Journal of Political Economy*, Vol. 51, No. 5, pp. 581-608. <https://doi.org/10.1111/j.0036-9292.2004.00322.x>.
- Manochehri, N.N., Al-Esmail, R., & Ashrafi, R. (2012). Examining the Impact of Information and Communication Technologies (ICT) on Enterprise Practices: A Preliminary Perspective from Qatar. *The Electronic Journal on Information Systems in Developing Countries (EJISDC)*, 51(3), 1-16. Access Date: 03.04.2016. <https://squ.pure.elsevier.com/en/publications/examining-the-impact-of-information-and-communication-technologie>.
- Marx, K. (1978). *Capital Vol. 1*. Moscow: Progress Publishers.
- Matei, A., & Savulescu, C. (2012). *Empirical Analysis of ICT, Economic Growth and Competitiveness in the EU*. The International Conference on. ICT Management (ICTM 2012). Wroclow, Poland. Access date: 03.04.2016. <https://ssrn.com/abstract=2173340>.
- Ministry of Labour and Social Security (MLSS). (2007). *Project Report on Eliminating Worst Forms of Child Labour in Furniture Sector*. Ankara: MLSS Pub.

- Orta Anadolu İhracatçı Birliği-OAİB. (2016). *Mobilya Sektör Raporu*. Ankara: OAİB Yay.
- Peterson, T. O. and Van Fleet, D. D. (2004). The Ongoing Legacy of R.L. Katz: An Updated Typology of Management Skills, *Management Decision*, Vol. 42 Issue: 10, pp.1297-1308. <https://doi.org/10.1108/00251740410568980>.
- Piore, M. and Sabel, C. (1984). *The Second Industrial Divide: Possibilities for Prosperity*. New York: Basic Books.
- Piva, M. and Vivarelli, M. (2002). The Skill Bias. *International Review of Applied Economics*, Vol. 16, No. 3, 347-357. <https://doi.org/10.1080/02692170210136163>.
- Reynolds, W., Savage, W. and Williams, A. (1994). *Your Own Business: A Practical Guide to Success*. ITP.
- Rifkin, J. (1996). *The End of Work: The Decline of the Global Labor Force and the Dawn of the Post-Market Era*. New York: G.P. Putnam's Sons Pub.
- Rigby, M. and Sanchis, E. (2006). The Concept of Skill and its Social Construction. *The European Journal of Vocational Training* 37: 22-33. Access date: 12.06.2015. <https://core.ac.uk/download/pdf/17733181.pdf>
- Ritchie, B. and Brinley, C. (2005). ICT Adoption by SMEs: Implications for Relationships and Management, *New Technology. Work and Employment* 20, No. 3: 205-217. <https://doi.org/10.1111/j.1468-005X.2005.00154.x>
- Robinson, W. (2004). *A Theory of Global Capitalism*. London: The Johns Hopkins University Press.
- Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK). (2012). *İstihdam Verileri ve İş Yeri Sayısı*. Ankara: Sosyal Güvenlik Kurumu.
- Siegel, D. (1999). *Skill- Biased Technical Change*. London: W.E. Upjohn Institute Pub.
- Spectrum (1997). *Moving into the Information Society*. London: HMSO.
- Stöhr, W. (1990). *Global Challenge and Local Response: Initiatives for Economic Regeneration in Contemporary Europe*. London: Mansell Publishing.

- Traute, A., Gatautis, R. (2014). ICT Impact on SMEs Performance. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 110, 1218-1225. doi: 10.1016/j.sbspro.2013.12.968.
- Türkiye İstatistik Kurumu - TÜİK (Turkish Statistics Institution). (2003). *Genel Sanayi ve İşyerleri Sayımı 2002*. (Census of General Industry and Business 2002), www.tuik.gov.tr (Access: March, 215)
- Vallas, S.P. (1990). The Concept of Skill. *Work and Occupations*, 17: 379- 388. <https://doi.org/10.1177/0730888490017004001>.
- Violante, G. (2004). *Skill Biased Technical Change*. Access: January, 2016. http://www.econ.nyu.edu/user/violante/Books/sbtc_january16.pdf.
- Wood, S. (1989). *The Transformation of Work: Skill, Flexibility and the Labor Process*. London: Routledge Publications.
- Zimbalist, A. (1979). Case Studies on the Labor Process. In P. Attewel (Ed.). *Work and Occupations*, 17. 422- 428.
- Zuboff, S. (1988). *In the Age of the Smart Machine: The Future of Work and Power*. Oxford: Heinemann Professional Press.

THE EXAMINATION ABOUT KNIFE USING BEHAVIORS OF YOUTH WITH REGARD TO VARIOUS VARIABLES DURING A FIGHT (SIVAS EXAMPLE)¹

Güney NAİR²

ABSTRACT

The major issue to deal with is the violence of youth who is dynamic part of the society, yet this crucial social problem is not put enough emphasis on World Health Organization (WHO) considers that matter as one of the prior and universal issues needed to be solved. Acts of violence committed by young persons with cutleries and firearms make a great effect on the social life with the results of psychological and socio-economic results in addition to life losses and injuries. The youth-borne activities especially in the Western societies that are performed with firearms and cause the mass deaths lead to worries in all communities inasmuch as violence is a learned behavior.

In our country, the studies conducted on the youth violence are hardly sufficient. The scientific researches concentrate on the certain types of violence such as the "violence against women", "domestic violence", and "child battering" but however the studies on the "youth violence" remain short.

The research study in youth violence is conducted in Sivas, which aims to examine the knife using behaviors of youth during a fight with regard to various variables. We choose the province of Sivas on the grounds that the cutlery has a great importance in the city life, the prevalence of the behaviors of carrying a knife and knife using in the swagger culture in its old boroughs such as Yüceyurt (Çavuşbaşı), Kızılırmak (Çayırağzı), Pulur, the official records of stabbing cases of almost every day among the youth according to

¹ It was presented orally at VIII. National Sociology Congress performed by Society of Sociology and Middle East Technical University in the 01-03 December 2016.

² Dr. Öğr. Üyesi, Cumhuriyet Üniversitesi Fen – Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü

the statistics of the years of 2001 – 2011, an action plan developed for the city, and the convenience for a research.

The quality and form of relationships which youngsters establish among their families, schools and social environment act as a determinative in forming their behaviors towards violence.

In order to solve the problems derived from the youth violence, it is of vital importance that the youth are able to communicate with their parents in a trust-based relationship and share their problems. This is also true in the school environment and social circle where they spend a considerable part of their lives. In addition, some strategies facilitate the problem solving, such as raising awareness on the negativities of the youth violence, making eye-opening additions into the educational programs, extending the counseling services, and developing informative programs through the communication instruments.

Key Words: Youth, Youth Violence, Knife, Violence, cutlery, stabbing

KAVGA ORTAMINDA GENÇLERİN BIÇAK KULLANMA DAVRANIŞLARININ ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ (SİVAS ÖRNEĞİ)

ÖZ

Toplumun dinamik kısmını oluşturan gençlerin şiddet davranışları öncelikli ele alınması gereken konuların başında gelmekle birlikte, yeterince üzerinde durulmayan önemli bir sosyal sorundur. Dünya Sağlık Örgütü (WHO), konuyu, çözüm gerektiren evrensel ve öncelikli sorunlar arasında değerlendirmektedir. Gençler tarafından kesici, delici ateşli silahlarla gerçekleştirilen şiddet eylemleri; can kayıpları, yaralanmalar yanında psikolojik ve sosyo-ekonomik sonuçlarıyla toplumsal yaşamda derin izler bırakmaktadır. Özellikle batı toplumlarında ateşli silahlarla gerçekleştirilen ve toplu ölümlere neden olan “genç” kaynaklı eylemler, şiddetin “öğrenilir” bir olgu olması nedeniyle tüm toplumlarda kaygılara neden olmaktadır.

Ülkemizde gençlik şiddeti konusunda yapılan araştırmaların yeterli olduğunu söylemek güçtür. Bilimsel araştırmalarda şiddet olgusunun “kadına yönelik”, “aile içi”, “çocuğa yönelik şiddet” başlıkları altında yoğunlaştığı, “gençlik şiddeti” konusu alanında yapılan çalışmaların eksik kaldığı görülmektedir.

Gençlik şiddeti konusunda, gençler arasında kavga ortamında bıçak kullanma davranışını çeşitli değişkenler açısından test etmeyi amaçlayan araştırma Sivas’ta gerçekleştirilmiştir. Sivas kent yaşamında bıçakçılığın önemli bir yere sahip olması, Yüceyurt (Çavuşbaşı), Kızılırmak (Çayırağzı), Pulur gibi eski mahallelerinde kabadayılık kültüründe bıçak taşıma ve kullanma davranışının yaygınlığı, 2001-2011 yılları arasındaki istatistikler incelendiğinde neredeyse hergün gençler arasında bıçakla yaralama eyleminin resmi kayıtlara geçmesi, kentte bu konuda bir eylem planının ortaya konması ve araştırma kolaylıkları nedeniyle araştırma için Sivas İli seçilmiştir.

Gençlerin aile, okul ve sosyal çevre arasında kurdukları ilişkilerin niteliği ve biçimi, onların şiddete yönelik davranışlarının şekillenmesinde belirleyici rol oynamaktadır.

Gençlik şiddeti konusunda yaşanan sorunların çözülebilmesi için özellikle sosyalleşme sürecinde gençlerle anne-babaları arasında güvene dayalı bir iletişim kurulması ve gencin sorunlarını ailesiyle paylaşabilmesi son derece önemlidir. Bu durum gençlerin gündelik yaşamlarının önemli bir bölümünün geçtiği okul ortamı ve sosyal çevre içinde geçerlidir. Ayrıca gençlik şiddetinin yarattığı olumsuzluklar üzerine farkındalığın geliştirilmesi, öğretim programlarında aydınlatıcı düzenlemeler yapılması, rehberlik hizmetlerinin yaygınlaştırılması, iletişim araçlarıyla aydınlatıcı- bilgilendirici programlar geliştirilmesi gibi uygulamalar sorunların çözümünde kolaylık sağlayacaktır.

Anahtar sözcükler: Gençlik, Gençlik Şiddeti, Bıçak, Şiddet, Kesici Alet, Bıçak Kullanma

1-INTRODUCTION

The World Health Organization (WHO) defines the world population which is between 15-25 ages as youth population and declares that youth violence is a significant kind of violence (WHO, 2002, p .23). Because the victims of youth violence generally are also the youngsters, it affects a great deal of society such as mother-father, relatives, and peers. The violence occurring among the youngster relationships is interpreted as a “unexpressed and unspeakable epidemic which happens in the glare of publicity” (Dingfelder, 2010, p.32). The educators and adults indicate that “the number of young people having hostile attitudes, miscommunication problems, using violence and being aggressive is increasing day by day” (Schrumpf et al, 2007, p.26). The researches generally evaluate the reasons underlying violent events under the titles of “personal character, school environment, family environment and environmental conditions” (Diepold et al, 1997, p.77).

The youth also includes the “puberty” defined as the most problematical term of human life. The young persons who grow fast psychologically, physiologically, and cognitively during that puberty have temper tantrum “generally resulted in regret”(Kulaksızoğlu, 1998, p.207) and the aggressive and threatening behaves will be the first reaction of the young persons living in a struggling environment and the tense environment triggers the behavior of using firearms.

It is regarded as a vital issue that the hunting guns such as pump rifle are easily available also on the internet although it is difficult to get firearms because of legal restrictions in Turkey.³ Besides, some sharp and

³ Articles 4 and 5 of Law No. 6136 about Firearms, Knives and Other Tools, published in the Official Gazette on the 15th of July, 1953, forbidden the manufacturing, sales, purchase, carrying and possessing of some tools which may be used for attack and self-defense. A special permission is needed to use these kinds of tools for performing a job or art and Article 7 explains for which occupational group the authorization will be given.

pointed objects used in daily life, such as jack-knife, knife, and screwdriver can be easily had and used in a fight like anywhere on the earth.

Especially in the respect of Sivas, one of the main reasons making that issue more conspicuous is the fact of “cutlery” does have an important status in urban culture. The cutlery in the town is emphasized in the İbn-i Batuta and Evliya Çelebi’s books of travel, the quality of the handmade knives and jack-knives made in town has a nation-wide acceptance and the swagger culture continuing in some neighborhoods coalesces into carrying a knife and knife usage. When evaluating the stabbing injury affairs between 2001-2011 in Sivas, it is seen that the number of yearly average recorded affairs is 257,4 and 60% of the suspects involved in these incidents and 66% of the victims are young people under 25 years of age. Because the tendency for carrying a knife among the young people is common, an action plan including various educational activities was carried out in the city (2011-2013), and an international workshop was arranged.

2-METHOD

The research subject is to measure the behavior and the frequency of cutlery usage of young people in fight in regard to school, family and environmental factors and according to the various variables.

“Knife” has a special place in the cultural structure of Sivas. The sample group of the research includes the young people in the center of Sivas city. According to the data of TURKSTAT Address Based Population Registration System in the year of 2013, totally 66626 young persons who are between 15-24 ages in center of Sivas city and 32870 of them are young male and 33726 of them are young female compose the research population.

However the necessary sample number of the formulation is 245, 1000 young persons who were schooled or not, worked or did not and were in the age group of 15-25 in the period of between March-June 2014 took part in the sample group by random sampling method due to the opportunity of the research and after

the applied questionnaire forms, as considering the eliminated ones, 905 forms were evaluated by chi-square test via SPSS 17 program as having p 0.5 level of the significance.

The sampling was made through the face-to-face interviews and survey forms applied to the youth between the ages of 15 and 25 in the fields of middle school premises, sport courts, cafés, small industry plants, etc. where they very often exist.

In the research, it is observed the relationship between the independent variables of “gender, age, academic achievement, school absenteeism, uneasy family environment, violence from others”, and the dependent variable of “the behavior of knife usage in fight”.

3-FINDINGS

When checked the results of crosstab, it was observed that there is a significant relationship between the variables of “gender, age, academic achievement, school absenteeism, uneasy family environment, violence from others” and “the behavior of knife usage in fight”. However, there found no significant relationships between “economic income, family structure, the model person, birth place, the living neighborhood and the feeling of neglecting” and the behavior of knife usage in fight.

With regard to gender variable, the young female were included in the sample group with rate 37,3% (n=338) as the young male did with rate of 62,7% (n=567). As there were young people of whom are 65% (n=588) in the age range 15-17, 23% (211) in the 18-20 age range, 6.9% (n=62) in the 21-23 age range and 4.9% (n=44) in the 24-26 age range, it was seen that they were members of whom are 68,5% (n=620) is “nuclear family”, 11,4% (n=103) is “extended family”, 9,2% (n=83) is “single-parent family”, 1% (n=9) is “elementary family as custodial parents”. As 89,2% (n=807) of them marks “housewife” option as mother’s job, their markings about the father’s job dispersed as 25,7% (n=233) is worker, 18,6% (n=168) is officials, 18,1% (n=164) is tradesmen, 9,5% (n=86) is retired, 7,2% (n=65) is self-employment, 6,5% (n=59) is unemployed. The major part, 84,3% (n=763) of young persons were born in city and 11,3%

(n=102) was born in town and 75,7% (n=685) had been living in the center of Sivas for more than seven years.

The monthly incomes of the households are expressed in multiples of the minimum wage of 846 Turkish Liras being valid in Turkey at the time of research. When considered the household income the young persons lived in, it was found that 34,6% (n=313) was between 847-1693TL, 27% (n=244) was between 1694-2540TL, 11,3% (n=102) was between 2541-3387TL, 10,5% (n=95) was below the subsistence wage.

According to their educational status, we determine that 81% (n:733) of the youth in the sample are of the middle school students, 8.2% (n:74) of the bachelors, 2.2% (n:20) of the higher education students, 7.4% (n:67) of the middle school graduates, and 1.2% (n:11) of the elementary school graduates.

Table 1. The data about the threat, harassment, and knife attack lived by the youth and sense of security

	N	%		N	%
Among which you feel secured?			Who did they threat?		
<i>Family, relatives</i>	453	50,1	<i>My schoolmates</i>	46	5,1
<i>Schoolmates</i>	258	28,5	<i>Neighborhood friends</i>	18	2,0
<i>Friends of neighborhood</i>	178	19,7	<i>Group friends</i>	6	,7
<i>Unanswered</i>	16	1,8	<i>From any other group</i>	143	15,8
Which type of caution you take in an unsecure environment?			<i>Others</i>	34	3,8
<i>Carrying a cutlery</i>	65	7,2	<i>Unanswered</i>	658	72,7
<i>Taking a firearm</i>	29	3,2	I trust myself to stay away from trouble?		
<i>Keep away from there</i>	488	53,9	<i>Yes</i>	723	79,9
<i>Have not live in</i>	313	34,6	<i>No</i>	177	19,6
<i>Unanswered</i>	10	1,1	<i>Unanswered</i>	5	,6
Do the young persons around you harass the other ones?			Have you been attacked with knife within the last year?		
<i>Frequently</i>	141	15,6	<i>Frequently</i>	20	2,2
<i>Once a while</i>	321	35,7	<i>Several</i>	124	13,7
<i>They don't</i>	401	44,3	<i>None</i>	737	81,4
<i>Unanswered</i>	40	4,4	<i>Others</i>	19	2,1
In which place do the harassments occur?			<i>Unanswered</i>	5	,6
<i>At school</i>	200	34,2	Have you used a knife in a fight?		
<i>In neighborhood</i>	98	16,8	<i>Frequently</i>	39	4,3
<i>In other neighborhood</i>	234	40,0	<i>Several</i>	129	14,3
<i>Others</i>	53	9,1	<i>Never</i>	721	79,7
Have you been threatened in the last year?			<i>Unanswered</i>	16	1,8
<i>Frequently</i>	29	3,2	Have you been injured by any attack for the last year?		
<i>Once or twice</i>	211	23,3	<i>Yes</i>	90	9,9
<i>Have not</i>	658	72,7	<i>No</i>	803	88,7
<i>Unanswered</i>	7	0,8	<i>Unanswered</i>	12	1,3
TOTAL	905	100		905	100

It is an expected situation that the young people feel as secured most among the family members and relatives (50,1%). The family and house are the best secured and privately sheltered living places. But it is a matter to be considered that the 28,5 percent of young included in sample group and the 19,7 percent stated that they feel more secured respectively among the schoolmates and neighborhood friends. Keeping away from unsecured areas should be a common accepted behaviour, but nevertheless it is remarkable that 10.4% (n:94) of the youth have in mind carrying any pointed or sharp objects or getting and carrying a firearm.

The obtained data showed that the harassment events occurred among the young population has been observed frequently. More than the half of the young ones included in sample group (51,3%) declared that they have been faced with a harassment frequently or once a while. It is seen that the places which harassment affairs happen mostly are the other neighborhoods (40%), schools (34,2%) and the living neighborhood (16,8%).

Additionally, it is seen that threatening is common among the youth. The 26,5 percent of the youth stated they had been countered with a threatening behavior at least once for the last one year. However the threatening persons were young persons from the other groups (15,8), it was observed that they were also schoolmates (5,1%) and neighborhood friends (2%).

15,9 percent of the youth stated they had been attacked with a knife for the last one year, moreover 2,2% of them declared they had been countered with a knife attack frequently. The ratio of the young persons telling knife is used in fight (18,6%) is higher. The 4,3 percent of those young persons on that rate stated that they displayed knife usage behavior frequently. As the 19,6 percent of them declared they did not trust themselves in keeping away from the trouble, the ratio of young persons who stated they had been injured in a fight for the last one year was redounded on sample statistics as 9,9% (n=90).

Table 2. The knife usage behavior of youth in a fight as to various variables

The knife usage behavior in a fight	Frequently		Several Times		Did not		X ²	P
	N	%	N	%	N	%		
Gender							80,89	0,00
<i>Female</i>	0	0	13	3,9	323	96,1		
<i>Male</i>	39	7,1	116	21,0	398	72,0		
Age							20,38	0,02
<i>15-17</i>	19	3,3	72	12,5	485	84,2		
<i>18-20</i>	16	7,7	45	21,6	147	70,7		
<i>21-23</i>	2	3,2	8	12,9	52	83,9		
<i>24-26</i>	2	4,7	4	9,3	37	86,0		
Academic Success							24,91	0,00
<i>Unsuccessful</i>	5	11,6	8	18,6	30	69,8		
<i>Intermediate</i>	16	4,7	68	20,1	254	75,1		
<i>Successful</i>	14	3,0	49	10,4	409	86,7		
School Absenteeism							28,35	0,00
<i>2-3 times a week</i>	11	7,7	31	21,8	100	70,4		
<i>2-3 times a month</i>	9	4,9	33	18,1	140	76,9		
<i>2-3 times each term</i>	8	2,0	42	10,2	360	87,8		
<i>Never</i>	3	4,1	7	9,6	63	86,3		
Domestic violence							35,68	0,00
<i>Everyday</i>	9	16,4	14	25,5	32	58,2		
<i>Several times a month</i>	9	4,7	34	17,9	147	77,4		
<i>Too rare</i>								
<i>Never</i>	14	2,6	69	12,8	456	84,6		
	6	6,9	10	11,5	71	81,6		
Beaten by parents							75,6	0,00
<i>Always</i>	5	35,7	2	14,3	6	42,9		
<i>Sometimes</i>	10	10,9	20	21,7	61	66,3		
<i>Never</i>	7	1,9	47	12,6	314	84,4		
<i>Just in childhood</i>	16	4,2	59	51,3	332	45,5		
Beaten by others							15,71	0,00
<i>Yes</i>	6	7,1	23	27,4	55	65,5		
<i>No</i>	30	3,8	104	13,1	660	83,1		

When the knife usage behavior of the youth in a fight for the last one year is evaluated regard to gender, it is observed there appeared great differences between young females and males. However it is not observed frequently, 3,9 percent of young females declared they had displayed the knife usage behavior few times as a persuader. The ratio of males using knife is 28,1% (n=155) and 7,1% of that total rate stated they had

handled the knife frequently in a fight. The relationship between “Gender” and “Knife usage” variables is significant for the linkage $p=0,00 < 0,05$.

When the age variable is considered, the age range between 18-20 is striking. When the youth between these ages were in fight, 7,7 percent of them stated they showed knife usage behavior frequently, the 21,6 percent said they displayed that behavior at least few times.

As the academic failure of the young increased, it is also observed that the frequently knife usage behavior increased too. 30,2 percent of unsuccessful young ones and 24,8 percent of young having an intermediate success stated they used knife in a fight. That ratio among the successful young persons was observed as 13,4%.

It is possible to say the same for the young ones having school absenteeism. The knife usage behavior among the young ones being absent from school several times a week is observed as 29,5% and that behavior among the young ones being absent from school for several times a month is observed as 23% and among the young persons never being absence it is just 13,7%.

Uneasy family environment affect the young people’s social life in a multidimensional way. It was observed that the young people living uneasiness in their family had also a frequency for knife usage behavior in a fight. 41.9 percent of young ones having a discussion in their family daily stated they certainly used knife for the last one year. 16,4 percent of those young ones repeated the frequently knife usage behavior. The percent of knife usage behavior in a fight falls down to 15,4% for the young ones who live the uneasiness in their families rarely. The findings of the research suggest that there is a meaningful relationship between uneasy family environment and the frequency of youngsters' knife usage behavior.

The findings of the research suggest that there is a meaningful relationship between youngster beaten by family elders and the knife usage behavior in a fight. While the knife usage behavior ratio was observed as

50% among the youngsters beaten by family elders all the time, the knife usage behavior ratio among the youngsters not being exposed to violence was reduced to 14,5%.

There observed a significant relationship between the young people beaten by others for the last one year and knife usage behavior in a fight by chi-square analysis. While the 34,5 percent of the young people beaten by others for the last one year had pulled out a knife at least few times in a fight, that ratio among the young ones not beaten by others was observed as 16,9%.

On the other hand, there did not observe a positive relationship between household monthly income ($X^2=14,2$, $P= 0,71$), family structure ($X^2= 23,2$, $P= 0,10$), birth place ($X^2= 11,6$, $P= 0,23$), the living place ($X^2=14,2$, $P= 0,71$), the feeling of neglect ($X^2=6,97$, $P= 0,31$), model person ($X^2= 5,26$, $P= 0,72$) and the knife usage behavior in a fight.

4-DISCUSSION

In this research, the 15,9 percent of the youth said that they had been attacked with knife for the last one year, 9,9 percent of them said they had been injured by those attacks and 18,6 percent of the youth stated they had used knife in a fight.

As to the findings of a research conducted in Elazığ (Aygen, 2009), 9,0 percent of students declared they carried cutlery (jack-knife, knife etc.) and 3,2 percent of them said they carried with firearm. Lowry and Powell (1998, p.122) determined that the ratio of carrying a gun of the adolescents who are 12-21 years old is 15 %, and Valois and Mckeown (1995) found the ratios of carrying a gun is 38% for male students and 11% for female students in a study about high school students. When United States crime statistics 2014 was examined, it is seen that 1567 of 11961 murders were conducted with a cutlery like a knife (www.incanews.net). 1951 persons lost their lives in 2175 armed affairs occurred in Turkey, 2016 and firearm was used in the 71 percent of these affairs and cutlery was used in the 21 percent of them.

It seems that the gender is an effective variable on the knife usage behavior in a fight. That behavior observed at just 3,9% among females, when considering the males, jumps up at 28,1%. Various studies conducted in our country also support the findings of that study relevant to gender (Prime Ministry, 1998; Balkıs, Duru, Buluş, 2005; Özcebe, Çetik, Üner, 2006; Baş, Öz, Kabasakal, 2012; Avcı, 2010).

The youth (15-25 ages) is a tempestuous period including also the puberty struggling. For that period, it is stated that the tendency of violence is higher in the students (Özgür et al, 2011) who are attending to the ninth and tenth grades where the tendency of violence is also intense (Haskan and Yıldırım, 2012).

It was observed that the rate of carrying a gun or cutlery also increases in parallel with increasing age of the youth (Koç, 2011, p.239). In the study conducted in Sivas, especially the age range of 18-20 was remarkable with the rate of 29,3% in knife usage behavior.

The lives of the young people who are in the 15-25 age range defined as “youth” by World Health Organization are formed between home and school. House life and family relations symbolize peace and safety for most of us. The power of the communication in family and sincere connections between family members has a key role for solutions to many social problems. But in any contrary case, it causes problems to be hardly solved. The uneasiness lived in family resources domestic violence and the young persons are also to be effected by that situation just like the other family members. A study about secondary school students reveals that 54 % of youth are beaten by mothers and 46% was beaten by their fathers (Ayan, 2007, p.359), and another study showed that 53% of them were exposed to psycho-social violence, 42,4% were exposed to physical violence, 3,8% were abused and additionally 45,8% of them observed violent events such as fighting, beatings, insults in their houses (TEPA, 2013, p.132). It is a remarkable determination that the youth exposed to violence in their families show problematical personal characteristics in their outside lives (Kitzman, Gaylord, 2003). United Nations Population Fund emphasizes “the children growing in

violence occurring environments will have violent behaviors more in their adult lives.” (UNFPA, 2013, s.11).

A huge part of the youngsters’ daily lives are spent in school environment. Thus school environment and their education lives make a great effect on forming their emotions, thoughts and behaviors. Council of Europe’s final declaration on local partnership conference for preventing and combating violence at school (11/12/2002) emphasize that all events occurred at school, even if it is positive or not, impress the characters of the youth and the violence affairs among the youth do increase day by day. Circular 1324 which was published by Republic of Turkey Ministry of National Education General Directorate of Special Education Guidance and Counseling Services in 2006 pays attention to the similar matter and indicates that the violence, bullying and aggression at schools in our country increases; many performed studies also support that situation (Gökdaş, 2007; Aras et al, 2007; Baş, Kabasakal, 2012).

A study conducted in Istanbul reveals that 42 percent of high school students got involved in fight at least once for the last one year. The findings of Turkey Adolescent Profile Study state that 23,5% of males and 23,5% of females are exposed to oral violence and 8% of them are exposed to physical violence at schools (2013, p. 136-138).

5-CONCLUSION AND SUGGESTIONS

When the individual and physiological characteristics are left aside, it is seen that the sources of social problems the youth live are formed by the family, school and social environment relationships.

In that sense, improving the communication abilities in family and the sensitive approaches in relationships between mother-father-youth will act a key role in solving many problems.

When young people struggling with puberty problems cannot improve their ability to deal with the problems they face in family or at school environment they may face with overlapped problems. Within the scope of the research, the sentence belonged to a drug-addicted youngster interviewed face to face, saying that “My mother and father did not ask me anytime whether I have a problem or not”, is very remarkable to reveal the importance of domestic communication in the family. However the performed studies showed the subject of youth violence increased to a remarkable level, the knife usage behavior in violence (fight) environment especially frequently acted by young males should be carefully considered due to its irrevocable results. Therefore educational activities about domestic relationships in family come forward as the first step of the main suggestions. It is important that government bodies, local authorities, educational institutions, non-governmental organizations and voluntary agencies work together as getting organized about that matter.

However it is surely very hard to control social environment, the curriculum and academic programs in family and school environment are important for solving the youth violence. It is necessary for parents and school staff to focus on the problems of young people sensitively and contribute to create a positive personality by creating the feeling of being understood by unconditional acceptance, effective listening, empathic approaches and genocide understanding. In addition, as shown in the findings, the attendance to the school should be emphasized and in the leisure time the young people should be directed to various activities and kept away from places which may guide them to violence and crime.

There are many research findings showing that males are more prone to violence and crime than females and that they are more proactive in knife carrying and knife usage behaviors. Men's violent behavior can be considered as a tour de force, and knife usage behavior can be considered as an element supporting that tour de force.

There is a need for broader sampled studies to understand the causes of violence and to prevent violence in our country. In this research, young people have been studied extensively about the tendency to carry and use knives and an important contribution has been made to the literature. Future studies should examine this socially very sensitive and important subject in different cities and with different samples more frequently and test the findings of this research.

6-ÖZET

Gençlik, ergenlik döneminde içinde barındıran, insan yaşamının hem dinamik, hem sorunlu bir evresidir. Ülkemizde gençlik şiddeti konusunda yapılan bilimsel çalışmaların yeterli olduğunu söylemek güçtür. 15-25 yaş arası dönemi kapsayan gençlik yaşantılarında şiddet içerikli davranışlar önemli bir yer tutmakta ve uluslararası örgütler bu konunun dünyanın öncelikli sorunları arasında yer aldığını belirtmektedirler. Şiddetin öğrenilebilir bir olgu olması, günümüz dünyasının sağladığı iletişim olanakları kapsamında değerlendirildiğinde dikkat çekici olmaktadır. Son yıllarda özellikle batılı toplumlarda ateşli silahlarla gerçekleştirilen, genç kaynaklı ve genel olarak mağdurları da gençler olan toplu ölümlerle sonuçlanan eylemler konunun önemini arttırmaktadır.

Ülkemizde gençler arasında çakı-bıçak gibi kesici, delici alet taşıma davranışının yaygın olduğu düşünülmektedir. Sivas ise gerek bıçakçılık kültürünün yüzyıllar öncesine dayanması gerekse yakın zamana kadar yaşattığı kabadayılık kültürü içinde bıçak taşıma ve kullanma davranışının özel bir yere sahip olması nedeniyle dikkat çekici bir kent konumundadır. Gençler arasında kavga ortamında bıçak kullanma davranışındaki artışı son on yıldaki istatistiki ortalamalar da ortaya koymaktadır. Bu nedenle valilik ve Emniyet Müdürlüğü ekipleri hem açıklayıcı, hem bilgilendirici, hem önleyici uygulamaları hayata geçirme çabasıdadır. 2001-2011 yılları arasında resmi rakamlara yansıyan 2754 bıçakla yaralama eylemi gerçekleşmiş (yıllık ortalama 250.36) bu eylemlerin %67'sinin ilk bahar ve yaz aylarında gerçekleştiği, %97'sinde erkekler tarafından bıçak kullanıldığı, şüphelilerin %60'ının, mağdurların %66'sının 25 yaş altındaki gençler olduğu belirlenmiştir.

Sivas kent merkezinde akademik amaçlı olarak gerçekleştirilen bu ilk araştırma çeşitli değişkenler açısından gençler arasında bıçak kullanma davranışını ölçmeyi amaçlamıştır. Elde edilen verilere bakıldığında gençlerin "cinsiyet, yaş, akademik başarı, okul devamsızlığı, huzursuz aile ortamı, başkalarından şiddet görme" değişkenleri ile "kavga ortamında bıçak kullanma davranışı" arasında anlamlı

ilişki gözlenmiştir. Bununla birlikte "ekonomik gelir, aile yapısı, model alınan kişi, doğum yeri, yaşanılan yer ve ihmal edilme duygusu" ile kavga ortamında bıçak kullanma davranışı arasında anlamlı ilişki saptanmamıştır.

REFERENCES

- Aras, Ş., Günay, T., Özcan, S. ve Orçin, E. (2007). İzmir İlinde Lise Öğrencilerinin Riskli Davranışları. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 8 (3), 186-196.
- Avcı, A. (2010). *Eğitimde Şiddet Olgusu, Lise Öğrencilerinde Şiddet, Saldırganlık Ve Ahlaki Tutum İlişkisi: Küçükçekmece İlçesi Örneği*. Unpublished Doctoral Thesis, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Avrupa Konseyi. (2002). *Okullarda Şiddetin Önlenmesi ve Şiddetle Mücadele İçin Yerel Ortaklıklar Konferansı Sonuç Bildirgesi*. Strasbourg. <http://www.meb.gov.tr/> (11/11/2016).
- Ayan, S. (2007). *Aile içinde çocuğa yönelik şiddet: Sivas ilköğretim ikinci kademe öğrencileri üzerine bir inceleme*. Unpublished Doctoral Thesis, Cumhuriyet üniversitesi, Sivas.
- Aygen, M. (2009). *Elazığ İlinde Gençlerde Şiddete Başvurma ya da Maruz Kalma Sıklığı, Etkileyen Faktörler ve Öfke ile İlişkisi*. Unpublished Doctoral Thesis, Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- Balkıs, M., Duru, E. ve Buluş, M. (2005). Şiddete Yönelik Tutumların Özyeterlik, Medya, Şiddete Yönelik İnanç, Arkadaş Grubu ve Okula Bağlılık Duygusu ile İlişkisi. *Ege Eğitim Dergisi*, (6), 2, 81-97.
- Baş, A., Öz, S. ve Kabasakal Z. (2012). İlköğretim ve Ortaöğretim Okullarında Reaktif ve Proaktif Saldırganlık. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12 (23), 354-370.
- Diepold, B., Krannich, S. and Sanders, M. (1997). Über Aggression und Gewalt Bei Kindern in Unterschiedlichen Kontexten. *Praxis Kinderpsychologie und Kinderpsychiatrie*, 46, 153-168.
- Dingfelder, F. S. (2010). *Ending an Epidemic*. <http://www.apa.org/monitor/2010/03/epidemic>. Aspx adresinden erişildi.
- Gökdaş, İ. (2007). İlköğretimde Şiddet. A. Solak (Ed.). *Okullarda Şiddet ve Çocuk Suçluluğu* içinde (s. 263-295). Ankara: Hegem Yayınları.
- Kitzmann, K. and Gaylord, K. (2003). Child Witnesses to Domestic Violence: A Meta-Analytic Review. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 71 (2), 339-352.
- Koç, B. (2011). *Okullarda Şiddet* (2. Baskı). İstanbul: E Yazı Yayınları.
- Kulaksızoğlu, A. (1998). *Ergenlik Psikolojisi*. İstanbul: Remzi Yayınevi.

- Haskan, Ö. ve Yıldırım, İ. (2012). Şiddet Eğilimi Ölçeğinin Geliştirilmesi. *Eğitim ve Bilim*, 37, (163) 165-177.
- Incanews (2016). *Amerika'da Silahlanma ve Suç İstatistikleri*, www.incanews.net/dosya
- Lowry, R. and Powell, K. (1998). Weapen Carying, Physical Fighting, and Fight-Related Injury among U.S Adolescents, *Prev med*, 14, 122-129.
- Özcebe, H., Çetık, H. ve Üner, S. (2006). Adölesanlarda Şiddet Davranışları. *Okul ve Çevresinde Çocuğa Yönelik Şiddet ve Alınabilecek Tedbirler Uluslararası Sempozyum Bildiri Özetleri*. İstanbul: Duman Ofset.
- Özgür, G., Yörükoğlu, G. ve Arabacı, L. (2011). Lise Öğrencilerinin Şiddet Algıları, Şiddet Eğilim Düzeyleri ve Etkileyen Faktörler. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 2 (2), 53-60.
- Schrumpf, F., Crawford, D. and Bodine, R. (2007). *Okulda Çatışma Çözme ve Akran Arabuluculuk*, (çev: F.G. Akbalık, B.D. Karaduman). Ankara: İmge Kitabevi.
- T.C. Başbakanlık. (1998). *Aile İçinde ve Toplumsal Alanda Şiddet*. Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2014). *Türkiye Ergen Profili Araştırması 2013*. Ankara: Uzerler Matbaacılık.
- UNFPA. (2013). *Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Konusunda İlköğretim İkinci Kademe ve Lise Öğrencilerinin Tutumları: Ankara, Erzurum ve Aydın İllerinde Niteliksel Bir Araştırma*. Ankara: Uzerler Matbaacılık.
- Valois, R. F. and Mc Keown R.E. (1995). Corelates of Aggressive and Violent Behaviors among Public High School Adolescents. *J Adolesc Health*, 16: 26-34.
- World Health Organization. (2002). *World Report on Violence and Health*. Edited by Etienne G. Krug ... [et al.], Geneva, Switzerland.

TÜRK BASININDA KADINA YÖNELİK TECAVÜZ HABERLERİNİN ELEŞTİREL SÖYLEM ÇÖZÜMLEMESİ MODELİYLE İNCELENMESİ

Zihniye OKRAY¹

ÖZ

Tecavüz mitleri bireylerin doğup yaşadıkları toplumlar içerisinde öğrendikleri ve deneyimledikleri birer sosyal normdur. Sosyal normlar sosyal hayatlarımız içerisinde yapılması ve yapılmaması gerekenlerin yanısıra doğru ve yanlışlarımızıda belirlerler. Medyada sunulan tecavüz haberleri içerisinde yer alan tecavüz mitleri de bu sosyal normlardan doğmaktadır. Bu araştırmanın amacı, 2016 yılında yazılı basında çıkan tecavüz haberlerinde; tecavüz kurbanını ve tecavüz failini hangi söylem içerisinde kurguladıkları ile ilgili bir veri oluşturmak ve bunların toplumda var olan tecavüz mitleri ile nasıl meşrulaştırıldıklarını ortaya koymaktır. Araştırmada, Teun A. Van Dijk'ın eleştirel söylem çözümlemesi modeli ile tecavüz haberleri incelenmiştir. Haber metinleri çözümlemelerinde tecavüzcülerin daha önceden suç geçmişı olan, düşük sosyo ekonomik düzeyden gelen erkeklerden oluştuğu, tecavüz mağduru kadınların da yine tecavüz mitlerini destekler nitelikte, eril tahakkümün arzu ettiği bireyselleşmemiş, özgürleşmemiş kadınlardan değil de üniversite eğitimi alan, çalışan kadınlardan oluştuğu görülmüştür. Araştırmanın sonucu olarak medya dilinin tecavüz mitlerini, eril tahakkümü ve hegemonik erkekliği onayladığı ve körüklediği bir dil yapısı kullanmış olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Tecavüz Mitleri, Tecavüz, Söylem, Eleştirel Söylem, Haber

¹ Doç. Dr., Lefke Üniversitesi Fen – Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü

EVALUATION OF RAPE AGAINST WOMEN NEWS WITH CRITICAL DISCOURSE ANALYSIS IN TURKISH MEDIA

ABSTRACT

Rape myths are social norms which learned and experienced in the social environment where the individual born and live Social norms determine what we should and should not do in our social lives, as well as right and wrong. The news about rape presented in the media are contain rape myths that also born from these social norms. The aim of this study is to analyze reported rape news in the written press in 2016; to establish a discourse on which discourse the rape victim and rape perpetrator are engaged in, and to show how they are legitimized by the myths of rape in society. Teun A. Van Dijk's critical discourse analysis method was used in order to find rape myths discourses. As a result personality characteristics and identity properties of rapist and also the rape victim collected in various topics. In the analysis of news texts, it was seen that the rapists were composed of males who had come from a low socioeconomic level whom has a criminal history. The rape victims consisted of women who are working or having university education; who have already individualized from the patriarchal society rules. As a main result the media's language and discourse approves the rape myths in our society.

Key Words: Rape Myths, Rape, Discourse, Critical Discourse, News

1. GİRİŞ

Kadın ve erkek arasındaki farklılık biyolojik kökenli bir farklılık olmaktan çok kadın ve erkeğin yetiştirildiği toplumdan kaynaklı kültürel ve sosyal faktörlere bağlı olarak gelişmektedir (Horney, 1991). Kız çocuk daha dünyaya gelmeden önce; fetüs halinde iken bile toplumsal cinsiyet rollerine göre doğum hazırlıkları yapılmakta, dünyaya geldikten sonra da annesinden emdiği süt ile birlikte toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin kurguları, gelişen benliğinin bir parçası haline getirilmektedir. Toplumsal cinsiyet rolleri, kadın ve erkeğe toplum içerisinde farklı görevler vermekte ve bunlara bağlı olarak da özel ve kamusal alandaki yerleri belirlenmektedir. Toplumsal cinsiyet rollerine göre toplumsal alanda yeri belirlenen kadın özel alana, erkek ise kamusal alana ait olmaktadır (Şahin, 2012:54). Özel ve kamusal alanda belirlenen konumların dışında kadın-erkek arasındaki ilişkiler de bu tanımlara ve anlamlara bağlı olarak gelişmektedir. Kadınlığı ve erkekliği temsil eden temel belirleyiciler; kuşaklar arasında aktarılan, öğrenilen, içselleştirilen ve her bir cinsiyetin diğerinden beklentilerini, tutumlarını ve ilişkilerini de belirlemektedir. Kalıplaşmış bu kadınlık ve erkeklik temsilleri *iyi/kötü kadın* ve *iyi/kötü erkek* söylemlerini de beraberinde getirmektedir (Bilgin, 2016:224).

Toplumsal cinsiyet rollerinin yanı sıra tecavüz mitleri de tecavüz, tecavüz mağduru ve tecavüzcülerle ilgili tutumların, kalıp yargıların ve kültürel inançların kuşaklar arasında iletilen formlarıdır (Eker ve Erdener, 2011:61). Tecavüz mitleri tecavüzün etkisizleştirilmesine ve mağdurun damgalanmasına yol açarlar (Howard, 1984:271, Bohner, Siebler ve Schmelcher, 2006:286). Tecavüz mitleri gerçek tecavüzün ne olduğu ve ideal mağdurun özelliklerini de belirlerler. Buna göre en yaygın bilinen tecavüz mitleri arasında kadınların tecavüzü istedikleri, tecavüze uğrayan kadının rızası olmadan tecavüzün gerçekleşmeyeceği, tecavüzün erkeklerin cinsel arzularının kontrolsüzlüğünden kaynaklandığı, kadının arandığı veya erkeği kışkırttığı, yaşanan olayın gerçek bir tecavüz olmadığı olarak sayılabilir (Çoklar, 2007:30, Schwendinger ve Schwendinger, 1974:21; Edwards, Turchik, Dardis, Reynolds ve Gidycz, 2011:761). Bunların yanı sıra tecavüz mağdurunun sahip olduğu bazı kimlik özellikleri de tecavüz mitlerinin desteklenmesine yardımcı

olur. Bu kimlik özellikleri arasında tecavüz mağdurunun cinsel saygınlığı, etnik kimliği, ırkı, cinsiyeti ve cinsel yönelimi sayılabilir (Eker ve Erdener, 2011:63-65, Edwards, Turchik, Dardis, Reynolds ve Gidycz, 2011:763-768).

Tecavüz mitlerinin birer sosyal norm olduğu unutulmamalıdır (Eker ve Erdener, 2011:66). Bu sosyal normlar, içinde yaşanılan sosyal çevrenin de etkisi ile toplumsallaşma sürecinde öğrenilirler. Sosyal ya da toplumsal normlar, yapıp ettiklerimizi yöneten nirengi noktaları ya da kurallar olarak tanımlanabilirler. Bireyler bu normlara göre davranır veya tavır alırlar. Bunun sonucunda da içerisinde yaşadıkları toplum içerisinde meşrulaşmış olurlar. Toplum içerisinde nelerin normal, nelerin ise sapkınlık olarak değerlendirileceği önceden bu normlar aracılığı ile belirlenir (Bozkurt, 2011:101-103). Bu bağlamda tecavüz mitleri tecavüzcülerin zihinsel ürünleri değil toplumsallaşma sürecinde öğrenilen sosyal normlar olarak kabul edilebilir.

Medya sürekli olarak tecavüz haberleri sunmaktadır. Bu haberler tecavüzü, tecavüzcünün sapkınlığı olarak nitelendirilmelerine rağmen aslında iktidar eşitsizliklerinin ve erkek üstünlüğü ideolojilerinin yani mevcut düzenin uygulamalarıdır (Erşen, 2015:35). Bu noktada haberlerin, toplumsal gerçekliği inşa ettiğinden bahsedebiliriz. Medyada yayımlanan haberlerin metinleri, toplumsal ve kültürel yapı içerisinde inşa edilir, yeniden üretilir ve bu yeniden üretime bağlı olarak da değişebilir (Durur, 2011:25).

Teun Van Dijk, Eleştirel Söylem Çalışmaları ile televizyon ve basındaki haberlerin incelenmesi için bir problem yönelimi geliştirmiş, özellikle sosyal problemlerin çözümü üzerine yoğunlaşmıştır. Bir grubun diğer grup üzerinde tahakküm üretilmesinde veya yeniden üretilmesinde söylemin gücü üzerine odaklanmıştır (Arkonaç, 2014:227). Van Dijk'a göre egemen söylemin temel işlevi rıza ve egemenliğin meşrulaştırılmış hali üzerinde mutabakata varmaktır. Van Dijk haber metinlerinin çözümlemesinden söz ederken metnin içeriği, retorisi, semantiği ve anlatısı üzerine yoğunlaşır. Bunları 'makro yapılar' ve 'mikro yapılar' başlıkları altında inceler. Haber metinlerindeki makro yapılar 'tema', 'tematik yapı' ve 'konu' iken

mikro yapılar ise ‘metnin sesleri’, ‘sözcükleri’, ‘cümle yapıları’ ve ‘anlamları’ içerir (Taylan, 2011:74, Devran, 2010:64-66, Van Dijk, 2000:35-39, Van Dijk, 1988:72-98).

Bu araştırmanın amacı, 2016 yılında Türkiye’deki yazılı basında çıkan ve gazetelerin çevrimiçi arşivlerinde yayımlanan tecavüz haberlerinde tecavüz kurbanını ve tecavüz failini hangi söylem içerisinde kurguladıkları ile ilgili bir veri oluşturmak ve bunların toplumda var olan tecavüz mitleri ile nasıl meşrulaştırıldıklarını ortaya koymaktır. Araştırmada tecavüz mitleri ile meşrulaştırıldığı düşünülen tecavüz haberlerinin eleştirel söylem çözümlemesi ile metin içindeki egemen söylemlerin nasıl kurgulandığı Teun A. Van Dijk’in eleştirel söylem çözümlemesi modelinden hareketle gösterilmeye çalışılacaktır. Taranan gazetelerin, haberlerin çokluğu ve üzerinde durulan tarih kesitinin uzunluğu nedeni ile bu araştırma makro yapı analizi ile sınırlandırılmıştır.

2. YÖNTEM

1 Ocak-31 Aralık 2016 tarihleri arasında Türkiye’deki gazetelerin tirajları incelenmiş ve en yüksek tirajlı gazeteler belirlenmiştir. Altı farklı medya grubuna ait en yüksek tirajlı altı gazetenin 2016 yılı içerisinde yer alan tecavüz haberleri incelenmiştir. Bu haberlere, gazetelerin çevrimiçi arşivleri taranarak ulaşılmıştır. Medya grupları, yaklaşık günlük tirajları ve buna bağlı olarak incelemeye alınan gazeteler Tablo 1’de verilmiştir (Medyatava.com, www.wikiwand.com).

Tablo 1. Medya Grubu, Günlük Yaklaşık Tiraj, Gazete İsmi ve Haber Sayısı

Medya Grubu	Günlük Yaklaşık Tiraj	Gazete İsmi	Haber Sayısı
Turkuvaz	~312,000	Sabah	92
Ciner	~252,000	Habertürk	98
İhlas	~143,000	Türkiye	10
Demirören	~142,000	Milliyet	37
Albayrak	~113,000	Yeni Şafak	1
Çukurova	~106,000	Güneş	25

2.1 Kapsam ve Sınırlılıklar

Bu araştırma, 1 Ocak – 31 Aralık 2016 tarihleri arasında Tablo 1’de verilen gazetelerin çevrimiçi arşivleri ‘tecavüz’ anahtar kelimesi ile taranmıştır. Araştırmada, değerlendirmeye alınan tecavüz olaylarının Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde gerçekleşmiş olması ön koşul olarak kabul edilmiştir. Yurtdışında gerçekleşmiş tecavüz ve cinsel saldırı olaylarını yansıtan haberlerin yanı sıra ensest, erkeklere ve çocuklara yönelik cinsel saldırı ve tecavüz haberleri araştırma kapsamına alınmamıştır.

3. BULGULAR

Makro yapı başlığı altında tematik ve şematik çözümlenmeler yapılmıştır. Tematik yapı olarak incelenecek iki ana unsur bulunmaktadır; bunlardan ilki manşetler ve/veya başlıklar, diğeri de haber girişleri ve/veya spotlardır. Şematik yapı çözümlenmesi ise ‘durum’ ve ‘yorum’ olmak üzere iki ana başlık altında incelenmektedir. Durum bölümünde, ana olayın sunumu ve sonuçları; yorum bölümünde ise ardalan bilgisi ve bağlam ve son olarak da haber kaynakları ve olay taraflarının değerlendirmeleri incelenecektir (Van Dijk, 2000:35-39, Van Dijk, 1988:72-98).

I. TEMATİK YAPI ÇÖZÜMLEMESİ

a- Sabah Gazetesi- Turkuvaz Medya Grubu

Manşetler/ Başlıklar:

Sabah gazetesinde toplam 92 haber değerlendirmeye alınmıştır. Bağdat Caddesi’ndeki tecavüz olayı ile ilgili birçok haber yayımlanmıştır. Söz konusu tecavüz olayı ile ilgili haber manşetleri spekülasyon başlıklardan oluşmaktadır, örneğin ‘Suç makinası çıktı, Cadde sapığı yakalandı, Eyvah! Yine Sapık’ gibi. Sabah gazetesinde yayımlanan tecavüz haberlerinin manşetleri incelendiğinde saldırganların ya da kurbanların ağzından çıkan cümlelerin, dikkat çekmek için kullanıldığı görülür. ‘Engelli kıza/kadına’, ‘üniversite öğrencisine’, ‘Amerikalı/Danimarkalı kıza/turiste’ gibi tecavüz kurbanlarının kimlik bilgileri de bu haber manşetlerinde yer almaktadır. Manşetler ve başlıklar incelendiğinde bitmemiş cümleler, cümlelerin yapısı itibarı ile merak uyandıran ve haberin okunmasını sağlamaya çalışan cümle yapıları dikkat çekmiştir.

Tecavüzcülere verilen cezalar yine yüklemi olmayan cümleler içerisinde verilen yıl ya da eğer herhangi bir indirim uygulanmışsa da vurgulamak için tırnak içerisine alınmış bir şekilde verildiği göze çarpmıştır. Tecavüz eyleminin gerçekleştiği şehir haberlerin tümünde verilmiştir. Tecavüz kurbanlarının ve tecavüzcülerin isimlerinin sadece baş harfleri verilirken tecavüzcünün adı da hapis cezası kesinleştikten sonra ilgili haberde açık bir şekilde verilmektedir. Sabah gazetesinde dikkat çeken unsurlardan biri de tecavüze direnen kadınlarla ilgili haberlerin yanısıra birçoğu da şantaj yoluyla eyleme geçirilen tecavüz haberlerinin olmasıdır.

Tecavüzcünün ve tecavüz kurban(ları)nın ağzından çıkan cümleler manşete taşınmıştır:

Tecavüz zanlısı: "Şeytana uydum" 26/01/2016

'Tecavüze uğrayan eşimin dinlenmesini istiyorum" 11/02/2016

'Bırakması için sürekli yalvardım' 13/04/2016

'Tecavüzcülerin yaşama hakkı yok' deyip öldürdü 17/08/2016

Tecavüzcü ile ilgili yapılan yorumlar da manşetlere taşınmıştır:

Suç makinası çıktı! 27/01/2016

Cadde sapığı yakalandı 27/01/2016

O sapıkla ilgili flaş detay! 28/01/2016

Eyvah! Yine sapık 29/01/2016

Tecavüz eylemini gerçekleştirirken kullanılan kesici, delici veya ateşli silahlar da manşetlerde görülmektedir:

Bıçak zoruyla tecavüz iddiasına adli kontrol 19/01/2016

Sevgilisine silah zoruyla tecavüz etti! 24/03/2016

Market soyduğu silahla kız kaçırıp tecavüz etti 12/06/2016

Tecavüz olaylarında sosyal medya kullanımı ve sanıkların buna bağlı olarak yaptıkları savunmalarda haber manşetlerinde yerini aldı:

Çıplak fotoğraflarını çekip tecavüz ettiler 17/06/2016

Hapse girmekten bu selfie kurtardı 28/11/2016

Tecavüz mağdurlarının üniversite öğrencisi olmaları da dikkat çekecek sıklıkla manşetlerde yerini aldı:

Üniversiteli kıza şantajla tecavüz eden sahte doktor evlenmek istemiş 21/04/2016

Yolunu kestiği üniversiteli kıza tecavüz etti 27/12/2016

Erasmus Öğrencisine tecavüz etti 28/12/2016

Üniversiteli kızın yolunu kesip tecavüz eden zanlı tutuklandı 28/12/2016

Engelli ve yaşlı kadın vurgusuna haber manşetlerinde sıklıkla rastlanmaktadır:

Zihinsel engelli kıza tecavüz iddiası 26/02/2016

Yaşlı kadına tecavüz girişimi ve cinayete ceza yağdı 13/06/2016

Zihinsel engelli kıza tecavüz iddiası 09/07/2016

Engelli kadınlara taciz ve tecavüz eden zanlı yakalandı 03/08/2016

Tecavüz kurbanlarının uyrukları da haber manşetlerinde görülmektedir:

ABD’li öğrenciye tecavüze 54 yıl 06/06/2016

Danimarkalı genç kıza tecavüz etti 20/06/2016

Alman turiste tecavüz iddiası 22/09/2016

Suriyeli kadına cinsel istismarda bulunan sanığı 17.5 yıl hapis 06/10/2016

Evlilik kurumundan dolayı oluşan akrabalıklarla ilgili tecavüz haberleri de sunulmuştur:

Kayınpederini tecavüzle suçlayan gelinden skandal açıklama 29/01/2016

Baldızına tecavüz eden enişteye 25 yıl hapis cezası 23/05/2016

Haber Girişleri/ Spotlar:

Haber girişleri ve spotlarında Bağdat Caddesi'ndeki tecavüz olayı ile ilgili birçok haber yayımlandığı görülmüştür. Bu tecavüz olayı üzerine sanığın babası ile yapılan röportaj da haberler arasında yerini almıştır. Sabah gazetesinde yayımlanan haberler arasında tecavüzcülerin evli olmaları, eski sevgili olmaları, kayınpeder ya da diğer akrabalıklardan dolayı kurbanların tanıdıklarının biri tarafından tecavüze uğradıkları gizil içerik olarak vurgulanmaktadır.

Bunların yanı sıra haber girişleri ve spotlar incelendiğinde tecavüz kurbanları üniversiteli, yabancı uyruklu ya da engelli kategorisi altında verilmektedir. Diğer taraftan eğer tecavüz kurbanı toplum tarafından uygun olmayan bir saatte dışarda ise sanki bir hafifletici neden kullanma ihtiyacı duyulup örneğin ' hasta annesine ilaç almaya çıktığı sırada' tecavüze uğradığı dile getirilmiştir.

Tecavüzcülerin sahte doktor, inşaat işçisi, servis şoförü gibi meslek grupları mensubiyeti vurgulanarak aslında düşük eğitilmiş oldukları da gözler önüne serilmeye çalışılmıştır.

Tecavüz haberleri dehşet haberleri olarak verilmiştir. Diğer taraftan tecavüzden kurtulan kadınlar övülmeğe çalışılmış ve 'canı pahasına tecavüze direndi' gibi haberler de yapılmıştır.

b- Habertürk- Ciner Medya Grubu

Manşetler/ Başlıklar:

Habertürk gazetesinde toplam 98 haber değerlendirmeye alınmıştır. Haberlerin çokluğu dikkat çekmiştir. Yayımlanan haberlerden bir kısmının takip haberleri olduğu, bazı haberlerin ise sadece bir kez verilip sonucun ne olduğu ya da olayın nasıl geliştiği ile ilgili bir ön bilgi verilmeden sunulduğu görülmüştür. Özellikle Bağdat Caddesi'nde gerçekleşen tecavüz haberi ile sosyal medyada yapılan anketi tecavüzcünün kimliği, nasıl şoförlük yaptığı, tecavüz kurbanının yaşadıklarını anlatan haberler bulunmaktadır. Bağdat Caddesi diye adlandırılan tecavüz olayı 2016 yılı içerisinde sıklıkla haber yapılan ve geniş yer tutan bir haber olarak nitelendirilebilir. Manşetler ve başlıklar incelendiğinde bitmemiş cümleler, üçüncü tekil şahıs eki almış fiiller, işlenilen suçla ilgili istenilen cezalar, suçu kesinleşmiş sanıklara verilen hapis cezalarının süresi de manşetlerden verilmektedir. Habertürk gazetesinde dikkat çeken bir diğer unsur da manşetten verilen haberlerde tecavüz kurbanı kadınların tecavüzcülerini öldürmeleri ile ilgili haberler olmasıdır. Haber manşetlerinde tecavüz eyleminin gerçekleştiği şehir neredeyse bütün haberlerde vurgulanmıştır.

Haber manşetlerinde mahkemece sanığa verilen cezalar bildirilmiştir:

Antalya'da tecavülden yargılanan sanığa 29 yıl ceza 19/02/2016

Üniversite öğrencise tecavüz eden sahte psikiyatristin 27 yıl hapsi isteniyor 26/02/2016

Eşinin yanında kadına tecavüz eden 2 sanığa 42'şer yıl hapis 01/03/2016

Kesici ve delici alet kullanımı ile ilgili haberler manşetlerde yer bulmaktadır:

Bıçakla tehdit edip, inşaatta tecavüz etmek istedi 09/02/2016

İzmir'de kırık camla tecavüze 42 yıl hapis cezası 06/05/2016

Tecavüz haberlerinde tecavüz kurbanının uyuğuna yer verilen haberler de bulunmaktadır:

Rus tercümana tecavüz iddiası! 02/02/2016

ABD'li öğrenci tecavüze uğradığını iddia etti 02/05/2016

Esenyurt'ta Türkmenden uyruklu kadına cinsel saldırı 04/06/2016

Alanya'da Danimarkalı turist kıza tecavüz iddiası 18/06/2016

Tecavüz eyleminin gerçekleştiği şehir de ön olana çıkarılmıştır. ‘Üniversiteli genç kız’ ya da ‘otostop çeken genç kız’ başlıklarının vurgulandığı haberlere de rastlanmaktadır. Tecavüzcüsünü öldüren kadın veya aile/eş tarafından yine tecavüzcünün öldürüldüğü haberler de manşetlerde yerini almaktadır:

Zonguldak'ta evli ve 2 çocuk babasını öldüren Deniz S. ifade verdi 18/01/2016

İstanbul'da tecavüz iddiasına kurşun yağmuru 03/05/2016

Kendisine tecavüz ettiğini söylediği genci öldüren kıza 5 yıl hapis 20/05/2016

Kendisine tecavüz eden eski sevgilisini öldürdü 07/06/2016

Tecavüz eyleminin sosyal medyada yayımlanması veya sosyal medya aracılığı ile tanışma sonucu gerçekleşen tecavüz haberleri de azımsanmayacak miktarda manşetlerde yer almaktadır:

Bağdat caddesi'ndeki cinsel saldırıya Twitter anketine tepki 26/01/2016

Periscope'taki tecavüz görüntülerinde ilginç ifade 09/04/2016

Sosyal medyadan tanıştığı genç kıza cinsel istismara tutuklama 21/04/2016

Evlilik yolu ile edinilen akrabaların gerçekleştirmiş olduğu tecavüz haberleri de HaberTÜRK gazetesinde manşetten verilmektedir:

Isparta'da bir gelin kayınpederinin tecavüzüne uğradığını iddia etti 29/01/2016

Kayseri'de baldızına tecavüz eden enişteye 25 yıl hapis cezası 23/05/2016

Adana'da gelinin tecavüz ettiği dediği kayınbiraderi beraat etti 28/05/2016

Yıllar önce gerçekleşmiş olan fakat tecavüz suçundan dolayı dava açılmamış ya da faili meçhul olarak kalan kadın cinayetlerinin eğer tecavüz sonucu öldürülmüş kurbanları var ise bunlar da manşette yerlerini bulmuşlardır:

Vahşetin davası 7 yıl sonra açıldı 06/06/2016

Antalya'da 15 yaşında öldürülen Sezgi'nin dramı 7 yıl sonra yargıda 12/07/2016

5 yıldır kaçan tecavüz sanığı Niğde'de böyle yakalandı 29/09/2016

Mualla Irmak'ın katilini 11 yıl sonra buldular 18/12/2016

Haber Girişleri/ Spotlar:

Habertürk gazetesinde yayımlanan haberlerin bazıları diğer gazetelerde de görülen takip haberleri iken bazıları da basına sadece bir kez yansımış ve bir daha haber niteliği bulamamış haberler niteliğindedir. İncelenen diğer gazetelerde rastlanmayan birçok tecavüz haberi Habertürk gazetesinin bu konudaki içeriğini oluşturmaktadır. Manşetler ve başlıklar kısmında verildiği üzere yıllar önce faili meçhul ya da şüphelinin yakalanamadığı tecavüz suçlarının ya verilmiş kararları ya da faillerinin bulunmuş olduğu haberleri de yayımlanmıştır. Haber girişleri ve spotlarına bakıldığında tecavüz suçu için hazırlanmış olan iddianame, sonuçlanan mahkeme kararları, varsa Yargıtay'ın bozmuş olduğu kararlar, mahkeme heyetinin cezada indirim yapıp yapmadığı gibi haberlere yer verilmiştir. Başarısızlıkla sonuçlanan tecavüz girişimleri, tecavüz etmek niyeti ile kesici ve delici aletle yapılan saldırılar hakkındaki haberler de gazetede yer bulmuştur. Habertürk gazetesinde, tecavüz sonrasında intikam için işlenen cinayetler, zihinsel engelli kadınlara genellikle servis şoförleri tarafından yapılan cinsel saldırılar hakkındaki, sosyal medya aracılığı ile tecavüzün yayımlanması gibi diğer gazetelerde yer bulmayan haberler bu gazetede görülmüştür.

Haberlerin tümü olayın nerede olduğu, tarihi, kurbanın isminin baş harfleri ve tacavüzcünün ismi bazı durumlarda açık bir şekilde soyadının ilk harfi verilmiştir. Haberlerde genel olarak kurban ve fail üzerinde durmaktan çok olay anlatılmıştır. Habertürk gazetesinde yaşlı kişilere yönelik cinsel istismar haberleri de yer bulmuştur.

c- Türkiye Gazetesi- İhlas Medya Grubu

Manşetler/ Başlıklar:

Türkiye Gazetesi'nde araştırma kapsamında değerlendirilen toplam 10 haber bulunmaktadır. Manşetler incelendiğinde tecavüz fiili 'kan donduran olay', 'dehşet verici olay' ve 'iğrenç olay' olarak aktarılmaktadır. Bunların yanı sıra tecavüzün gerçekleştiği şehir ismi ve tecavüz olayının gerçekleştiği mekan ön plana çıkarılmıştır:

Günün en iğrenç haberi Samsun'dan 16/11/2016

Hakkari'de iğrenç olay 18/05/2016

Ayrılmak isteyen sevgilisine yaptıkları kan dondurdu 09/06/2016

Tecavüz haberlerinin bir kısmında failin kurbanı 'yapmadığını bırakmadı' ifadesi ile okuyucunun hayal gücünün sınırları dahilinde açık bırakılmakta ve haberin devamının okunması için merak uyandırılmaktadır:

Dağa kaçırdıkları genç kıza yapmadıklarını bırakmadılar 13/01/2016

Toplam 10 haberin beşi Bağdat Caddesi'nde gerçekleşen tecavüz ile ilgilidir. Tecavüzcünün kimliğinin şoke edici olduğu manşetten verilmiştir:

Bağdat Caddesi'ndeki tecavüzcü yakalandı, kimliği ise şoke etti 26/01/2016

Daha önce de belirtildiği gibi 5 haber Bağdat Caddesi'nde gerçekleşen tecavüz olayı ile ilgilidir. Bunlar takip niteliğindeki haberler olarak değerlendirilmiştir. Tecavüzcünün kimliğinin belirlenmesi ve tutuklanması, tecavüzcünün babasının, oğlu hakkında yaptığı yorum ve son olarak da mahkemece verilen karar manşetten aktarılmıştır:

Bağdat Caddesi'ndeki tecavüzcü tutuklandı 26/01/2016

Bağdat Caddesi'ndeki tecavüzcü yakalandı, kimliği ise şoke etti 26/01/2016

Bağdat Caddesi'ndeki tecavüz olayının öncesi ve sonrası güvenlik kamerasında 27/01/2016

O sapığın babası konuştu 28/01/2016

Bağdat Caddesi'ndeki dehşette karar belli oldu 06/05/2016

Haber Girişleri/ Spotlar:

Türkiye gazetesinde yayımlanan tecavüz haberlerinin haber girişleri ve spotlarına bakıldığında Bağdat Caddesi tecavüzü haberinin dışında herhangi bir kurbanın ya da failin ad-soyadının baş harflerinin bile verilmediği dikkat çekici bir bulgudur. Haberler sadece tecavüz eylemi ile ilgili genel bir içerik sunmaktadır. Haber spotlarına bakıldığında kurbanın, zihinsel engelinden dolayı tecavüze uğramış olduğu izlenimi verilen iki haber de göze çarpmaktadır.

d- Milliyet Gazetesi- Doğan Medya Grubu

Manşetler/ Başlıklar:

Milliyet gazetesinde toplam 37 tecavüz haberi incelenmiştir. Gazetenin manşetlerine ve başlıklarına bakıldığında yazılan haberlerin herhangi bir yorum, soyutlama içermediği, haberin manşetinde herhangi bir duyguya rastlanmadığı görülmüştür. Haber manşetlerinin büyük bir çoğunluğunda mahkemece verilen karar sonucu faile verilen mahkumiyet süresi belirtilmektedir:

Üniversiteli kıza tecavüzden 12 yıl 11 ay hapse mahkum oldu. 09/03/2016

Kız yurdundaki jiletli saldırıya 14 yıl hapis 09/03/2016

Kırık camla tecavüze 42 yıl hapis cezası 06/05/2016

Manşetlerin bir kısmında ise tecavüzcünün işlediği ilk suç olmadığı ön plana çıkarılmıştır:

7 kadını taciz etti, birine de tecavüze kalkıştı 02/02/2016

Ankara'da hapisten çıktı, 24 saat içinde 2 kıza saldırdı 09/11/2016

81 yaşındaki kadının katili, çocuğa tecavülden sabıkalı çıktı 11/02/2016

Tecavüz haberlerinin bir kısmı tecavüz kurbanının adı veya tecavüzün gerçekleştiği bölge ismi ön plana çıkarılarak sunulmuştur:

Samsun'da gasp ve tecavüz sanığı iki kişiye 25'er yıl hapis 22/03/2016

Değer Deniz'in katiline 45 yıl 28/04/2016

Bağdat Caddesi'nde tecavüz davasında karar çıktı 06/05/2016

Savcı, Cansu Kaya davasında ömür boyu ve 22 yıl hapis cezası istedi 28/10/2016

Tecavüz haberlerinin manşetlerinde tecavüz kurbanın eğitim durumu ve uyuşu vurgulanmıştır:

Üniversiteli kıza şantaj ve tecavüzle suçlanan sahte doktora tahliye 14/06/2016

ABD'li kız öğrenciye tecavüz davasında 40 yıl hapis 02/07/2016

Suriyeli kadın dehşeti yaşadı! Köle gibi alıp tecavüz etti... 06/10/2016

Üniversiteli genç kıza tecavüz iddiasına Instagramlı savunma 31/10/2016

Ukraynalı 2 kadını kaçırpı tecavüz edenler hakim karşısında 03/11/2016

Haber manşetlerinin bir kısmı da olayı Yeşilçam filimlerinde yaygın olan tecavüz yöntemleriyle anlatmışlardır:

Dağa kaçırıp işkence ve tecavüz etti, 26 yıl ceza aldı 13/01/2016

İlaçlı içeceklerle tecavüz iddiası 26/02/2016

Suç zamanı kesici- delici alet kullanımı da haberlere yansımıştır:

Kız yurdundaki jiletli saldırıya 14 yıl hapis 09/03/2016

Kırık camla tecavüze 42 yıl hapis cezası 06/05/2016

Kayınpederi veya kayınbiraderi tarafından tecavüze uğrayan gelin haberleri de Milliyet gazetesinin kullandığı manşetler arasındadır:

Kayınpederini tecavüzle suçlayan gelin: Başkalarıyla olmam için de zorladı 29/01/2016

Gelinin tecavüz etti dediği kayınbiraderi beraat etti 28/05/2016

Haber manşetlerinin genel olarak haberin ana temasını yansıtır nitelikte olduğu görülmüştür.

Haber Girişleri/ Spotlar:

Milliyet gazetesinin haber girişleri ve spotları incelendiğinde tecavüz olayının nerede gerçekleştiği, tecavüz kurbanının ve failinin yaşları verilmektedir. Tecavüz kurbanı ve failin açık isimleri verilmemekte, sadece baş harfleri yazılmaktadır.

Haberlerin tamamı incelendiğinde cezaların belirtilmesinin yanı sıra Yargıtay'ın bozduğu kararlar veya ceza indirimine gidilip gidilmediği ile ilgili bilgiler de sunulmuştur. Tecavüz faili olan kişilerin tecavüzü gerçekleştirmek için bazı aletler kullandıkları, daha önce de suç işlemiş oldukları içerikte işlenmiştir. Tecavüz kurbanlarının büyük bir kısmının üniversite öğrencisi kadınlar olduğu, diğer bir kısmının ise tanıdıkları tarafından tecavüze uğradıkları belirtilmiştir. Tecavüz kurbanlarının psikolojik tedaviye gereksinim duydukları, olayı 'dehşet verici' olarak nitelendirdikleri, haberlerde işlenen temalar arasındadır. Failerin ise savunmalarında ya kurbanın rıza gösterdiği, ilişkileri olduğu ya da psikolojilerinin bozuk

olduğu için suçu işledikleri ile ilgili ifadeleri haberlerde yer almıştır. Özellikle vurgulanan bir diğer konu da tecavüz kurbanlarının ABD, Suriye, Ukrayna ve Rusya gibi yabancı uyruklu kadınlar oldukları spotlarda ve haber girişlerinde verilmiştir.

e- Yeni Şafak - Albayrak Medya Grubu

Yeni Şafak gazetesinde değerlendirmeye alınan sadece bir gazete haberi bulunmaktadır. Manşette tecavüz bir skandal olarak değerlendirilmiştir. Tecavüz kurbanının zihinsel engelli bir kız olduğu vurgulanmıştır. Spotta ise zihinsel engelli kızın devam ettiği lisedeki öğretmenlerin karnı büyüdüğü için hamile olduğu anlaşıldığı ve tecavüz kurbanının devlet koruması altına alındığı geniş bir şekilde belirtilmiştir. Bu haberde tecavüz kurbanının zihinsel engelli olması haberin spotunda en ön planda verilen içeriktir.

f- Güneş- Çukurova Medya Grubu

Manşetler/ Başlıklar:

Güneş gazetesinde araştırmamız kapsamında değerlendirilen toplam 25 haber bulunmaktadır. Gazetenin manşetleri incelendiğinde, kullanılan cümlelerde üçüncü tekil şahıs kipi sıklıkla kullanılmaktadır. Eylemin öznesinin belirsiz olduğu ve bitmemiş cümleler sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Sanığın ya da mağdurun söylemiş olduğu cümleler manşete yansıtılmıştır.

Güneş gazetesi manşetlerinde, sanığın veya tecavüz kurbanının ağzından çıkan cümleler sıklıkla kullanılmıştır:

Kayınpederim fuhuşa zorluyor 29/01/2016

Ben ateş ediyorum, onlar ölüyor 28/04/2016

2 aydır oğlun bana tecavüz ediyor 13/05/2016

Kendisine tecavüz etmek isteyen şahsı öldürdü.'Bir kereden bir şey olmaz' 09/06/2016

Manşetlerde, tecavüz 'dehşet', 'iğrenç olay' ve 'mide bulandıran olay' şeklinde sunulmuştur:

Bağdat Caddesi'nde tecavüz dehşeti 26/01/2016

Kiralık evde tecavüz dehşeti 09/04/2016

Tecavüzcünün akrabaları dehşet saçtı. Köyde iğrenç olay! 18 yaşındaki engelli kıza.... 25/06/2016

Mide bulandıran olay bağ evinde 5 kişi tecavüz etti 08/07/2016

Yayımlanan haberler arasında tecavüzcüsünü öldüren kurban; mağdurun ailesinin faili öldürdüğü ya da tecavüzcünün ailesin; mağdurun ailesine şiddet uyguladığı haberler de yer almaktadır:

Kendisine tecavüz eden eski sevgilisini öldürdü 07/06/2016

Tecavüzcünün akrabaları dehşet saçtı. Köyde iğrenç olay! 18 yaşındaki engelli kıza.... 25/06/2016

Tecavüz şüphelisini öldürdüler 13/11/2016

Ayrıca tecavüz faillerinin yapmış oldukları savunmalarla ilgili olarak 'şoke eden savunma' 'skandal savunma' gibi dikkati failin kullandığı dile çeken ifadelere de yer verilmiştir:

Suç makinesinden şoke eden savunma 29/04/2016

Moğolistan uyruklu tecavüz zanlısından skandal travesti savunması 28/11/2016

Tecavüzcüler 'sapık', 'suç makinası' gibi kelimelerle nitelendirilmiştir:

Kadıköy sapığının babası konuştu 28/01/2016

Suç makinesinden şoke eden savunma 29/04/2016

O sapığın cezası belli oldu 05/05/2015

Haber Girişleri/ Spotlar:

Güneş gazetesinin haber girişleri ve spotları incelendiğinde, tecavüz eyleminin nerede gerçekleştiği verilmektedir. Tecavüz kurbanı yaşıyor ise ad-soyadının sadece baş harfleri verilmekte eğer ölmüş ise adı

ve soyadı açık bir şekilde ifade edilmektedir. Diğer taraftan tecavüz kurbanı eğer yabancı uyruklu ise ismi açık bir şekilde verilirken soyadının baş harfi verilmektedir. Tecavüz faillerinin ismi ise açık bir şekilde ifade edilirken soyadları gizlenmekte, eğer suç mahkemece kanıtlanmış ve ceza verilmişse hem adı hem soyadı açık bir şekilde haber içeriğine yansıtılmıştır.

Verilen haberler detaydan çok olayı genel çerçevesi ile anlatan içeriklerden oluşmakta ve eğer dava sonuçlanmış ise mahkemece verilen cezanın müddeti de yer almaktadır.

II. ŞEMATİK YAPI ÇÖZÜMLEMESİ

a- Sabah Gazetesi – Turkuvaz Medya Grubu

Durum Çözümlemesi:

Ana olayın sunumu ve sonuçlar başlığı altında inceleyebileceğimiz durum çözümlemesinde haber manşetleri, başlıklar ve haber girişlerine uygun bir şekilde haber metni verilmiştir. Sabah gazetesinde yayımlanan haberlerin durum çözümlenmeleri yapıldığı zaman dikkat çeken unsurlar aşağıda örnekleri ile birlikte incelenmeye çalışılmıştır.

Tecavüzcünün Kimliği ve Özellikleri:

Tecavüzcülerin meslekleri haber metinlerinde belirtilmiştir. Örneğin kamyon şoförü, servis şoförü, kapıcı, işsiz, yabancı uyruklu işçi gibi daha çok düşük eğitilmiş bireylerin tecavüz eylemini gerçekleştirdikleri ile ilgili bir *meşrulaştırma* girişimi olarak değerlendirilebilen haber içeriklerine sıklıkla rastlanmıştır. Bunların yanı sıra haberlerde tecavüzcülerin daha önce de suç işlemiş oldukları ile ilgili haberler de haber metinlerinde ve ana olayın sunumlarında yer almıştır. Haberlerde tecavüzcülerin genellikle dolandırıcı veya sahtekar olduklarıyla ilgili bilgiler de bulunmaktadır. Haber metinlerinde tecavüzcülerin genellikle sahte kimlik kullanarak doktor olduklarını söylemeleri dikkat çekici bir unsur olarak göze çarpmıştır. Bu da kişisel özelliklerini gizleyerek toplum tarafından kabul edilen bir meslek grubundan oldukları ile ilgili belki cezbedici özellikten yararlanma girişimi gibi bir intiba uyandırmaktadır. Tecavüzcüler, mağduru tecavüz

olayı konusunda ailesine bilgi vermeği kurbanın çıplak fotoğraflarını çekmek, tecavüzü kayıt altına almak gibi tehdit ve şantaj içeren yollara başvurmuştur. İlk eylemi gerçekleştikten sonra da tecavüzü sürdürmek amacı ile tecavüzcülerin girişimlerde buldukları haber metinlerindeki ana olayın sunumlarında yer almıştır.

Tecavüzcülerin bir kısmı akıl hastası olduklarını ileri sürerken haberlerin sunumlarında haberi yapan muhabirler tarafından bile ‘sapık’, ‘cadde sapığı’ ve ‘suç makinası’ gibi nitelendirmelerle de sanki tecavüz eylemini gerçekleştiren kişilerin akıl sağlıkları bozuk olduğu için bu eylemi gerçekleştirdikleri iması yaratılmaya çalışılmıştır.

Yine haber metinlerinde, tecavüzcüden ayrılmak isteyen kadınların silah veya bıçak ile tehdit edilerek tecavüze uğradıkları da olay sunumları arasında görülmektedir. Burada da tecavüzcülerin ya toplum karşıtı kişilik özellikleri oldukları yani bir tür akıl hastalığı ya da tecavüz mağdurunun tecavüze ancak bu yolla uğrayabileceği akla getirilmeye çalışılmış olabileceği düşünülmüştür. Bu noktada dikkat çeken bir diğer husus da tecavüzcülerin, olayın, tecavüz olmadığı, mağdurun rızası ile cinsel ilişkiye girdikleri sonra da istediklerini elde edemeyince tecavüz suçlamasında bulunduğu iddiasıdır. Tecavüzcülerin şöyle suçlamalarda buldukları ile ilgili ifadeleri şematik çözümlemeye görülmüştür.

Tecavüz Kurbanının Kimliği ve Özellikleri:

Yayımlanan tecavüz haberlerinde tecavüz kurbanlarını niteleyen temel özellikler; kurbanların eğitim durumları, zihinsel yeterlilikleri, uyrukları ve çalışma durumları olarak kategorize edilmiştir. Ana olayın sunumunda tecavüze uğrayan kadınlar; ‘üniversiteli genç kız’, ‘Erasmus öğrencisi’, ‘Amerikalı kız öğrenci’ gibi nitelendirmelerle sunulmuşlardır. Bu özelliklere sahip genç kadınların, gecenin geç bir vaktinde arkadaşları ile eğlenceden evlerine dönerken tecavüze uğradıkları da ana olayın sunumu içerisinde yer almıştır. ‘Gecenin geç bir vaktinde’ eğlenmeğe giden kadınların, daha çok yüksek eğitilmiş kişiler olduğu

vurgulanmak istenmiş; kamusal alanda olmak ya da yüksek eğitim alıyor olmak da tecavüze uğrama nedeni gibi sunularak tecavüz meşrulaştırılmaya çalışılmıştır.

Tecavüz kurbanı kadınlarla ilgili haber metinlerindeki bir diğer sunuş niteliği de zihinsel kurbanın ‘engelli kız’ kimliğine vurgu yapılmasıdır. Kurbanın zihinsel engelinden dolayı yaşadıklarını değerlendiremeyeceği, hayır diyemeyeceği ya da olayı diğer kişilere anlatamayacağı tecavüzcü tarafından düşünülüp tasarlanmış olabileceği de haber metinlerinde okuyucuya yansıtılmaya çalışılmıştır. Diğer taraftan, mağdurun zihinsel engelli oluşu onun zaten tecavüze direnmek gibi bir yetisinin olmadığını da akla getirmektedir. Eğer gece kamusal alanda yani evinin dışında ise haklı bir gerekçe gösterme çabası da ana olayın sunumlarında yer almıştır. Örneğin, annesine ilaç almak için eczaneye gitmek tecavüzü hak etmek için bir neden olarak değerlendirilmezken, geç saatte eğlenceden dönmek tecavüzü hak ettiren bir durum olarak değerlendirilmiştir. Ana olay sunumlarında mağdurun yüksek eğitim almakta olduğu, kamusal alanda gecenin geç bir vaktinde bulunması ve zihinsel yetersizliği de tecavüz mitleri çerçevesinde tecavüzü meşrulaştırma veya sosyal normların dışına çıkma çabası olarak değerlendirilmiştir.

Benzer bir şekilde ‘çalışan kadın’, ‘yalnız yaşayan kadın’, ‘boşanmış kadın’ gibi nitelermeler de kadının kamusal alanda oluşu ya da diğer insani ve yasal haklarından yararlandığı zaman, tecavüze kendi davetiye çıkarmış gibi algı oluşturulmaya çalışılan haberler ana olay sunumunda kullanılmış ve okuyucuya bu konuda kadının suçlu olabileceği iması verilmiştir.

Tecavüz kurbanlarının Türkiye’de doğup büyümedikleri veya Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmadıkları da ana olay sunumlarında verilmiştir. ‘Gurbetçi Türk kızı’, ‘Alman turist’, ‘Danimarkalı turist’, ‘Ukraynalı kadın’, ‘Suriyeli kadın’ gibi nitelermeler toplumsal cinsiyet eşitliğinin olduğu coğrafyalarda doğup büyüdüğü ya da yetiştiği; cinselliğin onlar için daha olağan ya da tecavüzün daha az örseleyici olduğu ya da ‘zaten bizden değiller’ mesajının verilmeye çalışıldığı bilgileri ile tecavüzün yine meşrulaştırılmaya çalışıldığı düşünülmüştür.

Tecavüz kurbanlarının kimlikleri ve özellikleri ile ilgili dikkat çekici bir diğer söylem de onların hayat kadını ya da cinsel ilişki için para ödenen kişi sanılmasıdır. Mağdurelerin, bu nedenlerden dolayı tecavüze uğradıklarının haber metinlerine yansıtılmaya çalışıldığı anlaşılıyor. Bu tip mesajlar hayat kadınlarının ya da seks işçilerinin tecavüze uğramalarında herhangi bir sakınca olmadığı ve onların tecavüze uğramaları normalleştirilerek yine tecavüzlerin meşrulaştırıldığı görülmektedir.

Tecavüz mağdurları kadınların, belirli başka nedenlere bağlanarak tecavüze uğradıkları ve onların aslında tecavüze direnmek için ellerinden bir şey gelmediği mesajları da haber metinlerinde görülmüştür. Örneğin, kadınlara ilaçlı su içirilerek, uyuşturucu verilerek, bıçakla tehdit edilerek hatta yaralandıktan sonra tecavüze uğramaları, konu edilen haberlerle verilmiştir. Burada okuyucuya düşündürülmek istenen, iffetli bir kadının bu gibi faktörler olmasa tecavüze uğramayacağı ya da kendini her ne pahasına olursa olsun koruyacağı ile ilgili mesajlardır. Farklı bir bakış açısı ile bakıldığında tecavüzün ancak uyuşturularak, bayıltılarak, yaralayarak gerçekleştirilebilecek bir eylem olarak görüldüğü ve tecavüzle birlikte şiddetin de meşrulaştırıldığı yorumu yapılabilir.

Gazete haberlerinde tecavüze uğrayan kadınların ruh sağlıkları ile ilgili yorumlar da yapılmaktadır. Kurbanın ruh sağlığının bozulduğu, bu nedenle psikolojik tedavi gördüğü, diğer taraftan kadınların, tecavüzcüye yapmaması için sürekli yalvardığı ile ilgili içeriklerin, kadınların hem kırılgan ve naif oldukları hem de yeterince güçlü olmadıkları ile ilgili mesajlar vermektedir. Ayrıca tecavüzcünün güçlü ve erk sahibi olarak gösterilmesi de tecavüzün meşrulaştırılması çabasıdır.

Tecavüz kurbanlarının tecavüz olayından sonra sosyal medya hesaplarındaki paylaşımlar ya da eğer bir öğrenci ise yakın zamanda girdiği sınavlardan aldıkları notlar ya da hayatlarına devam etmeleri, tecavüzü örseleyici olarak yaşamadıkları ve bu yaşanan olayın onların deyim yerindeyse hayatlarını karartmadığı, demek ki bunun tecavüz olmadığı, daha farklı bir düşünce ile de bu kadınların zaten iffetsiz oldukları için

bu olaydan etkilenmedikleri telkininde bulunmaktadır. Yani tecavüzün ortaya çıkarması gereken ve hayatın akışını ketleyen bir olay olması gerektiği ile ilgili bir kalıp yargının da varlığından söz edilebilir.

Tecavüz kurbanlarının bir diğer özelliği de sanki onların adlarını ya da namuslarını temizleme girişimleri olarak tecavüzcüsünü öldüren kadın gibi gösterilmeleriyle ilgili haberler de sunulmuştur. Bu tip haberler okunduğu zaman verilen mesajın, namuslu ve iffetli kadınların namuslarını temizlemek için cinayet işlemeleri gerektiği ve bu adımın normal gösterilmeğe çalışıldığı düşüncesi oluşmaktadır. Diğer bir taraftan, namusunu temizlemek için ikinci bir yol olarak da tecavüz kurbanı kadının, tecavüzcüsünü erkek akrabalarına infaz ettirmesi haber metinlerinde yerini almıştır. Tecavüze uğramış kadınlar tecavüzcülerini öldürmüş ya da öldürtmüş iseler burada tecavüz olmasa tecavüz nedeniyle adam öldürme meşrulaştırılmaktadır.

b- Habertürk - Ciner Medya Grubu

Durum Çözümlemesi:

Ana olayın sunumu haber manşetlerine ve haber girişlerine uygun olarak verilmiştir. Habertürk gazetesinde yayımlanan tecavüz haberleri, incelenen diğer gazetelerin tümünden çok daha fazladır. Yurt dışında gerçekleşen tecavüzlerin yanı sıra erkeğe, çocuğa ve aile içerisinde oluşan ensest tecavüzler araştırma kapsamına dahil edilmemesine karşın Habertürk gazetesinde araştırma içerisinde incelenen yaklaşık yüz haber bulunmaktadır. Yapılan durum çözümlemesinde bu haberlerin, tecavüz olayının yanı sıra kurban ölmüşse adli tıp kurumu raporları, kurban yaşıyor ise hastane muayene raporlarını en ince ayrıntısına kadar haber içeriklerine taşımışlardır. Diğer taraftan, haber içeriklerinde kurbanların, tecavüzcülerin, hakimlerin, savcılarının ve avukatların kullandıkları cümleler de detaylı bir şekilde sunulmuştur. Habertürk gazetesinde dikkat çeken haberlerden biri neredeyse bütün gazete haberlerinde tecavüzcülerin savunmalarının, kurbanın rızası ile cinsel ilişkiye girilmiş olduğuyla ilgili haberlerdir. Gazetede yayımlanan tecavüz haberleri incelendiğinde diğer gazetelerde yer almayan birçok haberin hem manşetlere taşındığı hem de detaylı bir

şekilde işlendiği görülmektedir. Aynı haberin farklı başlıklarla verilmesi, aslında habere konu olan olayla ilgili herhangi bir gelişme yok iken kurban, kurbanın ailesi ya da tecavüzcünün söylemiş olduğu bir cümle daha önce verilmiş olan haberin tekrar yapılmasına bazen de konu ile ilgili olduğu varsayılan diğer eski haberlerin tekrar işlenmesine neden olduğu görülmüştür. Gazetede yayımlanan haberlerin sayıca çok olmasının nedeni tecavüz olayları tarafların, hakimlerin, savcılarının, avukatların ve hatta tecavüzün gerçekleştiği bölge insanının olayın ardından ya da davalar sırasında vermiş oldukları bilgilerin gazete sayfalarına yansımalarıdır.

Habertürk gazetesinde yayımlanan haberler genel olarak değerlendirildiğinde gerek verilen detaylar gerekse haber metinlerinin uzunluğu, kullanılan cümle yapıları tecavüzle ilgili merakın artması ve bu haberlerin daha fazla okunması başka bir deyişle tirajı artırmak için yapılan uğraşlar olarak değerlendirilmiştir.

Tecavüzcünün Kimliği ve Özellikleri:

Habertürk gazetesinde yayımlanan haberlerde tecavüzcünün kimliği ve özellikleri tıpkı diğer gazetelerde olduğu gibi düşük sosyo-ekonomik düzeye sahip insanlar arasından çıkan bireylerin tecavüz faili olduklarıyla ilgili algı sürdürülmektedir. Tecavüzcülerin kamyon, otobüs, servis şoförü; kadın kuaförü, fırın işçisi ya da işsiz oldukları ile ilgili bilgiler verilmektedir. Olay tecavüz mitleri yönünden değerlendirildiğinde failin tecavüz eylemini sanki entelektüel düzeye sahip olmamasından dolayı gerçekleştirdiğini akla getirmektedir. Yine bu kimlik bilgilerinin yanı sıra tecavüzcülerin önceden bir suç geçmişleri olduğu ile bilgiler de verilmektedir. Tecavüzcülerin uyuşturucu kullanma, dolandırıcılık, hırsızlık yapma, kasten adam yaralama, cinsel taciz gibi suçlardan hüküm giymiş olmalarının yanı sıra daha önceki zamanlarda faili meçhul olarak dosyalanmış tecavüzlerde şüpheli oldukları bilgileri de haber metinlerinde yer bulmuştur. Bu suçlara ek olarak özellikle yaşlı kadınlara yönelik tecavüz haberlerinde tecavüzcünün daha önceki yıllarda çocuk tacizcisi olduğuyla ilgili bilgilere de haberlerde yer verilmiştir.

Tecavüzcülerin kimlik bilgileri ve suç geçmişleri ile ilgili sunulan özellikle bir haberde, tecavüzcünün 16 farklı cinsel taciz ve tecavüz kaydı bulunduğu ve tecavüz ettiği 16 yaşındaki bir mağdur ile evlendirilmiş olduğu bilgisi çok çarpıcı idi. Tecavüzcülerin, kurbanları ile evlenmek istediklerini bildirmeleri, evlilik gerçekleşince tecavüz suçlamasının ortadan kalkacağı ile ilgili kanundur. İçerisinde yaşadığımız coğrafyadaki olayların sinemaya yansımalarında, birçok Türk filminin benzer bir senaryoya sahip olduğu görülmekte, böylece tecavüz kurbanı ile tecavüzcünün evlendirildiği ve hapis cezasından kurtulduğu birçok filmin ana konusunu oluşturmaktadır. Bu yüzden birçok tecavüzcü kurbanları ile evlenmek istediğini ifadelerinde kullanmış bu içerik de gazetenin haber metinlerine yansımıştır.

Tecavüzcülerin büyük bir çoğunluğunun bıçak, silah ya da çevrede bulunan kırık cam parçaları kullanarak tecavüz eylemini gerçekleştirme girişimlerinde buldukları haberlere yansımıştır. Hatta bazılarının bıçak ya da başka bir kesici ya da delici aletle kurbanı yaralayıp onun kan kaybetmesine bile aldırmadan tecavüz eylemini gerçekleştirmek için çaba sarf ettiği de detaylarıyla haberlerde yer almıştır. Bunların yanı sıra ağaca zincirleyerek, kelepçeleyerek, ilaçlı kola veya su içirerek gerçekleştirilen tecavüzler de haberlerde yerini bulmuştur.

İncelenen diğer gazetelerden farklı olarak Habertürk gazetesinde yayımlanan tecavüz haberlerinde tecavüzcülerin kimlik bilgileri arasında polis memuru, iş adamı, bir siyasi parti ilçe başkanı, temizlik işleri müdürü, astsubay gibi meslek gruplarına mensup bireylerin de tecavüz suçundan yargılandıkları konu edilmiştir. İncelenen haberler arasında sadece beş tecavüzün faillerinin diğerlerine göre daha yüksek eğitim ve sosyo-ekonomik düzeye ait bireyler olması ya da bu bireylerin toplumda daha saygın bir yere sahip olduğu görülmüştür. Genel olarak bu haberler tecavüz suçunun daha çok düşük sosyo-ekonomik ve kültürel düzeye sahip bireyler tarafından gerçekleştirildiğini akla getirir niteliktedir.

Tecavüzcülerin yanı sıra fail avukatlarının da sosyal medya veya teknoloji ile ilgili gelişmelerden yararlandıkları bilgilerini haber metinleri arasında görmek mümkündür. Örneğin, Periscope adlı

uygulamadan yayımlanan tecavüz sahneleri, instagramlı savunma, akıllı telefonlarla çekilen fotoğraflar üzerinden yapılan şantajlar, tecavüz mağdurlarının görüntülerini sosyal medya hesaplarına yüklemekle ilgili şantajlarla tecavüzlere devam ettikleri, sık rastlanan bilgiler arasında yerini almıştır. Diğer taraftan tecavüzcülerin, kendi kurbanlarını söz konusu sosyal medya hesapları üzerinden buldukları ile ilgili de azımsanmayacak kadar çok bilgiye rastlamak mümkündür.

Tecavüzcülerin kimlik bilgileri ve özellikleri olarak göre bileceğimiz bir diğer ortak nitelikleri ise onların ya eski kız arkadaşlarına ya platonik olarak âşık oldukları kadınlara ya da evlilik kurumundan dolayı oluşan akrabalık ilişkisi içerisinde bir şekilde tanış oldukları kadınlara tecavüz etmiş olmalarıdır. Tecavüz eylemi gerçekleşikten sonra kurban bu eylemi mahkeme salonlarına taşımış ise o zaman tecavüzcülerin ortak savunmaları arasında tecavüz kurbanının rıza göstererek cinsel ilişkiye girmiş olduğu iddiası yer almaktadır. Tecavüzcüler tanımadıkları kadınlara tecavüz ettiklerinde ise devreye giren savunma ‘sabaha kadar’ cinsel ilişkiye girmeye para karşılığında razı olan kadının parayı az bulmasından dolayı tecavüz suçlaması yaptığı iddiasıdır. Tecavüzcü failler, inkar etmedikleri eylemin aslında tecavüz olmadığı üzerine savunma yapmaktadırlar. Özellikle evlilikten dolayı oluşan akrabalık ilişkilerinde kayınpeder ya da kayınbiraderlerin, gelinlerine/ yengelerine yönelik cinsel taciz ve tecavüz eylemlerinden sonra kocalarının savunmaları, karıları yönünde değil de karılarının intikam almak amacı ile kendi babasına ya da erkek kardeşine iftira attıkları yönünde olmuştur. Zaten beklenen bir sonuç olarak da iftiracı kadına kocası tarafından boşanma davası açılmıştır. Bu da ataerkil sistemin içimize ne kadar işlemiş olduğu ile ilgili bir kanıt gibi görülebilir.

Bu noktada tecavüzcülerin savunmaları ya da eğer bir şekilde öldürülmüş ya da yaralanmışlarsa tecavüze uğrayan kadınların akrabalarına ya da eşlerine yine kadınlık onurunu ayaklar altına alacak nitelikte söylemlerle ya kendilerini savundukları ya da kendilerini gerçekleştiren eylemde haklı çıkarma çabası

içerisine girdikleri de görülmektedir. Örneğin ‘avradına sahip çıksaydın’, ‘eğlence olsun diye’, ‘tecavüz edip seni babanın evinin önüne atarım’ gibi cümleler sarf ettikleri de haber metinlerinde kullanılmıştır.

Tecavüzcülerin bir diğer özelliği de kurbanı alkol kullandığı, sarhoş olduğu, gece geç saatlerde evin dışında bulunduğu, yolda geç saatlerde tek başına bir yerden bir yere gitmeye çalışan bir kadın olduğu ve bu yüzden hayat kadını olduğunun düşünülmüş olmasından dolayı tecavüze uğramayı hak ettikleri ile ilgili yine tecavüzcülerin hem tecavüzü meşrulaştırma yönünde hem de tecavüz mitlerini onaylar nitelikte söylemleri haber metinlerinde yerlerini almışlardır.

Tecavüzcülerin evli ve çocuklu bireyler oldukları vurgusu da haberlerde yer almıştır. Bu diğer gazetelerde de tecavüz kurbanı kadının, tecavüzü kendi istediği ya da hak edecek bir şey yaptığı ile ilgili tecavüz mitini destekler nitelikteki bir bilginin haber metni içerisinde sunulması olarak yorumlanmıştır. Zaten birkaç tecavüz olayında hakim ve savcının evli bir erkeğin gerçekleştirdiği tecavüzün kanıtlarının tecavüz için yeterli olmadığına karar verdiği de haberlerde geçen başka bir başlıktır. Hakim, savcı ve avukatların da tecavüzü meşrulaştıran, kurbanı hak eden konumuna sokan ataerkil ve hegemonik bir erkeklik anlayışına sahip oldukları, bu içeriklerden görülmektedir.

Tecavüzcünün kimliği ve özellikleri konusunda dikkat çeken bir diğer husus da tecavüzcülerin savunmaları arasında hasta oldukları ve kendilerine hakim olamadıkları, kendisini terk etmesin diye tecavüz ettiği, ne evli bulunduğu karısından ne de tecavüz ettiği kadından vazgeçemeyeceği, direndiği için daha çekici bulduğu ve devam ettiği, reddedildiği için tecavüz ettiği ve haklı olduğu, sadece kendi hoşlandı diye tecavüz ettiği, cezaevinden yeni çıktığı ve kadına ihtiyacı var diye tecavüz ettiği ile ilgili ifadelerin yer almasıdır. Bunların tamamı tecavüz mitlerini destekler nitelikteki iddialar olup toplumsal normların ne sıklıkla kullanıldığı ile ilgili bilgileri de bize sunmaktadır.

Tecavüz Kurbanının Kimliği ve Özellikleri:

Habertürk gazetesinde yayımlanan tecavüz haberlerin diğer gazetelere benzer olarak zihinsel ve/ve ya bedensel engelli, boşanmış, barda çalışan, yabancı uyruklu, gece geç saatte dışarda olan kadınlar, otostop çeken kadınlar, yaşlı kadınlar gibi genel tasniflerle verilmiş olduğu görülmektedir. Diğer gazetelerden farklı olarak haberlerin, tecavüz kurbanı kadınlar üzerinden değil de tecavüzcüler üzerinden yapılmış olduğu izlenimi veren Habertürk gazetesi haberleri sanki okuyucu kitlesinin kadınlar değil de erkekler olduğu, bu yüzden tecavüzcü erkekler hakkında daha fazla bilgi verdiği izlenimine kapılmamıza neden olmuştur.

Bu gazetede sunulan haberlerde tecavüz kurbanı kadınlar hakkındaki haberler, daha çok onları tecavüzcülerini öldürdükleri ya da yaraladıkları detayına boğmaktadır. Örneğin ‘annem beni tecavüze uğrayayım diye doğurmadı’, ‘namusum için öldürdüm’, ‘tecavüzcülerin yaşama hakkı yok’ gibi tecavüz kurbanı ama adam öldürme ya da yaralama zanlısı ya da adam öldürmeye azmettiren kadınlar hakkında haberler dikkat çekecek kadar fazla idi. Bu gazetede haberlerin tecavüz kurbanı kadınların namuslarını temizlemek için adam öldürmelerini meşrulaştırmakta ve yine hegemonik erkeklik iddialarını ve ataerkil toplum yapısının dayattıklarını ön plana çıkarır nitelikte olduğu tesbit edilmektedir.

Tecavüz kurbanları kadınlar hakkında, özellikle tecavüzcü avukatlarının, kadının cinsel ilişkiye rıza göstermiş olduğu ile ilgili savunmaların yanı sıra, tecavüzün gerçekleştiği evin ya polis karakoluna bağırma mesafesinde olduğu, ya bakkal üzeri olduğu kapının içeriden kilitlenmemiş olduğu ya tecavüzden sonraki hafta içerisinde girmiş olduğu sınavlardan yüksek not aldığı ya da gülerken fotoğraf paylaştığı için eylemin aslında tecavüz olmadığı ile ilgili iddialarda buldukları görülmektedir.

Tecavüz kurbanı kadınların birçoğunun eğitim düzeyi verilmezken diğer gazetelerden farklı olarak ‘üniversiteli kız’ vurgusu bu gazetede çok az yapılmıştır. Bu gazetede tecavüz kurbanı kadınların mahkemede ifadeleri sırasında tecavüzü detayları ile anlattıkları, haberlere yansıttıkları görülmüştür.

Habertürk gazetesinde yayımlanan haberlerin bize düşündürdüğü şey ise tecavüzcülerin el kitabı gibi kullanılabilir bilgiler sunması sanki tecavüzcü eğitimi için haber hazırlanmış olduğudur. Bunun yanı sıra, bu gazetede haberleri yapanların cinsel içerikli fantezilere gönderme yaparak insanların tecavüzü meşrulaştırmalarını kolaylaştıracak bir zemin hazırlamaya yardımcı olacağını da düşündürmüştür.

c- Türkiye Gazetesi – İhlas Medya Grubu

Durum Çözümlemesi:

Ana olayın sunumu haber manşetlerine ve haber girişlerine uygun olarak verilmiştir. Türkiye gazetesi haberlerinde tecavüzle ilgili haberler incelediğimiz diğer gazetelere oranla çok düşük bir sıklıkla verilmiştir. Haberlerin içeriklerinde kullanılan dilin kuru, duygudan yoksun ve sonuç odaklı olduğu göze çarpmıştır. Adeta verilen haberler mekanik bir dille yazılmış gibidir. Türkiye gazetesinde tecavüzle ilgili yer bulan haberlerde tecavüzcünün ve mağdurun kimlik bilgileri yalnızca Bağdat Caddesi'ndeki tecavüz olayı ile sınırlı tutulmuştur. Bunun dışında bu gazetede dikkati çeken bir unsur da diğer gazetelerden farklı olarak Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın almış olduğu önlemlere yer vermiş olmasıdır. Diğer bir unsur da haberlerin neredeyse tamamında tecavüzün gerçekleştiği bölgedeki vatandaşların, olayı üzücü buldukları ve bir daha gerçekleşmemesi ile ilgili dileklerini ifade ettikleridir. Yine bu bağlamda tecavüzün 'bahsedilen olay' olarak aktarılmasının yanı sıra tecavüz haberlerinin 'iğrenç olay, kan donduran olay' olarak nitelendirilmiş olmasıdır. Özellikle Bağdat Caddesi'ndeki tecavüz olayında tecavüz eyleminin gece geç saatte gerçekleşmiş olmasına vurgu yapılmıştır. Tecavüzün gece geç saatlerde evlerinin yani özel alanda olmayan kadınların başına geldiği vurgusu satır aralarında verilmiş olması olarak yorumlanabilmekte ve kadınların yerinin kamusal değil özel alan olduğu, kamusal alanda gecenin geç saatlerinde olmaları tecavüzü hak ettikleri ile ilgili bir algı oluşturulmasına ve tecavüzün meşrulaştırılması olarak değerlendirilebilir.

Tecavüz eyleminin gerçekleştirildiği yerlerle ilgili bilgiler de verilmiştir. Örneğin ‘ormanlık alan’, ‘dağa kaçırılarak’ tecavüz edilme, ‘ara sokaklar’ gibi yerler yine toplum tarafından tekinsiz olarak değerlendirilen, bu gibi yerlerde bir kadının tek başına bulunmasının uygun karşılanmadığı ve bu yerlere giden ya da götürülen kadınların bir şekilde yine tecavüzü hak ettikleri mesajı, haber metnindeki satır aralarında verilmiştir. Burada dikkat edilmesi gereken bir unsur, kurbanların zorla, bıçak ya da silah tehdidi ile götürülmüş olmaları tecavüz eyleminin arka planında kalarak tecavüze uğramada suçlunun yine kadın olarak gösterilmeye çalışılmasıdır.

Tecavüzcünün Kimliği ve Özellikleri:

Türkiye Gazetesi’nde yayımlanan haberlerde tecavüzcü işkence eden, zor kullanan zorba olarak tanımlanırken, önceden sahtekarlık, silahla adam yaralama, gasp gibi suçlardan hüküm giymiş oldukları da belirtilmiştir. Tecavüz ancak bu gibi kişilerin gerçekleştirebileceği bir eylem olarak sunulmuştur. İzinsiz çalışan erkek, işsiz erkek, fabrika işçisi, servis şoförü, temizlik işçisi gibi özelliklerin verilmiş olması da tecavüz eylemini ancak düşük eğitimli bireylerin gerçekleştirebileceği izlenimi uyandırılmaya çalışılmıştır.

Tecavüzcülerin evli olmaları, evliliklerinde çocuklarının olup olmadıkları bilgilerinin de verilmiş olması yine bir şekilde tecavüzü meşrulaştırmak için kullanılan bir bilgi niteliğindedir. Burada ‘dişi köpek kuyruk sallamazsa, erkek köpek peşine düşmez’ mesajı yani tecavüzün meşrulaştırılması farklı bir şekilde yapılmıştır. Sanki evli, çocuk sahibi erkeklerin durup dururken tecavüz etmeyecekleri ve tecavüze uğrayan kadınların bu konuda bir eylemleri ya da cezbedici bir tavırları olduğu özellikle akla getirilmek istenmiştir.

Tecavüzcü erkeklerin sıklıkla kullandıkları savunmalardan iki tanesi Türkiye gazetesi haberlerinde yer almıştır. Bunlardan biri, kadının cinsel ilişkiye girmek için rıza gösterdiği halde tecavüz iddiasında bulunması diğeri de tecavüz eyleminin gerçekleşmeyeceği ile ilgili erkeklik savunmasının yapılmasıdır. Bunlara ek olarak tecavüzcü tecavüze uğrayan kadının akıl sağlığının yerinde olmadığı ile ilgili iddialarda

bulunduğu haber metinlerinde görülmektedir. Bu noktada bahsedilen bütün temalar aslında tecavüz mitleri ile uyumlu ve hepsi de tecavüzün meşrulaştırılması olarak kolaylıkla değerlendirilebilecek söylemlerdir.

Tecavüz Kurbanının Kimliği ve Özellikleri:

Türkiye gazetesinde yayımlanan tecavüz haberlerinde kadınla ilgili olarak iki temel özellik dikkat çekmiştir. Bunlardan ilkinin tecavüz kurbanı kadının üniversiteli öğrenci veya kız olarak tanımlanmış olması, diğeri de yine tecavüz kurbanı kadının bedensel veya zihinsel engeli olduğu ile ilgili içeriktir. Bu gazetede incelenen toplam 10 gazete haberinin üçünde ‘zihinsel engelli kadın’, ‘akıl hastası mağdure’, ‘bedensel ve zihinsel engelli kadın’ ibarelerinin kullanılması, başka bir gazetede de verilmeye çalışılan muhakeme yetisi olmadığı, tecavüzü engelleyecek fiziksel ve zihinsel beceriye sahip olmadığı bu yüzden tecavüze uğradığı mesajının verilmeye çalışıldığını düşündürmüştür. Diğer taraftan ‘üniversite öğrencisi kız’ haberlerinde ise yükseköğrenim alan kadınların zaten geleneksel aile yapısı dışında bir yapıları olduğu ve zaten kamusal alanda oldukları ile ilgili bir bilgi verilmeye çalışıldığı görülmektedir.

Türkiye gazetesinde Devletin aldığı önlemler, tecavüzcünün kimliği ve özellikleri hakkında daha fazla bilgi verilmesi, tecavüz olayının tarafları olmayan kişilerden alınan bilgilerin çokluğu yanında tecavüz mağduru ile ilgili pek bilgi verilmemesi de dikkat çekici bir unsur olarak göze çarpmaktadır.

d- Milliyet Gazetesi – Demirören Medya Grubu

Durum Çözümlemesi:

Ana olayın sunumu haber manşetlerine ve haber girişlerine uyumlu bir şekilde verilmiştir. Milliyet gazetesinde incelenen haberler arasında diğer gazetelerde yer almayan iki haberin varlığı şematik haber incelemesinde yer bulmuştur. Bunlardan birinin evlilik içi tecavüz haberi, diğeri de aslında bütün gazete haberlerinde yer bulan fakat açıkça dile getirilmeyen ataerkil yapının içselleştirilmesi ve eril zihniyetin vurgulanması ile ilgili yapılan haberlerdir. Eril zihniyetin içselleştirilmesiyle ilgili haberde baba, kızının, namusu için intihar ettiğini dile getiren bir söylemde bulunmuştur. Diğer taraftan evlilik içi tecavüz, yine

bu eril zihniyetle gerçekleşmemesi gereken bir nitelik iken haberde, evlilik içinde gerçekleşen tecavülden dolayı kocanın tazminat ödemeye mahkum edilmesi ve hapis cezası alması ile ilgili içerik verilmiştir.

Milliyet gazetesindeki tecavüz haberlerinin şematik incelemesinde, tıpkı manşetler ve haber girişlerinde akla getirilen mesajlar geniş bir şekilde yer bulmuştur. Örneğin, manşetler ve haber girişleri tıpkı 1970'lerin Yeşilçam film senaryolarını akla getirir bir şekilde tecavüzün 'ilaçlı içecekler', 'dağa kaçırılarak', 'ormanlık alana götürülerek', 'zincire vurularak' gerçekleştirilmiş ana olay sunumlarına yer verilmiştir.

Ana olay sunumlarında tecavüz haberleri 'iğrenç olay', 'dehşet verici olay' olarak sunulurken tecavüzcü 'sapık' olarak nitelendirilmiştir. Bunun yanı sıra tecavüz haberlerinde kurbanın 'köle gibi satın alındığı', 'para karşılığı başka erkeklere satıldığı', 'olayı başkalarına anlatmaması için tecavüz sırasında video kayıtlarının alındığı' ve bunlarla tehdit edildiği' hatta 'eve kapatılarak dövüldüğü' ile ilgili içeriklere de yer vermiştir.

Ana olayın sunumunda örneğin 'İstanbul'un göbeğinde' nitelemesi ile sanki tecavüz metropol ya da büyük şehirlerde gerçekleşmesi daha az olası ama köy veya merkezden uzak bir yerde olması daha olası bir durum gibi sunulmuştur.

Mahkeme sürecinde tecavüz kurbanına yapılan adli tıp muayenesi ve Adli Tıp Kurumu'nun mahkemeye sunmuş olduğu rapor gazete haberlerinde en ince ayrıntısına kadar verilmiştir. Mahkemeye sunulan fakat aynı olayla ilgili farklı adli tıp kurumu raporlarının olduğu da manşetten verilen haberler arasında yer almıştır. Adli Tıp Kurumu raporlarının verilmiş olması ya da çelişen raporların haberlerde ifade bulması, tecavüz kurbanı kadınların kimlik ve kişiliklerinden uzaklaştırılarak onların ya da kurban ölmüşse geride kalan aile bireylerinin duyguları olduğu göz ardı edilmiştir.

Milliyet gazetesindeki şematik yapı incelemesinde sanıkların avukatları ve savcılar tarafından da eril zihniyetle tecavüz mitlerini onaylarcasına ortaya konan savunmaların yapıldığı ve söylemlerde

bulunulduğu dikkat çekmiştir. Örneğin, bir tecavüz haberinde sanık avukatı olayın bir tecavüz olmadığını kanıtlamak için tecavüzün polis karakoluna çok yakın bir yerde gerçekleştiği, tecavüz mahallinin bir bakkalın üst katı olduğu için kurbanın atlayıp kaçabileceği, tecavüz olsa idi bir hafta sonra girdiği sınavlardan yüksek notlar alamayacağı' ile ilgili savunmalar yapmıştır. Aynı şekilde savcılar da rıza ile cinsel ilişkiye girildiği daha sonra ya erkek arkadaşına, ya nişanlısına ya da kocasına hoş görünmek için sanığa iftira atıldığı ile ilgili cümleler kurarak aslında tecavüz mitlerini ve eril zihniyeti ortaya koymuşlardır. Bu bağlamda eril zihniyetin ve tecavüz mitlerinin onaylanması onların bir şekilde ifade edilmesi bazı sanık akrabaları tarafından da dile getirilmiştir. Örneğin sanık akrabaları 'barda çalışan bir kadının peşine düştünüz' diyerek barda çalışan ya da genel olarak çalışan kadınların aslında hafif meşrep oldukları ya da onların ahlaki değerlerinden dolayı aslında tecavüzü hak ettikleri ile ilgili eril zihniyetin toplum içerisinde içselleştirilmiş olduğunun bir göstergesi olarak yorumlanmıştır.

Tecavüzcünün Kimliği ve Özellikleri:

Milliyet gazetesinde incelenen haber içeriklerinin şematik incelemelerinde tecavüzcülerin meslekleri, uyrukları ve genel kişilik özellikleri hakkında bilgi verilmiştir. Burada, diğer gazetelerden farklı içerikler sunulmamıştır. Örneğin, tecavüzcülerin, sokakta kâğıt toplayan, tekstil işçisi, servis şoförü, dolmuş şoförü, seyyar satıcı, pazarlamacı, barmen gibi meslek gruplarından geldikleri, birkaçının da aslında mesleğinin seyyar satıcılık olmasına rağmen kendilerini doktor olarak tanıttıkları ana olay sunumlarında verilmiştir. Tıpkı diğer gazetelerde olduğu gibi tecavüzün ancak düşük eğitimli bireyler tarafından gerçekleştirilebileceği gibi bir algının oluşturulma çabası gözlemlenmektedir. Aynı zamanda tecavüz sanıklarının genel savunmaları arasında 'alkollü idi', 'kendi rızası ile cinsel ilişkiye girdi', 'evlilik kararı almıştık', 'psikolojik olarak hastayım, kendime hakim olamıyorum' gibi bir taraftan tecavüz kurbanının rıza ile cinsel ilişkiye girmiş olduğunu, bu yüzden olayın ardından duydukları pişmanlıkla tecavüz dedikleri diğer taraftan da yapılan savunmaların akıl hastalığından dolayı cezai ehliyetlerinin bulunmadığı ile ilgili iddialar oldukları göze çarpmıştır. Her iki durumda da Milliyet gazetesindeki haberlerde eril zihniyet ve olayın tecavüz

olmadığı ile ilgili iddialarla yine bir şekilde özellikle evlilik kararının alınmış olması kadının namusunun temizleneceği ile ilgili ardaan bilgisini bize vermektedir.

Bazı tecavüz sanıkları ise yaptıkları eylemi haklı çıkarmak için ya da bundan dolayı övgü almak ya da erkekliklerini kanıtlama arzusu içerisinde oldukları bir takım söylemlerde de bulunmuşlardır. Örneğin, ‘yapma dedi direndi, buna rağmen ilişkiye girdim’ ya da ‘Suriye’den evlenmek için satın aldım. İmam nikahlı eşim, istediğimi yaparım’ gibi söylemlerin erkeklik ispatı ya da güç kanıtlamak için söylenmiş olduğu görülmektedir.

Tecavüzcülerin kimlik ve özellikleri ile ilgili bir başka bilgi de şematik incelemede ortaya çıkmıştır. Bu bilgi de tecavüzcülerin önceden cinsel saldırı, taciz, gasp ya da başka suçlardan hüküm giymiş olduklarının ortaya konmasıdır. Bu ise ancak toplum karşısı bireylerin tecavüz eylemini gerçekleştirebilecek bir yapıya sahip oldukları vurgusunu ortaya koyar nitelikte yanlış bir girişim gibi değerlendirilebilir.

Tecavüz sanıklarının mahkemeleri sırasında tecavüz ettikleri kadınların para karşılığında cinsel ilişkiye razı oldukları hatta 200 TL’ye anlaştıkları fakat daha sonra şikâyetçi olduklarını ifade etmişlerdir. Diğer bir taraftan da tecavüz kurbanı kadını para karşılığında evlenmek için satın aldığını da mahkemede savunma olarak kullanan tecavüzcüler de haber içeriklerinde yerlerini almışlardır. Bu tür haberler, kadınların bir meta gibi alınıp satılabildiği ile ilgili eril zihniyeti onaylar niteliktedir. Dolayısıyla para karşılığında tecavüz etmeyi meşrulaştırma çabasıdır.

‘Tecavüzcünün kimliği ve özellikleri’ başlığı altında inceleyebileceğimiz son içerik de tecavüzün evlilik yolu ile oluşmuş akrabalık ilişkileri içerisindeki kayınpeder ya da kayınbirader gibi kişilerin, gelinlerine/yengelerine tecavüz etmeleri olarak özetlenebilir. Bu gibi haberlerde kayınpederi ya da kayınbiraderi tarafından tecavüze uğrayan gelinin kocasının onu ‘iftira attı’ diye suçladığı ve ardından da boşanma davası açmış olduğu ile ilgili haber içerikleridir. Bu gibi haberlerde gelin yani kadının ailedeki

diğer erkekleri küçük düşürmek ya da kocasından intikam almak için bu gibi bir durumu ortaya attığı ve bunun gerçekleşme ihtimalinin olmadığı mesajı da iletmeye çalışılmış olabilir. Diğer taraftan koca yine bir şekilde hem kendi namusunu hem de aile şerefini temizlemek için bu yalan söyleyen kadından kurtulmak amacı ile boşanma davası açıyor ama haberlerin bir diğer ayrıntısında da mahkeme heyeti tecavüz mağduru kadını evlilik birliğini temelinden sarsacak bir eylemde bulunduğu için eşit kusurlu sayarak kendisine tazminat vermemeye karar verebiliyor. Bu gibi haberler, eril zihniyet ve tecavüz mitlerinin ne denli içselleştirilmiş olduğuna en güzel kanıtlardan biri gibi karşımıza çıkmaktadır.

Tecavüz Kurbanının Kimliği ve Özellikleri:

Milliyet gazetesindeki tecavüz haberlerinin, kurbanın kimliği ve özellikleri konusunda diğer gazetelerden daha az bilgi verdiği görülmüştür. Milliyet'te sunulan haberlerde kadınların meslekleri ve uğraşları arasında, kendilerinin üniversite öğrencisi oldukları, bir otel mutfağında ya da bir barda garson olarak çalıştıkları ile ilgili bilgiler verilmektedir. 'Üniversite öğrencisi' olarak bildirilen tecavüz kurbanları kadınların haber metni içerisinde ya üniversite harcını karşılamak için bir bar ya da restoranda garson olarak çalıştıkları ya da arkadaşları ile içkili bir ortamda eğlendikten sonra gece geç bir vakitte evlerine dönerken tecavüze uğradıkları bildirilmiştir. Bu tip haberlerde kadınların yine kamusal alanda geç bir vakitte bulunmaları ve bunun yanı sıra ya kendilerinin alkol kullandıkları ya da alkol satılan bir mekânda çalıştıkları detay bilgiler arasındadır. Bu satır arası okumalar kadınların alkol almaları, alkol satılan bir yerde çalışmaları ya da gece geç saatlerde evlerinin dışında olmaları tecavüzü hak ettikleri ile ilgili tecavüz mitini onaylar niteliktedir. Özellikle 'üniversite harcını karşılamak için barda çalışan öğrenci kız' haberinde sanık yakınlarının duruşma sonrasında 'Çıkmışsınız meydana, bağırp duruyorsunuz. Barda çalışan bir kişiyi neden savunuyorsunuz?' cümleleri barda çalışan bir kadının namus ve iffeti konusunda zaten şüpheler olduğu ve onun tecavüze davetiye çıkarmasıyla ilgili tecavüz mitlerini ve eril zihniyeti onaylar nitelikte söylemler bulunmaktadır.

e- Yeni Şafak - Albayrak Medya Grubu

Durum Çözümlemesi:

Ana olayın sunumu haber manşetine ve haber girişine uygun olarak verilmiştir. Yeni Şafak gazetesinde Türkiye Cumhuriyeti Devleti sınırları dahilinde gerçekleştirildiği bildirilen tek tecavüz haberidir. Bu tek haberin gazetenin bu konudaki eğilimlerini belirlemeye yeterli olmadığı düşünülse de bu haberin incelenmesinin bilgi verici olduğu düşünüldüğü için araştırmaya dahil edilmiştir. Bu haberde tecavüzcünün kimliği hakkında herhangi bir bilgi verilmemiştir. Haberin içeriğine bakıldığı zaman tecavüzün uzun süredir devam ettiği ve birden fazla tecavüzcünün olduğu anlaşılmaktadır. Tecavüzcülerin tespit edilmesi için savcılık tarafından inceleme başlatıldığı da haber içeriğinde görülmektedir.

Tecavüz Kurbanının Kimliği ve Özellikleri:

Diğer gazetelerde de olduğu gibi tecavüz kurbanının kimliği konusunda tam açıklama yapılmamış, ad soyadının ilk harfleri verilmiş ve böylece mağdurun şahsiyeti deşifre edilmemeğe çalışılmıştır. Diğer taraftan ise mağdurun özellikleri olarak nitelendirebileceğimiz önemli bir unsur hem gazete haberinin manşetinde hem haber girişinde hem de ana olayın sunumunda kullanılmıştır. Bu nitelendirme de mağdurun zihinsel engelli olduğudur. Daha önce de dile getirildiği gibi mağdurun zihinsel engelinden dolayı ifade veremeyeceği, tecavüzcülerini tanıyamayacağı, eylemin suç olup olmadığını değerlendiremeyeceği gibi muhakeme yetilerine sahip olmadığı, bu yüzden potansiyel bir tecavüz mağduru olduğu bilgisi satır aralarında verildiği söylenebilir.

Haber incelendiğinde, mağdurun 6.5 aylık hamile olduğu halde bu durumu anlamaması ve okuldaki öğretmenlerin kuşkulanıp mağduru hastaneye götürmeleri ile olayın açığa çıkması belirtilmiştir. Kurbanın zihinsel engelli olduğundan dolayı muhakeme yetisinin olmadığı ve olayları yaşatları ya da toplumun geri kalanı gibi değerlendiremediği ile ilgili bilgileri haber metninin satır aralarında okuyabiliriz.

Bu haberle ilgili bir diğer önemli husus da hem tecavüz kurbanının hem de annesinin devlet koruması altına alındığı ve psikolojik destek verildiği ile ilgili bilgidir. Tecavüz kurbanlarının psikolojik destek aldıkları diğer gazetelerin haberlerinde de sık karşılaşılan bir durum olmasına rağmen devlet koruması altına alınmaları ilk kez karşılaşılan bir durumdur. Bu da tecavüz zanlılarının, tecavüz kurbanı ve annesine herhangi bir zarar verebileceği düşüncesini akla getirmektedir. Zihinsel engelli olduğu halde kendisine yıllardır tecavüz eden ve kendisini hamile bırakan kişilerin isimlerini verip onlar hakkında işlem başlatması ve annenin de kızının yanında durması, onların hayatlarının tehlike altında olabilecekleri düşüncesi ile koruma altına alındıkları düşüncesini oluşturmaktadır.

f- Güneş – Çukurova Medya Grubu

Durum Çözümlemesi:

Ana olayın sunumu haber manşetine ve haber girişlerine uygun olarak verilmiştir. Güneş gazetesi haberlerinde tecavüz ‘mide bulandıran olay’, ‘dehşet’ gibi başlıklar altında sunulmuştur. Tecavüzün olduğu yer ve saat neredeyse bütün haberlerde vurgulanmıştır. Tecavüz, günlük kiralanmış bir evde, ara sokakta, bağ evinde, ormanlık alan gibi yerlerde; gece, gece yarısından sonra, sabaha karşı gibi saatlerde gerçekleşen bir olgu olarak sunulmuştur. Tecavüz alkol etkisi altında ya da alkol alındıktan sonra gerçekleşmiş bir eylem olarak temalar arasında yer almıştır.

Birçok gazeteye göre muhafazakâr sayılabilecek olan Güneş gazetesinde tecavüzcü ya da mağdurun tecavüz olayı ile ilgili ifadeleri neredeyse bütün detayları ile verilmiştir. Örneğin, diğer gazetelerde göze çarpmayan ‘tahrik etmek için dudağımı ısırıldı’, ‘sana yatağında tecavüz edeceğim’, ‘ bir defadan bir şey olmaz, benim neyim eksik’, ‘tanıştık, öpüştük, burası sakın, oraya gidelim dedi kendi istedi’ gibi cümleler haber içeriklerinde kullanılmıştır. Bu sözler, cinsel fantezi içerikli ifadeler olarak değerlendirilebilir.

Bazı haberlerde tecavüz sanki bir performans ya da bir oyunmuş gibi ‘sahne’ kelimesi kullanılarak verilmiştir.

Tecavüzcünün Kimliği ve Özellikleri:

Güneş gazetesinde tecavüz haberinde tecavüzcünün kimliği ile bilgiler arasında tecavüzcülerin medeni durumları hakkında bilgiler verilmiştir. Tecavüzcülerin evli ve çocuk sahibi oldukları vurgulanmıştır. Diğer gazetelerde de benzer bir vurgulama yapılmış olduğu görülmektedir. Bu da yine bize tecavüzcünün, kurban olan kadının herhangi bir tahrik edici davranışı olmadan tecavüzün durup durduk yerde gerçekleşmeyeceği mesajının verilmeye çalışıldığını düşündürmüştür.

Yine tecavüzcülerin meslek grupları ‘servis şoförü’ veya ‘temizlik işçisi’ gibi nitelendirmelerle verilerek tecavüzcülerin düşük sosyo-ekonomik düzeye ait bireyler olduğuna işaret edilmiş tecavüzün ancak düşük eğitilmiş erkeklerin yapabileceği bir eylem olduğu sunulmaya çalışılmış, bir algı oluşturmak girişiminde bulunulmuştur.

Tecavüzcülerin bir kısmı da evlilik bağı ile biraraya gelen akrabalar tarafından gerçekleştiği ve ‘baldız baldan tatlıdır’ gibi deyişleri akla getirir niteliktedir. Bir gazete haberinde kayınpederin önce kendisi gelinine tecavüz ettiği, daha sonra da onu diğer şahıslara pazarladığı bilgisi bulunmaktadır. Kayınpederin gelinini pazarladığı kişiden toplam 40 TL aldığı, mahkeme tutanaklarına geçen ifade olarak haberde yer almaktadır. Bu para miktarının kadının değerinin ne kadar düşük olduğunu da gözler önüne seren bir ayrıntı olarak görmemiz mümkündür. Benzer bir haberde de tecavüzcü tecavüz ettiğini kabul etmediği halde kurban olan kadının bebeğinin genetik inceleme ile tecavüzcüye ait olduğunun kanıtlandığı bilgisi verilmiştir. Bir diğer gazete haberinde de üvey annenin üvey oğlu tarafından tecavüze uğradığı ve kocasının öz oğlunu öldürdüğü bilgisi mevcuttur. Bu gibi haberlere ek olarak tecavüz kurbanının şikâyetçi olması üzerine tecavüzcünün akrabalarının, kurbanın yakınlarına silahlı saldırıda bulunmaları, tehdit ettikleri ile ilgili haberler içeriklerde detaylı bir şekilde anlatılmıştır.

Tecavüzcülerin büyük bir bölümü eylemin tecavüz olmadığını, kadının rıza göstererek cinsel ilişkiye girdiğini fakat daha sonra istediğini elde edemeyince tecavüz suçlamasında bulunduğunu ifade

etmektedirler. Para karşılığında ilişkiye girdiklerini ve yine kadın meblağı beğenmeyince tecavüz suçlamasında bulunduğunu ifade etmektedirler. Erkeklik savunması da tecavüzü kabul etmemeleri için bir gerekçe olarak sunulmuştur. Bu gibi haberlerin neredeyse tümü tecavüzü meşrulaştırmak için zemininin hazırlamış olduğunu düşündürmektedir.

Bütün bunların yanı sıra tecavüzcülerin önceden suç işlemiş olduğu ile ilgili bilgiler de verilmiştir. Örneğin dolandırıcılık, sahtekarlık, hırsızlık, uyuşturucu ile ilgili suçlar ve saldırı suçları gibi. Bu bilgilerin haber içeriklerinde verilmesi de tecavüzcülerin zaten toplum karşısı bireyler oldukları ve ancak yine bu gibi öyküleri olan bireyleri tecavüz suçlarını işlediklerini akla getirmektedir. Bu gibi haber içerikleri tecavüz mitleri açısından ele alındığında yükseköğrenimli bireylerin tecavüz olaylarına karışmadığıyla ilgili meşrulaştırma yapıldığını akla getirmektedir.

Tecavüzcünün kimliği ile ilgili bir vurgu da kendisinin yabancı uyruklu olduğu bilgisidir. Bu da tecavüzcülerin bizim toplumumuzun içerisinde yetişmiş bireylerin tecavüz etmedikleri onların zaten öteki diye adlandırılacak başka bir topluma ait oldukları ile ilgili bilginin satır aralarında verilmiş olması olarak nitelendirilmiştir.

Tecavüz Kurbanının Kimliği ve Özellikleri:

Tecavüz kurbanları ile ilgili bilgiler ve özellikler kurbanların, üniversite öğrencisi oldukları, barda garson olarak çalıştıkları, boşanmış kadınlar oldukları, otostop çeken kadınlardan oluştukları, zihinsel bir engelleri oldukları, alkol kullandıkları, fotomodellik yaptıkları ya da yabancı uyruklu oldukları ile ilgili gruplandırmalar içerisinden okunabilmektedir. Bütün bu özellikler dikkate alındığında tecavüz kurbanlarının bir şekilde tecavüzü çağırdıkları ile ilgili algıların haber içeriklerinde verilmiş olduğunu düşündürmektedir. Bu içerikler daha önce incelenen gazetelerde de göze çarpan içeriklerdir.

Güneş gazetesinde yayımlanan tecavüzle ilgili haberlerde, tecavüz kurbanı olan kadınların hayatları ile ilgili detayların en ince ayrıntısına kadar haber metinlerinde verilmiş olduğudur. Örneğin bir haberde eş

öldükten sonra bir erkekle ilişki yaşadığı, ondan ayrıldıktan sonra evlendiği fakat eski sevgilisi tarafından tecavüze uğradığı için eski sevgilisini öldürdüğü ile ilgili haber detaylı bir şekilde işlenmiş ve kadının hayatı okuyucuya iletilmiştir. Haber okunduğu zaman tecavüzcü değil, tecavüz kurbanı kadın hakkında ‘bu ne biçim kadın’ gibi düşüncelerin oluşması çok olası bir hale geldiği düşünülmüştür. Çünkü tecavüzcünün kadına yaptığı işkencelerden dolayı vücudunda oluşan izleri gizlemek için kadının, resmi nikahlı eşi ile karanlıkta cinsel ilişkiye girdiği ve oğlu evde iken tecavüze uğradığı bilgileri de haber metinlerinde yerini bulmuştur. Bu gibi ayrıntılar kadının namusu ve ahlakı konusunda yorumlar yapılabilmesini kolaylaştıracak nitelikteki bilgiler olarak değerlendirilmiştir.

SONUÇ

Tecavüz mitleri ve tecavüzün meşrulaştırılması, aktarılan kültürün birer parçasıdır ve bu kültür öğeleri bireyden bireye birçok farklı yolla aktarılır. Yazılı basın da kültür öğelerinin aktarımında etkili olan temel unsurlardan biridir. Tecavüz haberlerine yansıyan eylem sadece bir cinsel saldırı haberinin aktarılması değil, aynı zamanda haberi kaleme alan muhabirin ve gazetenin mensup olduğu politik görüşün de sahip olduğu tecavüz mitlerinin de aktarılmasıdır. Yazılı basının tecavüz haberlerine yaklaşım tarzı yalnızca tecavüz mitlerine sahip olan bireylerin düşüncelerini onaylaması anlamına gelmemekte aynı zamanda tecavüz mitlerine sahip olmayan bireylerin bu mitlerle ilgili düşüncelerinin ve inançlarının oluşmasını da sağlamaktadır (Franiuk, vd., 2008:4-5).

Bu çalışmamızda farklı medya gruplarının en yüksek tirajlı gazeteleri toplamda 865 bin'e yakın günlük tiraj elde ettiklerini gördük. 865 bin tirajlı bu gazeteler 2016 yılı içerisinde toplam 263 tecavüz haberi yayımlamışlardır. İncelenen 263 tecavüz haberi sadece Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde olan ve sadece yetişkin kadına yönelik tecavüz kapsıyordu. Çocuğa, erkeğe yönelik ya da ensest ilişki içeren tecavüz haberleri bu araştırmamızın kapsamı dışında tutulmuş olmasına rağmen basit bir hesaplama yapıldığında günlük 865 bin adet satılan bir gazete her ailede 4 kişinin yaşadığını varsaydığımız bir durumda yaklaşık 3,5 milyon bireyin her gün tecavüz mitleri ve tecavüzün meşrulaştırılması ile ilgili bir düşünce veya inanca sahip olabilecek ya da var olan inançlarını, düşüncelerini pekiştirecek bir baskıya maruz kalması demektir.

Kişisel düşüncemiz şudur ki yazılı basında yer alan tecavüz olaylarından çok daha fazlası günlük yaşantımızın içerisinde cereyan etmektedir. Meyers, kadına yönelik şiddetle ilgili yazmış olduğu bir kitapta, gazetelere yansıyan tecavüz haberlerinin tecavüzle ilgili algılarımızı şekillendirmekte ve bunları canlı tutmakta önemli bir role sahip olduğunu vurgulamıştır (Marshall, 2002:897-899). İncelemiş olduğumuz gazete haberlerinde irdelenen bütün gazetelerde 'tecavüzcünün kimliği ve özellikleri' başlıkları altında yapmış olduğumuz durum değerlendirmelerinde tecavüzcülerin genellikle düşük sosyo-ekonomik ve eğitim

düzeyinden geldikleri, daha önce işlemiş oldukları suçlardan dolayı sabıkalı oldukları, tecavüz ettikleri kadınların ya para karşılığında cinsel ilişkiyi kabul ettikten sonra parayı az buldukları için tecavüz iftirası attıkları ya da aslında cinsel ilişkinin rızaları ile gerçekleştiği, ortada bir tecavüzün olmadığı ile ilgili yaptıkları savunmalar ortak özellikleri olarak bulunmuştur. Bunların yanısıra tecavüzcülerin cinsel dürtülerinin yoğunluğundan dolayı kendilerine hakim olamadıkları ile ilgili haber içerikleri de hem tecavüz mitlerini hem de toplumdaki erkek cinselliği ile ilgili kalıp yargıları destekler nitelikteki bulgulardır. Tecavüzcülerle ilgili olarak haber içeriklerinde verilmiş olan evli ve çocuk sahibi olma durumları hafifletici bir sebep olarak kullanılmaya çalışılmış ve aslında evli ve çocuk sahibi olan, diğer bir deyişle düzgün bir cinsel yaşantısı olan bir erkeğin karşı taraf kışkırtmadığı, rıza göstermediği ya da kendi aranmadığı süreçte tecavüz eyleminin gerçekleşmeyeceği ile ilgili tecavüz mitlerini destekler niteliktedir. Özellikle ‘tecavüzcünün kimliği ve özellikleri’ başlığı altında verilen özellikler Gannon ve arkadaşları (2008:983-987) tarafından da tartışılmıştır. Bütün bunların yanı sıra hegemoni ve söylem ikilisi, cinsel suçlardan sabıkalı olan erkeklerin tekrar suç işleme eğilimlerinin oldukları yargısı ile sabıkalı olmayan ve yukarıda bahsedilenin aksine; yüksek sosyo-ekonomik ve kültürel kesimden gelen erkeklerin tecavüz suçunu işlemeyecekleri ile ilgili inançları da körüklemektedir (Cowburn, 2005:221-223).

Araştırmamızda dikkat çeken husulardan biride daha muhafazakâr sayılabilecek gazetelerdeki haber içerikleri, cinsel fantazi nitelikli birçok detaya yer verirken, tirajı yüksek ve tecavüz haberleri ile birlikte tirajını daha da yükseltmeye çalışan magazin haberciliği yapan gazetelerde de haberlerin adeta nasıl tecavüz edilir el kitabı gibi yazılmış olması idi. İşte bu haber içerikleri ve gazeteler, yukarıda da belirttiğimiz gibi hem tecavüz mitlerini, hem tecavüzün meşrulaştırılmasını kültürel olarak aktaran en önemli araç haline gelmektedir.

Gazetelerde yayımlanan 263 tecavüz haberinin tümünü hegemonik erkeklik zemininden okumak da mümkündür. ‘Hegemonik erkeklik’ kavramı ataerkil toplumlarda erkeğin güç ve erk sahibi, kadının ise bir

mal ya da meta olduğu, alınıp satılabildiği, eğer tecavüze uğramışsa değerinin düştüğü, kirli olduğu ile ilgili toplumsal cinsiyet eşitliğine ve kadınlık gururuna aykırı birçok içeriği ifade etmektedir (Özdemir,2010:79). Hegemonik erkeklik kavramı bakış açısı ile bakıldığı zaman kadının kirlendiği için namusunu temizlemek ya tecavüzcüsüyle evlenmesine, ya kendi ya da akrabaları tarafından tecavüzcüsünü öldürmesine bağlı olarak anlatılmaktadır. Bu manşet ile ilgili birçok haber incelenmiştir. Eril tahakküm; avukatlar, savcılar, hâkimler, kurbanın babası hatta kurbanın kendisi tarafından bile haberlere yansıtılmış içeriklerdir. Örneğin bir babanın, tecavüze uğradıktan sonra intihar eden kızı için ‘namusunu temizlemek için canına kıydı’ demesi, tecavüze uğrayan bir kadının ‘tecavüzcülerin yaşama hakkı yok’ deyip tecavüzcüsünü öldürmesi, kız kardeşlerine tecavüz edilen abilerin tecavüz zanlısını sokak ortasında bıçaklayarak öldürmesi, karısına tecavüz edilen bir kocanın ‘namus meselesi’ dedikten sonra tecavüzcüyü öldürmesi ve daha birçoğu eril tahakkümün içerisinde yaşadığımız toplumda ne kadar yaygın olduğunu ve haberlerin de bunu sürekli olarak bize sunduğunu görebilmekteyiz. ‘Tecavüze uğrayan kadın kirlenmiştir ve namusunu temizlemek için ya evlenmeli, ya ölmeli ya da öldürmelidir’. Yani bir şekilde göze göz, dişe diş mantığı günümüzde de geçerliliğini korumaktadır.

İncelenen gazete haberlerinin durum değerlendirmelerini ‘tecavüz mağduru kadınların kimlikleri ve özellikleri’ olarak değerlendirdiğimiz zaman ise yine neredeyse bütün gazetelerde ortak özellik olarak tecavüz mağduru kadınların zihinsel ya da bedensel engelli oldukları, yabancı uyruklu oldukları, üniversite öğrencisi oldukları, gece ya çalışmak ya da arkadaşları ile eğlenmek amacı ile kamusal alanda buldukları, boşanmış ya da tek başlarına yaşayan kadınlar oldukları ile ilgili içerikler verilmiştir. Bütün bu özellikleri tek tek incelersek o zaman aslında her birinin tecavüz mitleri ve tecavüzü meşrulaştırmak için haber içeriklerinde verilmiş olduklarını görmemiz mümkün olacaktır. Örneğin, gece geç bir saatte kamusal alanda olan üstelik tek başına yani bir erkek koruması altında olmayan kadın tecavüzü ister nitelikte davranışlar sergilemiş yani aslında tecavüz edilmeye zemin hazırlamıştır. Diğer taraftan benzer bir şekilde gece çalışan kadınlar da evlerine dönmek için yolda olsalar bile eril tahakkümün ve tecavüz mitlerinin yoğun olarak

yaşandığı ve kabul edildiği bir toplumda tecavüzü hak edici bir davranış sergilemiş durumdadırlar. Akınerdem (2016:9-18)'in *Türkiye Medyası'nda Kadınların Temsili: Gazete ve İnternet Haberciliği Raporu*'nda da belirttiği gibi haberin biçiminin izlenmesi ve raporlanmasında haberlerin bazı ortak biçimsel özellikleri olduğu bunların da failin betimlenmesi, çelişki, sebep-sonuç ilişkisi, pornografik temsil ve olgusal/normatif dil olduğunu vurgulamaktadır. Kadınların gecenin geç saatte korumasız bir şekilde kamusal alanda bulunmaları ve tecavüze uğramaları, haber metinlerine bir sebep-sonuç ilişkisi içerisindeymiş gibi yansıtılmaktadır. Bunlara ek olarak Sur (2015:41-47), *Kadınlar, Bedenler ve Tecavüz üzerine Söylemler* isimli çalışmasında 'saygı duyulmayan bedenler', 'kirlenmiş bedenler', 'direnen bedenler' başlıkları altında gazete haberlerinde yer alan neredeyse bütün söylemlerin tanımlarını yapmıştır. 'Kurbanın kimliği ve özellikleri' ana başlığı altında ise tecavüz kurbanı kadınların -daha önce de belirtildiği gibi- üç temel özellikleri ile haber metinlerinde yer aldıkları vurgulanmıştır. Bunlar: üniversite öğrencisi olmaları, zihinsel ya da bedensel engellerinin bulunmaları ve boşanmış kadın olmalarıdır. Üniversite öğrencisi olmak demek, bireyselleşmiş ve özgürleşmiş bir kadın olmak demektir. Eril tahakkümün ve hegemonik erkeklik kavramlarının temel değer sayıldığı ataerkil toplumlarda kadınların özgürleşmesi ve bireyselleşmesi değil, boyun eğmesi ve itaat etmesi beklenmektedir. Bu yüzden üniversite öğrencisi kadınlar geleneksel ataerkil toplum düzenine göre aykırı davranışlar sergiledikleri yani bireyselleşip özgürleştikleri için tecavüzü hak edecek davranışlar sergilemiş sayılmaktadırlar. Gazete haberlerindeki 'üniversite öğrencisi' vurgusu, tecavüze uğrayan kadınların kamusal alanda olduklarını da vurgular nitelikte bir mesaj da vermektedir. Bilgin (2016:224) *Geleneksel ve Modern Toplumda Kadın Bedeni ve Cinselliği* isimli çalışmasında kadın bedeninin erkeğin tahakkümü altına alınması gereken bir sosyo-kültürel olgu olarak değerlendirmiştir.

Diğer taraftan, tecavüz kurbanı kadının bedensel ya da zihinsel engelli oluşu ya da boşanmış bir kadın oluşu, tecavüzcü için onu mükemmel kurban haline getirmektedir. Tecavüzcünün ifa ettiği eylemi

zihinsel/bedensel engeli olmasından dolayı herhangi bir resmi kuruma şikâyet edemeyecektir, etse bile inandırıcı bulunmayacaktır. Diğer taraftan boşanmış bir kadın olmak, demek yine ataerkil bir toplumda ‘müsait’ olma durumu ile eşdeğer bir yargıya sahip olduğumuz gerçeğini de akla getirmektedir. Howard (1984:271) ‘normal kurban’ tanımını yaparken ‘toplumsal cinsiyet’ kavramı üzerinden hareket etmiş ve bu kalıp yargıların toplum ve tecavüzcü gözünden yukarıda bahsedilen özelliklere sahip olan kadınların tecavüze uğramalarının normal kabul edilebileceğinden bahsetmiştir. Ek olarak Kaya’nın (2011:451-453), *Hidden War Against Women* isimli çalışmasında vermiş olduğu bilgilere göre Türkiye’de kadınların ekonomik, sosyal ve politik hayatta kendilerini gösterme oranlarının düşmesi ve Türk yazılı, sözel ve görsel medyasının sunmuş olduğu kadın profili de az önce bahsedilen kadın imgesinin kabul edilir olmadığını göstermektedir.

İncelenen 263 gazete haberinden tümünün hegemonik erkeklik ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği, tecavüz mitleri ile ilgili oldukları açıkça görülmektedir. Haber metinleri incelendiği zaman tecavüzcülerin daha önceden suç geçmişi olan, düşük sosyo ekonomik düzeyden gelen erkeklerden oluştuğu yani yüksek eğitilmiş erkeklerin cinsel suç işleyemeyecekleri vurgulanmıştır. Tecavüz mağduru kadınların da yine tecavüz mitlerini destekler nitelikte, eril tahakkümün arzu ettiği bireyselleşmemiş, özgürleşmemiş kadınlardan değil de üniversite eğitimi alan, çalışan kadınlardan oluştuğu görülmüştür.

Araştırmanın sonucu olarak medyanın, tecavüz mitlerini, eril tahakkümü ve hegemonik erkekliği onaylayan ve körükleyen bir dil yapısı benimsediği, ataerkil, eril hegemonik bir üsluba sahip olduğu görülmüştür. Özellikle yazılı basının haber metinlerini oluştururken toplumda var olan tecavüz mitlerinin kabulüne ya da onaylanmasına olanak vermeyecek nitelikte haberler yapması, belki gelecek kuşakların özellikle cinsel şiddetin ve tecavüzün olmadığı bir toplumda yaşanmasını sağlayacaktır diye düşünmekteyiz.

SUMMARY

The differences between men and women does not depend on biological differences but depends on cultural and social norms which the individual born and live. Gender roles defines the roles of individual as men and women and also the places that they belongs to; according to them women belongs to private area like house and men belongs to public places. In a society the social norms also defines *the good/ bad women* and *the good/bad men*. In correspondence with gender roles which defines womanhood and manhood; the social norms also defines, approves and transmits rape myths to next generations. The rape myths works on the basis of the stigmatization of rape victim and neutralization of the rape. The best common and known rape myths are women ask for rape, rape can not be occurred without the will of women, men can not control their sexual desires and so on. The rape news which served in news media contains rape myths which are founded by those social norms. The aim of this study is to evaluate the rape news which was published in 2016 in Turkish media in order to establish a new knowledge about rape victim and rapist and also to search for rape myths in news. Teun A. Van Dijk's critical discourse analysis method was used in order to find rape myths discourses in rape news. Between January 1st and 31 December 2016, 263 news of rape analyzed with Teun A. Van Dijk's critical discourse analysis. The news that is analyzed was from 6 different newspapers from 6 different media groups with the highest daily circulation. As a result personality characteristics and identity properties of rapist and also the rape victim collected in various topics. The rapist served as individuals who had previous crime history with low educational level on the other hand the rape victim's served as college students, working class women who already individualized from the patriarchal society rules. As a main result the media's language and discourse approves the rape myths in our society.

KAYNAKÇA

- Akınerdem, F. (2016). Türkiye Medyasında Kadınların Temsili: Gazete ve İnternet Haberciliği Raporu, Hrant Dink Vakfı, *Medyada Nefret Söylemini İzleme Çalışması Raporu*, İstanbul.
- Arkonaç, S.A. (2014). *Psikolojide Söz ve Anlam Analizi, Niteliksel Duruş*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bilgin, R. (2016). Geleneksel ve Modern Toplumda Kadın Bedeni ve Cinselliği. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(1), 219-243.
- Bohner, G., Siebler, F. ve Schmelcher, J. (2006). Social Norms and the Likelihood of Raping: Perceived Rape Myth Acceptance of Others Affects Men's Rape Proclivity. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 32, 286-297.
- Bozkurt, V. (2011). *Değişen Dünyada Sosyoloji, Temeller, Kavramlar, Kurumlar*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Çoklar, I. (2007). Kadına Yönelik Cinsel Şiddetin Meşrulaştırılması ve Tecavüze İlişkin Tutumlar, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Psikoloji Anabilim Dalı, İzmir.
- Cowburn, M. (2005). Hegemony and Discourse: Reconstruing the Male Sex Offender and Sexual Coercion by Men. *Sexualities, Evolution and Gender*, 7 (3), 215-231.
- Devran, Y. (2010). *Haber, Söylem, İdeoloji*. İstanbul: Başlık Yayın Grubu.
- Durur, E. K. (2011). İnşacı Yaklaşım İçinde Çerçeveleme Kuramı ve Haberin Çerçevelemesi. *Atatürk İletişim Dergisi*, 2, 21-31.
- Edwards, K.M., Turchik, J.A., Dardis, C.M., Reynolds, N. ve Gidycz, C.A. (2011). Rape Myths: History, Individual and Institutional-Level Presence and Implications for Change. *Sex Roles*, 65(11), 761-773.
- Eker, T. ve Erdener, E. (2011). Tecavüze İlişkin Kültürel Mitler ve Mitlerin Kabul Edilmesine Etki Eden Faktörler. *Türk Psikoloji Yazıları*, 14(28), 60-72.
- Erşen, U.B. (2015). Farklı Sosyal Kategorilerden Kadınların Toplumsal Cinsiyet Algıları. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Ankara.

Franiuk, R., Seefeldt J.L., Cephress S.L. and Vandello J.A. (2008). Prevalence and Effect of Rape Myths in Print Journalism. *Violence against Women*, 14(3), 287-309.

Horney, K. (1991). *Kadın Psikolojisi*. Şelçuk Budak (Çev.). Ankara: Öteki Yayıncılık.

Howard, J. (1984). The 'Normal' Victim: The Effects of Gender Stereotypes on Reactions to Victims. *Social Psychology Quarterly*, 47(3), 270-281.

Gannon, T.A, Collie R.M, Ward, T, Thakker J. (2008). Rape: Psychopathology, Theory and Treatment. *Clinical Psychology Review*, 28, 982-1008.

Gazetelerin Tirajları, www.medyatava.com/tiraj.asp , Alıntılanma Tarihi: 08/12/2016

Kaya, Ş.Ş. (2011). Hidden War against Women. *International Journal of Social Sciences and Humanity Studies*, 3(1), 447-455.

Marshall, L. L. (2002). News Coverage of Violence against Women: Engendering Blame (Book). *Social Science Quarterly (Wiley-Blackwell)*, 83(3), 897-899.

Özdemir, O. (2010). Tecavüzü, Hegemonik Erkeklik Zemininden Kavramak, *Fe Dergisi: Feminist Eleştiri*, 2(2), 75-90.

Schwendinger J.R. ve Schwendinger H. (1974). Rape Myths: In Legal, Theoretical, and Everyday Practice. *Crime and Social Justice*, 1, 18-26.

Sur, P. (2015). Women, Bodies and Discourse on Rape. *Indian Journal of Social and Natural Sciences*, 4, 40-48.

Şahin, Ç. (2012). Erkek Egemen Cinsiyetçi Söylemin Türkiye'deki Kadın Haklarına Yansımaları. *Hukuk Gündemi*, 2, 52-59.

Taylan, H.H. (2011). Sosyal Bilimlerde Kullanılan İçerik Analizi ve Söylem Analizinin Karşılaştırılması. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(2), 63-76.

Türkiye'de yayınlanan gazeteler listesi, Alıntılanma Tarihi: 04/11/2018
http://www.wikiwand.com/tr/T%C3%BCrkiye%27de_yay%C4%B1nlanan_gazeteler_listesi

Van Dijk, T.A. (1988). *News Analysis Case Studies of International and National News in the Press*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates Publishers, Hillsdale.

Van Dijk, T.A. (2000). *Ideology and Discourse, A Multidisciplinary Introduction*. Universitat Oberta de Catalunya.

Gazetelerin İnternet Arşivi:

Habertürk Gazetesi, www.haberturk.com

Güneş Gazetesi, <http://gunes.com/>

Milliyet Gazetesi, <http://www.milliyet.com.tr/>

Sabah Gazetesi, <http://www.sabah.com.tr/>

Türkiye Gazetesi, <http://www.turkiyegazetesi.com.tr/>

Yeni Şafak Gazetesi, <http://www.yenisafak.com/>

ÖZNELERİN GÖZÜNDEN VE DİLİNDEN AİLENİN TOPLUMSAL OLARAK İNŞASINA FENOMONOLOJİK BİR YAKLAŞIM

Oğuzhan PEHLİVAN¹

ÖZ

Öznenin aile tanımı normlar ya da yasalar ile ifade edilen aile tanımından farklı olabilmekte; bu durum da ailenin araştırma nesnesi olarak kabulünde bir takım sıkıntılar yaratabilmektedir. Bu araştırmada, her özne için farklı bir aile tanımı olabileceği savından hareketle, ailenin temel karakteristiği bireyin yaşadığı gerçek zaman ve mekânda, bireyin öznelere ve nesnelere verdiği anlam üzerine inşa ettiğini göstermek hedeflenmiştir.

Araştırmada, öznelerin zaman, mekân, yapmış oldukları olaylar ve geçmişleriyle olan ilişkileri temelinde gelişen, derinliklerdeki anlamı sorgulayan, fenomenolojik bir bakış açısıyla nitel analiz yöntemi kullanılmıştır. Ankara ve İzmir kent ve kırsalından seçilen kırk altı kişiyle yüz yüze mülakat yapılmıştır.

Araştırma sonucunda özne merkezli ailenin, bireyin akrabalık sistemi içerisinde, kendi dünya algısı etrafında inşa edildiği; yaş ve medeni durum değişikliklerinin bu sınırların inşasında rol oynadığı; "senin ailen" ve "benim ailem" tanımlarının bireylerin, gündelik hayat deneyimleri ile birlikte sosyal inşa sürecinde "bizim ailemiz" kavramı içerisindeki bireylere dönüştüğü saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Aile, Ailenin Anlamı, Aile Üyeleri, Aile İlişkileri, Akrabalık, Sosyal İnşacılık.

¹ Doktor.

A PHENOMONOLOGICAL APPROACH FROM SUBJECT'S EYES AND LANGUAGE TO THE SOCIAL CONSTRUCTION OF FAMILY

ABSTRACT

The family description of the subject may be different from the norm or the family definition expressed by the law; and this situation can create some troubles in accepting the family as a research object. In this research, moving with thesis of having a different family definition for each subject, it is aimed to show that the basic characteristic of the family is built on the real time and space that the individual lives, on the meaning that the individual gives to the subjects and the objects.

A qualitative analysis method with a phenomonological view that question the meaning and based on the relations of individuals with time, space and past is used. Face-to-face interviews are conducted with forty-six people selected from Ankara and İzmir.

As a result of the research, it is seen that the subject-centered family is built around the world's own sense within the individual's kinship system; changes in age and marital status play a role in these boundaries; it has been determined that the definitions of "your family" and "my family" have turned individuals into individuals within the concept of "our family" in the social construction process, along with their everyday life experiences.

Keywords: Family, Meaning of Family, Family Members, Family Relations, Kinship, Social Constructionism.

1. GİRİŞ

Ailenin nasıl tanımlanacağı, bu işlem yapılırken ne tür bir tanımlama stratejisi izleneceği ve sonuçta ulaşılan tanım ile gerçeklikte var olan özneye özgü aile tanımları arasındaki mutabakatın nasıl sağlanacağı veya çelişkilerin nasıl giderileceği önemli bir sorun olarak karşımızda durmaktadır. Söz konusu sorunu birey açısından irdeleyen bu araştırma, özne merkezli bir yaklaşımla incelendiğinde, ailenin sosyolojik araştırmalarda araştırmacı merkezli tanımlamaların ima ettiklerinden daha farklı bir mahiyet arz ettiğini iddia etmektedir. Ampirik verilerden hareketle ifade edildiğinde bu fark esas olarak iki temel başlık altında toplanabilir. İlk olarak, aile, bireyin gerçek veya tasavvuri akrabalık sistemi içerisinde ve fakat kendisini merkez veya atıf noktası olarak, yaşı, medeni durumu, kendi hayat görüşü, dünya algısı, yaşadığı çevre ile etkileşim halinde inşa ettiği özel bir toplumsal yakınlık alanıdır. Bu alan, sosyal olarak karşılıklı ilişkiler ve değerler üzerine inşa edilen bir yapı olup içerisinde grup dinamiklerini barındırmakla birlikte sadece küçük grup sosyolojisi içerisinde irdelenebilecek durumda da değildir. İkinci olarak, aile kavramı, hane halkından farklı olarak, özneler tarafından kimi zaman sadece yaşayan üyeleri değil, hayatta olmayanları da içerecek şekilde tanımlanmakta ve bu yönüyle bir refah birimi yahut üretim, tüketim veya üreme birimi olarak tanımlanmaktan daha farklı bir anlama sahip görünmektedir.

Araştırmada yöntem olarak seçilen fenomenoloji duyuların bize sağladığı tekil varlıkları incelemeyi amaçlar. Her bir nesnenin özü ile ilgilenir. Her nesne kendisini nesne yapan ve doğrudan kavranan bir öz taşıyıcıdır. İnsan bu öze "özü görme" dediği deneyimle ulaşır. Örneğin; insan denildiğinde, duyularla kavradığımız zenci, kadın, erkek genç vb. tek tek insanı değil, düşüncel olarak kavradığımız "insan" özünü kavrarız. Dolayısıyla aile denildiğinde algılanan özü ortaya çıkarmak için mülakat yapılan her bireyin bu kavramdan ne anladığı, bu kavramın içine kimleri dâhil ettiği, bu esnada kullandığı ifade ve tanımlar holistik bir bakış açısıyla irdelenmiştir.

Araştırmanın ilgilendiği temel kuramsal sorun olan ailenin tanımlanma stratejisini irdelemek adına aşağıda öncelikle sosyoloji literatüründe ailenin nasıl tanımlandığı ve fenomenolojik bir yaklaşımla ele alınmak istendiğinde ailenin nasıl ele alınması gerektiği konusundaki tartışma ve yaklaşımlar ana hatları ile incelenecek, ardından da bu çalışmaya temel oluşturan araştırmanın yöntemi ve bulguları sunulacaktır.

2. SOSYOLOJİK TARTIŞMALARDA AİLE TANIMLARI VE AİLEYE YAKLAŞIMLAR

Sosyologlar ve tarihçiler aileyi bir birim olarak ele alarak onu oluşturan bireylerin benzer şartları, kaynakları ve olanakları paylaştıklarını varsayımlardır (Gittins, 2011, 15). Canatan (2013, 63)'a göre, literatürdeki aile tanımlarını çeşitlilikten ve kültürel farklılıklardan dolayı analitik ve sentetik tanımlar olarak iki grupta incelemek mümkündür. Stockard (2002, 42) ise aile tanımları ile ilgili olarak beş noktaya dikkat çekmektedir. Birincisi bütün gruplar çift taraflı olarak (yani hem anne hem de baba tarafından) bağlarını sürdürmez. İkinci olarak eş sayısı dahil ailenin nasıl oluştuğu farklılaşırken, üçüncü olarak da eş seçiminde tanınan haklar konusu toplumlara göre değişmektedir. Dördüncü olarak evlilik yaşı farklılaşmakta olup son olarak da evlilik sonrası yaşanan hane çeşitlenmektedir.

Aile hayatının tüm dünyada bir takım ortak özelliklere sahip olduğu bilinmekle birlikte Goody (2004), bunları dört ana başlık altında toplamaktadır. İlk olarak, tarihte ailenin önemli olmadığı hiçbir insan topluluğu bulunmamaktadır. İkinci olarak ailenin yasal olarak tekeşli olmadığı durumlarda bile genellikle uygulamada tek eşlidir ve yeniden üretim birimi olarak küçüktür. Üçüncü olarak, her iki ebeveyn aracılığıyla ortak kan (ikili) ilişkileri kabul edilmektedir. Son olarak, hiçbir toplumda anne (veya baba) ile çocuk arasındaki ilişki, bazı ideolojik çevrelerde bu ilişkiler önemsiz gibi gösterilse de duygusal ve yasal olarak önemsiz değildir (Goody, 2004, 6-7). Gittins'e göre, son zamanlara kadar işlevsel tanımların hâkimiyeti altında olan aile, temelde dört işlevi yerine getirmektedir: beraber yaşama, ekonomik işbirliği, cinsellik ve üreme (Gittins, 2011, 31-42).

İşlevlerden ilki olan beraber yaşama, aile olmanın bir şartı değildir. Örneğin Mead, Samoan çocuklarının hangi ailede yaşayacaklarına karar verdiklerini saptamıştır (Mead, 1971, 58). Özellikle günümüz toplumlarında bakıldığında uzayan iş saatleri, uluslararası çalışmak durumunda kalan ebeveynlerden kaynaklı sadece kısa bir süre hanehalkı oluşturan ya da oluşturmayan aileler bulunmaktadır. Kocanın asker olduğu, gezici pazarlamacılık yaptığı, ebeveynlerden birinin değişik periyotlarda yurt dışına gitmek zorunda kaldığı ailelerde tüm bireylerin bir arada bulunma süreleri ve sıklığı azalmaktadır. Çocuklarını yatılı okula gönderen dolayısıyla da yılın sadece dörtte biri gibi bir zamanı ebeveynleri ile geçiren çocukların bulunduğu aileler de olabilmektedir. Gutman, ABD'deki birçok siyahi ailenin; Gonzales de Karayipler'deki ailelerin yaygın bir kesiminin bu şekilde olduğunu ortaya koymuştur (Gutman, 1976, 128 ve Gonzales, 1965, 79). İnsanlar beraber yaşamasalar da kendilerini bir aile olarak tanımlayabilirler veya kendilerini bir aile saymadan birlikte yaşayabilirler (Gittins, 2011, 82). Diğer yandan hükümlü ve tutuklular, Goffman'ın toplu kurumlar (total institutions) olarak belirttiği mekânlarda ikamet edenler, aynı çatı altında yer ve uyurlar ama kendilerini bir aile olarak görmezler (Gittins, 2011, 82-83). Dolayısıyla beraber yaşamak işlevi aileyi tanımlamak için bir kıstas olamaz.

Ekonomik işbirliği, aileyi tanımlayan diğer bir unsur olarak düşünülse de aslında içerisinde pek çok ifadeyi ve anlamı barındıran bir terimdir. Evde yapılan son derece basit işlerden yüksek beceri ve işbölümü gerektiren mesleklere kadar geniş bir yelpazeyi içerir. Ekonomik işbirliği, bireyler arasında herhangi bir biyolojik ya da sosyolojik bağlantıdan ziyade görev dağılımına ihtiyaç duyar. Aile içinde pek çok ekonomik ilişki görülebilir ve kabul edilebilir bir durumdur. Fakat bunu sadece aile üzerinden değerlendirmek ve aile ile ilişkilendirmek doğru bir tespit olarak gözükmemektedir. Goody (2004, 191)'e göre, aile bir üretim birimi olmaktan çıkarak ekonomik işlevini kaybetmiştir. Bu ister kırsal, isterse endüstriyel aile olarak tabir edilsin tüm ailelerin başına gelen bir değişim olmuştur.

Aileyi tanımlayan üçüncü bir unsur olarak ifade edilen cinsellik, sadece ailelere özgü bir olgu olmadığı gibi gündelik hayatın içerisinde pek çok farklı biçimde ortaya çıkabilmektedir. Geçmişte cinsellik ile kastedilen şeyin aileyi oluşturan ebeveynlerin farklı cinsiyette (heteroseksüel) olması gerektiği gibi yaygın bir inanış mevcut olsa da son yıllarda dünyanın çeşitli yerlerinde homoseksüel evlilikleri de görmek mümkündür. Özellikle katı bireyciliğin ve cinsel serbestliğin (örneğin eşcinselliğin yaygınlaşması); ya da başka bir ifadeyle aileye alternatif birlikte yaşam biçimlerinin (Goody, 2004, 202) güdümünde oluşan toplumsal atmosfer, ailenin cinsellik işlevindeki tekelliğine son vermiştir.

Aileyi meydana getirdiği düşünülen dördüncü ve son unsur olan üreme, biyolojik bağların önemine dikkat çeken aile tanımlarını akla getirmektedir. Biyolojik ebeveynler, sosyolojik anlamda çocuğun en güçlü bağlarla bağlı olması gerektiği ve "gerçek" ebeveynler olarak düşünülmektedir. Aslında aileler sayesinde ebeveynliğin bilindir kılınması, özellikle Batı toplumlarında bireylere sosyo-ekonomik olarak statü vermek ya da tabakalaştırmayı kolaylaştırmak için kullanılan bir stratejidir. Aile, derin bir toplumsal değişimin odağıdır, ancak aile kurumunun önceden belirlenmiş biçimlerinden gelen değerlerle doyurulmuştur (Giddens, 2013, 127).

Bunun yanı sıra aile ve akrabalık sisteminin biyolojik temelli olmadığına inanan ve bu temel mevcut olmadan da birbirlerini akraba olarak kabul edenler olduğunu belirten araştırmacılar da mevcuttur. Rapp (1980, 38)'ın belirttiği üzere Liebow, Stack ve Ladner, tasavvuri (fictive) akrabalığı, arkadaşlığın aileye dönüşmesi olarak tarif etmişlerdir. Aile bağları arkadaşlıktan daha güvenilir sayıldığından "kardeş" veya "kuzen" olmak ilişkinin bağımlı kuvvetlendirmektedir ve kişileri birbirine karşı sorumlu kılmaktadır. Tasavvuri akrabalık ciddi bir ilişki olup nesnel bağların öznel bir bağlama dönüşme sürecini ifade etmektedir (Rapp, 1980, 42). Son zamanlarda bazı antropologlar da akrabalığın bir anlam ve sembol sisteminden başka bir şey olmadığını beyan etmektedirler (Pasternak ve diğerleri, 1997, 171; Stone, 2000,

89). Dolayısıyla akrabalık biyolojik bir bağlamdan bağımsız sosyal bir tanım ve tarif mekanizması olarak gelişmiştir.

Üreme bağlamında ele alındığında kardeşlik, aynı anne ve babaya sahip değildir. Bunun yanı sıra sadece tek ortak ebeveyne sahip olunan durumlarda da kardeşlik bağı olduğu pek çok toplumda kabul görmektedir. Ayrıca kan kardeşi, sütkardeşi gibi tasavvuri akrabalık uygulamalarına bakıldığında kardeşlik için de biyolojik bağların yanı sıra sosyal bağların da gerekli olduğu görülecektir.

Aile, işlevselci bakış açısının aksine tıpkı akrabalık gibi bir anlamlar ve simgeler dizisidir. Aileyi anlamak için onun toplumsal işlevlerinden ziyade sosyal olarak nasıl inşa edildiğini araştırmak daha olumlu bir strateji olacaktır. Aile ile ilgili çalışmaların çoğunluğu, temel aile veya resmî söylemde dile getirilen aile tanımlamalarına uyan aileyi baz aldığı için, kan ve akrabalık bağı olmayan aile oluşumları çoğunlukla göz ardı edilmiştir. Bu konuya sosyal inşacı bir bakış açısı ile yaklaşıldığında ve aileyi oluşturan öğelerin kan ve akrabalık bağları arasında değil, sosyal pratikler ve ilişkiler temelinde şekillendiği düşünüldüğünde, tasavvuri akrabalık (fictive kinship) veya tasavvuri aile (fictive family) kavramları daha iyi idrak edilebilir. Floyd ve Morman (2006, 137) tarafından genetik ve resmî olarak bağlantılı olmayan aile benzeri ilişkiler olarak tanımlanan tasavvuri aile, ailenin sosyolojik olarak inşa edilen bir kurum olduğu varsayımından hareket etmektedir. Galvin ve diğerleri (2004, 48), sosyal inşacı aileyi belirli bir tarihi paylaşan, kendilerini aile olarak düşünen insan ilişkileri ağı olarak tanımlamışlardır.

Sosyal olarak ailenin inşa sürecinde ilk belirleyici etken yaştır. Bireyler yaşlandıkça içinde yaşadıkları birimin kompozisyonu ve yapısı da değişir. Hareven (1982, 203)'in ortaya koyduğu gibi, herhangi bir aile süreç içinde bir seri değişik tipe bürünür. Aileler, büyüyen, çalışan, ölen, çocuk sahibi olan ve taşınan (yani yaşam döngüsünden geçen) bireylerden oluşur. Bu bağlamda bireyler ile aileler arasındaki ilişki kalıplarının sürekli değiştiğini kavramak çok önemlidir (Gittins, 2011, 93).

İkinci etken, karşılıklı etkileşim ve iletişimidir. Her toplum temelinde en uzağından en yakınına kadar binlerce ilişkiyi içerir. İnsanlar, birbirine benzer durumlarla karşılaşmakla birlikte çoğu zaman benzer tepkileri vermeyebilirler. Ailenin ne olduğuna karar verirken ailenin düzeni, aile üyeliği ve ailenin anlamına gündelik hayatın her çeşidinde bakmaya çalışan tartışmaların yıllardır devam ettiği görülmektedir. Karşılıklı etkileşim ve iletişim, gündelik hayat pratiğine etki eden sosyal bir süreç olarak gözlenmelidir.

Aile, tıpkı diğer toplumsal kurumlar ve toplumsal ilişkiler gibi, esas itibariyle, insanların içinde yaşadıkları toplumsal, tarihsel ve kültürel dünyada birbirlerine karşı olan anlayışlarını, fiili ilişkilerini, değerlerini ve yaşadıkları toplumsal şartları dikkate alarak kendilerinin inşa ettikleri; yeniden ürettikleri; yeniden ve sürekli gözlemleyerek bunun sınırlarını tayin ettikleri bir ilişkiler alanıdır. Aile, aslında tarif edenin gözüne, hayat evresinde bulunduğu zamana (çocuk, genç, yetişkin gibi), paylaştığı etkileşimin şiddet ve derecesine göre değişen bir kavramdır. Aile, yalın olarak ben merkezli bir tanım olmanın çok ötesinde, "özne merkezli", karşılıklı çıkarları gözeterek meydana gelen bir inşa sürecidir. Bir yapı olarak aile, birlikte gösterilen bir emeğin ifadesidir. Bu nedenle ailenin Sayer'in "retroduction" olarak önerdiği, eylemden gerekçelere, oradan da yapılara doğru ilerleyen bir süreç izlenerek incelenmesi gerekir (Sayer, 1992, 107).

3. AİLENİN İNŞASINDA İLİŞKİ AĞLARININ TEMEL BİLEŞENLERİ VE TOPLUMSAL İNŞA KURAMI

Bugün kişisel ilişkiler, evliliğe ve kan bağlarına eskiden daha az bağımlıdır. Merkezi aile çifti ötesindeki bağlar, boşanma, hastalık bağımlılığı, işsizlik, sınır ötesi göç gibi hayatın kritik dönemlerine maruz kalan insanlarda daha fazla önemli olmaktadır (Widmer ve Jallinoja, 2008, 67). Yaşam devresinde bulunulan dönem aile ilişkisini belirlemede anahtar bir role sahiptir. Yaş gençleştikçe daha açık ve değişik aile konfigürasyonları ile karşılaşmaktadır (Wall ve Gouveia, 2014, 142). Bu bağlamda literatür incelendiğinde bu süreç içerisine dahil edilmesi elzem olarak nitelendirilebilecek dört ilişki biçimi göze çarpmaktadır: karı ve koca (ebeveynler), anne, baba ve çocuk (ebeveyn ile çocuk), çocuklar arası (kardeşlik) ve akrabalar.

Ingoldsby’ a göre aile her ne kadar birçok biyolojik ve sosyolojik temelli ilişkinin gelişmesine sebep olsa bile asıl olarak karı ve koca yani eşlerden oluşan iki toplumsal konum üzerine kuruludur (Ingoldsby, 2006, 178). Kaufman da eşlerin sosyolojinin araştırma konusu olması gerektiğini, aile ve hanehalkının daha kurgu düzeyinde kaldığını, eşlerin ilişkilerinin günden güne deneyimlenen ve sosyal olarak inşa edilen bir gerçekliğe dayandığını ifade etmektedir (Kaufman, 1992’ den aktaran Beşpınar, 2014, 61).

Çocukların toplumsal olarak kurgulandıkları ve sosyalleştikleri ilk yer ailedir. Ayrıca çocukların sosyal dünyaya ilişkin özgül görüşleri ve düşünceleri vardır. Gerek yapılara gerekse dış dünyanın etkilerine maruz kalmalarından dolayı oluşan ortak özellikleri olmakla birlikte her biri ayrı birer öznedir ve aile denilince akla ilk gelen bireylerdir (Özyurt, 2013, 157).

Çocuklar, aileye katılan kardeşleri ile de sosyalleşebilirler. Birbirleri açısından bazen rakip bazen ise dayanacak tek kaynak olarak görülse de kardeşlik, sosyolojik olarak inşa edilebilen bir kavramdır. Duben (2002, 44)’ e göre, her ne kadar modern eğitim sistemi kardeşlerin ortaklaşa geçirdiği zamanı azaltsa bile yardımlarda karşılık beklentisi, ebeveynlerle çocuklar arasındakine nazaran kardeşler arasında daha yüksektir.

Akrabalık üzerine yapılan hem antropolojik hem de sosyolojik araştırmalar, insanların gerek akrabalarıyla gerekse akraba kadar yakın olarak tanımladıkları insanlar ile karmaşık ilişkilere sahip olduğunu göstermiştir (Weeks, 2001, 96, Hicks, 2011, 31). Geleneksel sosyoloji ve antropoloji teorilerine göre aile ve akrabalık nesil ve bağlaşma, biyolojik bağ ile evlilik paradigmaları üzerine kurulmuştur. Duben (2002, 58)’ in de ifade ettiği üzere akrabalık evlilik akdi ile iki başlı bir hale dönüşmektedir. Özbay (2014, 77), Türkiye’ nin Aile Yapısı Araştırması (TAYA) 2006 ve 2011 verilerine dayanarak aile ve akrabalık ilişkilerinin sürdüğüne dair önemli bulgular saptamıştır. 2011 verilerine göre akrabalar için görüşme sıklığı "hiç, seyrek, sık" ölçeği dikkate alındığında, anne-baba için %49,8; kardeşler için %46,1; çocuklar için %66,9; kayınvalide-kayınpeder için %44,5; büyükanne-büyükbaba için %31,7; amca/hala/teyze/dayı için %23,7 seviyesinde

"sık" olarak ifade edilmiştir. Eşlik, biyolojik evlatlık, soy, sülale gibi yakınlık mekanizması üzerine kurulu teoriler, tanıdıklık, arkadaşlık ve hala, amca, kuzen gibi uzayan akrabalık bağlarının önemine dikkat çekmekte ve bunlar üzerine odaklanmaktadır (Allan, 2008, 83; Morgan, 2010, 150).

Toplumsal inşacı bakış açısında insanların kendilerini nasıl tanımladığı, açıkladığı veya kendileri de dahil yaşadıkları dünyayı nasıl gördükleri önem kazanır. Bu bakış açısına göre ilişkiler iletişim içerisinde inşa edilir (Baxter, 2004, 17). *Anlam*, birliktelikler, *iletişim ve karşılıklı etkileşim* ile gerçek kimliğine bürünür. Aksi takdirde, kişisel bir görüş, yalın bir tümce veya sadece bakanın gözünde bir olgu olarak ifade edilebilir. Steedman (1991, 55), anlamın boşlukta karşılıklı iletişim içerisinde bulunanlar arasında inşa edildiğini ifade etmektedirler. Gergen (1999, 101)'e ve Goffman (1959, 62)'a göre anlam, iletişime geçenler tarafından inşa edilir. Anlam, katılımcıların karşılaştıkları bireyler farklı özel ortak ağızlar (jargonlar) geliştirmeleri ile şekillendirilir.

Berger ve Kellner (1971, 28), bu nedenle sosyal dünyanın inşasının tahmin edicisi olarak *dil* üzerine odaklanmışlardır. Toplumsal inşanın çimentosu ve tuğlası dildir. Goody (2013, 27)'e göre dil, bireyler arası etkileşimin bir aracı, kültürün gelişiminde temel dayanak ve öğrenilmiş davranışların bir nesilden diğerine aktarılma yoludur. Burr (2003, 42)'e göre duygu, düşünce ve davranışların kendisi dilin bir işlevidir. Dilin bu inşayı gerçekleştirebilmesi için insanlar arasında alışverişe tabi olması; konuşma, yazı, haberleşme yoluyla etkileşime girmesi gerekir. Eğer dil düşüncemizin yapısını ve içeriğini sağlıyorsa, nesnelere birbirimize sunumlarımız ve sunum pratiklerimiz önem arz etmektedir.

Dilin ete kemiğe bürünmüş hali olan konuşmalar, insan ilişkilerinin anlamlı birer yapıya dönüşmesine neden olur. Berger ve Luckmann (1991, 72)'in ifadesiyle *konuşma*, gerçekliğin tabaka tabaka inşasının en önemli aracıdır. Gergen (1999, 113)'e göre bağlamdaki kişiler, anın inşa edilmiş gerçekliği olurlar. Yeni diyaloglar ve diğerleriyle devam eden etkileşim yeni gerçeklikleri uyandırır. Devam eden diyalog, inşa

edilmiş ve edilmekte olan anlam ile birlikte gündelik hayatın doğaçlama yazılmış drama tadındaki senaryosuna döner.

Dolayısıyla daha önceden inşa edilmiş anlamlar dizelerine tabi olduğumuz gibi kendi kimliğimizle anlamların yeniden üretim süreçlerine de müdahil oluruz. Burr (2003, 68)'in de ifade ettiği üzere, insanlar, etraflarıyla ilişkiye girdikçe bu anlam inşa sürecine katılırlar. Bireyin dünyaya gelmesinden ziyade konuşmaya başlaması, taleplerini dile getirmesi, söylenenleri anlaması ve idrak etmesi sürecin bir parçası olması ile neticelenir.

Aile, yalın bir birliktelikten ziyade kişinin yaşamının tüm evrelerinde farklı nitelik ve nicelikte tezahür edebilecek, doğumundan ölümüne kadar insanın ortak paylaşım, etkileşim ve karşılıklı iletişimi ile şekillenen bir olgudur. Literatürde ailenin sosyolojik olarak inşa edildiği düşüncesiyle yola çıkan çalışmalar aile ile ilgili düşünce, simge ve gündelik hayatın terminolojisini anlamaya yönelmiştir (Bernardes, 1993, 45; Gubrium ve Holstein, 1993, 221; Rosenblatt, 1994, 84). Burr (2003, 32)'in de ifade ettiği üzere, öncelikle şu soruyu yönelterek işe başlamak gerekmektedir: Çok sayıda ve birbiriyle rekabet halindeki gündelik hayatın yorumlamalarında aile nasıl tanımlanır ve deneyimlenir?

Gubrium ve Holstein'e göre, alışageldik aile formu kısır döngüsüne bir başkaldırı olarak aileye yapısal olarak ziyade karşılıklı iletişim ve etkileşim ekseninde bakılmaya başlanmıştır (Gubrium ve Holstein, 1990, 59). Morgan (1996, 44)'a göre, aile gündelik hayat pratikleri içerisinde anlamını bulan ve gün be gün icra edilen eylemler ile aile olarak yapılan (doing family) bir kavramdır. Aileler gösterildiği kadar yapılmaktadır (Finch, 2007, 63). Bourdieu (1996, 172)'ya göre aile olarak bilinen ve güvenilen şey aslında tutarsız bir inşadır. Yine Bernardes (1985, 35)'e göre, aile yaşantısı içerisinde gerçekliğin sosyal olarak inşası bize, anne ve babamızla, kardeşlerimizle, eşimizle, çocuklarımızla ve akrabalarımızla olan en temel ilişkilerimizin inşasında yardım ederken; aile yaşantısı, kişisel ilişkilerimizi geliştirme bağlamında gerekli altyapıyı sağlar.

4. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE KATILIMCILARIN BAZI TEMEL SOSYO-DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ

Türkiye'de aile araştırmalarında her zaman olmasa da daha çok nicel yöntemlerin uygulandığını söylemek pek abartılı sayılmaz. Survey tekniği uygulanarak elde edilen verilerin bulgularda yeknesaklığı ve sistemliliği sağlama açısından önemli avantajları bulunmaktadır. Fakat aynı şekilde geçerlilik ve yorumlama açısından da bir takım sorunları beraberinde getirmektedir (Canatan, 2013, 28). Bu nedenle yöntem olarak nitel araştırma benimsenmiş; veri analizi için Creswell (2015, 180)'in de ifade ettiği gibi verilerin hazırlanmasını ve düzenlenmesini, sonra verileri kodlamayı ve kodların bir araya getirilmesiyle temalara indirgenmeyi ve son olarak veriyi şekiller, tablolar veya bir tartışma halinde sunulmasını içeren bir süreç uygulanmıştır.

Bu araştırmada nitel yöntemin metodolojisi ile birlikte "gerçek nedir?" sorusuna cevap arayan fenomenolojik perspektif kullanılmıştır. Fenomenolojik bakış açısına göre (Giorgi ve Giorgi, 2003, 27), tek bir gerçeklik yoktur; gerçeklik kişisel algılamalara dayanır ve zamanla değişebilir. Araştırmada bireylerin zaman, yer ve yaşanmışlıkları olan ilişkileri temelinde gelişen ve aile denilince akla gelen anlam ile bu anlamın içerisine dahil edilen bireyler sorgulanmaktadır. Fenomenolojik yaklaşımda, araştırmacı bireylerin dış dünyayı kendi varsallığında nasıl değerlendirdiğini anlamaya çalışır. Araştırmacı, dünyanın onun gözleriyle nasıl görüldüğünü, kullandığı kelimelerinin onun zihninde hangi düşüncenin vücut bulmuş hali olduğunu sezinlemek için uğraşır.

Fenomenolojide hem bildiklerimiz hem de gerçeklik dışta bırakılarak, bilginin nasıl ve hangi süreçlerde oluştuğu anlaşılmaya çalışılır. Fenomenoloji bu noktada özgün yöntemsel iki temel kategori geliştirir: *askıya alma* ve *fenomenolojik indirgeme*. Bunlar, kısaca belirtilecek olursa, bir yandan verilmiş öğelerin, yani dış görünümünün dışta bırakılmasını ve öte yandan da, bilimsel ya da mantıksal her tür yargıların ve çıkarımların dışta bırakılmasını ifade ederler. Bu nedenle araştırmada, sosyolojide genel kabul görmüş aile tanımları dışarıda bırakılarak *fenomenolojik indirgeme*, katılımcılar ile etkileşime geçip onların

özündeki aile tanımına ulaşma yoluyla da *askıya alma* gerçekleştirilmiştir. Anlam ve atıf ilişkilerine bakılarak ifadelerdeki yineleme, tekrar ve kuvvet derecesi üzerinden, görüşülen şahıslar ile birlikte müşterek ve farklı gündelik deneyimleri dâhilinde çözümlenmeler yapılmıştır.

Araştırmanın ana problemi ailenin özne merkezli olarak nasıl tanımlandığını ve bu tanımın içerisine kimlerin dahil edildiğini tespit etmektir. Bu ana sorun etrafında araştırmanın cevabını aradığı destekleyici sorular şunlardır: Bu ilişkilerin sınırlarını kimler, kimler ile birlikte, nasıl ve hangi durumlarda çizmekte? Akrabalık sisteminde anne, baba, kardeş gibi spesifik ve biyolojik unsurlar var olmakla birlikte, kişinin aile algısı içerisine bunların hangileri dahil edilmekte? “Senin ailen” ne anlama gelmekte? “Benim ailem” ne anlama gelmekte? “Bizim ailemiz” ne anlama gelmekte?

Fenomenolojik araştırmalarda bir kişiden (Dukes, 1984, 161) 325 kişiye (Polkinghore, 1989, 134) kadar genişleyen çalışma kümeleri mevcut olmakla birlikte Sanders (1982, 356)'in de ifade ettiği üzere, araştırmacının unutmaması gereken nokta örneklem hacminin büyük olmasının daha fazla bilgi elde etmeyi sağlamadığıdır. Bu araştırmada Miles ve Huberman'ın (1994, 28) yapmış olduğu örnekleme stratejilerinden "amaçlı tabakalandırma" örnekleme türü kullanılmıştır. Bu türde, kuramsal çerçeve temelinde aralarında farklılık olduğu varsayılan sosyal tabakalar alt gruplar olarak tasavvur edilmiş; böylelikle aralarında yapılacak karşılaştırmalar için daha kolay bir zemin tasarlanmıştır. İlave olarak tesadüfi olmayan bir örnekleme yapılarak yaş ve yerleşim yerine uygun katılımcı seçme amacı güdülmüştür. Ailenin sosyolojik olarak inşasında ayırt edici etkenler olarak düşünülen bireyin hayatına devam ettiği ve kültürel mirasına ortak olduğu ikamet yeri ile yaşın her iki eksene konulduğu 3X3'lük bir örneklem tablosu tasarlanmıştır. Birbiri ile çakışan her kutucuk için beş katılımcı ile mülakat yapılması hedeflenmiş (9X5=45) ve toplam kırk altı kişi ile mülakat yapılmış; böylelikle kuram ekseninde tasavvuri olarak ayrılmış grupların anlamlı bir farklılık yaratıp yaratmadığına bakılarak bir takım yordamalarda bulunulmuştur.

Yerleşim yeri olarak köy, yeni kent (bir veya daha fazla nesil önce kente göçmüş) ve kent şeklinde belirtilen bir ayırım yapılmıştır. Türkiye'de modern, kapitalist topluma özgü bir sınıf tabakalaşması temayüz etmiş olmakla birlikte köy ve kent ayrımı çok önemli bir statü bölünmesine işaret etmektedir ve kendi içinde kısmi oranda sınıf bölünmelerini de temsil etmektedir. Bu konuda yapılan aile araştırmaları da bu varsayımı destekler nitelikte bulgular sunmakta ve ailenin köy ve kentlerde farklı özellikler sergilediğine işaret etmektedir (Yasa, 1970, 120-135; Şahinkaya, 1960, 98-117). Genç, orta ve yaşlı ayrımının sınırlarını çizebilmek için 2015 yılı adrese dayalı nüfus sistemi verilerinden faydalanılmıştır.²

Bu araştırmada da araştırma sorularının en kullanışlı bilgiyle cevaplandırılabilmesi ve gözlem imkânı sağladığı için yüz yüze mülakat yöntemi tercih edilmiştir. Mülakat esnasında katılımcıların heyecanlarını artırmamak, olgunun ve öznelerin doğasını bozmamak adına kayıt cihazı olarak cep telefonu kullanılmıştır. Bireyler değerlendirilirken empati ve vücut dili üzerinde durulmuş, gözlemler mülakat sonrası not edilerek analiz aşamasında kullanılmıştır.

Verilerin yazıya geçirilmesi ve kodlanması esnasında kendisiyle mülakat yapılan her bir bireye bir takma isim verilmiştir. Katılımcılardan en küçük olan 18, en büyük olan ise 74 yaşındadır. Katılımcıların 34'ü erkek, 12'si ise kadındır. Katılımcılar Ankara ve İzmir'in şehir merkezi ile kırsalından seçilmiştir. Bu yerlerin seçilmesinde sadece araştırmacının katılımcılara kolay ulaşma imkânı göz önüne alınmıştır.

Katılımcılar ile yapılan ve ses kaydı altına alınan mülakatlar Maxqda 12 (Release 12.0.3) programı marifetiyle irdelenmiş, tema ve içerik analizine tabi tutulmuştur. Tema ve içerik analizi yapılırken seçilen başlıklar, kuramsal ve analitik çerçeve bölümü irdelenirken saptanan kavramlar doğrultusunda oluşturulmuştur.

² <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21507>, Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni, Sayı:21507, 28 Ocak 2016.

5. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

5.1. Aile Tanımından Ne Anlaşıldığı

Katılımcıların aileden ne anladığı yerleşim yeri temelinde analiz edildiğinde, köyde oturanların genel olarak içerisinde anne, baba ve çocuklar gibi kan bağı olan insanların bir arada yaşadığı, huzur ve mutluluk olan bir mekânı tarif ettikleri görülmektedir.

Anne, baba, eş, çocukların aynı çatı altında bir arada oturması. (Ökten, köylü, orta yaşlı)

Aile kan bağıdır, birlikteliktir. Çoluk, çocuk bir arada sıcak bir yuvadır. (Pars, köylü, orta yaşlı)

İnsanın sığındığı, yemek yediği, barındığı yer. (Yalman, köylü, genç)

Aile, iki kişinin bir yuva kurduğu, çoluk çocuğa karıştığı, çocukların yuvalarını kurduğu bir şey.
(Elvan, köylü, yaşlı)

Yeni kentli kesimin aile tanımlarında kan bağının, anne, baba ve çocuklardan oluşan birlikteliğin devam ettiği görülmekle birlikte ilave olarak sevgi, saygı, sorumluluk, yardımlaşma ve dayanışma gibi etkenlere de rastlanılmaktadır. Kırsal kesimde yakın ilişkilere alışmış olan insanlar göçle birlikte kentin karmaşıklığı ve yoğun temposu ile karşılaştıklarında sendelemektedirler. Dolayısıyla yeni geldikleri bu ortam onları daha fazla karşılıklı destek ihtiyacına ve sorumluluk altına girmeye maruz bırakmaktadır.

Aile yani birlik, beraberlik, sevgi, saygı, eşitlik, insan olarak görüyorum. (İlgar, yeni kentli, yaşlı)

Saygı ve sevgiyi anlıyorum. Birlikte bir güven ortamı. (Levent, yeni kentli, orta yaşlı)

Kentli katılımcılar ise daha çok anne, baba ve çocuklardan oluşan bir aile biçiminin, ifade etmektedirler. Bireyin medeni durumuyla ilintili olarak bunu aynı hanede oturmasalar dahi kardeşlerin de ilave olabildiği bir birliktelik olarak gören söylemlere de rastlanılmaktadır.

Anne, baba, kardeş, eş... (Ferah, kentli, genç)

Aile denilince yuva kavramı aklıma geliyor. Anne, baba ve çocuklardan oluşan bir grup insan.

(Verim, kentli, yaşlı)

Anne, baba ve çocuklardan oluşan çekirdek aileyi anlıyorum. (Begüm, kentli, orta yaşlı)

Benim için aile eşim ve çocuklarım. En önemlisi onlar. (Kardelen, kentli, genç)

Dolayısıyla öznelerin benzer sosyo-demografik özellikler göstermesi aile tanımlarının örtüşmesini gerektirmez. Kimi kardeşini aile üyesi sayarken, kimi saymayabilir. Öznenin kavrama verdiği anlam farklı damarlardan beslenerek meydana gelmektedir. Burada gündelik hayata dair deneyimler, özneleri değişik bakış açılarına yöneltmektedir.

5.2. Aile Tanımına Dahil Edilenler Bireyler

Katılımcıların aileden ne anladıkları aslında onların zihinsel haritalarında konumlandıkları ideal aile tanımında tarif ettikleri kişileri beyan etmektedir. Bunun yanında kişilerin gündelik hayat deneyimlerine eklemiş ve fiili aile tanımlarını gösteren ayrı bir kavram daha mevcuttur ki bu kişinin sosyal olarak inşa ettiği ve yaşam sürecinde değişiklikler gösteren ailesidir. Bunu anlamak için katılımcıların hangi bireyleri aile tanımını içerisine dahil ettikleri sorulmuş ve sonuçlar Tablo 1'de gösterilmiştir. Tablo 1'de görüleceği üzere, Yasa (1953, 156)'nın Hasanoğlan çalışmasında da vurguladığı gibi, aile denilince önce akla eş, yani çocukların anası gelmektedir. Katılımcıların büyük çoğunluğu (%78'i) aile üyelerinde eş saymaktadır. Eşini aile üyesi saymayanların %70'i (on katılımcıdan yedisi) ise bekar. Çocuğunu aile üyesi saymayanların %53,3'ü (on beş katılımcıdan sekizi) bekar. Dolayısıyla bu verilerden Hasanoğlan çalışmasında da olduğu gibi günümüzde de aileyi aile yapan ilk unsurun eş olarak algılandığı görülmektedir.

Tablo 1. Katılımcıların Hangi Bireyleri Aile Üyesi Olarak Algılamakta Olduğu Tablosu

Takma Adı	Yerleşim Yeri	Hangi Bireyleri Aile Üyesi Olarak Algılamakta											
		Eş		Anne		Baba		Çocuk/lar		Kardeş/ler		Akrabalar	
		Hane		Hane		Hane		Hane		Hane		Hane	
		A	F	A	F	A	F	A	F	A	F	A	F
Ayhan	Kö			+		+				+			+
Ahmet	Kö	+											
Aktan	K	+						+					
Armağan	YK									+		+	
Aygün	YK	+			+		+				+		
Bahadır	K	+			+		+	+					
Caner	K	+						+					
Davut	K			+		+							
Ekrem	K	+		+		+					+		
Ferah	YK	+			+		+				+		
Galip	K	+						+					
Hakkı	YK	+							+				
İlgar	Kö	+			+		+	+			+		+
İnanç	YK	+			+		+	+					
İskender	K	+							+				
Kıvanç	YK	+			+		+		+				
Levent	YK				+		+		+		+		
Melih	Kö				+		+				+		
Nedim	Kö						+		+		+		
Ogün	Kö	+							+				
Ökten	Kö	+		+		+			+				
Poyraz#	Kö	+											
Pars	YK	+		+		+		+					
Rüzgar#	K	+											
Sancak	K								+				
Şahin	Kö			+		+		+					
Tayfun	K	+			+		+		+				
Ufuk	Kö			+		+				+			+
Ünal	Kö	+			+		+	+			+		
Verim	YK	+							+				
Volkan	K	+			+		+	+			+		
Yalman	YK			+		+				+		+	
Yamaç	K	+						+					
Zaman#	Kö	+											

Takma Adı	Yerleşim Yeri	Hangi Bireyleri Aile Üyesi Olarak Algılamakta											
		Eş		Anne		Baba		Çocuk/lar		Kardeş/ler		Akrabalar	
		Hane		Hane		Hane		Hane		Hane		Hane	
		A	F	A	F	A	F	A	F	A	F	A	F
Açelya	K	+			+		+	+			+		
Begüm	Kö			+		+				+			
Canan	K	+			+	*		+			+		+
Defne	YK	+						+			+		
Elvan	YK		+	*		+	*		+		+		+
Firuze	YK	+			+		+	+			+		
Gökben	K	+			+		+	+					
Handan	K	+			+		+	+					
İmge	YK	+											
Işıl	K	+			+		+	+			+		
Kardelen	Kö	+			+		+	+			+		
Lamia	YK	+			+		+	+			+		
Toplam		35	1	9	19	9	22	20	11	5	17	2	5
Genel Toplam		36		28		31		31		22		7	

* Vefat

A: Aynı hanede oturuyor

K: Kentli

YK: Yeni Kentli

Çocuğu var

F: Farklı hanede oturuyor

Kö: Köylü

Aile tanımına dahil edilen üyelere baktığımızda, genel olarak kırsal kesimdeki katılımcıların hanehalkı haricindeki bireyleri de, hatta bazen ölmüş olduğu durumlarda bile, aile tanımı içerisine dahil ettikleri görülmüştür. Aileyi bir akrabalık bağı (ki, bu durumu tarif etmek için kullanılan asıl kavram olarak "kan bağı" ifadesi öne çıkmaktadır) olarak gören anlayış hemen hemen bütün katılımcılarda göze çarpmaktadır.

Şu an benim için yengem ve ağabeyim. Yaşasaydı annem, babam ve olduğunda eş ve çocuklar da sayılırdı. (Armağan, köylü, genç)

Anne, baba, evlat, eş. Önce eş geliyor ama anne, baba da var. Onlar vefat etse de onlar aklımızdan çıkmıyor ki onları tabi sayarız. Kan ve hısımlıktan ötürü. (Kıvanç, köylü, yaşlı)

Kardeşler, hanım, çocuklar, hanımın kardeşleri, hanımın anne ve babası. Bunlar kan bağından ve iletişimden dolayı benim ailemdir. (Ünal, köylü, orta yaşlı)

Yeni kentli katılımcılarda kırsal kesim ile örtüşen, aynı hanede birlikte oturulmayan anne, baba ve çocukları da içerisine alan, yaşanmışlıkları ve ortak paylaşımları ön plana çıkaran, kan bağı ile desteklenen bir aile tanımı göze çarpmaktadır.

Anne, baba, beni doğurup büyüten bu günlere getiren aile bireyleri. En çok kan bağı olduğu için.
(Davut, Yeni Kentli, orta yaşlı)

Kendi ailemi, eşimin ailesini de kendim, eşim ve çocuğuma dahil ederim. Kan bağı olduğu için...
Eşimin ailesini hatta kendime daha yakın görüyorum. (Açelya, Yeni Kentli, genç)

Eşim, çocuğumu görmekteyim. Ama yaşadığımız ortamdan dolayı ebeveynlerimizi de aile üyesi olarak görmekteyim. Buna kan ve hısımlık bağı neden oluyor. (Handan, Yeni Kentli, orta yaşlı)

Kentli katılımcıların ifadelerinde diğer gruplarda rastlanmayan bir durum olarak birlikte yaşamak, alışkanlık, beraber paylaşmak hususları dikkat çekmektedir.

Kendi annem ve babam, ablam ve ailesi, kardeşim, amcalarım, dayılarım. Kan bağı var tabii. Ayrıca yakınlık, samimiyet, güvenden dolayı. (Ufuk, kentli, genç)

Eşim, çocuğum ve başım sıkıştığında ablam. Ablam benim dert ortağım ve sırdaşım olduğu için uzakta olsa bile hep ailemin bir parçası olarak kaldı. (Defne, kentli, yaşlı)

Yaş ve medeni durum değerlendirildiğinde, yaş büyüdükçe ve kişinin kendisi veya kardeşi evli hale geldikçe, kardeşlerin aile tanımı haricinde kaldığı görülmektedir.

Ailem, annem, babam, ağabeyim ve bacım. Ha evli iki ablam var. Onlar kocaya gitti. Artık aileden değil. (Şahin, Yeni Kentli, genç)

Bireylerin yaşam mücadelesi ile birlikte, kardeşleri ile olan ilişkilerinin yinelenme derecesinde ve şiddetinde azalmalar meydana gelmektedir. Diğer yandan evlilik ile başlayan süreç sonunda sahip olunan

çocuk ve çocuklar, farklı sorumlulukları da beraberinde getirmektedir. Farklı şehirlerde, aynı şehrin uzak semtlerinde oturma gibi mekânsal ayrılıklar kopuşu hızlandırmaktadır. Aynı husus anne ve baba için de geçerli olabilmekle birlikte anne ve baba, kardeşler ile kıyaslandığında daha farklı ve eşsiz bir konuma sahip görünmektedir. Toplumsal normlar, dinî motifler ve geleneksel bağlar bu olguyu kuvvetlendirecek nitelikler üretmektedir. Ayrıca çocuk-ebeveyn ilişkisi kardeş ilişkisine nazaran daha merkezi bir konuma sahiptir. Her ne kadar yapısal bağlar etrafında şekillenen bir aile ilişkisi ile dünyaya gelmiş olsak da ilerleyen zamanla birlikte, yani yaşlandıkça, kendi referanslarımızı daha çok dikkate aldığımız ve bireysel farklılıklarımızı dahil ettiğimiz bir aile inşa süreci deneyimleriz.

Türkiye'de geçmişle mukayese edildiğinde ölüm oranlarının düşmesi ve doğurganlığın azalması neticesinde yatay akrabalık ilişkileri büyük ölçüde önemini yitirmiştir. Tablo 1'den elde edilen veriler de bu saptamayı doğrulayan sonuçları göstermektedir. Toplamda 46 katılımcıdan sadece 7'si (5'i farklı hanede oturuyor) akrabalarını aile üyesi içinde saymaktadır. Diğer taraftan kardeşlik ilişkisine bakıldığında ise 46 katılımcıdan 22'si (17'si farklı hanede oturuyor) kardeşini aile üyesi olarak tanımlamıştır.

Sonuç olarak bireylerin genel anlamda aileyi de akrabalık sisteminde bir yere koydukları, diğerleri olarak ifade edebileceğimiz farklı hanede oturan akrabaların doğrudan aile üyesi olmadıkları ifade edilse bile değişik zaman ve maksatlarla aile sınırlarının içerisine girebileceği, burada kan veya soy bağının büyük ölçüde önemli bir etken olduğu katılımcıların ifadelerinden anlaşılmaktadır.

5.3. "Senin Ailen", "Benim Ailem", "Bizim Ailemiz"

Aile içindeki tüm bireylerin "senin ailen", "benim ailem" ve "bizim ailemiz" tabirlerini kullanma durumları ve bu tabirlerden ne anladıkları sorulmuştur. Kırsaldan kente doğru gidildikçe tabirleri kullanma sıklığı artmaktadır. Katılımcıların çoğunluğu bu tanımları kavga, tartışma ve sinirlilik anında söylenen sözler olarak tarif etmiştir. Gerçek durumda kişilerin aile tanımlamasında betimledikleri bireyler aynı zamanda "bizim ailemiz" tanımındaki şahıslar ile örtüşmektedir. Aslında burada dikkat edilmesi gereken nokta bir

zamanlar var olduğu bilinse de artık "benim ailem" ve "senin ailen" kavramları içerisine gizlenmiş bireylerin sosyal inşa sürecinde "bizim ailemiz" kavramı içerisindeki bireylere dönüşmesidir.

Bu lafları kullanırken samimi değiliz. Dolap çeviriyoruz. Oynadığımızı düşünüyorum. Lafı söylerken kime kızgınsak, kime bir şey anlatmak istiyorsak lafı dolandırarak onu tarif ediyoruz. (Levent, Yeni Kentli, orta yaşlı)

Ciddi bir tartışma olursa ya da esprisine konuşulursa. Yaşadığı olaylar açısından... Ben sadece eşimin benden önceki ile benden sonraki hayatını kıyaslamak açısından baba evinde böyleydi, şimdi böyledir diye... Babam da, kardeşim de yüzde doksan aynı aile bireylerini sayar. (Ferah, kentli, genç)

Aynı kişileri farklı tarif etmek için kullanıyoruz. Özellikle tartışmalar esnasında bu tabirler kullanılıyor tabi. (Tayfun, kentli, yaşlı)

Duyguların mantığa ağır bastığı hallerde - kızgınlık, sinirlilik vb. - geri plana itilmiş dil yeniden işlevsel hale gelebilmektedir. Katılımcıların sinirlilik anında söylenen sözler olarak tarif ettikleri bu durum aslında buz dağının görünmeyen kesimi olarak tanımlanabilecek ve sosyal çevreden alınan ampirik veriler ile oluşturulan bilişsel haritadaki eski kavramların su yüzüne çıkmasından başka bir şey değildir.

Zihnimiz kavramsal haritamızı inşa ederken her kavramı birbiriyle ilinti derecesine göre konumlandırmaktadır. Dolayısıyla kişi "bizim ailemiz" tabirini inşa ederken doğal olarak öncelikle "benim ailem" tanımından daha sonra da bu aileyi oluşturan diğer bireylerin yani "senin ailen" tanımlarından faydalanmaktadır.

Ben kızıma karşı bir şey söylerken "sizin aile" tabirini kullanıyorum. Ama o kullanmıyor, "bizim aile" tabirini kullanıyor. (Ahmet, Yeni Kentli, yaşlı)

Özne merkezli olarak inşa edilen ailede, her öznenin farklı bireyleri ihtiva eden bir aile tanımı geliştirmesi son derece olağandır. Dolayısıyla her gündelik hayat deneyimi, kişiyi bireysel-toplumsal ikileminde farklı noktalara doğru yönlendirebilmektedir. Kişinin maruz kalacağı içsel ve dışsal etkenler bu sınırların çiziminde ona yardımcı olacaktır.

6. SONUÇ

Bu çalışma ana başlıkları itibariyle dört önemli sonuca işaret etmektedir. İlk olarak, aile, bireyin akrabalık sistemi içerisinde ve kendisini merkez veya atıf noktası olarak, kendi hayat görüşü ve dünya algısı ile etkileşim halinde inşa ettiği özel bir toplumsal yakınlık alanıdır. Bu alan, sosyal olarak karşılıklı ilişkiler ve değerler üzerine inşa edilen bir yapı olup içerisinde grup dinamiklerini barındırmakla birlikte sadece küçük grup sosyolojisi içerisinde irdelenebilecek durumda da değildir.

İkinci olarak, aile, bireyin yaşam döngüsü bağlamında içinde seyahat edilen bir otobüs misali çeşitli duraklarda yolcularını indirip bindiren ama ilerlemesine devam eden bir olgu olarak kavramlaştırılmalıdır. Bu açıdan bakıldığında, otobüste seyahat eden insanların farklı gözlem ve deneyimleri, farklı özne merkezli hikâyeler oluşturacak; bu hikâyelerin kahramanlarının kesişim kümeleri olduğu gibi birbirinden tamamen bağımsız olarak da cereyan eden olaylar ve anlatılar bulunabilecektir.

Bu iki hususla bağlantılı ve üçüncü bir husus genç yaşta ve bekar olan bireylerin ifadelerinde aile algısı daha çok mekânsal bir öğeye dönüşmüşken, evlilik ve yaşın ilerlemesi ile anlamı mekândan daha ziyade birliktelik ve sıcaklık gibi soyut olgulara doğru evrilmektedir. Gerek kentli gerekse yeni kentli katılımcılarda yaş ilerledikçe üyeleri sayıca kalabalıklaşan ve dolayısıyla toplumsal sınırları genişleyen bir aile tanımlamasına doğru gidilmektedir. Dolayısıyla aile algısında yaş, önemli bir ayırt edici unsur olarak temayüz etmektedir. Aile tanımına vefat etmiş bireyler ile aynı hanehalkından olmayan bireylerin de dahil edilmesi, ailenin hanehalkından farklı olarak algılandığını göstermektedir. Dördüncü olarak, bireylerin "senin", "benim" ve "bizim" aile kavramlarını kullanmaları, aile anlamının inşasının tamamen boşlukta meydana gelmediğini göstermektedir. Kişiler aile tanımını zihinsel haritalarında kurgularken toplumsal olarak daha önceden tasarlanmış ailesel tanımları kullanmaktadır. Öte yandan Özbay (2014, 68)'in eğitim seviyesi yükseldikçe bireylerin daha çok akrabayı aile üyesinden saydıkları şeklindeki iddiasına karşılık bu çalışmanın sonuçları aksi yönde bir eğilimin mevcut olduğuna işaret etmektedir.

Doğal olarak ortada bireyin mensup olduğu tek bir aileden bahsetmek olanaksızdır. Birey aynı zamanda birden fazla aile ile ilişki içerisinde. Burada hangi aileden olduğu bireyin yaşına, medeni durumuna, sosyo-demografik özelliklerine, gündelik hayatı deneyimlemesine, zamana ve mekâna bağlı olarak değişebilir.

Özetle, aile yanlış tanımlandığı veya kavramlaştırıldığı takdirde, bu olguya ilişkin bilimsel tanımlamalar, hem devletin bu birimlere yönelik karar ve tasarruflarını etkilemekte, hem de bireylerin kendi durumlarını algılama ve davranışlarını yönlendirme açısından bir çerçeve norm oluşturmaktadır. Bu nedenle bu ve buna benzer araştırmalarda elde edilen sonuçların karar vericiler tarafından iyi okunması ve tahlil edilmesi büyük önem arz etmektedir.

SUMMARY

In this study, it is aimed to show how the family as a subject-centered relationship is constructed. An objectively meaningless family has no single definition. Family has a structure that can take its basic self-defining characteristic from the real time and place, anyhow and any wherever through interpreting practice.

A qualitative analysis method with a phenomonological view that question the meaning and based on the relations of individuals with time, space and past is used. Face-to-face interviews are conducted with forty-six people selected from Ankara and İzmir.

This study points to four important results as the main topics. First, the family is an area of special social affinity that the individual builds in the kinship system but in interaction with his or her own vision of life and world perception. It is a structure built on socially mutual relations and values, not within the scope of group dynamics which can only be examined in small group sociology.

Secondly, the family should be conceptualized as a phenomenon in the context of an individual's life cycle like a bus traveling that goes on, but stops at various stops. From this point of view, different observations and experiences of people traveling on the bus will form different subject-centered narratives; there may be events and narratives that occur independently of each other.

A third point linked to these two issues while family sense in the expressions of young and single individuals is more a spatial component, it evolves towards abstract phenomena such as coexistence and warmth through marriage and age progression. By both urban and new urban residents, it has been gone to the definition of a family that becomes crowded and broadens its social borders. Therefore, age in family perception is an important distinguishing factor. The inclusion of individuals who do not belong to the same household as those who have died as a family member indicates that the family is perceived as different from the household.

As fourth, the fact about individuals who use the notions of "your", "my" and "our" family shows that the construction of the meaning of the family does not completely build in blank space. While designing the family definition on the cognitive map, people use socially defined family definitions.

In summary, if the family is misidentified or conceptualized, scientific descriptions of this phenomenon both affect the state's decisions towards these units, and constitute a framework norm in terms of the individual's perception and behavior. For this reason, it is very important that decision makers read and analyze the results obtained in this and similar studies.

KAYNAKÇA

- Allan G. (2008). Flexibility, Friendship and Family. *Journal of Social and Personal Relationship*, 15(1), 1–16.
- Baxter, L. A. (2004). Relationships as Dialogues. *Journal of Social and Personal Relationships*, 11, 1–22.
- Berger, P.L. ve Kellner, H. (1971). Marriage and the Construction of Reality: An Exercise in the Microsociology of Knowledge. B.R. Cosin (Ed.). *School and Society: A Sociological Reader*. (23-31). London: Routledge Kegan Paul ve Open University Press.
- Berger, P.L. ve Luckmann, T. (1991). *The Social Construction of Reality*, Penguin Books, London
- Bernardes, J. (1985). Family Ideology: Identification and Exploration. *Sociological Review*, 33 (2), 275-297.
- Bernardes, J. (1993). Responsibilities in Studying Postmodern Families. *Journal of Family Issues*, 14, 35-49.
- Beşpınar, F. U. (2014). Türkiye’de Evlilik. M. Turğut, S. Feyzioğlu (Ed.). *Türkiye Aile Yapısı Araştırması Tespitler, Öneriler içinde* (s. 112-169). İstanbul: Araştırma ve Sosyal Politika Serisi 07.
- Bourdieu, P. (1996). On the Family as a Realized Category. *Theory, Culture and Society*, 13, 19–26.
- Burr, V. (2003). *Social Constructionism*. New York: Routhledge.
- Canatan, K. ve Yıldırım, E. (2013). *Aile Sosyolojisi*. İstanbul: Açılım Kitap.
- Creswell, J.W. (2015). *Nitel Araştırma Yöntemleri, Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*. Ankara: Siyasal Yayın Dağıtım.
- Duben, A. (2002). *Kent, Aile ve Tarih*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Dukes, S. (1984). Phenomonological Methodology in the Human Sciences. *Journal of Religion and Health*, 23(3), 197-203.
- Finch, J. (2007). Displaying Families. *Sociology*, 41 (2), 165–183.

- Floyd, K., ve Morman, M. T. (2006). Introduction: On the Breadth of the Family Experience, K. Floyd and M.T. Morman (Ed.). *Widening the Family Circle: New Research on Family Communication* (p. 11-16). CA: Sage, Thousand Oaks.
- Galvin, K. M., Brommel, B. J., ve Bylund, C. L. (2004). *Family Communication: Cohesion and Change*. New York: Pearson.
- Gergen, K. (1999). *An Invitation to Social Construction*. London: Sage.
- Giddens, A. (2013). *Sosyoloji Kısa Fakat Eleştirel Bir Giriş*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Gittins, D. (2011). *Aile Sorgulanıyor*. İstanbul: Pencere Yayınları.
- Giorgi, A. ve Giorgi, B. (2003). *Phenomenology*. London: Sage Publication.
- Goffman, E. (1959). *The Presentation of Self in Everyday Life*. NY: Garden City, Anchor.
- Gonzales, S.N. (1965). The Consanguineal Household and Matrilineality. *American Anthropologist*, 67.
- Goody, J. (2004). *Avrupa'da Aile*. İstanbul: Literatür Yayınları.
- Goody, J. (2013). *Yazılı ve Sözel Arasındaki Etkileşim Okur-Yazarlık, Aile, Kültür ve Devlet Üzerine İncelemeler*. İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Gubrium, J. F., ve Holstein, J. A. (1990). *What is Family?*, CA, Mayfield: Mountain View.
- Gubrium, J. F., ve Holstein, J. A. (1993). Family Discourse, Organizational Embeddedness, and Local Enactment. *Journal of Family Issues*, 14, 66-81.
- Gutman, H. (1976). *The Black Family in Slavery and Freedom, 1750-1925*. Oxford: Basil Blackwell.
- Hareven, T. (1982). *Family Time and Industrial Time*. New York: Cambridge University Press.
- Hicks, S. (2011). *Lesbian, Gay and Queer Parenting: Families, Intimacies, Genealogies*. Palgrave, Basingstoke.
- Ingoldsby, B.B. (2006). Male Selection and Marriage. *Families in Global and Multicultural Perspective*, 2, 133-146.

- Mead, M. (1971). *Male and Female*. Harmondsworth: Punguin.
- Miles, M.B. ve Huberman, A.M. (1994). *Qualitative Data Analysis: A Sourcebook of New Methods (2nd ed.)*, CA:Sage, Thousand Oaks
- Morgan, D. (1996). *Family Connections: An Introduction to Family Studies*. Cambridge, UK: Polity Press.
- Morgan D. (2010). *Acquaintances: The Space between Intimates and Strangers*. Maidenhead: Open University Press.
- Özbay, F. (2014). Akrabalık ve Komşuluk İlişkileri. M. Turğut, S. Feyzioğlu (Ed.). *Türkiye Aile Yapısı Araştırması Tespitler, Öneriler* içinde (s. 56-85). Ankara: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Yayınları.
- Özyurt, C. (2013). Çocukluk Sosyolojisi. K. Canatan ve E. Yıldırım (Ed.). *Aile Sosyolojisi* içinde (s. 155-180). İstanbul: Açılım Kitap.
- Pasternak, B., Ember, C. R., ve Ember, M. (1997). *Sex, Gender, and Kinship: A Cross-Cultural Perspective*. Upper Saddle River, Prentice Hall, NJ.
- Polkinghore, D. E. (1989). Phenomonological Research Methods. In R.S. Valle ve S. Halling (Ed.), *Existential-Phenomonological Perspectives in Psychology* (p. 41-60). New York: Plenum Press.
- Rapp, R. (1980). Family and Class in Contemporary America: Notes towards an Understanding of Ideology. *Science and Society*, 42.
- Rosenblatt, P. C. (1994). *Metaphors for the Family*. New York: Guilford.
- Sanders, P. (1982). Phenomenology: A New Way of Viewing Organizational Research. *Academy of Management Review*, 7, 353-360.
- Sayer, A. (1992). *Method in Social Science: A Realist Approach*. London and New York: Routledge.
- Steedman, P. (1991). On the Relations between Seeing, Interpreting and Knowing. F. Steier (Ed.). In *Research and Reflexivity* (p. 53–61). CA: Sage, Newbury Park
- Stockard, J. (2002). *Marriage in Culture: Practice and Meaning across Diverse Societies*. New York: Harcourt.

Stone, L. (2000). *Kinship and Gender: An Introduction*. Boulder, Westview, CO.

Şahinkaya, R. (1960). Türk Aileleri Hangi Yönlerden Birbirlerine Farklılıklar Gösterirler. *Türk Yurdu Mecmuası*, 8, 290, 13-15.

Wall, K. ve Gouveia R. (2014). Changing Meaning of Family in Personal Relationships. *Current Sociology*, Vol. 62(3), 352-373.

Weeks, J. (2001). *Same Sex Intimacies: Families of Choice and Other Life Experiments*. Philadelphia, PA: Psychology Press.

Widmer E.D. and Jallinoja R. (Ed.) (2008). *Beyond the Nuclear Family: Families in a Configurational Perspective*. Peter Lang, Bern.

Yasa, İ. (1953). *Hasanoğlan Köyü'nün İçtimai-İktisadi Yapısı*. Ankara: Doğu Matbaası.

Yasa, İ. (1970). Gecekondu Ailesi: Geçiş Halinde Bir Aile Tipolojisi. *AÜSBF Dergisi*, 25, 9-18.

AŞAĞIYA DÜŞÜŞ KORKUSU VE YUKARIYA ÇIKMA UMUDU: MESLEK LİSESİ ÖĞRENCİLERİNİN ZENGİNLİK VE YOKSULLUK ALGILARI ÜZERİNE SOSYOLOĞİK BİR ARAŞTIRMA

Çağdaş Ümit YAZGAN¹

Nadir SUĐUR²

ÖZ

Türkiye’de meslek liseleri kısa sürede istihdam edilmeyi ve işgücü piyasasında tutunmayı kolaylaştıracak beceriler kazandırması bakımından bir sığınak olarak algılanabilse de çoğu zaman çok yönlü sosyal ve ekonomik dezavantajlarla ilişkilendirilebilmektedir. Bu çalışmada genellikle yoksullukla ilişkilendirilen meslek lisesi öğrencilerinin zenginlik ve yoksulluğu hangi ölçütlerle tanımladıkları ve hangi faktörlere (bireysel nedenler, yapısal nedenler, kader, vb.) dayandırdıkları incelenmektedir. Araştırma, meslek lisesi öğrencilerinin zenginlik ve yoksulluk şeklinde tabakalaşmış alanlara yönelik görüşlerini değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Meslek lisesi öğrencilerinin zenginlik ve yoksulluğa yönelik görüşlerinin neler olduğu ve öğrencilerin toplumsal yaşamda tabakalaşmış farklılıklara ne tür anlamlar yükledikleri sosyolojik bir bakış açısıyla ele alınmaktadır.

Çalışma, 2016-2017 öğretim yılında, Eskişehir İl Milli Eğitim Müdürlüğü’ne bağlı 7 adet mesleki ve teknik Anadolu lisesinin 12. sınıfında eğitim gören 797 öğrenciyle yürütölmüş bir alan araştırmasının anket tekniği ile elde edilen verilerine dayanmaktadır.

Araştırma sonucunda, sosyoekonomik düzeyi görece düşük, çalışan yoksul ailelerden gelen öğrencilerin, çoğunlukla kendilerinin içinde buldukları sosyal ve ekonomik konum ile alt gelir gruplarının içinde bulunduğu konum arasına bir mesafe koymaya çalıştıkları, buna karşın orta gelir gruplarının sahip olduğu zenginliği ulaşılabilir/erişilebilir bir süreç olarak gördükleri tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mesleki ve Teknik Ortaöğretim, Zenginlik, Yoksulluk, Sosyal Hareketlilik

¹ Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Fen Edebiyat Faköltesi, Sosyoloji Bölümü

² Prof. Dr., Anadolu Üniversitesi Edebiyat Faköltesi, Sosyoloji Bölümü

FEAR OF FALLING DOWN VERSUS HOPE FOR UPWARD SOCIAL MOBILITY: A SOCIOLOGICAL RESEARCH ON VOCATIONAL HIGH SCHOOL STUDENTS' PERCEPTION OF THE WEALTH AND POVERTY

ABSTRACT

Vocational high schools can often be regarded as a shelter in having access to employment and attainment of technical and occupational skills that enable those schools' students to have an advantageous position in the labour market. On the other hand, these schools are, also closely associated with a wide range of social and economic disadvantages. This study examines the profiles of the students of vocational high schools who are widely seen as the poor and the vulnerable, and looks at how they define the poverty and the wealth and in what way they relate them to structural and/or individual factors. Henceforth, the aim of this study is to assess the views of the vocational high school students regarding the wealth and the poverty in an unevenly stratified society. Based on fieldwork conducted in 2016-2017, this study tries to explore the opinions of the vocational high school students about the wealth and the poverty and sociologically examines the degree to which importance that they attribute to social stratification system.

The study is based on the findings of fieldwork data obtained via questionnaire techniques applied to 797 students who were enrolled in 12th class of 7 vocational and technical Anatolian schools affiliated to Eskişehir provincial directorate for national education. It is found that students who are from the poorer families, tend to put a distance between themselves and their own social and economic position and try to distinct themselves from the lower income groups' position as much as possible. Findings of the research show that they have more aspiration and the desire to reach the position of the middle-income groups and regard this process as reachable/accessible.

Keywords: Vocational and Technical Secondary Education, Wealth, Poverty, Social Mobility

1. GİRİŞ

Yoksulluk, genellikle temel düzeyde gelirden yoksun olma hali olarak tanımlansa da günümüzde başta eğitim, sağlık, istihdam ve sosyal güvence olmak üzere insani gereksinimler ve kapasiteden yoksun olma anlamında kullanılan çok yönlü ve çok boyutlu bir sosyal olgudur (Suğur vd., 2010: 85). Yoksulluk kavramının çok belirgin bir tanımı mevcut değildir. Yoksulluk, bağlı olduğu toplumsal koşullara göre biçimlenebilmektedir. Dolayısıyla tek bir yoksulluğun olmadığı söylenebilir (Hartmann, 2014: 18). Yoksullukla ilgili terim sayısı neredeyse 200'ü aşmış durumdadır (Kennedy, 2013: 109). Literatürde mutlak ve göreceli yoksulluk, nesnel ve öznel yoksulluk, kırsal ve kentsel yoksulluk, yoksulluk kültürü, derin yoksulluk, nöbetleşe yoksulluk, yoksulluğun kadınlaşması ve dijital yoksulluk gibi çok sayıda kavramın kullanıldığı görülmektedir. Bu kavramların her biri farklı bağlamlara işaret etmektedir

Mutlak yoksulluk, insanın yaşamını sürdürebilmesi için gerekli olan yiyecek, içecek, barınma gibi temel ihtiyaçlardan yoksun olma haline gönderme yapmaktadır (Alcock, Payne ve Sullivan, 2000: 158). Göreceli yoksulluk belli bir zaman diliminde toplumun veya grupların ortalama ya da tipik standartlarından hareketle yoksulluğa yaklaşmaktadır (Daly, 2015: 234). Toplumun ortalama yaşam standartlarına ulaşmak için gerekli olan gelirdeki eksikliği ifade etmektedir (Fusco, 2003: 5). Nesnel ve öznel yoksulluk ayrımı ise yoksulluğa içsel ve dışsal bakışı ayırt etmesi bakımından bu çalışma için önem taşımaktadır. Nesnel süreç, yoksulluğu yapısal eşitsizlikler ve kurumsal mekanizmalarla ilişkilendirmekte; öznel süreç, yoksulluğun nasıl algılandığına odaklanmaktadır. Nesnel ve öznel süreçler, yoksulluğun birbirinden ayrılmaz yönlerine ışık tutmaktadır. Birinin diğerine önceliğinin olup olmaması ise teorik bakış açısına göre değişebilmektedir (Suğur vd., 2008: 3).

Yoksulluğun, genel geçerliliği olduğu varsayılan ölçütlere göre nesnel olarak mı, yoksa yoksulların değerlendirmelerine olanak sağlayan öznel bir yaklaşımla mı belirleneceği konusu önemlidir. Nesnel yaklaşım gelir, tüketim harcamaları, kalori miktarı gibi daha somut ve ölçülebilir kıstaslar üzerinde

yoğunlaşmaktadır. Öznel yaklaşım ise asgari temel ihtiyaçları karşılayıp karşılayamama konusunda, yoksulların algılarını öne çıkarmakta yani yoksulların sesine kulak vermektedir. Öznel yaklaşım toplumca kabul edilebilir yaşam düzeyinin dışarıdan belirlenmesi yerine bu durumu en iyi bilmesi gereken yoksullarca belirlenmesini öne çıkarmaktadır (Şenses, 2006: 92-93). Bu yaklaşım, bireysel algılara ve dışsal koşulların değerlendirilmesine dayanmaktadır (Buttler, 2013: 7).

Bu çalışma hem yoksulluk hem de zenginlik olgusuna yönelik öznel değerlendirmeleri birlikte ele almaktadır. Yoksulluk ve zenginlik ile ilgili öznel değerlendirmelerin bir arada ele alınmasının altında yatan neden, bu iki olgunun birbiri ile ilişkili iki karşıt kategoriye temsil etmesidir. Yoksulluk ve zenginlik mutlak kavramlar olmayıp, yaşam düzeylerinin karşılaştırılmasına dayanmaktadır. Bu bakımdan yoksulluk ve zenginlik hakkındaki düşünceler birbiriyle bağlantılıdır (Aldemir ve Özpınar, 2004: 4). “Türkiye’de toplumsal hiyerarşiler ve farklar arasında her ne kadar karmaşık bir eklemlenme olsa da yoksulların algılarında toplumsal alanın fakirler ve zenginler şeklinde ikili bir karşıtlık üzerine kurulduğu söylenebilir” (Erdoğan, 2016: 49).

Türkiye’de özellikle yoksulluk ile ilgili çalışmaların çokluğu dikkat çekmekte iken zenginlik ile ilgili literatürün kısıtlı olduğunu belirtmek gerekir. Zenginlik ile ilgili az sayıda mevcut çalışma, çoğunlukla ekonomi politik perspektiften hareket etmektedir (Bora ve Erdoğan, 2005: 5). Bu çalışmada ise zenginlik ve yoksulluk, ekonomik ve dışsal bir perspektiften ziyade ağırlıklı olarak içsel bakış ve öznel değerlendirmeler çerçevesinde ele alınmaktadır.

Zenginlik ve yoksulluk bir merdivenin üst ve alt basamakları olarak kabul edilecek olursa, basamaklar arası geçiş ile sosyal hareketlilik arasında bir ilişki kurulabilir. “Sosyal hareketlilik birey, sosyal obje ya da değer (insan etkinliği ile düzenlenmiş ya da oluşturulmuş herhangi bir şeyin) bir sosyal konumdan ötekine geçişini ifade etmektedir” (Sorokin, 1959: 133). Sosyal hareketlilik, yatay ve dikey biçimde gerçekleşebilmektedir. *Yukarıya çıkma* ya da *aşağıya düşüş* bağlamında bir tabakadan ötekine geçiş dikey

hareketliliği, aynı tabaka içerisindeki konum değiştirmeler ise yatay hareketliliği ifade etmektedir. Bu bağlamda birbiriyle bağlantılı hiyerarşik konumlar olarak zenginliği ya da yoksulluğu hazırlayan koşullara yönelik değerlendirmeler, sosyal hareketliliğe yönelik değerlendirmeler olarak ele alınabilir. Yoksulluktan kurtulma ya da zenginliği elde etmede aile, eğitim, devlet gibi kurumların mı? çaba, çalışma, performans gibi bireysel faktörlerin mi? yoksa kaderin mi? etkili olacağına dönük görüşler, öznel düzeyde bireyin sosyal hareketlilik algısı hakkında fikir verebilmektedir.

Araştırma endüstri meslek lisesi³ öğrencilerinin, yoksulluk ve zenginlik temelindeki farklılaşmaları nasıl anlamlandırdıklarını ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Literatürde zenginlik ve zenginlik algısı ile ilgili çalışmalar, yoksulluk ve yoksulluk algısı ile ilgili çalışmalara oranla sınırlı sayıdadır. Görece yoksul öğrencilerin yöneldiği meslek liselerini zenginlik ve yoksulluk ekseninde ele alan çalışmaların ise pek bulunmadığı bu bağlamda yürütülen araştırmanın bu boşluğu dolduracağı düşünülmektedir. Belirtilen amaç doğrultusunda ilk olarak öğrencilerin zenginliği ve yoksulluğu tanımlama biçimlerine odaklanılmaktadır. “Zengin kime denir?” ve “yoksul kime denir?” sorularına verilen cevaplar çerçevesinde zenginliğin ve yoksulluğun dayandırıldığı ölçütler analiz edilmektedir. Bu ölçütlerin işaret ettiği anlamlar ve hayat tarzları yorumlanmaktadır. İkinci olarak aile, okul ve devlet gibi kurumsal yapıların, kişisel çaba, çalışkanlık gibi bireysel niteliklerin ve kadere eğilimlerin zenginliğe ve yoksulluğa etki düzeyi öğrenci görüşleri üzerinden ele alınmakta ve tartışılmaktadır. Zenginliği elde etmenin veya yoksulluktan kurtulmanın koşullarına yönelik görüşler üzerinden öğrencilerin sosyal hareketlilik sürecini nasıl anlamlandırdıkları değerlendirilmektedir.

³ 2013 yılında mesleki ve teknik ortaöğretim okulları yedi başlık altında, 22 okul türüne ayrılmaktaydı. Araştırma kapsamında, eski ismiyle “*teknik ve endüstri meslek liseleri*” başlığı altında yer alan Anadolu teknik lisesi, Anadolu meslek lisesi, teknik lise, *endüstri meslek liselerinden* veri toplanmış olup, bu liseler 2014’te Mesleki Teknik Eğitim Genel Müdürlüğüne bağlı okullar çerçevesinde “Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi” ile “Çok programlı Anadolu Lisesi” adı altında yeniden yapılandırılmıştır.

2. “FIRSATLAR VE ENGELLER LABİRENTİ” OLARAK MESLEKİ VE TEKNİK ORTAÖĞRETİM

Mesleki ve teknik ortaöğretim süreci, hem çeşitli fırsatları hem de çeşitli engelleri içeren bir labirent olarak nitelendirilebilir. Mesleki eğitim, kazandırdığı beceriler ve belgeler aracılığıyla erken yaşlarda kolaylaştırarak hızlandırabilmektedir. Bu bağlamda meslek liseleri avantaj ya da fırsat alanı olarak nitelendirilebilir. Diğer taraftan meslek liseleri akademik başarı düzeyi düşük, yoksul öğrencilerin yöneldiği düşük statülü bir eğitim alanı olarak dezavantajlar ya da bazı engellerle ilişkilendirilebilmektedir.

Literatürde mesleki ve teknik ortaöğretimin avantajlı yönlerini öne çıkaran çalışmalarda kısa zamanda işgücü piyasasına giriş yapabilme, mesleki başarıyı artırma, istihdam olasılığını yükseltme, ücret düzeyine olumlu etki, işgücü piyasasında uzun vadeli kazanç sağlama gibi çeşitli avantajların altı çizilmektedir (Forster, Bol and Werfhorst, 2016: 490; Neumann and Ziderman, 1989: 256; Kulik,1998).

Türkiye’de meslek lisesi mezunlarına yönelik araştırmalarda meslek liselerinin, işgücü piyasasına giriş süresini kısaltması yönündeki işlevinin altı çizilmektedir (EARGED, 2006: 99 -108; METARGEM: 1997: 30-36). TÜİK (2014, 2016) verileri ücret ve istihdam olasılıkları bakımından, meslek lisesi mezunlarının yükseköğretime yerleşemeyen genel lise mezunları karşısında avantajlı olduklarını vurgulamaktadır⁴.

Mesleki ve teknik ortaöğretim avantajların yanı sıra çeşitli dezavantajlara da konu olabilmektedir. Akademik başarı düzeyi düşük öğrenciler çeşitli sebeplerden dolayı mesleki ve teknik ortaöğretime daha çok yönelebilmektedir (Shavit ve Müller, 2000: 30; Çelik, 2016: 21; Aksoy, 2013: 57). Akademik becerileri geliştirmeye dayalı müfredatın kısıtlı olduğu (Van Houte, 2004: 380) mesleki eğitim süreci, akademik düzeyde eğitim beklentilerini ve yönelimini etkileyerek (Kely ve Price, 2009: 814) akademik başarının

⁴ TÜİK (2014) Kazanç Yapısı Araştırması verilerine göre istihdam edilen bir meslek lisesi mezununun yıllık ortalama brüt ücreti 28,143 TL, genel lise mezununun 21,222 TL, yüksekokul ve üstü mezunlarının 51 403 TL’dir. TÜİK (2016) Ocak 2015-2016 işgücü durumu raporuna göre meslek lisesi mezunlarının işgücüne katılma oranları % 65,7, genel lise mezunlarının işgücüne katılma oranları % 52,5, yükseköğretim mezunlarının işgücüne katılım oranı ise % 79,6’dır (TÜİK, 2014; TÜİK, 2016).

gelişimini yavaşlatabilmektedir (Hallinen ve Kubitschek, 1999: 4). Dolayısıyla mesleki ve teknik ortaöğretime yerleşen öğrencilerin yükseköğretime geçiş olasılıkları azalabilmektedir (Berends, 1995: 342).

ÖSYM istatistikleri, meslek lisesi mezunlarının lisans düzeyinde yükseköğretime geçiş oranlarının genel lise mezunlarına kıyasla oldukça düşük düzeyde kaldığını göstermektedir⁵ (MEB, 2016: 20). PISA verilerine göre meslek liseleri fen, matematik ve okuma becerisi olarak gruplandırılan akademik başarı kriterleri bakımından Türkiye’deki okul türleri sıralamasının en altlarında yer almaktadır (MEB, 2010).

Öğrenci ebeveynlerine ait düşük sosyoekonomik ve sosyokültürel göstergeler, ebeveynlerin yönlendirici etkisi, ortaöğretime geçişte seçicilik uygulaması gibi nedenler kısıtlı imkânlarla sahip öğrencilerin meslek liselerine yönelmelerinde etkili olabilmektedir. Bu bağlamda mesleki ve teknik ortaöğretime yönelen öğrenciler çeşitli dezavantajlar kapsamında ele alınabilmektedir.

Ortaöğretim düzeyindeki okullar arasında eşitsizlik oldukça derindir (Gür ve Çelik, 2009: 36). Türkiye’de ortaöğretime geçiş sürecinde öğrenciler sadece akademik başarı düzeylerine göre değil sosyoekonomik konumları bakımından da ayrışmaktadır (ERG, 2009: 21-22). Öğrenci ailelerinin sosyoekonomik konumu, öğrencilerin hangi ortaöğretim kurumuna yönelecekleri hakkında ipucu sunabilmektedir (ERG, 2012: 22). Meslek lisesine yönelen öğrenci ailelerinin gelir, eğitim düzeyleri ve işgücü piyasasındaki konumları ortalamanın altında kalmaktadır (Alkan vd., 2008: 57-65). Genellikle alt veya alt-orta sınıf ailelerden gelen

⁵ Yüksek Öğretim Kurulu’nun 1998 yılında aldığı yükseköğretime geçişte “ağırlıklı ortaöğretim başarı puanı (AOBP)” ve “farklı katsayı” uygulamaları kararları ile birlikte meslek liselerinin yükseköğretime geçiş hakkı sınırlandırılmıştır. Meslek liseleri, üniversiteye geçişi düşünen öğrenciler için cazibesini yitirmiştir. Bu uygulamalar, meslek lisesi öğrencilerinin “tabakalaşma sistemi içindeki hareket kabiliyetini iyice kısıtlamıştır” (Aktay, 2005: 34). 2010 yılında başlatılan katsayı düzenlemeleri ile üniversiteye geçişte ortaöğretim başarı ortalamasının etkisi zayıflatılmıştır, 2011’de katsayı uygulamasına, 2012’de AOBP uygulamasına son verilmiştir (Çelik, 2015: 279). Üniversiteye geçişte meslek lisesi öğrencilerinin yaşadıkları dezavantajlar bir ölçüde azalmıştır. Bu uygulamaların yanı sıra meslek lisesine devam eden öğrenci ailelerinin sosyoekonomik ve sosyokültürel özellikleri, ortaöğretime geçişte seçicilik uygulaması, müfredat yapısı, personel kültürü, iş hayatına kısa zamanda atılma isteği gibi faktörlerin de akademik başarıyı etkilediği gözden uzak tutulmamalıdır.

çocukların hem meslek sahibi olmak, hem de gerekirse üniversite şansını denemek için meslek liselerine yöneldiği gözlenmektedir (Aktay, 2002: 17; Şen vd., 2005: 39-40; Akşit vd., 2000).

Fen liselerindeki öğrencilerin % 51'i, Anadolu liselerindeki öğrencilerin % 42'si sosyoekonomik düzeyi yüksek ailelerden gelmektedir. Meslek liselerinde ise sosyoekonomik düzeyi yüksek ailelerden gelen öğrencilerin oranı yalnızca % 8'dir (ERG, 2014: 31). Bu bağlamda öğrencilerin düşük sosyoekonomik statü ve bu statünün önemli ölçüde etkilediği düşük akademik başarı düzeyi ile temsil edildikleri söylenebilir (Kerckhoff, 1976; Jaeger, 2009: 195).

Gerek OECD ülkelerinde, gerekse ülkemizde mesleki ve teknik eğitim kurumlarında düşük toplumsal saygınlık sorunu da mevcuttur. Genel (akademik) eğitim, mesleki ve teknik eğitimden daha çok itibar görmekte, öğrenciler ve/veya aileleri mesleki ve teknik eğitim kurumlarını son tercih olarak değerlendirmektedir (ERG, 2012: 26). “Üst ekonomik toplumsal sınıflar için mesleki-teknik eğitimi seçmek bir tür alçalma anlamına gelebilmektedir” (Doğan, 1996: 175). Ortaöğretim alanında “düşük nitelikte işler”, “düşük kalitede eğitim” ve “üniversite yolu kapalı” şeklinde kalıplaşmış olumsuz yargılar da daha çok mesleki ve teknik ortaöğretim süreci ile birlikte anılmaktadır (ERG, 2012: 26).

3. YÖNTEM

Araştırmada yanıtı aranan temel sorular şunlardır:

1. Araştırmaya katılan öğrencilerin ailelerinin sosyoekonomik özellikleri nelerdir?
2. Araştırmaya katılan öğrenciler, zenginlik ve yoksulluğun özelliklerini hangi ölçütler çerçevesinde tanımlamaktadır?
3. Araştırmaya katılan öğrenciler, zenginlik ve yoksulluğun nedenleri olarak hangi faktörleri (birey, kurumsal yapı, kader) öne çıkarmaktadır?

Çalışma, Eskişehir İl Milli Eğitim Müdürlüğü'ne bağlı 7 adet mesleki ve teknik Anadolu lisesinin 12. sınıfında eğitim gören 797 öğrenciyle yürütülmüş bir alan araştırmasının anket tekniği ile elde edilen verilerine dayanmaktadır. Ankette ilk olarak, öğrenci ailelerinin sosyoekonomik ve eğitsel niteliklerini ortaya çıkarmak için anne-baba mesleği (açık uçlu soru), anne-baba eğitim düzeyi (kapalı uçlu soru), ailenin ortalama gelir düzeyi (açık uçlu soru) sorulmuştur. İkinci olarak, zengin ve yoksul karakterine nasıl bir anlam verildiği ve bu karakterleri tanımlamada hangi ölçütlerin kullanıldığını tespit etmek için “zengin kime denir?”, “yoksul kime denir?” şeklinde iki adet açık uçlu sorulmuştur. Üçüncü olarak zenginliğin ve yoksulluğun nedenlerine yönelik öğrenci görüşlerini tespit edebilmek için üçlü Likert ölçeğinde 8 adet soru sorulmuştur.

Eskişehir il merkezinde makine teknolojileri, inşaat teknolojileri, elektrik-elektronik teknolojisi, motorlu araçlar teknolojileri, uçak bakım, bilişim teknolojileri, biyomedikal cihaz teknolojileri gibi birbirinden farklı teknik alanların merkeze alındığı ve bu alanlarda eş zamanlı eğitim faaliyetlerinin yürütülebildiği toplam 7 adet mesleki ve teknik Anadolu Lisesi bulunmaktadır. Araştırmanın evreni bu okulların 12. Sınıfında eğitim gören yaklaşık 2000 öğrenciden oluşmaktadır⁶. Kesitsel nitelikte olan bu araştırmada örneklem seçimine gidilmemiş; 2016 Aralık ve 2017 Ocak tarihleri arasında, evren kapsamındaki tüm okullara ortalama iki defa gidilerek, anket uygulamasını kabul eden 797 öğrenciyle araştırma tamamlanmıştır. Araştırma verileri 12. sınıfların staj yapmadığı ve derslere en yoğun düzeyde katılımın

⁶ 2013 yılında araştırmanın evrenine ve örnekleme karar verilirken mesleki ve teknik ortaöğretim okulları yedi başlık altında toplanmaktaydı. Aynı zamanda mesleki ve teknik ortaöğretim bu yedi başlık altında 22 okul türüne ayrılmaktaydı. Araştırmanın konusu ve sahası bu 7 başlık içerisinde sadece “teknik ve endüstri meslek liseleri” başlığı altında yer alan Anadolu teknik lisesi, Anadolu meslek lisesi, teknik lise endüstri meslek lisesi üzerinden tasarlanmıştır. 2014'te Mesleki Teknik Eğitim Genel Müdürlüğüne bağlı olarak faaliyet gösteren 22 okul türü öğrenim süreleri ile yetkilerinde herhangi bir değişiklik yapılmaksızın, “Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi” ile “Çok programlı Anadolu Lisesi” adı altında yeniden yapılandırılmıştır. Bu yapılandırma üzerine, ticaret, sağlık, turizm, din hizmetleri gibi hizmet ağırlıklı spesifik alanlara odaklanan eğitim faaliyetleri yürüten ya da yakın bir zamana kadar sadece kız öğrencilerin eğitim gördüğü ve halihazırda da kız öğrencilerin çoğunlukta olduğu mesleki ve teknik Anadolu liseleri araştırmanın evrenine dahil edilmemiştir.

tespit edildiği günlerde her okula ortalama 2 defa gidilerek toplanmıştır. Araştırmaya katılım oranı % 39,7'dir.

Anketler en az 13, en fazla 27 dakika arasında değişen sürelerde doldurulmuştur. Ders saatinde ön tanıtım yapıldıktan sonra araştırmacı gözetiminde gönüllü katılım sağlayan öğrencilere anket uygulanmıştır. Saha araştırması iki ay sürmüştür. Araştırma, mesleki eğitim tecrübelerinin daha fazla olgunlaştığı varsayılan 12. sınıf öğrencileri ile yürütülmüştür. 12. sınıf öğrencilerinin seçilmesinde, son sınıf öğrencilerinin gelecek beklentilerinin ve toplumsal yaşama yönelik algılarının alt sınıflara oranla görece netleşmiş olabileceği göz önünde tutulmuştur.

Çalışma kapsamına giren okullarda eğitim gören erkek öğrenciler çoğunluktadır. “Mesleki ve teknik liselerde, öğrenci nüfusunun büyük çoğunluğunu erkeklerin oluşturması okulların “erkek okulu” olarak kodlanmasına yol açmaktadır. Erkeklerin bu tür okulları tercih etmelerinin ya da bu okullara yönlendirilmelerinin nedeni okulların içerdiği program türleridir” (ERG, 2015: 11). Program türlerinin (alan ve dalların) ilintili olduğu meslekler (elektrikçilik, torna tesviye, kaportacılık gibi) toplumda ve işgücü piyasasında daha çok erkek meslekleri olarak kabul görmektedir. Meslek-cinsiyet bağlantılı toplumsal ve kültürel kabuller, mesleki eğitim alanlarına yönelmede etkili olmaktadır. Dolayısıyla meslek liselerinin ilgili programlarını erkek öğrenciler daha fazla tercih etmektedir. Bu bağlamda araştırma örneklemini içerisinde yer alan kız öğrenci oranının düşüklüğü, hem bir gerçekliğe hem de bir sınırlılığa işaret etmektedir.

4. BULGULAR VE TARTIŞMA

4.1. Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Sosyoekonomik Özellikleri

Bu başlık altında, araştırmaya katılan öğrencilerin ailelerinin sosyoekonomik ve eğitsel niteliklerine yönelik göstergeler ve bu göstergelerin yakın özellikler taşıyıp taşımadığı ele alınmaktadır. Öğrenci ailelerinin gelir, meslek ve eğitim değişkenleri açısından genel özellikleri irdelenerek bu özelliklerin literatür ile örtüşüp örtüşmediği değerlendirilmektedir.

Araştırmaya katılanların % 83,6'sı erkek , % 16,4'ü kız öğrencidir. MEB 2017 örgün öğrenci istatistiklerine göre, Türkiye'de bu araştırmanın kapsamına giren meslek liselerinde eğitim gören öğrencilerin sadece %12,9'u kız öğrencilerden oluşmaktadır. Türkiye'de örneklem kapsamına giren meslek liselerinde eğitim gören toplam 112 789 öğrencinin 99 856'sı erkek 12 933'ü kız öğrencidir (MEB, 2016: 122). Araştırmanın örneklemini içerisinde yer alan kız öğrenci oranı (% 12,9) ile Türkiye genelinde örneklem kapsamına giren okul türlerindeki kız öğrenci oranının (% 16,4) yakınlık gösterdiği söylenebilir.

Katılımcıların annelerinin eğitim durumu değerlendirildiğinde % 3,7'sinin okuma yazma bilmediği, % 22,6'sının ilkokulu tamamlamadığı, % 31,6'sının ilkokul mezunu olduğu, %24,4'ünün ortaokul mezunu olduğu, % 15,1'inin lise mezunu olduğu, % 2,5'inin ise yükseköğretim kurumlarından mezun olduğu saptanmıştır. Araştırmaya katılan öğrencilerin babalarının % 0,4'ü okuma yazma bilmemekte, % 17,6'sı ilkokul terk düzeyinde, % 21'i ilkokul mezunu, % 26'6'sı ortaokul mezunu, % 27'si lise mezunu, % 7,4'ü ise yükseköğretim mezunu oldukları belirlenmiştir (Tablo 1).

Ebeveynlerin meslek durumu incelendiğinde, öğrencilerin babalarının % 60,6'sının işçi, %13, 8'inin emekli, % 9,2'sinin memur, % 8,3'ünün çiftçi, % 4,4'ünün esnaf, % 3,1'nin serbest meslek sahibi ve % 0,5'inin işsiz olduğu görülmektedir. Öğrenci annelerinin ise % 80'inin ev hanımı, % 18,1'inin işçi, % 1,2'sinin memur ve % 0,8'inin emekli olduğu belirlenmiştir (Tablo. 1).

Öğrencilerin % 1,4'ünün ailesinin aylık geliri 1,000 TL'nin altında, % 39,8'inin 1,000 – 1,999 TL arası, % 33,5'inin 2,000 – 2,999 TL arası, % 16,6'sının 3,000 – 3,999 TL arası, % 4,9'unun 4,000 – 4,999 TL, % 3,8'inin geliri ise 5,000 TL'nin üzerindedir (Tablo.1). Haneye giren aylık gelir bakımından en çok yığılmanın olduğu gelir aralığı 1,000 - 1,999 TL'dir. Öğrencilerin mensup olduğu hanelere giren aylık gelir ortalaması 2.255 TL'dir.

Tablo 1. Katılımcıların Sosyoekonomik Özellikleri

	N	%
Cinsiyet		
Kız	131	16,5
Erkek	663	83,5
Toplam	794	100
Anne Eğitim Durumu		
Okuma yazma bilmiyor	29	3,7
İlkokul terk	178	22,6
İlkokul	248	31,6
Ortaokul	192	24,4
Lise	119	15,1
Yükseköğretim	20	2,5
Toplam	786	100
Baba Eğitim Durumu		
Okuma yazma bilmiyor	3	0,4
İlkokul terk	136	17,6
İlkokul	162	21
Ortaokul	206	26,6
Lise	209	27
Yükseköğretim	57	7,4
Toplam	773	100

	N	%
Baba Mesleği		
İşçi	443	60,6
Emekli	101	13,8
Memur	67	9,2
Çiftçi	61	8,3
Esnaf	32	4,4
Serbest meslek	23	3,1
İşsiz	4	0,5
Toplam	731	100
Anne Mesleği		
Ev kadını	615	80
İşçi	139	18,1
Memur	9	1,2
Emekli	6	0,8
Toplam	769	100
Haneye giren aylık ortalama gelir		
0-999 TL	11	1,4
1000-1999 TL	302	39,8
2000-2999 TL	254	33,5
3000-3999 TL	126	16,6
4000-4999 TL	37	4,9
5000 TL ve üzeri	29	3,8
Toplam	759	100

Öğrencilerin ailelerinin sosyoekonomik ve eğitsel göstergeleri yakınlık göstermektedir. Araştırmada, öğrenci ailelerinin sosyoekonomik özellikler bakımından yakınlık gösterdiği iddiası, öğrenci ebeveynlerinin eğitim düzeyleri, meslekleri ve haneye giren aylık gelir değişkenlerine dayandırılmaktadır.

Bu bağlamda öğrencilerin, çoğunlukla eğitim ve gelir düzeyi düşük, çalışan yoksul ailelerden geldikleri söylenebilir.

4.2. Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Zengin ve Yoksul Algıları

Araştırmaya katılan öğrencilere zengin ve fakir kime denir? şeklinde açık uçlu sorular sorulmuş verilen yanıtlar gruplandırılmıştır. Zengini ve yoksulu, *parası olana-olmayana denir*, şeklindeki tanımlayanlar “para ölçütü”nü kullananlar olarak gruplandırılmıştır. *Gönlü zengin olana zengin denir veya onurlu insana fakir denir* şeklindeki tanımlamalar “soyut değerler ölçütü”nü kullananlar olarak gruplandırılmıştır. *Evi, arabası olan zengindir* şeklindeki tanımlamalar, “orta sınıf ölçütü”nü kullananlar olarak gruplandırılmıştır. *Villası, arabası, şirketleri olan zengindir* şeklindeki tanımlamalar, “üst sınıf ölçütü”nü kullananlar olarak gruplandırılmıştır. *Yiyecek yemeği olmayana fakir denir* şeklindeki tanımlamalar, “derin yoksulluk ölçütü”nü kullananlar olarak gruplandırılmıştır. Kendini zengin olarak tanımlayanlar, zengin yoktur gibi ifadeler kullananlar zenginlik için “diğer” başlığı altında gruplandırılmıştır. Kendisini fakir olarak tanımlayanlar, fakirliği kişinin çalışmaması, tembel olma gibi özelliklere bağlayanlar ya da fakirlik yoktur gibi oldukça çeşitli tanımlar fakirlik için “diğer” başlığı altında gruplandırılmıştır. Alt başlıklarda gruplandırılan yanıtlar ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

Tablo 2. Zengini ve yoksulu tanımlarken kullanılan ölçütler

Zengin kime denir?	n	%
Para ölçütünü kullananlar	263	38,4
Soyut değerler ölçütünü kullananlar	144	21
Orta sınıf ölçütünü kullananlar	180	26,2
Üst sınıf ölçütünü kullananlar	76	11,1
Diğer	22	3,2
Toplam	685	100
Fakir kime denir?		
Para ölçütünü kullananlar	251	38,4
Derin yoksulluk ölçütünü kullananlar	163	24,9
Soyut değerler ölçütünü kullananlar	95	14,5
Diğer	145	22,2
Toplam	654	100

4.2.1. Zenginliğin ve Yoksulluğun Ölçütü Olarak Para

Öğrenci ailelerinin aylık gelir ortalamalarının 2,255 TL olması ve bu gelir düzeyinin açlık sınırının üzerinde, yoksulluk sınırının altında kalması⁷ para ile ilgili kısıtlılık hakkında fikir vermektedir. Gelir konusunda gözlemlenen kısıtlılığın, öğrencilerde ölçüt olarak parayı kullanma eğilimini güçlendirdiği

⁷ Araştırmanın saha sürecinin başladığı Kasım 2016 tarihinde Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonunun (TÜRK İŞ) belirlediği açlık sınırı 1,417 TL, yoksulluk sınırı ise 4,615 TL'dir (www.turkis.org.tr). Memur Sendikaları Konfederasyonu'nun 2016 Eylül ayı rakamları çerçevesinde açlık sınırı 1,492, yoksulluk sınırı ise 4,252 TL'dir (www.memursen.org.tr). Dört kişilik bir ailenin asgari geçim haddi Türkiye Kamu-Sen hesaplamalarına göre ise Ocak 2017'de 5.019,93 Lira olarak belirlenmiştir (www.kamusen.org.tr).

düşünülmektedir. “Zengin kime denir?” sorusuna para ölçütünü kullanarak cevap verenlerin oranı % 38,4’tür, “yoksul kime denir?” sorusuna para ölçütünü kullanarak cevap verenlerin oranı da % 38,4’tür (Tablo.2) . Para ölçütünü kullanarak verilen cevaplar bir birine oldukça benzemektedir:

Zengin **parası olana** denir.

Yoksul **parası olmayana** denir.

Parası olan zengindir.

Parasız adama yoksul denir.

Yoksullar üzerine yapılan bir başka araştırmada da örneklemin % 64,5'i zenginliği para ölçütüne göre tanımlamış, parası olan zengindir şeklinde görüş bildirmiştir. Para ölçütünün kullanılması rasyonel bakış açısı olarak nitelendirilmiştir. Zenginliği tanımlarken kullanılan para ölçütü, katılımcıların koşullarının, eksikliklerinin, sahip olmak istediklerinin bir yansıması olarak yorumlanmıştır (Şahin ve Çiçek, 2015: 67).

Bu çalışmada öğrencilerin para ölçütü ile zenginlik ve yoksulluk arasında bir sınır çizgisi çektikleri söylenebilir. Para ölçütünü kullanan öğrencilere göre parası olanlar, çizginin ötesine geçip zenginlik alanına; parası olmayanlar ise sınırı aşamayarak yoksulluk alanına dâhil olmaktadır. Bu tanımlama, bir tür muğlaklığa da işaret etmektedir. Çünkü öğrencilerin önemli bir çoğunluğu zengini sadece parası olan şeklinde tanımlayıp, zenginliği oldukça geniş bir skalaya yaymakta, dolayısıyla parası olan herkesi içeren bir alana dönüştürerek bu alanın sınırlarını esnetmektedir. Bu bakımdan *Zengin parası olana denir*, tanımının zenginliği erişilebilir, ulaşılabilir bir alana dönüştürme eğilimine işaret ettiği söylenebilir. Yoksul karakteri için kullanılan *parası olmayan* tanımında da belli bir miktarın (gelir düzeyinin) belirtilmemesi, gelirden tamamen yoksun olanları yani derin yoksulları akla çağrıştırmaktadır. Bu tanım doğrultusunda, düşük düzeyde de olsa gelir ya da para sahibi olmanın fakir kabul edilmemek için yeterli görüldüğü

söylenbilir. Bu bağlamda para ölçütü ile zenginlik alanının esnetilerek ulaşılabilir hale getirildiği, yoksulluk alanının ise daraltıldığı düşünülmektedir.

4.2.2. Zenginlik ve Yoksulluğun Bir Ölçütü olarak Manevi Değerler

Zenginlik ve yoksulluk olguları, genellikle iktisat biliminin sınırlılıkları çerçevesinde sayısallaştırma, nesnel ölçüm gibi dıştan bakışı esas alan bazı teknik analizlere indirgense de, deneyimler ve algılar bağlamında öznel diyebileceğimiz farklı anlamlandırmalara da sahne olabilmektedir. Bu bağlamda kültürel kabullerin öğeleri olarak gönül, vicdan, merhamet gibi bazı manevi değerler, zenginliği ve yoksulluğu tanımlamak için kullanılan ölçütlere dönüşebilmektedir.

Çalışmaya katılan öğrencilerin bir kısmının zenginliği ve yoksulluğu soyut, manevi değerlere indirgedikleri tespit edilmiştir. Öğrencilerin bir kısmı, zengin ve yoksul karakterini betimlerken maddi ya da ekonomik ölçütler yerine *gönül*, *mutluluk*, *dostluk*, *vicdan*, *merhamet* gibi soyut, manevi değerleri öne çıkarmaktadır. Toplumsal hiyerarşilerin ve farkların anlamlandırılmasının moral bir alana taşınması, hâkim maddi-ekonomik terimlerin karşısına moral-insani değerleri çıkarma bakımından bir itiraz olarak yorumlanabilir (Erdoğan, 2016: 75). Bu araştırmada zenginliği manevi değerlerle tanımlayan öğrencilerin oranı %21'dir (Tablo.2). Bu tanımları olumlu ve olumsuz şeklinde ikiye ayırmak mümkündür. Zenginliği olumlu değerler çerçevesinde tanımlayan öğrencilerin bazı ifadeleri şu şekildedir:

Sevgi ve saygıyı bilene, oturup dertleşene, derdini dinleyen sana yardım edene denir. İnsanın cebinden çok **gönlü zengin** olsun.

Karakteri iyi yönde olgunlaşmış ve **vicdanı olanlar** dünyanın en zengin insanlarıdır.

Her koşulda çok şükür diyene, **merhametli** olana, sadece parayla zengin olunmuyor.

Gönlü zengin olana denir. Parayla saadet olmaz.

Şerefli, namuslu insanlara zengin denir.

Temiz kalplilere ve vicdan, merhamet duygusu fazla olanlara.

Hoşgörülü, herkese değer veren insana denir.

Zenginliğe yönelik olumlu tanımlarda öğrenciler, zenginliği maddi ya da ekonomik kaynaklarla ilişkilendirmekten uzaklaşmaktadır. Böylelikle zenginlik ulaşılması, erişilmesi zor bir kimlik ve konum olmaktan çıkarılmaktadır. Öğrencilerin zenginliği; *gönül güzelliği*, *vicdan*, *merhamet* gibi değerler çerçevesinde tanımlamaları, bu manevi değerlere ya da erdemlere sahip olmayı zengin olmak için yeterli gördükleri anlamına gelmektedir.

Zenginlik ürettiği nüfuz, iktidar/güç, sınıfsallık, hiyerarşi çerçevesinde dışlama, ötekileştirme gibi süreçlerle de ilişkilendirilebilir (İlhan, 2013: 200). Bu noktada zenginlik, olumsuz değerlerle bir tutularak, tasvip edilmeyen bir kimlik halini alabilmektedir. Bu araştırmada, *zengin kime denir* sorusunu zenginliği olumsuz değerlerle ilişkilendirerek cevap veren öğrencilerin bazı ifadeleri şu şekildedir:

Çok laf yalansız çok mal **haramsız** olmaz.

Züppelere, **şmarık**, **kendini beğenmiş ve ukalalara**.

Her zengin parası olanı **adam** yerine koymadık can.

Parasıyla **hava yapana kendini yüksek görmeye çalışanlara** denir.

Kibirli ve kendini bilmezlere zengin denir.

Ahlak ve görgü kurallarından yoksun olana insanların fikirlerine saygı göstermeyenlere denir.

Hayatını hiçbir sıkıntı çekmeden benim gerçekleştirmek için çok çalıştığım ama onun benim hayallerimi bakkaldan ekmek almaya gitmesi kadar kolay alan, gelecek kaygısı gütmeyen, biraz argo olacak ama **gevşek** insanlardır. Yani zengin çocukları için bu geçerli.

İnsani değerleri olmayanları ben fakir olarak değerlendiriyorum.

Zenginliği olumsuz ve istenmeyen değerlerle eş tutma eğilimi, zenginliği değerler aracılığıyla olumlama eğiliminden farklılaşmaktadır. İki eğilim, manevi değerleri öne çıkarma bakımından benzerlik gösterse de zenginliği maddi ya da ekonomik kaynaklarla ilişkilendirme bakımından ayrışmaktadır. Zenginliği olumlu değerlerle eş tutma eğiliminde, zenginliğin maddi ya da ekonomik bir olgu olmadığı vurgusu güç kazanmaktaydı. Buna karşılık zenginliği olumsuz değerlerle eş tutma konusunda, maddi ya da ekonomik kaynaklara dolaylı bir gönderme yapılmaktadır. Ekonomik kaynakların yüksekliği ile olumlu manevi değerler ve davranışlar arasında ters yönlü bir ilişki kurulmaktadır.

Bir başka araştırmada da zenginliğin, önemli oranda (%43) kendini beğenmişlik, şımarıklık, bencillik, halden anlamazlık, aç gözlülük, gaddarlık gibi olumsuz niteliklerle ilişkilendirilmektedir (İlhan, 2013: 201).

Zenginliği maddi koşullardan izole ederek değerlere veya duygulara endeksleme eğiliminin fakirliği tanımlarken de geçerli olduğu görülmüştür. “Fakir kime denir?” sorusunu soyut değerler ekseninde yanıtlayanların oranı % 14,5’tir (Tablo.2). Fakirliği *ahlak, gönül, gurur* gibi soyut değerler aracılığıyla tanımlayan öğrencileri, fakirliğe olumlu ve olumsuz anlamlar yükleyenler olarak ikiye ayırmak mümkündür. Fakirliği olumlu ve olumsuz manevi değerler ile tanımlayan öğrencilerin bazı ifadeleri şu şekildedir:

Kalbi güzel olana saf olana.

Gururu olana denir.

Onurlu insanlara fakir denir.

Şerefli insana denir.

Olanla yetinmeyene **gönlünü her şeye kapatana** denir.

Ahlak ve insanlık yoksunu olanlara denir.

Maddi durumu kötü olan her insana fakir denmez. İnsanın **gönlü fakir** olmasın.

Allah sevgisi yoksa fakirdir.

Fakirlik bir taraftan vicdansızlık, ahlaksızlık, görgüsüzlük gibi olumsuzluklar çerçevesinde kaçınılan, tasvip edilmeyen bir kimliğe dönüştürülebilmekte diğer taraftan gurur, onur sahibi olmak, şerefli olmak gibi ahlaki değerlerle ilişkilendirilebilmektedir.

Bir araştırmada da “yoksulların zenginlerden farkı nedir?” sorusuna büyük oranda yoksulların samimiyetleri, gönlü gözü tokluğu, dürüstlükleri, onurları gibi cevaplar verilmiş yani olumlu soyut değerlere işaret edilmiştir (İlhan, 2013: 205). “Erdem, yoksul madun öznenin kendini kuruşunda kilit bir rol oynamakta ve maddi sefalet ve manevi acı karşısında onun ayakta durmasını sağlayan bir silah” (Erdoğan, 2016: 49) olabilmektedir. Yoksulların moral ya da insani değerleri öne çıkarması, toplumsal hiyerarşilerin yoksullara biçtikleri rolü meşrulaştırmasını sağlayan ve isyankârlığı etkisiz hale getiren bir momentten ziyade bu rolün kabul edilemediği koşullarda onunla baş etmenin ve kendini ayakta tutmanın bir yolu olabilmektedir (Erdoğan, 2016: 75).

4.2.3. Zenginliğin Ölçütü Olarak Orta ve Üst Sınıf Hayat Tarzı

Öğrenciler daha çok çalışan-yoksul ailelerden gelmektedir. Bu bakımdan öğrencilerin zenginlik tanımları bir üst basamağa tekabül eden orta sınıf hayat tarzına yönelik olabilmektedir. Zenginliği orta sınıf ölçütleriyle tanımlayanların oranı % 26,2’dir (Tablo.2). Zenginliği orta sınıf ölçütleriyle tanımlayan öğrencilerin bazı ifadeleri şu şekildedir:

Arabası, evi, karısı olana denir.

Borcu olamayan, her fırsatı önünde olan insanlara denir.

Dört yıllık bir **üniversite** bitirip alanında işe başlayıp ve o **işinde başarılı** olan herkes zengindir.

Parası olana, **evi olana, arabası olana, meslek sahibi olana** denir.

Aylık ev gelirleri 5.000 TL'nin üzerinde olan insanlara denir.

Öğretmenlere denir.

Asgari ücretin 5 katı alanlardır.

Tüketim vurgusunun da orta sınıf temelli tanımlamaların birçoğuna yansıdığı söylenebilir. Tüketim temelli tanımlamaların bazıları şöyledir:

Kiminin ekmeği bayat kiminin pırlantası ufak.

Zengin biri restoranta girdiğinde yemeği seçip yanında ayran içsem mi diye düşünmeyene denir.

Zengin bu ülkede her gün pırlanta yiyip televizyonun karşısında göbeğini kaşıyarak 'oh oğlum bedelli yaptı' diyene denir.

Parlament, Malbora içene denir.

Bauman (1999: 60) tüketim toplumunda, yoksulluğu "normal yaşam" olarak kabul edilen her şeyden mahrum olmak şeklinde tanımlamaktadır. Tüketim toplumunda yoksullar, mutlu yaşamdan ziyade, normal yaşama erişmekte güçlük çekmektedir. Bauman'ın tüketim toplumunda yoksul için çizdiği portreye benzer bir portreyi meslek lisesi öğrencileri çizmektedir.

Bauman'a göre yoksulluk fenomeni, yokluk ve bedensel tehlike anlamına gelmez. Yoksulluk sosyal ve psikolojik bir durumdur: Nezih yaşam standartlarına erişememek bir sıkıntı, ıstırap ve özsaygı yitimi sebebidir. Tüketim toplumunda yoksullar mutlu yaşamdan ziyade, normal yaşama bile erişemeyen

insanlardır. Tüketim toplumunda mutlu ya da normal bir yaşama erişememek, başarısız ya da yeterince tüketemeyen tüketici olmak demektir. Tüketim toplumunda yoksullar sakat, arızalı, kusurlu ve noksan diğer bir deyişle yetersiz olarak tanımlanır. Tüketim toplumunda toplumsal aşağılanmaya neden olan her şeyden önce, bireyin tüketici olarak yetersizliğidir. Yoksulluk özetle tüketememe halidir (Bauman, 1999: 60).

Bauman'ın tüketim toplumunda yoksulluğa yönelik görüşleri ile öğrencilerin zenginlik tanımları ilişkilendirilebilir. Bauman'a göre, tüketim toplumunda yeterince tüketemeyen bireyler yoksuldur. Yeterince tüketenler ise yoksul değildir. Öğrencilerin zenginliği tüketimle ilişkilendirerek zengini yeterince hatta fazlasıyla tüketenler olarak tanımlama eğilimi Bauman'ın görüşleri ile örtüşmektedir.

Para harcama ya da tüketim konusunda herhangi bir sınırlılık ile karşılaşmama durumu ile tanımlanan zenginliğin üst sınıf hayat tarzı ile de örtüştüğü söylenebilir. Bu tip bir tanım, tüketim alışkanlıkları bakımından orta sınıf hayat tarzını sembolize edebilecek "pirzola yemek, parlament içmek, restorantta yemek yemek..." gibi tanımlardan farklılaşmaktadır. Tüketim davranışı ya da para harcama konusunda üst sınıf ölçütlerini esas alan bazı tanımlar şu şekildedir:

Para harcamaktan korkmayana denir.

Parayı har vurup har savurana denir.

Kapıcılar, şoförler, gündelik işçiler, bakıcılar olarak gruplandırılan çalışan yoksullar ile ilgili bir başka araştırmada zenginliği orta sınıf ölçütleriyle tanımlayanların oranı, üst sınıf ölçütüyle tanımlayanların oranından yüksek çıkmıştır (Suğur, vd., 2010: 148). Bu araştırmada da zenginliği üst sınıf ölçütleri ile tanımlayanların (% 11,1) oranı, orta sınıf ölçütleri ile tanımlayanların oranından (%26,2) düşük çıkmıştır (Tablo.2). Zenginliği üst sınıfı ölçütü ile açıklamaya çalışanların medya ve popüler kültürden etkilendikleri söylenebilir. Medyada boy gösteren ünlü figürler, zenginliğin ölçütü sayılabilmektedir. Zenginliği üst sınıfı ölçütleriyle tanımlayan öğrencilerin bazı ifadeleri şu şekildedir:

Ali Ağaoğlu'na denir.

Bill Gates'e denir.

Acun Ilıcalı'ya denir

Yatı, katı, villası olana denir

Şirketleri olan veya **fabrikaları** olan her istediğini alabilen insanlara denir.

Pazartesi günü Lamborciniye, Salı günü Ferrariye binene denir.

Ailesinden **ev, şirket, araba** kaldıysa zengindir. Baba parası yer zengin olur.

Zenginliği orta sınıf ölçütleriyle tanımlayanların oranının yüksekliğini *aşağı çekme* yönünde bir eğilim olarak okumak mümkündür. Zenginliği orta sınıf ölçütlerine çekme eğiliminin mantığı ile miktar belirtmeden salt para ya da manevi değerler ekseninde tanımlamanın mantığı örtüşmektedir. Zenginliği tanımlarken üst sınıftan ziyade orta sınıf ölçütlerini kullanmanın, zenginliği algısal düzeyde erişilebilir, ulaşılabilir kıldığı düşünülmektedir.

4.2.4. Yoksulluğun Bir Ölçütü Olarak Derin Yoksulluk

Derin yoksulluk, yoksulluğun tek katmanlı bir alan olmadığına işaret eden bir kavramdır. Yoksulluk kendi içerisinde katmanlaşarak bir hiyerarşiye dönüşebilmektedir. Derin yoksullar, tabakalaşmış yoksulluğun en dibinde yer alanlar olarak yoksulluğun ötesinde açlık, sefalet içinde yaşayanlar olarak nitelendirilebilir.

“İnsanın hayatını devam ettirebilmesi için zorunlu maddi ve manevi olanaklardan yoksun olması durumu” (Şentürk, 2015: 172) olarak tanımlanabilecek derin yoksulluk literatür kapsamında sınıf altı kavramı ile yakın ilişkilidir. Batı toplumlarında sınıf altı terimi uzun süreli işsizlik, suç, düşük eğitim seviyesi gibi olgularla ya da yoksulluk kültürü gibi kendine özgü davranış kodlarıyla birlikte tartışılan bir sosyal tabakaya gönderme yapmaktadır (Domanski, 2002: 384). Sınıf altı üyelerini ekonomik bakımdan diğer dezavantajlı gruplardan ayıran şey, sınıf altı üyelerinin marjinal ekonomik konumlarının ya da işgücü

piyasaasına zayıf bağılılıklarının çevre ve sosyal ortamca pekiştirilmesidir (Wilson, 1991: 653). Sınıf altı ile ilgili tartışmaların daha çok nüfusun evsizler gibi aşırı yoksul kesimi etrafında döndüğü söylenebilir (Will and McGrath, 1995: 165).

Bu çalışmada meslek lisesi öğrencilerinin yoksulluğu tanımlarken derin yoksulluğa, sınıf altına gönderme yaptıkları tespit edilmiştir. Yoksulluk tanımlamalarında öğrencilerin % 24,9'u yoksulluğu tanımlarken derin yoksullukla ilişkilendirilebilecek ölçütler kullanmıştır (Tablo.2). Yoksulluğu tanımlarken derin yoksulluğa gönderme yapan öğrencilerin bazı ifadeleri şu şekildedir:

Yaşayacak yeri, giyecek kıyafeti olmayanlara

Fakir **yarın ne yiyeceğim** diye düşünene denir.

There's **no hope**.

Cebinde **simit** alacak parası olmayan.

Yiyecek, **barınak** sıkıntısı çekenlere denir.

Yatacak yeri olmayana denir.

Evsiz, geçim kaynağı olmayana denir.

Fizyolojik ihtiyaçlarını karşılayamayacak düzeyde olan insanlara denir.

Durumu çok çok kötü olana fakir denilir. Öyle bir gün olur ki **evde yiyecek ekmeği** olmaz.

Hobsbawm yoksulluğa toplumsal yoksulluk, sefalet ve moral yoksulluk şeklinde üç farklı anlam yüklemektedir. Bunlar içerisinde sefalet, toplumda asgari yaşama standartlarının altında olma hali ve yardıma bağılı kalma durumudur (Hobsbawm: 1972). Bu çalışmada da öğrencilerin bir bölümünün yoksulluğu, Hobsbawm'ın betimlediği sefaletle bir tuttıkları görülmektedir.

Yoksulluğu tanımlarken derin yoksulluğu referans almanın haklı gerekçeleri olabilir. Derin yoksulluk, açlık sınırının altında olmasa bile yoksulluk sınırının altında olan bireyler üzerinde şükretme duygusu ve düşüncesi oluşturabilmektedir. Yoksulluğu, derin yoksulluk olarak tanımlamak, derin yoksulluk kapsamına girmeyecek düzeydeki olumsuz koşulları kabullenmeyi kolaylaştırabilmektedir (Gans, 1972: 278).

Yoksulluk sınırının altında kalan, açlık sınırının üzerine çıkan koşullar içerisinde yaşıyor olmak, derin yoksulluğa yapılan referansla yoksulluk olmaktan çıkabilmektedir. Derin yoksulluk, aşağıya düşüş korkusu yaşatacak bir alan olarak algılanmakta dolayısıyla kısıtlı koşullar kabullenilir hale gelebilmektedir. Derin yoksulluk, yaşamını idame ettirebilecek ve mevcut koşullarını kısmi düzeyde iyileştirebilecek bazı imkânlarla sahip olmayı değerli hale getirebilmektedir. Derin yoksulluk alanına düşmemek için prestiji düşük, çalışma koşulları ağır işlerde çalışmak olanaklı görülebilmektedir.

4.3. Zenginliğin ve Yoksulluğun Nedenleri

Bu başlık altında öğrencilerin zenginliğin ve yoksulluğun nedenlerine yönelik görüşleri incelenmektedir.

Tablo 3. Zenginliğin ve yoksulluğun nedenleri

	N	%
Fakir ailede dünyaya gelen fakir kahr.		
Katılıyorum	93	11,8
Fikrim yok	100	12,6
Katılmıyorum	598	75,6
Fakirliğin sorumlusu devlettir.		
Katılıyorum	364	46,1
Fikrim yok	228	28,9
Katılmıyorum	198	25,1
Fakirliğin sorumlusu kişinin kendisidir.		
Katılıyorum	380	48,2
Fikrim yok	210	26,6
Katılmıyorum	198	25,1
Fakir biri kendi çabasıyla fakirlikten kurtulabilir.		
Katılıyorum	612	77,5
Fikrim yok	118	14,9
Katılmıyorum	60	7,6
Eğitim aracılığıyla fakirlikten kurtulmak mümkündür.		
Katılıyorum	556	70,6
Fikrim yok	147	18,7
Katılmıyorum	84	10,7

	N	%
Zenginlik çahşılarak kazanılır.		
Katılıyorum	493	62,3
Fikrim yok	152	19,2
Katılmıyorum	146	18,5
Zengin olmak için zengin bir aileden gelmek gerekir.		
Katılıyorum	251	31,8
Fikrim yok	219	27,8
Katılmıyorum	319	40,4
Fakirlik de zenginlik de Allah'tandır ve bir imtihandır		
Katılıyorum	559	70,7
Fikrim yok	157	19,8
Katılmıyorum	75	9,5

Tabloda fakirliğin ve zenginliğin nedenlerine yönelik birey eksenli önermeleri onaylama oranlarının yüksekliği dikkat çekmektedir. Zenginlik ve yoksulluğu bireysel süreçlerle ilişkilendirme eğilimi, yapısal süreçlerle ilişkilendirme eğiliminden daha güçlüdür. Öğrenciler, zenginliği ve yoksulluğu kuşaktan kuşağa aktarılan konumlar olarak görmemektedir. Örneğin; *Fakir ailede dünyaya gelen fakir kalır* önermesini onaylayan öğrencilerin oranı (% 11,8) oldukça düşüktür (Tablo.3). *Zengin olmak için zengin bir aileden gelmek gerekir* yargısını öğrencilerin sadece %31,8'i kabul etmektedir (Tablo.3). Öğrencilerin sosyoekonomik özellikleri göz önünde bulundurulduğunda zenginliği kuşaktan kuşağa aktarılan bir konum olarak kabul etmeleri, zenginlik alanına erişim ihtimali ve umudunu gözden çıkarmaları anlamına gelebilir.

Öğrenciler, zenginliği aileleri aracılığıyla elde edilebilecek bir konum olmaktan çok bireysel çabayla ulaşılabilecek bir konum olarak görmektedir.

Öğrenciler, yoksulluğu aile ve devlet gibi kurumlardan ziyade bireyin kendisi ile ilişkilendirmektedir. Yoksulluğu aile ile ilişkilendirme eğilimi (%11,8), devletle ilişkilendirme eğiliminden (% 46,1) daha zayıftır. Yoksulluğu devletle ilişkilendirme eğilimi (% 46,1) ise bireyle ilişkilendirme eğiliminden (%48,2) daha zayıftır (Tablo.3). Yoksulluğun sorumluluğu aile, devlet ve birey üçlüsü içerisinde en fazla bireye yüklenmektedir.

Öğrencilerin büyük bir bölümü (%77,5) *fakir biri kendi çabasıyla fakirlikten kurtulabilir* önermesini onaylamaktadır. Dolayısıyla yoksulluktan kurtuluş yolunun bireysel çabadan geçtiği vurgulanmaktadır (Tablo.3). Benzer biçimde öğrencilerin çoğunluğu için fakirlikten kurtuluş gibi, zenginliğe erişim de bireysel çabadan geçmektedir. *Zenginlik çalışılarak kazanılır* önermesini öğrencilerin % 62,3'ü onaylamaktadır (Tablo.3). Öğrenciler kurumsal kaynakları bir ölçüde önemsemektedir ancak konum değiştirme sürecinde işlev kazanan temel mekanizma olarak bireyi öne çıkarmaktadır. Bir başka çalışmada yoksulluğun baskın biçimde bireyin kendisi ile ilişkilendirildiği vurgulanmakta ancak yoksulluğun aile ve devlet gibi kurumlarla da yoğun düzeyde ilişkilendirildiği belirtilmektedir (Suğur vd. 2010: 161-183). Bir diğer araştırmada da fakirliği tembellikle ilişkilendirme eğiliminin varlığına dikkat çekilse de fakirliği kurumsal nedenlerle açıklamanın daha baskın bir eğilim olduğu belirtilmektedir (İlhan, 2013: 214). Bu araştırmada ise öğrencilerin fakirliği ve zenginliği bireyin kendisi ve çalışma ile ilişkilendirme eğiliminin kurumsal nedenlerle ilişkilendirme eğiliminden daha güçlü olduğu tespit edilmiştir. Diğer araştırmalara oranla yoksulluğun kurumsal nedenlerle zayıf düzeyde ilişkilendirilmesinin nedeni örneklem farklılığı ile açıklanabilir. Bu araştırmada, örneklemin yaş ortalaması (17), belirtilen araştırmaların örneklem yaş ortalamasına oranla oldukça düşüktür. Örneklemin mesleki statüsü henüz belirginleşmemiştir. Yaş

ortalamasının düşük olması ve mesleki statünün netleşmemiş olmaması bireysel yapabilirliklere yönelik inancı güçlendirebilmektedir.

Öğrenciler yoksulluktan kurtulma ya da zengin olma sürecinin merkezine kurumlardan ziyade bireyi yerleştirmektedir. Değerler ekseninde liseli gençlik üzerinde yapılan bir araştırmada da bireyin merkezde olduğu ve önemli roller üstlendiği sanayi ve tarım gibi üretim, çalışma ile ilgili kurumlara yönelik en yüksek yükleme ortalamasını meslek lisesi öğrencileri temsil ederken sosyal devletin temel kurumlarına yönelik en düşük yükleme ortalamasını⁸ meslek lisesi öğrencileri temsil etmiştir (Özensel, 2004: 130-133).

Bauman'a göre bireyselleşmiş toplumda güçten düşen birey, yeniden canlanmak için yapması gereken şeyin tek başına savaşmak olduğuna inanır. Birey yaşam mücadelesinde başkalarıyla ortaklık yapabilmektedir. Ancak bu ortaklığın salık verdiği ilk şey, kişinin savaşması gereken risklerle tek başına yüzleşmesi gerektiğidir. Toplum tarafından kurtarılmaya yönelik inanç zayıflamıştır. Kolektif araçlara güven duyulmamaktadır. Kolektif kamusal araçlar yerini bireyin tek başına mücadelesine bırakmıştır (Bauman, 2001: 15-65). Bauman'ın günümüz toplumlarında geçerli olduğunu düşündüğü bireycilik anlayışının yansımalarını meslek lisesi öğrencilerinde görmek mümkündür. Meslek lisesi öğrencilerine göre, sosyal hareketlilik sürecinde birey aile, okul ve devlet gibi kurumsal araçlardan daha etkilidir.

Meslek liseleri aracılığıyla kısa zamanda çalışma hayatına atılıp, işsizlikten kurtulma düşüncesi bu okulları tercih sürecinde etkili olabilmektedir (Arum ve Shavit, 1995: 188). Mesleki becerilere dayalı sermayeyi öne çıkarması bakımından meslek liseleri kısa sürede meslek ve düzenli gelir elde ederek hayata atılmayı kolaylaştıran kurumlar olarak değerlendirilmektedir. Meslek liselerine yönelen öğrencilerde, ailenin sahip

⁸ Meslek lisesi öğrencilerinin sosyal devletin temel toplumsal kurumlarına yönelik yükleme düzeyi bakımından diğer okul türlerine kıyasla düşük bir ortalamayı temsil etmesi devlete bağlılık, aidiyet eğiliminin zayıf olması anlamına gelmemektedir. Araştırmada (Özensel, 2001) meslek lisesi öğrencilerinin milliyetçilikle ilgili değerlere (vatan, şehitlik, bayrak, ordu gibi) yönelik yükleme düzeylerinin diğer okul türlerine kıyasla en yüksek oranı yakaladığı belirtilmektedir.

olduğu sermaye hacmine ya da devlet kadrolarına dayalı beklenti zayıflayabilmektedir. Meslek liselerinin öne çıkardığı mesleki becerilere dayalı sermaye biçimi, somut pratikler çerçevesinde öğrencinin aktörleştiği ölçüde ekonomik sermayeye dönüştürülebilecek bir kaynak olabilmektedir. Mesleki eğitimin sunduğu sermaye biçimi, öğrenci yatkınlık gösterdiği ölçüde ortaöğretim sonrası yaşamda istihdam sağlayabilecek bir araç olabilmektedir. Bu bakımdan öğrencilerin yoksulluktan kurtulma ya da zengin olma sürecinin odağına ağırlıklı olarak bireyi yerleştirmeleri anlam kazanmaktadır.

Meslek liselerinde sunulan mesleki becerilere dayalı sermaye biçimi, bireyin dinamizmi çerçevesinde bireyin geleceğine yön vermektedir. Öğrencilerin piyasaya yerleşme ve tutunma sürecinde, kamuda atanmaya esas olan sınav sonuçlarına, belgelere ve lisans programlarına zemin hazırlayan akademik başarı düzeyleri ve öğrenci ailelerinin sermaye hacimleri yetersiz kalabilmektedir. Mesleki becerilere dayalı sermayeyi ekonomik ve sosyal sermayeye dönüştürme sürecinde, öğrencilerin birey olarak ortaya koyacakları performans önem kazanmaktadır. Akademik becerilere dayalı sermayenin zayıflığı, akademik beceriyi esas alan sınavlar aracılığıyla elde edilecek puanlar ve belgeler temelinde devletin sağlayacağı iş olanaklarına erişimi bir tercih olmaktan çıkarabilmektedir. Ailenin sağlayacağı sermaye (özellikle ekonomik sermaye) hacminin kısıtlılığı, aile desteği ile sosyal hareketlilik sağlamayı zorlaştırabilmektedir. Bu durumda iş başa düşebilmektedir. Bu çerçevede zenginlik ve yoksulluğun nedenleri öğrencilerin gözünde, kurumsal süreçlerden çok bireysel süreçlerle ilişkilendirebilmektedir.

Beck'e göre bireyselleşme sürecinin yoğun biçimde yaşandığı günümüz dünyasında eşitsizliğin toplumsal anlamı değişmektedir. Geleneksel destek ağlarının etkisi ortadan kalkmakta, sosyal sınıflara bağlılık azalmaktadır. Risk, fırsat ve çelişkiler karşısında bireyler, kendi bireysel kaderlerine (emek piyasasındaki) güvenmek zorundadır. Bireyselleşmeye yönelik yaşam tarzları gelişmektedir. Bireyler ayakta kalabilmek için kendi hayat planlarının merkezlerine kendilerini oturtmak zorundadır (Beck, 2011: 140).

Öğrencilerin bireyi, sosyal hareketlilik sürecinde aile ve devlete kıyasla daha güçlü görmesi, Beck'in tanımladığı bireyselleşme süreci ile örtüşmektedir. Beck'in bireyselleşme sürecinde eğitime yönelik görüşleri de çalışmanın bulgularını desteklemektedir. Beck'e göre eğitim aracılığıyla dikey sosyal hareketlilik elde etme düşüncesi yanılıysa olsa da etkinliğini korumaktadır. Eğitimin aşağı doğru hareketliliği önlemekten fazlasını nadiren sağlayabilmesi, eğitimden dikey hareketlilik beklentisini yanılısamaya dönüştürmektedir. Dikey sosyal hareketlilik beklentisi yanılıysa olsa da risk toplumunda okula gitmek, kişinin kendi öğrenim hayatını seçmesi ve planlaması anlamına gelmektedir. Eğitimli birey, eğitim üzerinden kendi emek durumunu üretmektedir. Yani birey eğitim aracılığıyla kendi sosyal biyografisini kendisi oluşturmaktadır. Okulların bireysel ehliyetler vererek, işgücü piyasasında meslek fırsatlarına kapı aralamaktadır (Beck, 2011: 142-144). Meslek lisesi öğrencilerinin eğitim ile yoksulluktan kurtulma düşüncesi arasında kurdukları bağlantı, Beck'in bireyselleşme sürecinde eğitim kurumlarına yüklediği anlam ile uyumludur. Katılımcıların % 70'i, eğitim aracılığıyla yoksulluktan kurtulmanın mümkün olduğunu düşünmektedir (Tablo.3).

Beck'e (2011: 142-144) göre eğitim aracılığıyla sosyal hareketlilik elde etme beklentisinin yüksek olması bireyselleşme sürecinin genel bir eğilimi olsa da beklentilerin sosyal koşullardan bağımsız olarak şekillenmeyeceği ileri sürülebilir. Mesleki eğitime yönelen öğrenci profili bu bakımdan özel bir önem taşımaktadır. Öğrencilerin akademik beceriye dayalı başarı düzeyinin zayıflığı ve öğrenci ailelerinin sahip oldukları sermaye hacminin düşüklüğü mesleki eğitim aracılığıyla sosyal hareketlilik beklentisini arttırabilmektedir. İstihdam edilmeyi ve işgücü piyasasında tutunabilmeyi sağlayabilecek bir sermaye biçimi sunması bakımından mesleki eğitim bir kurtarıcı olarak görülebilmektedir. "Eğitimin bireyler için anlamı, ailelerinin bulunduğu sosyal tabakaya göre değişebilmektedir. Üst tabakaya mensup bir ailenin çocuğu için eğitim, aile başarısını devam ettirmek ya da ellerinde bulunan ekonomik ve kültürel sermayeyi geliştirerek sürdürmektedir. Buna karşın alt tabakada yer alan bir ailenin çocuğu için eğitim, 'hayatını kurtarmasının' belki de tek yoludur. Bir taraftan makûs kaderinin zincirlerinden kurtulabilmek için okuyan

birey, diğer taraftan geleceğini daha da parlatmak için eğitim cılasını kullanan birey” (Tatar ve Tatar, 2014: 202).

Bu çalışmaya katılan öğrencilerin *zenginliğin ve yoksulluğun dini bir imtihan süreci* olduğunu onaylama oranının (%70,7) yüksek olduğu görülmüştür (Tablo.3). Bu nedenle katılımcıların zenginliği ve yoksulluğu, kader ya da dini değerlerle ilişkilendirme eğiliminin güçlü olduğu söylenebilir. Benzer bir şekilde İlhan’ın (2013: 212) yaptığı araştırmada yoksulluğun nedenlerini kader ile açıklama oranının en yüksek oranı temsil ettiği ortaya çıkmıştır. Bir başka araştırmada da yoksulluğun Allah’tan geldiği ve şükür etmek gerektiği düşüncesinin vurgulandığı belirtilmektedir (Ergül vd. 2012: 47).

Kanaatkârlık ve kadercilik gibi tutum ve değerler Türkiye’de geçmişten süzülerek günümüze ulaşmıştır (Ergüder, vd., 1991: 11). Türkiye, kendi tarihselliğinin bir sonucu olarak, dinin toplumsal bütünüün önemli bir parçası olduğu gerçekliğine sahiptir (Çiğdem, 2016: 246). Zenginlik ve yoksulluğa dayalı ayrışmanın kaderle ilişki olduğu görüşüne öğrencilerin %70,7’sinin katılması, toplumsal bütünlüğü anlamlandırmalarında değerlerin oldukça etkili olduğunu göstermektedir. Mardin, Türkiye’de halk katında dini değerlere dayalı muhafazakâr eğilimlerin oldukça güçlü olduğunu belirtmektedir. Mardin, muhafazakâr eğilimlerin bir nedenini yoksullukla ilişkilendirmektedir. Yoksulluk kendi başına bir belirsizlik ortamı yaratmaktadır. Dini değerler bu bağlamda bir rahatlama kaynağı olabilmektedir. Mevcut belirsizliklerin üzerine değerlere yönelik değişimleri ilave etmek ya da değerleri “tırpanlamak” dayanılmaz yükler oluşturmaktadır (Mardin, 2007: 277). “Dinsel temelde ahirete ya da kadere duyulan inanç, yoksulların ekonomik zorluklarla baş edebilmesine yardımcı olmaktadır” (Suğur, vd., 2010: 194). Dini değerler yoksulluktan kaynaklanan zorlukları, sıkıntıları ve çelişkileri yumuşatma/yatıştırma işlevi görebilmektedir. Ancak dinsellikle yoksulluk arasındaki ilişki yine de iyi tanımlanmış ve sorunsuz değildir (Ergül, vd., 2012: 48).

Çalışmada öğrencilerin zenginlik ve yoksulluk konusunda değerlere yaptıkları atıf, belirtilen görüşleri destekler düzeydedir. Öğrencilerin büyük çoğunluğu, zenginlik ve yoksulluk gibi konumlanışların önceden tayin edildiği yargısını onaylamaktadır. Dolayısıyla asıl konumlanışın uhrevi ve kalıcı biçimde farklı bir düzlemde, şekilleneceğine yönelik inancın güçlü olduğu söylenebilir. Bu eğilimin, eğitim ve yaşam sürecindeki sınırlılıklara karşı tahammülü arttıracakları ileri sürebilir.

5. SONUÇ

Araştırmaya katılan meslek lisesi öğrencilerinin çoğunlukla eğitim ve gelir düzeyi görece düşük, çalışan-yoksul ailelerden geldikleri tespit edilmiştir. Öğrencilerin bu özellikleri, meslek liselerindeki *düşük sosyoekonomik profil sorunu* ile örtüşmektedir. Zenginlik ve yoksulluğa yönelik görüşlerin şekillenmesinde öğrencilerin belirtilen toplumsal koşullarının etkili olduğu söylenebilir.

Öğrencilerin önemli bir çoğunluğu *zenginliği erişilebilir kılma ve yoksulluğa mesafe koyma* yönünde görüşler belirtmiştir. Zenginliğe yönelik tanımlarda *yukarı çıkma umudunun* etkili olduğu ileri sürülebilir. Zenginlik çoğunlukla soyut değerler, orta sınıf hayat tarzı gibi ölçütlerle tanımlanarak esnetilmekte, algısal düzeyde ulaşılabilir/erişilebilir bir forma dönüştürülmektedir. Yoksulluk ise derin yoksulluk ölçütü ile daraltılmak veya soyut/manevi değerler ölçütü ile esnetilmek suretiyle algısal düzeyde kaçınılan bir alana dönüştürülmektedir.

Öğrencilerin çoğunluğu için yoksulluğun derin yoksulluk üzerinden okunduğunu söylemek mümkündür. Yoksulluğu marjinalleştirerek derin yoksullukla bir tutmanın ücret, prestij vb. bakımından görece düşük konumlu işlere hazırlanmayı ve ekonomik kısıtlılıklara dayalı yaşam koşullarını kabullenmeyi kolaylaştırdığı söylenebilir. Yoksulluğa derin yoksulluk üzerinden yüklenen anlamların, dikey yönde konum değiştirme bağlamında *aşağıya düşüş korkusunu* beslediği ileri sürülebilir.

Öğrencilerin büyük çoğunluğu zenginliği ve yoksulluğu tanımlarken kültürel kabullerin öğeleri sayabileceğimiz gönül, vicdan, ahlak, merhamet gibi manevi değerlere gönderme yapmakta dolayısıyla zenginlik ve yoksulluk temelindeki statü farklarını maddi/ekonomik ölçütlerden uzaklaştırmaktadır. Öğrencilerin, zenginliğin ve yoksulluğun nedenlerini, manevi değerler gibi ilahi düzene dayalı bir imtihan süreci ile ilişkilendirme eğilimlerinin de güçlü olduğu ortaya çıkmıştır. Bu durumun yoksulluktan kaynaklanabilecek zorlukları hafiflettiği düşünülmektedir.

Öğrencilerin önemli bir çoğunluğu, yoksulluğu ve zenginliği kurumsal yapılardan ziyade bireyle ilişkilendirmektedir. Yoksulluktan kurtulma ya da zengin olma sürecinde aile ve devlet gibi yapılardan ziyade bireyin etkili olabileceği düşüncesinin güçlü olması iki nedene bağlanabilir. İlk olarak öğrenci ailelerinin sunabileceği sermaye (özellikle ekonomik sermaye) hacminin kısıtlı olması, aile desteği ile yükselme beklentisini zayıflatabilmektedir. İkinci olarak öğrencilerin akademik becerilere dayalı sermaye hacimlerinin görece kısıtlı olması, akademik beceriler temelinde elde edilecek diploma, belge, sınav sonuçları vb. aracılığıyla devlet kadrolarına dayalı iş olanaklarına erişerek konumunu yükseltme umudunu azaltabilmektedir. Dolayısıyla zenginliğe ulaşma ya da yoksulluktan kurtulma sürecinde, kurumsal yapılardan çok bizzat bireyin kendisinin daha etkili olabileceği görüşü güç kazanabilmektedir.

Mesleki eğitim, kısa sürede istihdam edilmeyi sağlaması ve işgücü piyasasında tutunmayı kolaylaştıracak mesleki beceriler kazandırması bakımından kurtarıcı bir süreç ya da sığınak olarak algılanabilmektedir. Bu bağlamda öğrencilerin yoksulluktan kurtulma ve zengin olma sürecini, aile ve devlet gibi kurumsal kaynaklarla ilişkilendirmemelerine rağmen konum değiştirmede eğitimin etkili olabileceği görüşünü onaylamaları anlamlı görülmektedir.

6. SUMMARY

The aim of this study is to reveal how vocational school students interpret the unequal differentiations of people on the basis of poverty and wealth. First, socioeconomic backgrounds of students are explored. Secondly, his paper looks at the perception of students and their definition of the wealth and the poverty. Within the framework this paper elaborates answers given by the students to the questions “Who is called the rich?” and “Who is called the poor?” and analyses what kinds of criterions that they use to define the wealth and the poverty. Thirdly, it examines the roles that social structures play such as family, education, the State and individual qualities such as personal effort, diligence, wisdom, honesty, hard work, commitment, in relation to the wealth and the poverty.

The study’s findings are based on the data obtained by questionnaire technique of a field survey conducted with 797 students who were enrolled in 12th class of 7 vocational and technical Anatolian schools affiliated to Eskişehir Provincial Directorate for National Education.

It is evident that the vocational high school students who were participated in the research were mostly from the poor working families, of whom level of education and income were highly low. Our findings coincide with the other studies that emphasise the low socioeconomic background of students at vocational and technical high schools. In general, students are in the view that it is possible to make an upward social mobility from lower status to a higher status and this is achievable. When they think of upward mobility they mean to get the level of middle income groups not that of the highest status in the stratification system. The wealth is usually interpreted mostly with middle-class’ life styles. The poverty is perceived as a tough and insecure sphere to get away from and it is usually defined with material criterions such as lack of money, hardship, struggling to survive and etc. Students tend to perceive statue differences not with the material/economic criteria, rather they use moral and social values on the idea that individuals, as human beings all are equal. Another word, the more weights are given to moral values *vis-a-vis* the material values.

When the students are asked to define the poverty, they usually refer to criteria of deep poverty such as hunger, misery, cashless, homelessness, breadless, etc. The social and economic conditions under which those students have been through, a certain level of poverty that they and their families experience and lack of income put immense pressure on those students to go to technical and vocational schools to start working earlier so that they can support their families sooner rather than later. Although these schools provide a certain level of technical skills that make it easier for them to find a job in the labour market, they somehow find themselves at the lower end of the social and economic strata. These are the ages that these students begin to realise that in order to make an upward social mobility and to get to higher income groups' position they need to continue their education further at the university level. That is the dilemma of the most of those students as to whether to continue their education in pursuit of middle income life style or to find a job to help their families. The findings also show that the students tend to associate the wealth and the poverty more with the individual factors than that of structural factors. The majority of vocational high school students believe that the individual factors can play more important role than structural factors in their livelihood. There are numbers of reasons for this and among other things, having a lack of capital to set up their own business does not make it very easier to get out of poverty trap. Instead, they give importance to the academic skills that are attainable at the university education. Through academic skills, they think that it could be easier to get out of poverty and to become a part of middle income groups. Among the institutions of which vocational high school students considered as highly essential, is the education. In their own perspective, education in general, university education in particular plays a very important role to improve their social economic status. Nonetheless vocational school education is not necessarily considered the end of the world. It is something they can still rely on and it is better than nothing. In that respect, it can be argued that vocational and technical education provide a kind of self-confidence and a sense of having shelter in a highly precarious social and economic environment.

7. KAYNAKÇA

- Aksoy, H. H. (2013). Türkiye’de Mesleki ve Teknik Ortaöğretimin Eleştirel Bir Analizi. *Mülkiye Dergisi*. 37 (2): 53-74.
- Akşit, B., Şen, M. ve Coşkun, M. K. (2000). Modernleşme ve Eğitim: Ankara’daki Orta Öğretim Okullarındaki Öğrenci Profilleri. F. Atacan ve F. Ercan (Der.), *Mübeccel Kıray için Yazılar* içinde (s. 57-76). İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Aktay, Y. (2002). Eğitimde Küresel İmkânlar-Küreselleşen Dünyada Eğitimde Fırsat Eşitliği ve Özgürleşim Fırsatları Üzerine. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi*. 2(1): 7-22.
- Aktay, Y. (2005). Türkiye’de Eğitim bir Maxwell Cini Olacak mı?. *Muhafazakâr Düşünce*, 3(6), 31-52.
- Alcock, C., Payne, S. and Sullivan, M. (2000). *Introducing Social Policy*. Harlow: Pearson.
- Alkan, A., Çarkoğlu, A., Filiztekin, A. ve İnceoğlu, F. (2008). *Türkiye Ortaöğretim Sektöründe Katma Değer Oluşumu*. Proje No: SOBAG-104K092. İstanbul.
- Aldemir, Ş. ve Özpınar, Ö. (2004). Kapitalizm, Yoksulluk ve Sosyal Dışlama. *Amme İdaresi Dergisi*. 37 (2): 1-13.
- Arum, R. ve Shavit Y. (1995). Vocational Education and the Transition of Men and Women from School to Work. *Sociology of Education*. 68 (3): 187-204.
- Bauman, Z. (1999). *Çalışma, Tüketim ve Yeni Yoksullar*. Ü. Öktem (Çev.). İstanbul: Sarmal Yayıncılık.
- Bauman, Z. (2001). *Bireyselleşmiş Toplum*. Y. Alagon (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Beck, U. (2011). *Risk Toplumu: Başka Bir Modernliğe Doğru*. B. Doğan ve K. Özdoğan (Çev.). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Berends, M. (1995). Educational Stratification and Students’ Social Bonding to School. *British Journal of Sociology of Education*. 16(3): 327-351.
- Bora, T. ve Erdoğan, N. (2005). Zenginlik: ‘Zengin Bir Araştırma Gündemi, ‘Yoksul’ Bir Literatür. *Toplum ve Bilim* (104), 3-12.

- Buttler, F. (2013). What Determines Subjective Poverty. *An Evaluation of the Link between Relative Income Poverty Measures and Subjective Economic Stress within the EU, Horizontal Europeanization, Oldenburg: DFG Research Unit, www.horizontal-europeanization.eu/downloads/pre-prints/PP_HoEu_2013-01_buttler_subjective_poverty_0.pdf.*
- Çelik, Ç. (2016). Eğitimde Aşılması Güç Duvarlar Örüyoruz. *Saha*. 4: 18-27.
- Çelik, Z. (2015). Ortaöğretime ve Yükseköğretime Geçiş Sınavları Kısacasında Ortaöğretim Sistemi. A. Gümüş (Ed.) *Türkiye’de Eğitim Politikaları* içinde (s. 273-296). Ankara: İlem kitaplığı ve Nobel Yayınları.
- Çiğdem, A. (2016). Yoksulluk ve Dinsellik. N. Erdoğan (Ed.) *Yoksulluk Halleri: Türkiye’de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri* içinde (s. 203-247). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Daly, M. (2015). Poverty and Welfare. M Holborn (Ed.) *Contemporary Sociology in.* (s. 230-257) Cambridge: Polity Press.
- Doğan, İ. (1996). *Sosyoloji: Kavramlar ve Sorunlar*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Domanski, H. (2002). Is the East European “Underclass” Feminized?. *Communist and Post-Communist Studies*, 35(4), 383-394.
- EARGED (2006). *Meslek Liselerinde İstihdam Özelliğini Kaybetmiş Bölümlerin Değerlendirilmesi*. Ankara: MEB Yayınları.
- Erdoğan, N. (2016). Yok-sanma: Yoksulluk-Maduniyet ve ‘Fark Yaraları’. N. Erdoğan (Ed.). *Yoksulluk Halleri, Türkiye’de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri* içinde (s. 47-95). İstanbul: İletişim Yayınları.
- ERG. (2009). *Eğitimde Eşitlik: Politika Analizi ve Öneriler*. İstanbul: Eğitim Reformu Girişimi.
- ERG. (2012). *Meslek Eğitiminde Kalite İçin İşbirliği Mesleki ve Teknik Eğitimde Güncellenmiş Durum Analizi*. İstanbul: Eğitim Reformu Girişimi.
- ERG. (2014). *Türkiye Eğitim Sisteminde Eşitlik ve Akademik Başarı*. İstanbul: Eğitim Reformu Girişimi.
- ERG. (2015). *Meslek Liselerinde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği*. İstanbul: Eğitim Reformu Girişimi, Çelikel Eğitim Vakfı, Friedrich-Ebert-Stiftung.
-

- Ergüder, Ü., Esmer, Y. ve Kalaycıoğlu, E. (1991). *Türk Toplumunun Değerleri*. No.TÜSİAD-T/91, 6145, İstanbul.
- Ergül, H., Gökalp, E., ve Cangöz, İ. (2012). *Medya Ne Ki... Her Şey Yalan! Kent Yoksullarının Günlük Yaşamında Medya*. İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Forster, A. G., Bol, T., ve Van de Werfhorst, H. G. (2016). Vocational Education and Employment over the Life Cycle. *Sociological Science*. 3: 473-494.
- Fusco, A. (2003). *On the Definition and Measurement of Poverty: The Contribution of Multidimensional Analysis*. Paper presented at 3rd Conference on the Capability Approach: From Sustainable Development to Sustainable Freedom, at University of Pavia, 7-9 September 2003.
- Gans, H. J. (1972). The Positive Functions of Poverty. *American Journal of Sociology*. 78 (2): 275-289.
- Gür, B. S., ve Çelik, Z. (2009). *Türkiye’de Millî Eğitim Sistemi: Yapısal Sorunlar ve Öneriler*. (Rapor no: 1). Ankara: Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı.
- Hallinen, M. T., ve Kubitschek, W. N. (1999). Curriculum Differentiation and High School Achievement. *Social Psychology of Education*. 3(1-2): 41-62.
- Hartmann, K. (2014). *Küresel Çarkın Dışında Kalanlar: Tüketim Toplumundaki Yeni Fakirlik*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Hobsbawn, E. (1972). Poverty. D. Sills (Ed.). *International Encyclopedia of the Social Sciences*. Vol.12, MacMillan Company and the Free Press.
- İlhan, S. (2013). Kentsel Yoksulluğun Anlam Dünyası. Ö. Aytaç ve S. İlhan (Der.) *Kentsel Yoksulluğu Yeniden Düşünmek* içinde (s. 169-220). Ankara: Birleşik Kitabevi.
- Jæger, M. M. (2009). Equal Access but Unequal Outcomes: Cultural Capital and Educational Choice in a Meritocratic Society. *Social Forces*. 87(4): 1943-1971.
- Kelly, S. ve Price, H. (2009). Vocational Education: A Clean Slate for Disengaged Students?. *Social Science Research*. 38(4): 810-825.
- Kennedy, P. (2013). *Key Themes in Social Policy*. London: Routledge.

- Kerckhoff, A. C. (1976). The Status Attainment Process: Socialization Or Allocation?. *Social Forces*. 55(2): 368-381.
- Kulik, J. (1998). Curricular Tracks and High School Vocational Education. In A. Gamoran, & H. Himmelfarb (Eds.). *The Quality of Vocational Education: Background Paper from the 1994 National Assessment of Vocational Education*. Washington, DC: U.S. Department of Education. Retrieved on November 12, 2016, from <http://www.ed.gov/pubs/VoEd/Chapter3/Part2.html>.
- Mardin, Ş. (2007). *Türkiye’de Din ve Siyaset: Makaleler 3*. M. Türköne ve T. Önder (Der.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- MEB. (2010). *PISA 2006 Ulusal Nihai Rapor*. Ankara: MEB Yayınları.
- MEB (2016). *Millî Eğitim İstatistikleri, Örgün Eğitim 2015/’16*. Ankara: MEB Yayınları.
- METARGEM. (1997) *Endüstri Meslek Lisesi Mezunlarını İzleme Araştırması: Türkiye Geneli*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Neuman, S. ve Ziderman, A. (1989). Vocational Secondary Schools Can Be More Cost-Effective Than Academic Schools: The Case Of Israel. *Comparative Education*. 25(2): 151-163.
- Özensel, E. (2004). *Türk Gençliğinin Değeri: Liseli Gençlik Üzerine Bir Araştırma*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Shavit, Y. and Müller, W. (2000). Vocational Secondary Education: Where Diversion And Where Safety Net?. *European Societies*, 2 (1): 29-50.
- Sorokin, P. A. (1959). *Social and Cultural Mobility*. New York: Free Press.
- Suğur, N., Suğur, S., Çetin, O. B., Şavran, T., Akarçay, E. (2008). Hizmet Sektöründe Çalışan Yoksulların Yoksulluk Algıları Üzerine Bir Araştırma. *ISGUC The Journal of Industrial Relations and Human Resources*, 10 (4): 1-29. Retrieved from <http://dergipark.gov.tr/sguc/issue/25499/268889>.
- Suğur, N., Suğur, S., Gönç-Şavran, T., Çetin, O. B., Akarçay, E. (2010). *Eskişehir’de Çalışan Yoksullar, Enformel İstihdam ve Yoksulluk İlişkileri*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Şahin, H. ve Çiçek, Z. (2015). Yoksulların Kendi Öznel Durumları ile İlgili Farkındalıklarına Dair Bir Alan Çalışması: Denizli İli Örneği. *Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 8 (1): 48-74.

- Şen, M., Küçükural, O., Arslan, B. Z. ve Arun, O. (2005) *Gençlik, AB ve Zıt Hisler: Bedenini İsterim ama Ruhunu Asla*. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Şenses, F. (2006). *Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk–Kavramlar, Nedenler, Politikalar ve Temel Eğilimler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şentürk, M. (2015). Dışarıda ve Dışında Olmak: Yoksul Gençlerin Mekânla İlişkileri. *Sosyoloji Dergisi*, 2, 169-203.
- Tatar, H. C. ve Tatar, T. (2014). Sosyal Tabakalaşma, Hareketlilik ve Eğitim. M. Ç. Özdemir (ed.) *Eğitim Sosyolojisi* içinde (s. 182- 215). Ankara: Pegem Akademi.
- TÜİK (2014). *İşgücü Maliyet ve Kazanç İstatistikleri*. www.tuik.gov.tr, (E.T.14.06. 2016).
- TÜİK (2016). *İşgücü İstatistikleri*. www.tuik.gov.tr, (E.T.14.06. 2016).
- Van Houtte, M. (2004). Tracking Effects on School Achievement: A Quantitative Explanation in Terms of the Academic Culture of School Staff. *American Journal of Education*. 110 (4): 354-388.
- Will, J. A., and McGrath, J. H. (1995). Crime, Neighborhood Perceptions, and the Underclass: The Relationship between Fear of Crime and Class Position. *Journal of Criminal Justice*. 23(2), 163-176.
- Wilson, W. J. (1991). Another Look at the Truly Disadvantaged. *Political Science Quarterly*. 106(4), 639-656.
- WEB1: <http://www.kamusen.org.tr> (E.T. 14.03.2017)
- WEB2: <http://www.memursen.org.tr> (E. T. 14.03.2017)
- WEB3: <http://www.turkis.org.tr> (E. T. 14.03.2017)

KESİN DÖNÜŞ MÜ, YOKSA TEKRAR GÖÇ ETME HAZIRLIĞI MI? NİTELİKLİ TÜRK GÖÇMENLERİN ALMANYA VE AMERİKA'DAN GERİYE GÖÇÜ

Meltem YILMAZ-ŐENER¹

Gonca TÜRGEN²

ÖZ

Türkiye'den Almanya'ya gerçekleşen g, büyük oranda gmen işçilerin deneyimlerine odaklanılarak araştırılmıştır. Diğer taraftan, Amerika'ya gerçekleşen Türk göçüyle ilgili kısıtlı literatürde ise nitelikli gmenler ve beyin göçü temel tartışma başlıklarını oluŐturmuŐtur. Her iki ülkeden geriye gç üzerine ise çok sınırlı sayıda çalışma vardır. Bu makale, Almanya ve Amerika'dan geriye göç eden nitelikli göçmenlerle yarı-yapılandırılmış görüşme tekniği ile gerekleŐtirilmıŐ 80 görüşmenin verilerinin analizine dayanmaktadır. Bu iki ülkeden geriye dönen nitelikli göçmenlerin hangi sebeplerle Türkiye'ye döndükleri, döndükten sonra hangi Şekillerde ve ne ölçüde Türkiye bağlamına tekrar adapte oldukları, döndükten sonra Almanya'yla/Amerika'yla ne ölçüde ve hangi tür bağlantılarını devam ettirdikleri, Türkiye'ye dönüşlerini kalıcı bir dönüş olarak mı düşündükleri, tekrar gç etme isteklerinin olup olmadığı bu makalenin temel sorularını oluşturmaktadır. Ayrıca, tüm bu boyutlar açısından (geri dönme sebepleri, tekrar adaptasyon, Almanya/Amerika'yla bağlantılar, tekrar gç etme isteği) bu iki ülkeden dönenlerin bir karşılaştırması yapılmaktadır. Böylece hem Amerika ve Almanya bağlamlarının hem de geriye döndüklerinde Türkiye bağlamının nitelikli göçmenlere ne tür koşullar sağladığı tartışılmaktadır.

Anahtar kelimeler: Geriye Gç, Nitelikli Göçmen, Tekrar Adaptasyon, Amerika, Almanya

¹ Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Sosyoloji Bölümü

² MSc.

PERMANENT RETURN OR PREPARATION FOR RE-MIGRATION? RETURN MIGRATION OF QUALIFIED MIGRANTS FROM GERMANY AND THE US

ABSTRACT

Turkish migration to Germany has mostly been debated with a focus on the experiences of guest workers. On the other side, within the limited literature on Turkish migration, qualified migrants and brain drain have been the major titles of discussion. Moreover, on Turkish return migration from both countries, there are very few studies. This article depends on an analysis of 80 semi-structured interviews with Turkish qualified migrants who returned from Germany and the US. The main research questions of the study are: their reasons for return, to what extent and in what ways they have become re-adapted to the Turkish context, to what extent and what types of connections they still maintain with Germany/the US, whether they consider their stay in Turkey as permanent, and whether they have intentions to re-migrate. Considering these four main dimensions (reasons for return, re-adaptation, connections with Germany/the US, intention to re-migrate), we will also make a comparison of the returnees from these two countries. We will discuss what the contexts of Germany and the US provide to these qualified migrants, and what the context of Turkey offered to them after their return.

Keywords: Return Migration, Qualified Migrant, Re-Adaptation, Germany, the US

1. GİRİŞ

1960'lardan beri Türkiye'den Avrupa'ya ve özellikle Almanya'ya gerçekleşen göç, Batı Avrupa'da yaşayan ve Avrupa Birliği bölgesi dışından gelen gruplar içinde Türklerin en büyük azınlık gruplarından biri olmasına neden olmuştur (Sirkeci, 2002, s. 9). Bu durumun sonucu olarak, hem Türkiye'de hem de Batı Avrupa'da gerçekleştirilen birçok sosyal bilim çalışması, Türkiye'den Almanya'ya gerçekleşen göçe odaklanmıştır. Ancak bu çalışmaların büyük bir bölümü, misafir işçi statüsünde Almanya'ya giden göçmenlerle ilgili gerçekleştirilirken nitelikli göçmenlerin deneyimleri oldukça kısıtlı ölçüde çalışılan bir konu olarak kalmıştır. Literatürdeki bu eksiklik geriye göç konusuyla ilgili de kendini göstermektedir. Almanya'dan Türkiye'ye gerçekleşen geriye göçle ilgili araştırmalarda ya misafir işçilerin hangi durum ve koşullarda geriye döndükleri çalışılmış (Gitmez 1983; Razum, Sahin-Hodoglugil & Polit, 2005; İçduygu ve Sert, 2016) ya da tüm Türkiye kökenli kişilerin (Almanya'da doğmuş ikinci ve üçüncü nesil göçmenlerin dönüşü de dahil edilerek) Türkiye'ye dönüşüne bakılmıştır (Tılıç-Rittersberger, Çelik & Özen, 2011; Bürgin ve Erzene-Bürgin, 2013; Zeyneloğlu ve Sirkeci, 2014). Türkiye'de üniversite eğitimi alırken/aldıktan sonra göç etmiş nitelikli göçmenlerin geriye göçü konusu henüz çok az akademik çalışmaya konu olmuştur. Bu konudaki çok az çalışmadan biri Sunata'nın (2014) Türkiyeli mühendislerin Almanya'dan geriye göçüne odaklandığı çalışmasıdır. Göç veren ülkelerin kalkınmaları açısından sahip olduğu önem itibarıyla, geriye göç konusu kalkınma literatüründe önemli bir konudur (Olesen, 2002; Vertovec, 2007; Abella, 1999; Ammassar ve Black, 2001; Nyber-Sorensen, Van Hear & Engberg-Pedersen, 2002) ve Türkiye'ye geri dönüşlere odaklanacak daha fazla çalışma, kalkınma tartışmalarına da katkı sağlayacaktır. Bu çalışma da böyle bir katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Türkiye'den Amerika'ya gerçekleşen göçün tarihi 19. yüzyıla kadar gitmektedir. Amerika'ya Türkiye'den ilk göç dalgasının gerçekleştiği 1820-1920 döneminde 291,435 kişi Amerika'ya göç etmiştir. İkinci göç dalgası 1950'lerde gerçekleşmiş ve bu dönemde daha çok doktorlar ve mühendisler gibi profesyoneller Türkiye'den Amerika'ya gelmiştir. Son göç dalgası ise 1980'lerden sonra olmuştur (Kaya, 2004, s. 296).

Ancak yaklaşık 200 yıllık tarihine rağmen, Türkiye'den Amerika'ya gerçekleşen göç, özellikle Almanya örneğiyle kıyaslandığında, oldukça ihmal edilmiş bir konu olarak kalmıştır. Almanya örneğinin aksine, Amerika bağlamında özellikle 1950'lerdeki nitelikli işgücü göçünün ardından, nitelikli göçmenler daha çok çalışılan bir grup olmuştur. Türkiye'den gerçekleşen öğrenci göçü (Akman, 2014; Öztürk, 2001) ve "beyin göçü" (Elveren, 2016; Güngör, 2003; Güngör ve Tansel, 2008, 2014; Kurtuluş, 1999; Kurtulmuş, 1992) özellikle 1990'lardan sonra araştırmacıların çok yoğun olarak çalıştığı konular olmuştur. Bu çalışmalarda, göç edilen ülke olarak ABD, önemli bir yer tutmaktadır. Fakat Almanya örneğine benzer şekilde az sayıda geriye göç araştırması yapılmıştır.

Bu makale, nitelikli Türk göçmenlerin Almanya ve Amerika'dan Türkiye'ye geriye göç deneyimlerine odaklanmaktadır. Makale, bir TÜBİTAK 1001 Projesi'nin bulgularına dayanılarak yazılmıştır. Nitelikli göçmen olarak, lisans sırasında/sonrasında eğitim ve/ya da profesyonel çalışma deneyimi için Almanya'ya veya Amerika'ya gitmiş, en az beş sene bu iki ülkeden birinde yaşamış ve sonra Türkiye'ye geri dönmüş olan kişilere odaklanılmış ve bu kişilerin Türkiye'ye geri dönme nedenlerini araştıran niteliksel bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Ancak çalışmanın ilgisi bu soruyla sınırlı değildir. Araştırmanın ve bu makalenin dört temel sorusu vardır. Bu sorular:

İyi eğitim almış ve işgücü piyasasında değer verilen özelliklere sahip nitelikli Türk göçmenler hangi koşullar altında ve hangi sebeplerle Türkiye'ye geri dönmüştür?

Geriye döndükten sonra, ne ölçüde ve hangi şekillerde Türkiye'ye uyum sağlamışlardır?

Bu kişiler Türkiye'ye geri döndükten sonra, ne ölçüde geçmişte yaşadıkları ülkeyle bağlantılarını devam ettirmektedir?

Türkiye'ye geri dönüşlerini temelli bir dönüş olarak mı düşünmektedirler? Yoksa tekrar göç etme düşünceleri var mıdır?

Uluslararası göç çalışmaları içinde geriye göç, çok daha az çalışılmış ve son yirmi yıllık döneme kadar oldukça ihmal edilmiş bir konu olarak kalmıştır. Oysa uluslararası göçle bir ülkeye gelen kişilerin çok büyük bölümü bir süre sonra ya kendi ülkesine geri dönmekte ya da bir üçüncü ülkeye tekrar göç etmektedir. Bundan dolayı, uluslararası göçü bir kez gerçekleşip tamamlanan bir süreç olmaktan çok, devam eden bir süreç olarak düşünmek çok daha anlamlı olacaktır. Geriye göç konusunu çalışmak da böyle bir devam-eden uluslararası göç anlayışı geliştirmek için önemlidir. Bu açıdan, bu çalışma, hem göçmenlerin hem de geriye göç gerçekleştiren kişilerin devam eden bağlantılarına dikkat çeken ulus-ötesi göç literatüründen (Guarnizo, 2003; Boccagni, 2011; Glick-Schiller, Basch & Blanc-Szanton, 1992; Carling, 2008; Glick-Schiller, 1997; Kivisto, 2001; Levitt ve Jaworsky, 2007) faydalanmaktadır.

2. LİTERATÜR ÖZETİ

Castles, Haas ve Miller (2014), uluslararası göçün bir kişinin daha iyi yaşam şanslarına sahip olmak için gerçekleştirdiği, bireysel bir kararın sonucunda gerçekleşen, kişinin köklerinden kopup yeni ülkeye asimile olduğu bir süreç olarak düşünülmemesi gerektiğini belirtirler. Aslında burada eleştirdikleri, uluslararası göç analizlerine çok uzun dönem hakim olmuş olan bir anlayıştır. Onlara göre, uluslararası göçün daha çok, göçmenin tüm yaşam dönemine yayılan ve tüm hayatına etki eden, kolektif, hem göç veren hem de göç alan ülkenin sosyal koşullarından etkilenen ve daha sonra bu koşulları dönüştüren, göçmenlerin ilk amaç ve niyetlerinin dışına çıkan bir süreç olarak düşünülmesi gerekir. Neoklasik teori, ikili işgücü piyasası teorisi, işgücü göçünün yeni ekonomisi gibi ekonomik göç teorileri her ne kadar uluslararası göçle ilgili anlayışımıza çok önemli katkılarda bulunmuş olsalar da, göç sadece ekonomik analiz yoluyla anlamlandırılabilir bir süreç değildir. Göçü ekonomik, politik, sosyal ve kültürel faktörlerin birlikte rol oynadığı karmaşık bir süreç olarak değerlendirmek çok daha doğru olacaktır (Castles vd., 2014, s.25).

Geriye göç, bir anlamda uluslararası göçün bir alt süreci olarak değerlendirilebilir. Her ne kadar göçün bir kez gerçekleşip tamamlanan bir süreç olduğuna dair anlayış göç çalışmaları alanına uzun dönem hakim olsa

da, aslında daha 1885 yılında Ravenstein, her ana göç dalgasının aynı zamanda bir karşı dalga da yarattığını söylemiştir. Bir başka deyişle, uluslararası göç oldukça geriye göç de her zaman olacaktır. Smith ve Edmonston'ın (1997, s. 36) tahminlerine göre, göçmenlerin %35-45'i bir noktada göç ettikleri ülkeden ayrılmakta; ya kendi ülkelerine geri dönmekte ya da bir üçüncü ülkeye tekrar göç etmektedir. Hem ülkeye giriş yapan hem de geriye göç eden göçmenlerle ilgili bilgiler, hükümetler ve diğer siyaset yapıcılar açısından önemli olmasına rağmen, gelen göçmenlerle ilgili güvenilir bilgiler mevcutken ülkeden ayrılan göçmenlerle ilgili çok sınırlı bilgi toplanmaktadır (Guezzatta, 2004). Örneğin Isbister (1996, s.3), Amerikan hükümetinin ülkeye giren göçmenlerle ilgili çok titiz bir şekilde istatistik tutarken, ülkeden ayrılanlarla ilgili böyle bir istatistik tutmadığını söylemiştir. Göçmen girişleri ciddi ölçüde göz önündeyken geri dönenler bir anlamda karanlıkta kalmaktadır (Dashevsky, DeAmicus, Lazerwitz ve Tabony, 1992).

Geriye göçle ilgili akademik literatür de ancak 1980'lerden sonra gelişmiştir. Gmelch'in 1980 tarihli geriye göçle ilgili makalesi, bu konuyla ilgili en çok alıntılanan erken çalışmalardan biridir. Bu çalışmada Gmelch, bir anlamda geriye göçle ilgili en temel tartışma alanlarını özetlemiştir. Bu alanlar aynı zamanda bir ölçüde bu çalışmanın da cevap arayacağı sorulara karşılık gelmektedir. Bu alanlar şunlardır:

Geriye dönenlerin tipolojileri: Geriye dönenlerle ilgili birçok tipolojiden bahsedilebilir. Ancak burada Gmelch'in özellikle üzerinde durduğu, göç ettikleri ülkede kalma süresiyle ilgili niyetlerine göre belirlenen tipolojidir. King (1986, s.113) de göç edilen ülkede kalma süresiyle ilgili niyetler açısından dört grup göçten bahseder:

- i- Kalıcı olması düşünülen ve kalıcı olan göç,
- ii- Kalıcı olması düşünüldüğü halde geriye dönüşle sonuçlanan göç,
- iii- Geçici olması düşünülen ve geriye dönüşle sonuçlanan göç,
- iv- Geçici olması düşünülen ancak kalıcı olarak yerleşmeyle sonuçlanan göç.

Yukarıdaki dört gruptan ii. ve iii. geriye göçle sonuçlanan durumlara karşılık gelmektedir. Bu iki geriye göç tipi arasındaki temel fark da, yukarıda belirtildiği gibi, ilk göç sırasında kalma süresiyle ilgili niyet farklılığından kaynaklanmaktadır. Kalma süresiyle ilgili niyetin ne olduğu geriye döndükten sonraki memnuniyet düzeyini de doğrudan etkilemektedir.

Geriye göç etme nedenleri: King (2000), geriye dönme nedenlerinin dört ana kategoriye girdiğini söylemiştir. Bunlar sosyal, ekonomik, politik ve ailevi nedenlerdir. Her ne kadar göç edilen ülkedeki ekonomik koşulların kötüye gidişi çeşitli çalışmalarda bir sebep olarak belirtilmişse de genelde ekonomik olmayan sebepler daha çok vurgulanmıştır. Rogers'ın (1984) araştırmasında saydığı belli başlı dönme nedenleri şunlardır:

- Köken ülkedeki dönüşü avantajlı hale getiren olumlu değişiklikler,
- Göçmenin ülkesinde kendisine ihtiyaç duyulduğunu düşünmesi (ailenin ya da ülkenin ihtiyaç duyması),
- Göç edilen ülkedeki kalışı sıkıntılı hale getiren olumsuz değişiklikler,
- Göç ederken belirlenen amaçları gerçekleştirilememenin yarattığı hayal kırıklığı.

Cerese (1974) de geriye göçle ilgili klasikleşmiş makalesinde dört tip geriye göçten bahseder:

- i- Başarısızlık sebebiyle geriye göç (return of failure): Başta belirlenen amaçların gerçekleştirilememesi sebebiyle göçmenin geriye dönmesidir.
- ii- Muhafazakâr geriye göç (return of conservatism): Göçmenin çok fazla kendi ülkesinin kültürüne, yaşam tarzına ve bakış açısına odaklı kalması nedeniyle göç ettiği ülkede kendini sürekli yabancı hissetmesi, bundan dolayı geriye dönmesidir.

iii- Emeklilik için geriye göç (return of retirement): Emekli olmak ve yaşlılık dönemini kendi ülkesinde yaşamak üzere göçmenin geri dönmesidir.

iv- Yenilikçi geriye göç (return of innovation): Ülkesine geri dönerek toplumsal değişime katkıda bulunan göçmenin deneyimine karşılık gelmektedir.

Bizim çalışmamızda da Almanya ve Amerika'dan Türkiye'ye geri dönen kişilerin bu dört kategoriden hangisine daha fazla uyduğu tartışılacaktır.

Geriye dönenlerin döndükten sonra kendi ülkelerine adaptasyonu: Uluslararası göç gerçekleştiren göçmenlerin geldikleri ülkeye ne şekillerde ya da ne ölçüde adapte oldukları, tekrar kültürlenmelerinin nasıl gerçekleştiği ve ne tür kimlik değişimlerinin yaşandığı göç çalışmaları açısından önemli konulardır ve bu sorularla ilgili çok kapsamlı bir literatür vardır (Berry, 1997, 2005; Adler, 1981; Cox 2004; Martin 1984). Genel olarak bunun uzun sürebilen ve zor bir süreç olduğu kabul edilmektedir. Ancak kendi ülkesine geri dönen kişinin aradan zaman geçtikten sonra ülkesine tekrar adapte olması da aynı şekilde zaman gerektiren ve kolay olmayan bir süreçtir (Sussman 2000, 2002, 2007). Göçün ardından gerçekleşen *kültür şokuna* benzer biçimde (Pedersen 1994) , geriye göçten sonra da bir *tersine kültür şoku* (Gaw, 2000; Wang, 1997; Allison, Davis-Berman & Berman, 2012) gerçekleşmektedir. Gmelch'in (1980, s. 142) tartıştığı gibi, adaptasyonun iki temel boyutuna bakılabilir:

- i- Geriye göç gerçekleştirenlerin döndükten sonraki somut ekonomik ve sosyal koşulları açısından adaptasyon (niteliklerine uygun iş bulup bulamadıkları, yerleştikleri yerin nitelikleri, kişisel ilişkiler geliştirip geliştiremedikleri, topluluk üyelikleri, vs.)
- ii- Geriye göç eden kişinin kendi değerlendirmesi açısından tekrar uyum sağlamanın gerçekleşip gerçekleşmediği, dönüşle ilgili tatmin ya da tatminsizlik

Mülakatlara dayanan bu çalışma, özellikle ikinci boyutu göz önünde bulundurarak adaptasyon konusuna bakacaktır.

Geriye göçün dönülen ülke üzerindeki etkileri: Göçmenler ülkelerine geri döndüklerinde, kazandıkları çalışma deneyimlerinin, edindikleri niteliklerin ve beraberlerinde getirdikleri sermayenin ülkelerinin kalkınmasına katkıda bulunacağı tartışılmıştır. Gmelch'i (1980) takip ederek, geriye göçün dönülen ülke üzerindeki etkilerine şu başlıklar altında bakabiliriz:

- i- Geriye dönen kişilerin yeni nitelikler kazanmış olarak gelmesi,
- ii- Birikimlerin yatırımlara aktarılması,
- iii- Yeni fikirler ve tutumlar kazanılmış olması.

Bir yandan literatürde geri göç hâlâ yeterince çalışılmamış bir konu olarak kalırken, diğer taraftan geri göç zamanla göç örüntüleri içinde daha da belirginleşen bir gerçeklik haline gelmiştir. Geri dönüş göçündeki dönüşüm kuramsal olarak da literatürde karşılığını bulmuş, dönüş ulus-aşırıcılık söylemi çerçevesinde analiz edilerek ulus-aşırı göçmenlerin geriye dönüşü, menşei ülke ile misafir ülke arasında sürekliliği olan bir hareketlilik süreci olarak incelenmeye başlanmıştır (İçduygu, 2009). Bu anlamda, göçün kendisi artık tek yönlü ve tek seferlik bir süreç olmaktan çıkıp, insanlar için sürekliliği olan bir hareketliliğe dönüşmüştür. Bu yeni göç biçimleri ulus-aşırı göç bağlamında kuramsallaştırılmakta, dolayısıyla geri göç süreçleri de kavramsal olarak ulus-aşırı göçmenlerin birden fazla ülkede sürdürdükleri yaşamları ve sosyal ağları açısından incelenmektedir. Bu bağlamda, bu çalışmada geriye dönen kişilerin daha önce yaşadıkları ülkeyle bağlantılarının ne ölçüde devam ettiğini sorgularken, bu bağlantıların ne ölçüde etki yaratabileceğini de tartışacağız.

1950'lerde, Batı Almanya'daki özel işletmeler tarafından davet edilen az sayıda Türk işçi, eğitim alıp dönmek üzere Almanya'ya gitmiştir. Daha sonraki dönemde ise, Abadan-Unat'ın (2011) belirttiği gibi,

1962-1967 yıllarını kapsayan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda "fazla işgücünün ihraç edilmesi" bir kalkınma stratejisi olarak belirlenmiştir. Böylece hem işçi dövizlerinden yararlanmak hem de ülkedeki işsizliğin azaltılması hedeflenmiştir. Bunun sonucunda, Almanya'ya gerçekleşen asıl büyük göç dalgası 1960'larda yaşanmış, Türkiye ve Batı Almanya arasında 1961 yılında imzalanan İşgücü Anlaşması sonrası, çok sayıda Türk işçi Almanya'ya gitmiştir. Almanya ve diğer Batı Avrupa ülkeleriyle imzalanan İşgücü Anlaşmaları rotasyon esasına dayalıdır; "misafir işçinin" göç ettiği ülkede belli bir süre çalıştıktan sonra Türkiye'ye geri dönmesi amaçlanmıştır. Ancak, bu prensip uygulanmamış ve göç eden işçilerden büyük bölümü Almanya'da kalıcı olmuştur; İçduygu ve Sert'in (2016) de belirttiği gibi, 1960'ların ilk yarısında geriye göç çok sınırlı ölçüde gerçekleşmiştir. Almanya'da 1966-1967 yıllarında gerçekleşen ekonomik kriz sonrası göçmen işçi alımları çok büyük ölçüde azalmıştır. Ancak göçün üçüncü dönemi olan 1970'lerde de aile birleşimleri gerçekleşmiş, Almanya'da yaşamakta olan işçilerin Türkiye'deki aile bireyleri de Almanya'ya göç etmiştir. Bundan dolayı 1970'lerin başlarında da Türkiye kökenli nüfus artmaya devam etmiştir. Ancak 1973'teki Petrol Krizi sonrasında Batı Avrupa Ülkeleri'nde göçmen işçi alımıyla ilgili politikalarda değişiklikler olmuş, göçmen işçilerin kendi ülkelerine dönüşlerini özendirmek üzere programlar uygulamaya koyulmuştur. Gitmez'e göre (1983), 1974-1977 döneminde 190.000 kişi ve 1978-1983 döneminde de 200,000 kişi geri dönmüştür. Her ne kadar 1980'ler ve 1990'larda Türkiyeli göçmenler artık Almanya'da ve diğer Avrupa ülkelerinde büyük ölçüde yerleşik hale gelseler de geriye göç de bu uluslararası göç hareketinin bir parçası olmuştur. İçduygu ve Sert'e göre (2016), son dönemlerde Almanya'dan Türkiye'ye dönen kişi sayısının büyük oranda sabitlendiğini söylemek mümkündür: 1990'ların ilk yarısında Almanya'dan her yıl 40-45.000 civarı kişi Türkiye'ye geri dönmüştür. 2000'lerde gerçekleşen geriye dönüşler 1990'lardaki dönüşlerle benzerlik gösterse de, bu dönemde kökenlerini aramak üzere dönen Türkiye kökenli, ikinci nesil Alman vatandaşlarının dönüşü de yeni bir dönüş formu olarak karşımıza çıkmıştır.

Türkiye'den Almanya'ya gerçekleşen göçle ilgili çalışmalarla kıyaslandığında, Türkiye'den Amerika'ya göç, çok daha az çalışılmış bir konu olarak kalmıştır. Oysaki Amerika'ya göçün, 19. yüzyılda Osmanlı topraklarından gerçekleşen göçlerle başlayan uzun bir tarihi vardır (Karpat, 1985; Grabowski, 2005; Bali, 2006). İlhan Kaya (2004), Türkiyelilerin Amerika'ya göçünü üç döneme ayırmıştır. İlk göç dalgası 1820-1920 döneminde gerçekleşmiştir. Bu dönemde Osmanlı topraklarından Amerika'ya göç eden yaklaşık 300,000 kişiden sadece 50,000'i Müslüman Türklerdir. Göç eden diğer gruplar ise Ermeniler, Rumlar, Yahudiler ve Osmanlı idaresi altındaki diğer Müslüman gruplardır. Osmanlı döneminde gerçekleşen, Amerika'ya erken dönem göçe odaklanan birtakım önemli çalışmalar bulunmaktadır (Acehan, 2005; Ahmed, 1993; Bali, 2006; Grabowski, 2005; Saatçi, 2003; Karpat, 1985). 1950'lerden itibaren gerçekleşen ikinci göç dalgası sırasında daha çok doktorlar, mühendisler, akademisyenler gibi profesyoneller eğitim almak amacıyla Amerika'ya gitmiştir. Son göç dalgası ise 1980'lerden sonra, ulaşım ve iletişim sistemlerindeki hızlı ilerlemeler ve Türkiye dışındaki ekonomik imkânların gelişmesi sonucunda gerçekleşmiştir. Türkiye'den bu son dönemdeki göç çok daha heterojendir; çok farklı profillerdeki kişiler Amerika'ya artan sayılarda göç etmiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan önce Türkiye'den Amerika'ya giden göçmenlerin büyük bir bölümü formel eğitimi olmayan kişilerden oluşmuş (Ahmed, 1993) ve bu göçmenlerin büyük bir bölümü kısa bir süre Amerika'da kaldıktan sonra Türkiye'ye geri dönüş gerçekleştirmiştir (Karpat, 1985). İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemlerde giden göçmenlerden Amerika'ya yerleşenlerin sayısı çok daha fazla olmuştur (Angın, 2003; Saatçi 2003; Şenyürekli ve Menjivar, 2012).

Şebnem Köşer-Akçapar, Koç Üniversitesi Göç Araştırma Merkezi için yazdığı "Turkish Highly Skilled Migration to the United States: New Findings and Policy Recommendations" (2006) başlıklı raporunda Amerika'ya giden nitelikli göçmenler konusunu birçok boyutunu değerlendirerek ayrıntılı olarak incelemiştir. Bu raporda, Türkiye'ye geriye göç gerçekleştirmiş olan toplam on kişiyle görüşmeler gerçekleştirilmiş; ancak çalışmanın geneli içinde geriye göç konusuyla ilgili tartışma daha sınırlı kalmıştır.

Aynı araştırmacının Amerika'ya göç etmiş nitelikli göçmenlerle, göç edilen ülkedeki ve Türkiye'deki göçmen ağlarıyla ilgili başka çalışmaları da bulunmaktadır (Köşer-Akçapar 2006, 2009, 2012; Köşer-Akçapar ve Yurdakul, 2009). Bu çalışmalarda da Türkiye'den Amerika'ya göç, nitelikli göç ve göçmen ağları üzerine önemli tartışmalar olmasına rağmen, geriye göç konusunun üzerinde çok fazla durulmamıştır. Pazarçık'ın çalışmasında da (2010), bir nitelikli göçmen grubu olarak Amerika'da yaşayan sosyal bilimler alanlarındaki akademisyenlere odaklanılmıştır. Bu çalışmada, belirtilen grup için "beyin göçü"nin akademik özgürlük ortamı, araştırma olanakları gibi faktörlerden etkilendiği ortaya çıkmıştır. Ayrıca, geriye dönme kararında hangi unsurların etkili olduğu da sorgulanmış ve medeni durum, Türkiye'de yatırım sahibi olma ve Türkiye ile akademik-sosyal ilişki içinde olma yoğunluğunun geri dönme kararı üzerinde etkili olduğuna dair sonuçlara ulaşılmıştır.

Türk göçmenlerin Amerika'dan geriye göçüyle bağlantılı bir başka çalışma, Şenyürekli ve Menjivar tarafından yazılan "Turkish Immigrants' Hopes and Fears around Return Migration" (2012) isimli çalışmadır. Ancak bu çalışma da gerçekleşmiş geriye göçe değil, geriye göç potansiyeline odaklanmış ve hâlâ Minnesota'da yaşamakta olan Türk ailelerle geriye göç potansiyellerini ve bunun hangi koşullarda gerçekleşeceğini belirlemek üzere görüşmeler yapılmıştır. Ayrıca bu çalışma nitelikli göçmenlere odaklanmamıştır. Şimşek'in (2011) çalışmasında ise Şenyürekli ve Menjivar'ın (2012) çalışmasına benzer şekilde, hâlen Amerika'da olan göçmenlerin Türkiye'ye geriye göçle ilgili fikirleri araştırılmıştır. Ancak Şimşek (2011) çalışmasını Amerika'da yüksek lisans ve doktora düzeyinde eğitim gören öğrenciler, yani nitelikli göçmenlerle sınırlandırmıştır.

Türkiye'den diğer ülkelere gerçekleşen göç ve geriye göçle ilgili karşılaştırmalı çalışma sayısı oldukça azdır. Var olan sınırlı sayıda çalışmanın da çok az bir kısmı bu karşılaştırmayı saha çalışmasına dayalı olarak yapmaktadır. Örneğin, Köseman (2008) tarafından yazılmış, Türkiye'den Amerika'ya göçü, Avrupa'dan Amerika'ya gerçekleşen diğer göçlerle karşılaştıran "A General Socio-Cultural Outlook of the European

and the Turkish Migration to the US” isimli bir çalışma bulunmaktadır. Ancak bu makale hem saha çalışmasına dayanmamaktadır hem de nitelikli göçmenlere odaklanmaktan çok göçmenlerden genel bir grup olarak bahsetmektedir.

Vasıflı emeğin geri göçüne dair literatürün bu sınırlı yapısı göz önüne alındığında, makalemiz birçok açıdan özgün katkılarda bulunmaktadır. Öncelikle, geri göçmen grubu içinde çok az araştırılmış bir alt grubu ele almaktadır. İkincisi, literatürde baskın olarak öne çıkan ulus-ötecilik – beyin göçü ve kazanımı – itme/çekme modellerinden birine odaklanmak yerine, geriye dönüş kararının sebepleri daha geniş bir perspektiften incelenmektedir. Öte yandan, geri göçü takip eden süreçteki yeniden uyumu analiz etmek açısından da alana katkı sağlayıcı niteliktedir. Son olarak, ABD ve Almanya, göç tarihleri açısından birçok farklılık gösteren iki ülkedir. Literatürün göç tarihimizin doğal bir sonucu olarak Almanya ağırlıklı olduğu göz önüne alınırsa, bu çalışma Almanya örneğini ABD ile kıyaslaması açısından da literatürden ayrılır.

3. YÖNTEM

Bu makale için nitelikli göçmenlerin geriye göç deneyimlerini anlamaya yönelik bir çalışma yapılmıştır ve niteliksel bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Nitel bir araştırmada esas araştırılan, katılımcıların araştırma problemlerine yükledikleri anlamlardır. Amerika'dan ve Almanya'dan geriye dönen 40'ar kişiyle, toplam 80 yarı-yapılandırılmış görüşme yapılmıştır. Boyce ve Neale'nin (2006) belirttiği gibi, derinlemesine görüşme belirli bir sayıda kişinin bir fikir, program ya da durumla ilgili bakış açısını anlayabilmek için kullanılan niteliksel bir yöntemdir. Araştırmacı, kişilerin fikir ya da davranışlarıyla ilgili detaylı bilgi edinmek istediğinde derinlemesine görüşme çok faydalı bir yöntemdir. Anket gibi veri toplama yöntemlerine kıyasla çok daha ayrıntılı bilgiler elde etmeyi mümkün kılmaktadır. Ayrıca, derinlemesine görüşme bir sohbet havasında gerçekleşebildiği için araştırmacının ankete göre çok daha rahatlatıcı ve sıcak bir ortam yaratması mümkün olabilmektedir. Derinlemesine görüşmeler yarı-yapılandırılmış olarak gerçekleştirildiğinde, görüşmeci bir taraftan önceden hazırlanmış bir plan dahilinde görüşmelerini

gerçekleştirirken, diğer taraftan konuşmanın gidişatına göre ek sorular sorarak katılımcının görüşlerini daha iyi anlama şansına sahip olacaktır. Bu makalenin temel amacı, geriye göç etme nedenlerini ve sonrasındaki süreci göç edenlerin gözünden anlamak olduğu için, niteliksel bir çalışma ve yarı-yapılandırılmış görüşmeler yapmak bu amaca hizmet etmiştir. Araştırmamız nitelikli göçmenlerin geriye dönüşüyle ilgili olduğu için sadece nitelikli göçmen olarak tanımladığımız kişilerle görüşülmüştür. Görüştüğümüz kişiler:

- Türkiye'nin büyük şehirlerindeki belli başlı üniversitelerden mezun olmuş,
- Üniversite mezuniyeti sonrası ya da üniversite eğitimi sırasında değişim programıyla Almanya'ya/Amerika'ya gitmiş,
- Almanya'da/Amerika'da en az beş sene yaşamış,
- Bu iki ülkeden birinde eğitimine devam etmiş ve/ya da profesyonel iş deneyimi olmuş,
- Türkiye'ye geri dönmüş kişilerden oluşmaktadır.

Eğitim için bu iki ülkeden birine gitmiş olan kişilerden de en az bir sene iş deneyimi olanlarla görüşülmüştür. İş deneyimine asistanlıklar da dahil edilmiştir. Yukarıda da belirtildiği gibi, bu kriterleri belirlerken amacımız sadece nitelikli göçmenlere odaklanmak ve kişinin Almanya'da/Amerika'da kalma ya da geriye dönme kararını verme noktasına gelecek kadar uzun süre kaldığından emin olmaktır. Bu sebeple en az beş sene bu iki ülkeden birinde yaşamış kişilerle görüşülmüştür. Görüşülen kişilere ulaşmak için amaçlı örnekleme ve kartopu örnekleme birlikte kullanılmıştır. Görüşülen kişilerden araştırma kriterlerine uygun tanıdıklarının isimleri ve iletişim bilgileri istenmiştir. Ayrıca araştırmayla ilgili ilanlar sosyal medyada paylaşılmış ve Türk-Alman Kitabevi, Goethe Enstitüsü gibi çeşitli yerlere asılmıştır. Kriterlere uyan Amerika'dan dönmüş kişilere çok daha kolaylıkla ulaşılmış, Amerika'dan İstanbul'a ve diğer büyük şehirlere dönen çok sayıda kişi olduğu gözlenmiştir. Almanya'dan dönen kişilere ulaşmak daha uzun zaman almıştır.

Bu çalışmaya başlamadan önce İstanbul Bilgi Üniversitesi Etik Kurulu'ndan araştırma için onay alınmıştır. Görüşmeler, Haziran 2015 - Şubat 2016 aralığında gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerin büyük bölümü, görüşülecek kişinin seçtiği yer ve zamanda, İstanbul'da yüz-yüze gerçekleşmiştir. Ancak farklı şehirlerde yaşayan ya da yüz yüze görüşme imkanı olmayan bazı kişilerle, Skype üzerinden mülakat yapılmıştır. Görüştüğümüz kişilerden 64'ü İstanbul'da, 8'i Ankara'da, 2'si İzmir'de, 1'i Aydın'da, 1'i Kocaeli'de, 1'i Bolu'da, 1'i Antalya'da, 1'i Kayseri'de, 1'i Muğla'da ikamet etmektedir. Mülakatların 63'ü yüz yüze, 17'si Skype üzerinden gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerden önce onam formu imzalatılmış, onam formunun bir kopyası da görüşülen kişiye verilmiştir. Mülakatlara başlamadan önce görüşülecek kişilerden, özellikle demografik bilgilerin sorulduğu bir bilgi formunu doldurmaları istenmiştir. Bu bilgilerin bir kısmı, aşağıdaki profil bölümünde özetlenmiştir. Görüşmelerin başında katılımcılara, yapılacak görüşme hakkında bilgi verilmiş, çalışmanın amacı, süresi belirtilmiştir. Katılımcı araştırmaya katılmak istediğini belirttikten sonra görüşme gerçekleştirilmiştir. Görüşme süresince dile getirilen görüş ve düşüncelerin ve kimlik bilgilerinin gizli tutulacağı belirtilmiştir. Görüşmelerin çok büyük bir bölümü kayıt cihazıyla kayıt edilmiştir. Az sayıda görüşmede ise elle not alınmıştır. Kayıtlar daha sonra deşifre edilmiştir. Araştırmada göç öncesi dönem, göç edilen ülkede geçirilen dönem ve geriye dönüşten sonraki dönem birbirleriyle ilişki içinde değerlendirileceği için her üç döneme dair sorular sorulmuştur. Her iki ülkeden dönenler için ayrı ayrı her sorunun ve konu başlığının deşifreleri ayrıştırılmıştır. Böylece her soru ve konu başlığıyla ilgili tüm görüşülen kişilerin verdikleri yanıtları toplu olarak görmek mümkün olmuştur.

Mülakat verilerinin niteliksel analizinde McCracken (1988) ve Piercy'nin (2004) yarı-yapılandırılmış uzun mülakat verilerinin niteliksel analizi için önerdiği yöntem takip edilmiştir. Bu yöntem bir açıdan temellendirilmiş teoriye dayanan yöntemin seçici ve daha açık kodlama basamaklarıyla benzerlik göstermektedir. Ancak McCracken ve Piercy'nin takip ettikleri yöntemde araştırma sorularının oluşturulması aşamasında bazı teorik çerçevelerden yararlanılmaktadır; temellendirilmiş teoride ise tamamen verilerden yeni teori ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır. Bu çalışmada da belli teorik çerçevelerin

ışığında araştırma soruları oluşturulmuştur. Analiz aşamasında ilk olarak tüm mülakat deşifreleri iki kez okunmuştur. Buna ek olarak, her bir soruya verilen yanıtların konu başlıkları altında toplu olarak görülebildiği ayrıştırılmış hali ayrıca okunmuştur. Bu okumalar, hem katılımcıların göç ve geriye göç hikayelerinin bütünlüğü içinde görülmesini hem de aynı konularda verilen yanıtların toplu olarak görülmesini mümkün kılmıştır. Bu okumalar sırasında metinler üzerine ayrıntılı notlar alınmıştır. Bu notlarda, mülakatların her bölümünde katılımcıların hangi konulardan bahsettiği ve hangi temaların öne çıktığına dair açıklamalar yazılmıştır. Analizin ikinci aşamasında, gözlem niteliği taşıyan bu ilk notlar, betimleyici ve yorumlayıcı kategorilere dönüştürülmüştür. Bu kategorilerin oluşturulmasında deşifrelerin kendisi, araştırma soruları ve önceden yapılan literatür taraması temel alınmıştır. Üçüncü aşamada, belirlenen kategoriler arasındaki bağlantıların ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Dördüncü aşamada, görüşülen kişilerin yaptıkları yorumlar ve araştırmacının yazdığı notlar değerlendirilerek temel temalar belirlenmiştir. Temalar, mülakat verileri boyunca sürekli tekrarlanan ya da daha az tekrarlansa bile önemli bir duygusal ya da olgusal ağırlık taşıyan ifadelerdir (Ely, Anzul, Friedman, Garner & Steinmetz, 1991, s. 150). Son aşamada ise tüm mülakat verilerinden ortaya çıkan temalar incelenerek hakim temalar belirlenmiştir. Bu hakim temalar, aynı zamanda, araştırma sorularının da cevaplarını oluşturmaktadır.

Geçerlilik ve güvenilirlik, pozitivist paradigmanın önemli kriterleridir. Bazı niteliksel araştırmacılar (örneğin Stenbacka, 2001; Glesne and Peshkin 1992), güvenilirlik ve geçerlilik kriterlerinin niceliksel çalışmalar için geçerli olduğunu, niteliksel çalışmalar için ise uygulanamaz ve hatta yanıltıcı olduğunu iddia etmektedirler; niteliksel çalışmaların kalite kriterleri farklıdır. Healy ve Perry (2000) de her çalışmanın, kendi dayandığı paradigmanın terimlerine göre değerlendirilmesi gerektiğini belirtmektedir. Bir başka deyişle, güvenilirlik ve geçerlilik niceliksel paradigmanın önemli kriterleriyken niteliksel paradigma için tarafsızlık, onaylanabilirlik, tutarlılık gibi farklı kriterler söz konusu olmaktadır (Lincoln ve Guba, 1985). Bu niteliksel çalışmada da araştırmanın kalitesi, literatür doğrultusunda önceden belirlenen araştırma ve

analiz aşamalarının titizlikle takip edilmesiyle, belirlenen kavramların uygunluğuyla, kavramlar arasındaki ilişkilerin açığa çıkarılmasıyla, teorik bulguların önemiyle garantilenmektedir.

Mülakat Yapılan Kişilerin Profilleri

Almanya'dan geri dönen 40 kişiden 25'i erkek (%62), 15'i kadınsa (%38); Amerika'dan geri dönen 40 kişinin ise 15'i erkek (%38), 25'i kadındır (%62). Sonuçta toplam 40 erkek ve 40 kadınla görüşme gerçekleştirilmiştir ve tüm grup için kadın-erkek dağılımı %50-%50 olmuştur.

Almanya grubu için yaş, 31'le 76 arasında değişmektedir. Görüşülen kişilerin ortalama yaşı 46'dır. ABD grubu için ise yaş, 31'le 48 arasında değişmektedir. Bu grup için ise ortalama yaş 38'dir. En düşük yaş, her iki grup için de aynı (31) olmasına rağmen; Almanya grubunda 45 yaşın üzerinde de kişiler olması sebebiyle, Almanya grubunun yaş ortalaması daha yüksektir. Aşağıda açıklandığı gibi, Almanya grubunda Amerika grubundan farklı olarak, daha erken dönemlerde gidip daha sonra Türkiye'ye dönen kişiler de vardır. Bundan dolayı, yaş açısından Almanya grubu Amerika grubuna göre daha heterojendir.

Almanya'dan dönen 40 kişinin 18'i (%45) doktora derecesi, 11'i (%28) master derecesi, 1'i (%3) tıpta uzmanlık ihtisası, 10 kişi (%24) ise lisans derecesi sahibidir. 30 kişinin lisans derecesi (%75) üç büyük şehirdeki bir üniversiteden alınmıştır. 6 kişinin (%15) lisans derecesini aldığı üniversite ise Türkiye dışındaki bir ülkededir (5 kişi için Almanya, 1 kişi için Avusturya). ABD'den dönen 40 kişinin ise 24'ü (%60) doktora dereceli, 12'si (%30) master dereceli, 2'si (%5) tıpta uzmanlık sahibi, 2'si (%5) de lisans derecelidir. 34 kişinin (%85) lisans derecesi üç büyük şehirdeki bir üniversiteden alınmıştır. Üç kişi ise lisansını ABD'de tamamlamıştır. Mezun olduğu liseyle ilgili bilgi veren 34 kişiden 24'ü (%71) yabancı dilde eğitim veren bir özel lise, anadolu lisesi ya da fen lisesinden mezun olmuştur.

Almanya grubundan vatandaşlık sorusuna cevap veren 37 kişiden 10 kişi (%27) başka ülke vatandaşlığı olduğunu belirtmiştir. Bu 10 kişinin hepsinin Alman vatandaşlığı vardır. Bunların sadece 1 tanesi Alman

vatandaşlığına doğuştan sahiptir. ABD grubundan vatandaşlık sorusuna cevap veren 40 kişiden 7 kişi (%18) başka ülke vatandaşlığı olduğunu belirtmiştir. Bunlardan 2'si doğumdan Azerbaycan ve Rusya vatandaşlığına sahiptir. Diğer 5 kişi ise ABD vatandaşlığı almıştır.

Almanya grubundan 24 kişi (%60) Almanya'ya öğrenci vizesiyle gitmiştir. 4 kişinin (%10) gidişi aile birleşimi ya da eş statüsüyle, 3 kişinin (%7) Alman vatandaşı olarak, 4 kişinin (%10) ticari vize ya da çalışma izniyle, 4 kişinin (%10) turist vizesiyle ve 1 kişinin (%3) de vizesiz gerçekleşmiştir. Amerika grubundan vizeyle ilgili soruya cevap veren 39 kişiden 27 kişinin (%70) Amerika'ya gidişi F1 öğrenci vizesiyle, 2 kişinin (%5) F2 (öğrenci vizesine sahip kişinin eşi) vizesiyle, 6 kişinin (%15) J1 değişim programı vizesiyle, 1 kişinin (%2.5) J2 vizesiyle, 1 kişinin (%2.5) H2 vizesiyle, 2 kişinin (%5) B1-B2 turist vizesiyle gerçekleşmiştir.

ABD grubunda gidiş yılını belirten 34 kişiden 1'i (%3) ABD'ye 1980-1990 döneminde, 9'u (%26) 1990-2000 döneminde, 24'ü ise (%71) 2000-2010 döneminde gitmiştir. Toplam 40 kişiden 12'si (%30) Türkiye'ye 2000-2010 döneminde, 28'i ise (%70) 2010 ve sonrasında dönmüştür. Almanya grubundaki 40 kişiden 1'i (%2.5) Almanya'ya 1960-1970 döneminde, 4'ü (%10) 1970-1980 döneminde, 6'sı (%15) 1980-1990 döneminde, 7'si (%17.5) 1990-2000 döneminde, 22'si ise (%55) 2000-2010 döneminde gitmiştir. Aynı gruptan 2 kişi (%5) Türkiye'ye 1980-1990 döneminde, 3 kişi (%7.5) 1990-2000 döneminde, 15 kişi (%37.5) 2000-2010 döneminde, 20 kişi ise (%50) 2010 sonrasında dönmüştür.

Almanya'dan geri dönenlerin Almanya'da geçirdikleri süre 5 ile 27 yıl arasında değişmektedir. Bu grup için Almanya'da geçirilen ortalama süre 12 yıldır. Türkiye'ye geri dönüşlerinden sonra geçen süre 2 ayla 33 yıl arasında değişmektedir. Geri dönüşten sonraki ortalama süre ise 9 yıldır. Amerika'dan geri dönenlerin Amerika'da geçirdikleri süre 5 ile 15 yıl arasında değişmektedir. Bu grup için Amerika'da geçirilen ortalama süre 8.4 yıldır. Türkiye'ye geri dönüşlerinden sonra geçen süre 3 ayla 13 yıl arasında değişmektedir. Geri dönüşten sonraki ortalama süre 4.5 yıldır.

4. BULGULAR

1. Geriye Dönme Nedenleri

Almanya

Geri dönme nedenleriyle ilgili soru, en uzun ve belki de en karmaşık yanıtları aldığımız soru oldu. Bu bizim araştırmamızın ana sorusu olduğu gibi; gördüğümüz kadarıyla, görüştüğümüz kişiler açısından da kafalarını sürekli meşgul eden, hem kendilerine hem de başkalarına açıklamaya çalıştıkları, çok faktörlü açıklaması olan bir soruydu. Geri dönme nedeni tek olmaktan çok birçok faktörün bileşiminden oluşuyordu.

Onu oluşturan bilinçaltı, bilinç üstü bir sürü etkenler var tabii. Fakat 90'lı yılların ortasından sonra bende yavaş yavaş bir kopuş başladı yani. Artık çünkü birtakım özel siyasi etkenler var; bu birleşme, Almanya'nın şartlarının daha giderek zorlaşması, çevremde birkaç tane arkadaşımın ölmesi, ailenin bitmesi... Bir sürü faktörler... (75 – Erkek, yaş 64)

Katılımcılar, Türkiye'ye geri dönme konusunun hem kendileri için hem de oradaki diğer Türkler için sürekli konuşulan, tartışılan, üzerinde düşünülen bir konu olduğundan bahsettiler. Geri döndükleri için pişman olmaktan korktuklarını, dönme kararının bundan dolayı sürekli ertelendiğini söyleyenler oldu. Her ne kadar geri dönmelerinde birçok nedenin aynı anda etkili olduğunu belirtse de, daha duygusal ve kişisel sebepler dönme kararında çok daha etkili olmuştur (32 kişi). Aileye, arkadaşlara, alıştıkları kültüre ve çevreye duydukları özlem (memleket özlemi) ve kendilerini Almanya'da yalnız hissetmeleri en çok vurgulanan dönme sebepleri oldu (16 kişi). İş/kariyer ve maddi durumla ilgili sebepler çok daha az vurgulandı (8 kişi).

Özlem yani. Yoksa oradaki yaşantımız çok rahattı, iyi paralar kazanıyorduk. Orada kazandığımız paralarla, burada krallar gibi çok rahat ikame edebilirdik yani kendimizi. Hiçbir şeyden mahrum kalmıyorduk orada ama her şey de para değildi. En büyük etken bizim için özlemdi yani. Eşi, dostu, aileyi her şeyin bir özlemi oldu bizde. (6 – Erkek, yaş 39)

Hem kültür etkisi hem arkadaşlar, aile, dost... Yani etrafında kendi dilinden konuşuluyor olmasının bile çok önemli olduğunu orada fark ettim. (7 – Kadın, yaş 39)

Herhâlde en etkili ailemdir. Annemin, babamın burada olması, onlara yakın olmak istemek... Sonra dediğim gibi, burada yaşamak istemek. İstanbul'da yaşamayı da seviyorum. (13 – Kadın, yaş 34)

Birincisi, ailem burada. Ailem derken annem, babam, kardeşim buradalar. İkincisi, biz enteresan bir şekilde iyisi ile kötüsü ile memleketimizi seviyoruz. Özlüyor insan, onun bir şeyi oluyor, hasreti oluyor diyeyim hani, arkadaşlarla muhabbet olsun, yemeği olsun, iklim olsun özlüyor insan. (32 – Erkek, yaş 38)

Şunu fark ettim bir yerden sonra. İşte üç sene dedim, altı sene oldu, sonra on sene oldu. Yani insan kalabiliyor. Eğer son bir adım atmazsam buradan emekli olup burada kalacağım diye oldu. Bu da hoşuma giden bir resim değildi. İnsan özlüyor tabii. Ailem, çevrem buradaydı. (60 – Kadın, yaş 35)

Aslında o hep aklımda vardı. Ben bu kültüre ait olduğumu hiçbir zaman unutmadım ve hep özledim. (62 – Erkek, yaş 66)

Özellikle aileden birinin ciddi hastalığının olduğu durumlarda dönme isteği daha da aciliyet kazanmıştır (8 kişi: 4'ü kadın, 4'ü erkek).

İşte evdeki eşyaları satmaya başladım falan filan, döndüm. Zaten iki ay sonra annemi kaybettim. Kasımda döndüm, Ocak'ın 4'ünde annem öldü. Kadın kötüleşmiş de ben üzülmeiyim diye bana bilgi vermiyorlar. Yani zaten ben dönünce bir anda kötüleşti, gene ben geldiğimde de fena değildi. (1 – Erkek, yaş 37)

Yani ilk ana sebebim benim babamın rahatsızlığıydı. Zaten buraya döndükten, biz 2006'da döndük, 2007'nin... Bir buçuk yıl sonra da babam vefat etti. (34 – Kadın, yaş 46)

Almanya'dan geri dönenler için, belirtilen tüm diğer nedenlere ek olarak, ayrımcılık deneyimleri, kendini sürekli olarak yabancı hissetmek dönme kararında çok önemli bir rol oynamıştır (14 kişide negatif ayrımcılık deneyimi dönme kararında etkili).

...Eğer çok rahat etseydim ben, kendimi orada buradaki gibi kabul görüyor görseydim, belki dönmezdim. Çünkü her zaman şeyi fark ediyorsunuz yani, sen buraya aitsin sana hissettiriliyor. Sana senin çok hak ettiğin bir şeyi sen almış olmana rağmen, mesela iş pozisyonunda bilmem ne, yine de böyle bir şey hani, aslında sen bunu hak etmiyorsun da biz veriyoruz gibi bir şey oluyor. Bir sürü şeyde fark ediyorsunuz, konuşmalarda, ne bileyim şakalarda, yabancı olduğunuz vurgulanıyor. Ama günlük yaşam çok daha önemli tabii, günlük yaşamda çok daha fazla hissediyordum bunu ben, iş yaşamında o kadar değil. Ama günlük yaşamda herhangi bir yere gittiğinizde ya da politikada söz söylemeye çalıştığımızda çok oluyordu. (4 – Kadın, yaş 52)

Psikolojik olarak rahat olmadığım bir ortam ve süreç içerisinde şunu hissediyorsunuz... Sürekli gerçek kimliğinizle baskılandığınız bir ortam olarak düşünmeye başlamıştım. Oraya ait olma hissim gelişmedi. O his gelişmediği için de tam da kendimi mutlu hissetmedim, hatta gelirimdeki kaybı da belki dikkate alarak veya düşünerek de, daha da az kazansam Türkiye'de olmayı hep arzuladım. (49 – Erkek, yaş belirtilmemiş)

İleride Türkiye'ye geri dönmek niyetiyle Almanya'ya gidenlerden (26 kişi) çoğu için dönüşten önce gerçekleştirilmesi beklenen bir amaç ya da hedef olmuştur. En sık tekrarlanan hedefler eğitimin/doktoranın tamamlanması, eğitimden/doktoradan sonra kısa süre iş deneyimi edinmek (dönme niyetiyle gidenlerde bu hedefleri gerçekleştirmeyi bekleyip akabinde dönen 10 kişi), bedelli askerlik yapabilecek duruma gelmek - en az üç sene iş deneyimi- (4 kişi), çocukların ilk yaşlarını Almanya'da geçirip sonra dönmek (2 kişi) olmuştur. Ancak geri dönmeye ilgili düşünceler orada buldukları süre boyunca sürekli revize edilmiştir. Kesinlikle geri dönmek niyetiyle oraya gidenler bile, aradan bir süre geçtikten sonra Almanya'ya yerleşme

ihtimali üzerinde de düşünmeye başlamış (7 kişi); ancak çeşitli faktörlerin bir araya gelmesi sonucu en sonunda dönmeye karar vermişlerdir.

Aslında gitmeden önce gidip de dönmeyi düşündüğüm için... Hani şeyde birazcık şüpheye düşmeye başladık, 96, 98... 98'de tam bitti okul ve iş bulalım, çalışalım, ondan sonra birazcık para biriktirip, beş parasız gitmeyelim gibi şey yaptık. Bir yandan da hem buradaki gelişmeler hem oradaki şey, hani iş ortamımız güzeldi, eşim de güzel bir iş buldu falan, hem doktorasını yapıyor hem de çalışıyordu. Çok rahatız, buraya da yardım edebiliyoruz falan bir sürü şey... Bir iki üç yıl acaba burada mı kalsak gibi şeyimiz oldu. O arada ben vatandaşlığı aldım falan, öyle bir şey de var... (4 – Kadın, yaş 52)

Başta belirtildiği gibi, işle ya da kariyerle ilgili sebepler kişisel, duygusal sebeplere göre çok daha az vurgulanmıştır. Ancak yine de bazı örneklerde bu kişilerin, Almanya'da istedikleri gibi, niteliklerine uygun iş bulamamaları ya da yabancı/Türk olarak istedikleri gibi iş bulamayacaklarını düşünmeleri, Türkiye'de daha iyi bir kariyerleri olacağına inanmaları geri dönüşün arkasındaki temel nedenler olmuştur. Türkiye'den tatmin edici bir iş teklifi alınması da dönüş kararının verilmesine neden olmuştur (10 kişi: 8'i erkek, 2'si kadın). İş teklifinin belirleyici olması kadınlardan çok erkekler için daha geçerli görünmektedir. Türk vatandaşı olan erkekler için zorunlu askerlik hizmetinin olması ve üç yıl yurt dışında çalışıldığı durumda kısa dönemli askerlik yapma imkânının bulunması da Türkiye'ye dönme – dönmeme kararını etkileyen faktörler olmuştur. Askerlik aynı zamanda dönüş zamanını belirlemiştir (6 kişi).

Geri dönmeyi zorunlu olduğum zaman düşünmeye başladım, artık zorunda kaldım. Çünkü ben ilk zamanlar dediğim gibi dönme amaçlı gittim ama son zamanlarda orada iş bulup kalmayı da istiyordum, yani orayı istiyordum. Dönme sebepim de askerlikle ilgili problemdi. Aslında bir yanlış anlaşılma oldu orada, ben orada çalıştığım için dövizli askerlik yapma hakkım vardı benim. Ama ben kendime çok güvendim doktora sonrası iş bulurum diye, doktora sonrasına bıraktım o işi.

Doktora sonrasında hemen iş bulamadığım zaman da askerlik yapmak için konsolosluga gittiğimde, konsoloslukta bana şey dediler; askerliği yapmak için tekrar Almanya'ya dönüp çalışmanız gerekiyor, kontrat dahilinde olmanız gerekiyor şu an dediler. Hâliyle bu koşullar altında askerliği dövizli yapamazsınız dediler. Öyle olunca, tam da o sırada kısa dönem askerliğin uzaması gibi bir problem çıktı. Ben iş arıyorum, iş ararken bu tarz haberler çıkınca gelip Türkiye'ye en azından askerliğimi yapayım, geri döneyim diye düşündüm. Ama geri dönmüşken kaldım yani. (36 – Erkek, yaş 37)

Askerliği yaptıktan sonra dönmeyi düşünmeye başladım. Yani 2000 yılında gitmişim, 2004'te falan artık askerlik de bitmişti, dönsem mi dönmesem mi... O sırada evlenmişim. Eşim de Amerika'daydı. O dönmek zorundaydı zaten mecburen, o yüzden bende dönme planı 2004'ten sonra başlamıştı. 2005'in sonunda da döndüm zaten. Yani dönmeyi düşünmeye başladıktan bir yıl içinde döndüm diyebilirim. (28 – Erkek, yaş 43)

Görüştüğümüz az sayıda kişi tarafından iklim de etkisi olan bir faktör olarak belirtilmiştir (4 kişi).

Hava... Basit bir faktör ama çok geçerli... Bremen çok güzel bir şehir ama o kadar çok yağmur yağıyor, o kadar çok gri gün var ki... O da sizi çok sıkıyor. Soğuk kışlar mesela hani Akdeniz ikliminde yetişmiş bir insan için gerçekten biraz şey böyle... Bu kış istisnaydı ama yani gene güneşli günlerin sayısı az olmuyor Türkiye'de falan... O mutlaka bir etken... (13 – Kadın, yaş 34)

Amerika Birleşik Devletleri

Almanya'dan dönenlere benzer şekilde, Amerika'ya giderken Türkiye'ye geri dönmek niyetiyle gidenlerin (29 kişi) büyük kısmı için dönme fikri hep arka planda var olmuştur. Bazı kişiler, Amerika'da Türkler arasında sürekli olarak gitme-kalma konusunun konuşulduğunu ve kendilerinin de sürekli bunun üzerinde düşündüklerini anlatmıştır (7 kişi).

Her zaman düşünüyordum. Zaten oradaki birçok insanın sürekli konuştuğu şey bu yani. Dönsek mi kalsak mı, dönsek mi kalsak mı... (42 – Erkek, yaş 34)

Ancak master'ı bitirme, doktorayı bitirme, belli bir süre iş deneyimi edinme gibi hedeflerin gerçekleşmesi beklenmiştir (dönme niyetiyle gidenlerde bu hedefleri gerçekleştirmeyi bekleyip akabinde dönen 16 kişi). Bu hedeflerin gerçekleşmesinden sonra dönmeye hazır oldukları durumda da Türkiye'de iş ayarlayamamak, uygun koşulların oluşmaması gibi nedenlerle dönüş ileriye atılmıştır (5 kişi).

Ben dönmek niyetiyle gittim. Çalışma aşamasında, evlendikten sonra, o hep zaten gündemdeydi. Gitmek istiyordum ama burada iş bulamıyordum falan, öyle bir şeyler, sıkıntılarım vardı. (8 – Kadın, yaş 43)

Amerika'dan dönenler tarafından da en sık vurgulanan geri dönme nedeni, anne, baba ve kardeşlerin Türkiye'de olması ve onlara yakın olma isteğidir (16 kişi). Amerika-Türkiye arasındaki mesafe uzun olduğu için sık görüşemediklerini, bundan memnun olmadıklarını, özellikle anne-babaları yaşlanmakta olduğu için acil bir durumda uzakta olma düşüncesinin onları rahatsız ettiğini anlattılar.

Kardeşim de dönmüştü. Mesela ailemin de çok büyük etkisi var... Eğer Türkiye'de ailem ölmüş olsaydı diyelim... O Viyana'daydı, Berlin'deydi, o zaten benden önce dönmüştü Türkiye'ye... Yani aile en çok aslında, Türkiye'yi denemek derken, ailem burada olmasaydı ben dönmezdim büyük ihtimalle. Yani ülkem ama, yani öyle bir işi, tenure track, tenure almak üzereyken, burada tenure bile yokken çok büyük bir şey aslında dönmek. Ama pişman değilim. (3 – Kadın, yaş 43)

Aileden çok uzakta kalma duygusu, hani bir gün aileme bir şey olur da ta oradan kalkar gelirim duygusu... (25 – Erkek, yaş 33)

Anne ya da babanın ciddi bir hastalığa yakalanması ya da vefat etmesi dönüş kararını çok hızlandırabilmiştir (7 kişi: 4'ü kadın, 3'ü erkek).

Annemin vefatı daha yoğun yaşattı açıkçası, ondan sonra artık kesin kararımı verdim. Bir buçuk, iki yıl falan vardı arada. Toplamda altı yıl kaldım. (9 – Erkek, yaş 37)

Babam öldü işte, orada annem gel dedi. Annem rahatsızlanınca... Babam da öldü işte... Dönerim dedim, döndüm işte... Ben aslında dönmek istediğim için değil de annem için döndüm. (20 – Erkek, yaş belirtilmemiş)

Babam hastalandığı zaman, 2006, By-Pass geçirdi. İşte babam By-Pass oldu ama çok acil bir durum çünkü babam sağlığına dikkat eden bir, hasta olabileceğini kabul eden bir tip değil. Dolayısıyla acilen götürüp ameliyata sokmaları gerekti. Ben dönmeyi bırak, hani telefon ancak edebildim. O beni çok etkiledi. Ondan sonra müdürümle konuştum, sonra işte birkaç ay içerisinde bir plan hazırlayıp buraya geldim. (26 – Kadın, yaş 41)

Babamın hastalığını haber alınca, 2005'te başladık ciddi ciddi. Yoksa hani bir neden yoktu dönmemiz için, o yaz tatile geliriz diyorduk. Ocak gibi vatandaşlığı alıp bir sonraki sene yaza döneriz artık diyorduk çünkü çocuk sahibi olmak istiyorduk. Ama tabii bir sene erken oldu yani... (69 – Kadın, yaş 40)

Aileye yakın olmak isteğinden sonra en sık vurgulanan dönme nedenleri, Türkiye'deki sosyal hayatın içinde ve buradaki arkadaşlarının yanında olmak istemeleridir (12 kişi).

Türkiye'de iyi bir hayatım var, İstanbul'daki hayatımı seviyorum. Hayat standartlarım yüksekti İstanbul'da, hâlâ da yüksek bence. İyi arkadaşlarım, iyi ortamım var. Hani İstanbul'da da güzel bir hayat olduğuna inandığım için... (25 – Erkek, yaş 33)

Benim hâlen en yakın olduğum arkadaşlarım birlikte büyüdüğüm çocukluk arkadaşlarım. Onlarla zaman geçirmek oldukça iyi geliyor hayatımda, sosyal hayatımda... Tabii tabii, pek çok faktör var. Hani birincisi, ama öyle ama böyle aidiyetti. Hani Türkiye'de anadilinizde kendinizi daha rahat

ifade etmeniz vesaire, bunlar güzel şeyler bence. Aileye yakınlık, anne babaya yakınlık, arkadaşlık ilişkilerinin biraz daha hani belki şey olabilmesi, daha sıkı olabilmesi. Ya bilmiyorum, ben buraya ait hissettiğimi düşünüyordum, uzun vadede benim bir noktada Türkiye'ye dönmem gerek gibi düşünüyordum. (29 – Erkek, yaş 33)

Yukarıdaki alıntıda da görülebileceği gibi, Türkiye'de aidiyet hissedebilmeleri ve anadilde yaşama imkânı da belirtilen faktörlerdir (5 kişi). Çocuk sahibi olduktan sonra, çocukları belli bir yaşa gelmeden önce dönme kararı aldıklarını söyleyenler de olmuştur (5 kişi).

Biraz çocukla bağlantılı olarak... Çocuğumuz işte yaklaşık beş yaşlarındayken filan, artık dönmemiz gerektiğinin farkına vardık... (24 – Kadın, yaş 40)

Bunu söylemek zor. Hep dönmeyi düşünüyorduk ama herhâlde son iki sene daha çok konuşmaya başladık. Çocuğumuz olmuştu. Çocuğumuzun büyüme aşamasında, eşimin de okulunun bitip biraz hocalık yaptığı aşamadan sonra konu olgunlaştı aslında. (58 – Erkek, yaş 39)

Kızım olduktan sonra aslında dönme fikri esas olarak oluştu. (74 – Kadın, yaş 36)

Her ne kadar Almanya grubundan farklı olarak, Amerika'da yaşamış olan grubun çoğunluğu Amerika'da ayrımcılığa uğramamış olduğunu düşünse de (29 kişide negatif ayrımcılık deneyimi yok), yine de Amerika'da yabancı olarak yaşamanın zorlukları (10 kişi) ve yalnız hissetmek (11 kişi) temel dönme nedenleri olarak belirtilmiştir.

Bir de Amerika'da, Amerika'dan hoşlanmışım aslında ama her yerinde bir Amerikalı gibi hissedemeyeceğimi düşündüm. Yani biraz yabancı gibi hissediyordum. Yani insanlar her ne kadar kötü davranmasa da bir şekilde orada yabancı olduğunu hissettiriyorlar. Ya belki, atıyorum, New York'a da gitmişim akademik olarak, daha kozmopolit bir yerdi, o kadar hissetmedim. Ama kendi yaşadığım daha ufak bir kasaba gibi bir yerde, biraz daha yabancı olduğum hissediliyordu. En

azından ben öyle hissettim. O yüzden öyle bir yerde yaşamak istemedim. Bir yere ait olmak istedim, o da biraz dönmemi etkiledi. (9 – Erkek, yaş 37)

Dönen kişilerin çoğu, kariyer anlamında ve maddi açıdan önemli maliyetleri göze alarak Türkiye'ye geri dönmüştür (12 kişi). Belirtilmesi gereken bir başka önemli nokta, görüştüğümüz kişilerden bazılarının sıklıkla dönüşlerinin başarısızlık sonucu gerçekleşmediğini vurgulamasıdır. Türkiye'ye dönüşle ilgili böyle bir genel algının olduğu düşünülmekte ve bu kişiler, kendilerini böyle bir algıdan uzak tutmaya çalışmaktadır.

Hani failure bir şekilde geri dönmedim buraya, anlatabiliyor muyum, kaybettim, olmuyor diye değil, isteyerek döndüm. Döndüğümde de memnundum. Belki doktorayı bitirmiş olmayı tercih ederdim ama o da olmadı. O da bir failure olabilir ama onun dışında, hani Amerika'dan kaybetmiş bir şekilde dönmedim ben. İstanbul'a isteyerek döndüm, onu kesinlikle söyleyebilirim. İyi bir şirkette de başladım, önu açık olan bir şirket. Hani yine belki Amerika'ya ve yurt dışına çıkabilecek bir şirkette başladım, hani olursa yine yurt dışına çıkabileceğime inanıyorum. İstanbul'un, çalıştığım şirketin ya da şirketlerin hep böyle olacağına inanıyorum. İleride yine olabilir. (25 – Erkek, yaş 33)

2. Türkiye'ye Tekrar Uyum Sağlama, Uyum Süresi

Almanya

Daha önce de belirttiğimiz gibi, araştırmamızın temel sorularından biri Almanya'da yaşadıkten sonra Türkiye'ye geri dönen bu kişilerin Türkiye'ye ne ölçüde uyum sağlayabildikleri sorusudur. Görüştüğümüz kişilerin hepsi bu soruya yanıt vermiştir. “Şu an Türkiye'ye uyum sağladığınızı düşünüyor musunuz?” sorusuna 26 kişi “Evet”, 6 kişi “Hayır”, 8 kişi ise “Hem evet hem hayır” yanıtını vermiştir. Her ne kadar görüştüğümüz kişilerin %65'i bu soruya “Evet” yanıtı vermiş olsa da, % 35'in hâlâ Türkiye'ye tam alışamadığını düşünmesi önemli bir bulgudur. Ayrıca, Türkiye'ye uyum sağladığını söyleyenlerden bir

kısmı tekrar uyum sağlama sürecinin çok da kolay olmadığını, zaman aldığını belirtmiştir. Bir başka deyişle, Türkiye'ye döndükten sonra “ters kültür şokunun” (reverse culture shock) yaşandığını söyleyebiliriz. Hatta görüştüğümüz kişilerden bazıları, Türkiye'ye döndükten sonra yaşadıkları ters kültür şokunun Almanya'ya gittiklerinde yaşadıkları kültür şokundan çok daha ağır olduğunu belirtmiştir

Açıkçası bunu ilk iki üç sene sorsanız, uyum sağlayamadım derdim. İki üç sene uyum sıkıntısı devam etti. Şimdi biraz daha artık kabulleniyorsunuz. Sonuçta Almanya'ya gittim, beş sene kaldım ama onun öncesinde buradaydım. (36 – Erkek, yaş 37)

Çok zor oldu ama sağladım. (44 – Erkek, yaş belirtilmemiş)

Mecburen alıştım, şimdi o kadar rahatsız etmiyor ama başlarda ediyordu. (80 – Kadın, yaş 59)

Şöyle, ben Almanya'ya gittiğimde birkaç ayda neredeyse uyum sağlamış biriydim. Belki hani tam uyum sağlamayı bir sene diyelim. Türkiye'ye geldiğimde benim uyum sağlamam iki üç sene sürdü ve çok çok sancılı bir şeydi yani. Ben Almanya'ya gittiğimin on katı burada zorlandım yani. Çok kötüydü benim için o dönemler, neyse atlattık ama yani... (44 – Erkek, yaş belirtilmemiş)

Geri dönenler her ne kadar Türkiye'deki hayatla ilgili olumlu taraflardan memnun olsalar da Almanya'daki hayatlarına dair birçok şeyi de özlemektedirler. Almanya'da kalınan süre uzadıkça, tekrar uyum sürecinin de daha uzun zaman aldığı görülmektedir.

Birkaç yıl sürdü ama şimdi düşünüyorum, uyum sağladığımı düşünüyorum. Resmi kurumlardaki tavırlarla ve hitap biçimleri, işlerin yapılması yapılmaması filan meselesiyle ben hâlâ kavga ediyorum gittiğimde. Ben mesela Almanya'da da bir işi birisi yapmıyorsa onun üstüne giderim, şikayet ederim ve o iş yapılır ya da o yapmıyorsa öbürüne giderim. Böyle bir, ne diyeyim vatandaş olmanın getirdiği haklardan dolayı kendime güven... Burada vatandaş olarak bir hiçsiniz, onu hissediyorsunuz gittiğiniz şeylerde. Onun için en çok özlediğim şey o diyeyim yani. İşleyiş, işleyişin

belli bir kurala tabii olması, kuralın açık olması, o kurala her zaman ulaşabilmek, o kurala tekrar geri dönerek burada böyle yazıyor, böyle yapmanız lazım diyebilmek. (4 – Kadın, yaş 52)

Az çok... Yadırgadığım şeyler hâlâ var. İnsanların stres ve siniri, saygısızlığı falan hani... Almanya'da tartışma dahi yaşasanız, ben ona sanırım bayağı alışmışım, sakın bir tonla devam edersiniz, derdinizi söylersiniz. Ama burada çok çabuk sesler yükseliyor falan, daha bir... Daha eleştiriye açık galiba Almanya'da insanlar. Çat diye düşündüğünüz şeyi söylüyorsunuz ve karşıdaki o kadar duygusal bir tepki vermeyebiliyor. Burada bir şey var, dolambaçlı olarak söylüyorsunuz ya da hiç, fikrinizi kendinize saklıyorsunuz falan... (13 – Kadın, yaş 34)

Ancak ABD'den dönenlerle karşılaştığımızda (uyum sağladığını belirtenlerin ortalaması 1.8 yıl), Almanya'dan dönenlerin uyum sürecinin daha kısa sürdüğü (uyum sağladığını belirtenlerin ortalaması 1.5 yıl) ve daha kolay olduğu söylenebilir. Bunun bir sebebi, daha önce de belirttiğimiz gibi, Türkiye-Almanya arasındaki mesafenin kısa ve uçak bileti fiyatlarının düşük olmasından dolayı, Almanya'da kalınan süre boyunca Türkiye'yi sık ziyaret edebilmiş olmalarıdır (11 kişi). Bu Türkiye bağlamına yabancılaşmalarına engel olmuştur. Bir ikinci faktörün de Almanya'da yaşamış oldukları ayrımcılık, ırkçılık deneyimleri olduğu söylenebilir (negatif ayrımcılık deneyimi belirten 26 kişi). Almanya'da yaşanan zorluklar buradaki adaptasyon sürecinin daha kolay ve daha hızlı olmasını sağlamıştır (kolay olduğunu belirten 8 kişi).

Çok kısa, bir saat falan. Mantalite olarak sürekli bir döneceğiz döneceğiz şeyi vardı, background'da.

Ben onun için, ben kendimi hiçbir zaman Almanya'ya ait hissetmedim. (6 – Erkek, yaş 39)

Benim iki saatimi falan aldı. Bir ay sonra ben döndükten, sanki hiç Almanya'ya gitmemiş gibi hissediyordum. Şu anda da öyle hissediyorum. (5 – Erkek, yaş 40)

Hiç zorluk yaşamadım. Alışmak bir saat aldı. (7 – Kadın, yaş 39)

Hiçbir zaman kopmamıştım ki. Bir tek öğrenmem gereken bin tane yeni şey çıkmış, o. Elektronik reçete yazmayı öğrenmeniz gerekiyor falan filan. Öyle şeyler var ama bunlar olumlu şeyler. (51 – Erkek, yaş 46)

Bu soruya “Hayır” ve “Hem evet hem hayır” cevabı verenler, Türkiye’yle ilgili bazı şeylere hiçbir zaman alışamayacaklarını ve alışmak istemediklerini vurgulamıştır. Yanlış olan şeylere uyum sağlamanın kötülüğü ve anlamsızlığı vurgulanmıştır. Burada, yanlış buldukları şeylere uyum sağlamayı, adapte olmayı reddetme hâli söz konusudur (11 kişi). Türkiye’nin son dönemde olumsuz anlamda çok değiştiğini ve Türkiye’nin bu yeni hâline uyum sağlamakta zorlandığını ya da uyum sağlamak istemediğini söyleyenler de olmuştur (politik durumdaki olumsuz değişime vurgu yapan 12 kişi).

Adapte oldum diyeceğim ama bir yanım da reddediyor Türkiye’ye adapte olmayı. (21 – Erkek, yaş 38)

Düşünüyorum ama dediğim gibi hiçbir zaman sağlayamayacağım şeyler olacak, trafik gibi. Tamamen orada yaşamış olan bir insanın, onları tamamen silip buraya sıfırdan başlaması çok zor ama uyum sağladım. Türküm, anadilim Türkçe olduğu için ve üniversite hayatım işte iş hayatım, uzun yıllarım burada geçtiği için ve bir çevrem olduğu için tabii ki uyum sağlama çok hızlı oluyor kendi ülkenize. Ama bazı konularda da öyle kabulleniyoruz. Hiçbir zaman onlara uyum sağlayamayacağız. (28 – Erkek, yaş 43)

Yani aslında çok değişti Türkiye. Uyum sağlayamıyorum zaman zaman. Çok değişti Türkiye, insan yapısı çok değişti.

-Geldiğinizde çok değişmiş mi buldunuz?

Yok, şimdiden bahsediyorum. 2000'den bugüne de çok değişti. Yani 80 başından 2000'e bir değişim var, 2000'den bugüne daha ciddi bir değişim var Türkiye'de. Cumhuriyet Türkiye'sinden eser kalmadı diyelim. (52 – Erkek, yaş belirtilmemiş)

Almanya'da 27 yıl yaşamış olan aşağıdaki kişi ise uzun bir süre yurt dışında yaşamının sonucunda artık her yerde yaşayabileceğini ama hiçbir yerde “evinde” hissedemeyeceğini belirtmektedir. Ona göre başka bir ülkede uzun süre yaşamının böyle bir sonucu olmaktadır.

Ben galiba dünyaya artık uyum sağlayamıyorum. Çünkü iki kere göç etmiş oldum. Bir kere Almanya'ya, yirmi yedi yıl az bir zaman değil, oradan bir de şimdi buraya geriye. Artık ben iki kere göç edince ülkesiz bir insan olduğuma inanıyorum. Her yerde yaşayabilirim ama hiçbir yerde evde değilim. Bu kolay değil. O yüzden yurt dışına çıkmak isteyenlere bunu düşünmelerini tavsiye ediyorum. (61 – Kadın, yaş 61)

Amerika Birleşik Devletleri

Türkiye'ye geri döndükten sonra tekrar uyum sağlayıp sağlayamadıkları ile ilgili soruya, 26 kişi uyum sağladığını, 6 kişi uyum sağlayamadığını, 8 kişi ise uyum sağladığı ve sağlayamadığı şeyler olduğunu söyleyerek cevap vermiştir. Bu yanıtlara bakarak, çoğunluğun Türkiye'ye uyum sağlamış olduğunu söyleyebiliriz (uyum sağladığını belirtenler için ortalama süre 1.8 yıl). Ancak üzerinde daha fazla durulması gereken nokta, Türkiye'ye geri dönüşten sonra ortalama 4.5 sene gibi bir zaman geçtikten sonra hâlâ uyum sağlayamadığını söyleyen kişiler olmasıdır. Bunlardan bazıları hiçbir zaman uyum sağlayamayacağını da söylemiştir.

Düşünmüyorum, asla Türkiye'ye uyum sağlayabileceğimi düşünmüyorum. Yani adapte olmuş gibi yapabilirim gerekli mercilerde ama adapte olunabilecek bir ülke gibi gelmiyor Türkiye bana. (15 – Kadın, yaş 35)

Onu ben şöyle çözdüm. İlk geldiğim aylar ben acele ediyordum, ne zaman uyum sağlayacağım, ne zaman uyum sağlayacağım, ne zaman... Sonra birden aklıma şöyle bir şey geldi, ben hiçbir zaman buraya uyum sağlamayacağım. Sadece burayı kabulleneceğim. Çünkü ilk geldiğinizde sürekli kritik ediyorsunuz, sürekli kıyaslama yapıyorsunuz. Amerika'da bu böyle değildi, Amerika'da bu böyle değildi. O çok yorucu bir şey. O kadar yorucu bir şey ki yani bir noktada şunu anlamanız lazım, artık Amerika'da değilsiniz. Yani o kıyaslamayı kafanızda kesmediğiniz sürece ki o tabii yine aralardan sızıyor, tamamen bitmiş durumda değil. Ama ben artık Türkiye'deyim, İstanbul'dayım ve bunu kabulleniyorum, bunun iyi tarafları da var kötü tarafları da, olduğu gibi kabulleniyorum dedikten sonra rahatladım. Ama uyum sağladığımı söylenemez. (19 – Kadın, yaş 42)

Sağlayamadım, sağlayamıyoruz. Çabaıyoruz. Zamanla alışırız diye düşünüyorum. (42 - Erkek, yaş 34)

Düşünmüyorum, yok düşünmüyorum. Belli bir yol kat ettim ama... (35 – Kadın, yaş 43)

Buna ek olarak, uyum sağladığımı söyleyen kişiler açısından da bu hiç kolay bir süreç olmamıştır. Bazıları için adapte olmak, onları mutlu etmeyen bir ortama mecburen ayak uydurmak anlamına gelmiştir (5 kişi). Uluslararası göçle ilgili tartışmalarda, göçmenlerin göç ettikleri ülkeye adaptasyonlarının kolay olmadığı kapsamlı bir şekilde tartışılmıştır. Ancak, bizim araştırmamızın da gösterdiği gibi, göçmenlerin geriye göç etmelerinden sonra tekrar kendi ülkelerine adapte olmaları da hiç kolay olmamaktadır. Görüşmelerimiz sırasında anlatılanlar, dönüşten sonra tersine kültür şokunun yaşandığını göstermektedir.

Evet, şu son bir iki yıl içerisinde tekrar uyum sağladım. Ama ilk birkaç yıl içerisinde bayağı bocalama yaşamıştım açıkçası. (56 – Erkek, yaş 36)

İlk geldiğimde uyum sağlamamıştım, o kesin. Culture shock mu deniyor ona, onu yaşadığımı düşünüyorum. Herhâlde iki yıl yaşadım onu. İki yıl şöyle yaşadım; ben Beylikdüzü'nde oturuyordum, Beylikdüzü'nden buraya geliyordum mesela, hani o yol anlamında çok kötü oldu. Bu kadar ders yükü bana çok geldi. Bir de buradaki kültür, Amerika'ya alıştıktan sonra, hani bazı şeyler daha rahattı orada. İnsan kendini daha... Burada kontrol mekanizmaları devrede oluyor. Ben mesela derse parmak arası terlikle gidiyordum ders verirken. Burada onu yapamam. Çünkü Florida'nın kendi context'i var, o normal karşılanıyor en azından. Gömlekler çiçekli böcekli gömlekler olabiliyor. O anlamda kimse kimsenin ne giydiğine, ne içtiğine çok bakmıyor. Ama burada biraz daha insan o ağırlığı hissediyor. Bir öğrenciler, iki de doğal olarak okulun normal karşılamayacağını düşünüyorum. (9 – Erkek, yaş 37)

Adaptasyonun ne kadar sürdüğüyle ilgili soruya birkaç ay, altı ay gibi cevaplar veren birkaç kişi olmasına rağmen, çoğu için bu sürecin en az bir sene sürdüğünü, önemli bir kısmı için de iki üç sene gibi bir süre aldığını söyleyebiliriz.

Aslında çok da kısa sürmedi. Herhâlde üç, üç buçuk yıl sürmüş diye düşünüyorum. (9 – Erkek, yaş 37)

Ya ben iki sene falan nereye geldim diye kendi kendime küfrettim. Trafiğinden tutun, sokaktaki insanların yere tükürmesinden, sokaktaki eşkıyadan, siyasetten... İki sene küfrettim. Sonra bir şekilde kabullenme süreci başladı, yani artık yapacak bir şey yok deyip kabullendim yani. (20 – Erkek, yaş belirtilmemiş)

İki üç sene sürdü. (26 – Kadın, yaş 41)

Hiç olmazsa bir buçuk sene falan sürmüştür bence, o yüzden büyük ölçüde evet diyebilirim. Henüz tam orada değilim hani. (29 – Erkek, yaş 33)

Yaklaşık iki üç sene sürdü. Uyum süreci herhâlde şu son bir iki yıldır çalkantılarda, herhâlde bayağı hızlandı. Bayağı kendimi adapte bir şekilde buldum yani. (56 – Erkek, yaş 36)

Hem ABD'den hem de Almanya'dan dönen kişilerin Türkiye'yle ilgili olumsuz özellikler olarak sıraladıkları konular aynı zamanda döndükten sonra uyum sağlamalarını zorlaştıran faktörler olmuştur. Bu konular, her iki ülkeden dönenler için büyük oranda benzerlik göstermektedir. Türkiye'de siyasi açıdan olumsuz olduğunu düşündükleri gelişmelerin olması, muhafazakârlaşma, siyasi gündemin çok yoğun olması ve sürekli bu yoğun siyasi gündemi takip etmek zorunda kalmak temel zorluklar olarak anlatılmıştır.

Ülke anlamında siyaset tabii ki, gündemin sürekli bu kadar kalabalık olması, her an bıçak sırtında bir gündemin olması, yani bunlar çok şey yapıyor. Bir huzur içerisinde çalışmıyorsun yani, siyasete sürekli angaje olmak zorundasın. Bu kadar hızlı değişen bir gündem ve de aynı zamanda da gündemde bu kadar can alıcı şeylerin olması... Mecburen yapmak zorunda kalıyorsun ve bu insanı yoruyor. O anlamda şikâyetçiyim. Hani biraz daha huzurlu bir memleket olsaydı, her an bıçak sırtı olmasaydı bu kadar ilgilenmek istemezdim açıkçası. (18 – Kadın, yaş 48)

İstanbul'da yaşayanlar tarafından en sık bahsedilen konu trafiktir. Trafiğin kaotik olması, trafikte insanların birbirlerinin haklarına saygı göstermemeleri ve çok uzun saatlerini trafikte geçirmek zorunda kalmaları uyum sürecini zorlaştırmıştır. Aynı konuyla bağlantılı diğer konular, Türkiye'deki toplu taşıma hizmetlerinin yetersizliği ve bisikletle ulaşımın mümkün olmamasıdır. Tüm bunların sonucunda, evle iş arasındaki günlük ulaşım hem uzun saatlerini almakta hem de dış dünyayla sürekli mücadele halinde oldukları bir alan olarak algılanmaktadır.

Ne bileyim işte, trafik vesaire... Bir yere gitmek istememek trafikte, erkenden çıkmak falan... Mesela şu anda buraya 6:15 diyebiliyorum çünkü eminim metroyla geleceğim için. Ama başka hiçbir yere bu kadar spesifik bir saat... 6:00-7:00 arası derdim diye tahmin ediyorum. Mesela

Taksim'de buluşmaya gelsem, karşıda buluşsak bir şey olsa... O yüzden onlar bayağı beni tekrar uyumda zorladı. (16 – Kadın, yaş 37)

Trafik. Mesela ben hiç araba kullanmamaya başladım buraya geldikten sonra. Herhâlde bir iki sene arabayı ellemek istemedim. Trafikte bambaşka bir insana dönüşebiliyorum. (17 – Erkek, yaş 38)

Bir kere trafik. Ben yirmi sene araba sürmüş bir insan olarak burada araba sürmüyorum, yok öyle bir şey. Yani geldiğimim birinci haftası, yaya geçidinden geçiyorum ben aklımca, eziliyordum...

Unutmuşuz bunları. Hâlbuki lisedeyken hatırlıyorum, arabaların arasından böyle cambazlıklar yapmayı çok marifet sayardık. Öyle geçmeyi ama unutuyorsun. O mesela çok şeydi... (78 – Erkek, yaş belirtilmemiş)

Toplu taşıma araçları... Metrobüse binmek için saatlerce beklediğimi biliyorum ve her gelenin benden önce, beni itip ileriye doğru bindiğini biliyorum. Bu benim isyanıma neden olmuştu. (64 – Erkek, yaş 34)

Almanya ve Amerika, büyük oranda sistemlerin çok iyi çalıştığı ülkeler olarak tasvir edilmiştir. Bu iki ülkeden çok farklı şekilde, Türkiye'de birçok alanda sistemlerin ve kuralların işlememesi, insanların birbirlerinin haklarına riayet etmemeleri ve bencilce davranmaları, tüm bunların sonucu olarak hayatın daha stresli ve zor olması, gündelik hayatta sürekli “kavga etmek” zorunda kalmaları uyum sürecini zorlaştıran diğer başlıca faktörler olarak belirtilmiştir. Bunlara ek olarak, özellikle devlet kurumlarında çalışanlar, bürokrasinin hantallığından ve bu hantallığın sonucunda iş yapmanın çok zor olduğundan bahsetmiştir.

Türkiye'de kurallara riayet konusunda çok problem var. Mesela atıyorum, siz şeridinizde gidiyorsunuz diyelim ki trafikte ve hani trafik olduğunu da görüyorsunuz. Hani emniyet şeridinden birinin gidip önünüze kırmaması gerçekten çok rahatsız edebiliyor. Hani bu tip şeylerin de çok sık yaşandığını falan görüyorsunuz genel olarak. Hem günlük hayat düzeyinde hem genel olarak, daha devlet yönetimi falan düzeyinde bunlar olumsuz etkileyebiliyor sizi bence. Sinemaya gidecekseniz,

sıradayken birinin sıraya kaynak yapmaya çalışması benzer örnekler. Ama bunlar çok mükerrer şeyler, çok sık görebildiğiniz şeyler. (29 – Erkek, yaş 33)

İnsanların birbirine olan saygısız diyeceğim de, daha çok asabi tavrı diyeyim bir yandan. İstanbul'la biraz alakalı... Onun dışında, bir sistemin yazılı işleyişi var, bir de her zamanki gibi onun dışında başka yollarla hallediliyor olması ve genellikle bunun yazılı olanı es geçmesi... Birazcık orman kanunu diyeceğim, hani parası olan, gücü olan, tanıdığı olan istediğini yapıyor olması gibi şeyler zorlaştıran... Onun dışında, belli bir düzenin, belli bir kuralın, olmasına rağmen olmaması, hani kuralsız bir şekilde gidiyor olması ve en çok zorlayan, hâlâ da beş buçuk sene geçti, hâlâ insanın hakkını arayabileceği ve hayır bu böyle olmaz, bunun doğrusu böyle değil diyebileceği bir merciin, bir yerin olmaması... Yani normal olarak, bu hukuktur, polistir, böyle bir şey yok burada. (21 – Erkek, yaş 38)

Açıkçası ben onu fark ettim. Biraz çok sert olacak belki ama Türkiye'de insanların biraz bencil ve tembel olduğunu düşünüyorum ben. Her türlü sorunu buna dayandırabilirim. İnsanların trafikte olsun, sosyal ilişkilerde olsun, her şeyde bencil olduklarından dolayı... Sadece benmerkezci olarak düşünüyor insanlar. Belki ben de öyleyimdir, bilmiyorum. En büyük sıkıntım Türkiye'de uyum sürecinde, o. Yani ayrıca devlette çalışıyoruz, iş sisteminin hantal olması beni çok yoruyor. (36 – Erkek, yaş 37)

Bu gün içinde sürekli kavga hâlinde olmak, bir şeylerle, bazı olaylarla vesaire ile. Açıkçası o zorluyor. Türkiye'deki hayatın, hem genel stresi itibariyle hem günlük zorluklar itibariyle beni daha çok yıpratmış düşünüyorum. Gidiyoruz mesela şimdi, Sultanbeyli'de trafik tıkanıyor, polis işte bomba yüklü araçları arıyormuş ki üç gişe kapalıymış bilmem ne... Hani öyle bir zamanda yaşıyoruz ki burası çok daha stresli. Yani zor, yıpratıyor beni, çok yıpratıyor. (39 – Kadın, yaş 35)

Almanya'dan dönenlerin hepsinin herhâlde diyebileceği bir şeydir. Bir düzene alışıyorsunuz, kurallara herkesin riayet etmesine, o tip şeylere alışıyorsunuz. Burada tabii bu kaotik ortam vesaire. Sonuçta burada büyümüşsünüz ama yine de insan geldiği zaman uzun süre alışamıyor. Şu an tabii daha alışmış diyebilirim kendim için. Ama ilk geldiğinizde her şey sinirinizi bozuyor. Aklınız almıyor, nasıl olur, nasıl bu kurallara uyulmuyor falan, sanki siz hiç burada yaşamamışsınız gibi... Onlar söylenebilir. (77 – Erkek, yaş 38)

Görüştüğümüz kişilerin çoğunun şu an İstanbul'da yaşaması sebebiyle yapılan değerlendirmelerin özellikle İstanbul'daki hayatla ilgili olduğunu belirtmek gerekir. İstanbul'daki trafiğe ek olarak şehrin hızla dönüşmekte olması ve çok yoğun yapılaşmaya maruz kalması da rahatsızlık yaratmaktadır. Özellikle göç etmeden önce İstanbul'da yaşamakta olanlar için geride bıraktıkları şehrin artık var olmadığı duygusu da üzüntü yaratmaktadır:

Bahsettim ama ona ek olarak, ben burada yaşarken bu şehri seviyordum. İstanbul'da sevdiğim yerler vardı, gitmeyi ve orada bulunmayı sevdiğim yerler vardı. Oh çok iyiyim, çok keyifliyim, burası bana mutluluk veriyor dediğim bir yer henüz oluşmadı. O eski şehri bulamıyorum ya da eski ben mi, artık bilemiyorum. Ben değiştiğim için belki de... Mesela şey çok zor geliyor bana, gerek politik olarak gerek bu kentsel dönüşüm, şu bu olsun, tanıdığım, bildiğim şehrin sürekli değiştiriliyor olması, sürekli yıkım ve yeniden yapım hâli olması ve eskiden gelip de beni mutlu eden yerleri yerinde bulamamak. Çünkü yani biz anılarımızdan oluşan insanlarız. Geçmişimiz bizi var ediyor ya da anlam veriyor, bizi anlamlı kılıyor. Bunlar ortadan kaldırılınca, kendini insan yerleştiremiyor şehrin içine. (40 – Kadın, yaş 37)

Bazı kişiler Türkiye'ye dönüşle birlikte aynı zamanda evlenme, çocuk sahibi olma gibi büyük değişimleri de yaşadıkları için ülkeyle ilgili bir sürü şeye adapte olma ve bu yeni statüye adapte olma süreçlerinin iç içe geçtiğinden bahsetmiştir (4 kişi). Özellikle kadınlar, döndükten sonra kendi ailelerinin ve eşlerinin

ailelerinin baskısını hissetmeye başladıklarını, sürekli ailelerle görüşme zorunluluğunun onları zorladığını söylediler. Türkiye’de, Almanya ve Amerika’dan farklı olarak özel hayata çok fazla saygı gösterilmediği, bu alana müdahalenin çok fazla olduğu anlatıldı.

Aslında çocuğum olmasıyla bambaşka bir dünyaya geçtim. Bu sefer anne oldum, bambaşka bir... Bu sefer önceliğim değişti. Orayı karşılaştırma burayı karşılaştırma şeyim kalmadı. (66 – Kadın, yaş 36)

Ben Almanya’da evlenmişim. Almanya’da evlenip bir ev kurup buraya dönme planımızı gerçekleştiriyorduk biz. Ama hiç ummadığım şeyleri buraya gelince... Bu derece bir aile baskısının içine düşeceğimin ben farkında değildim. Benim hani işle ilgili çok problemim olmadı Türkiye’de. Almanya’dan Türkiye’ye dönerken on kere dönme kararı verdim ya, buraya dönünce de on kere geri gitme kararı verdim ben aslında. Hiç alışık olmadığım, Almanya’ya gitmeden önce de hiç alışık olmadığım, hatta hayatımda hiç görmediğim şekilde bir baskı gelince... Ben bu baskıyı reddetmeye de çalıştım. Ama insanların belli olmuyor ne yapacağı yani. (44 – Erkek, yaş belirtilmemiş)

İlk döndüğümde şey beni çok bunaltmıştı bir de, ailem değil ama böyle... Ben şeyi unutmuşum mesela, Tekirdağ’dan geçerken eşimin ailesine uğrayacağız, oradan benim aileme uğrayacağız... Ben yani bunları düşünmek istemiyordum hayatta yani. Amerika’da ondan bağımsızın, kime uğradın, kime uğramadın yok, bayramda kime gittin yok, bayramda ne yaptın yok. (66 – Kadın, yaş 36)

3. Almanya/ABD’yle Devam Eden Bağlantılar

Almanya

Türkiye’ye geri döndükten sonra Almanya’yla bağlantılarının ne ölçüde devam ettiği araştırmamızın temel sorularından biridir. Almanya’yla bağlantılarının devam edip etmediğine dair soruya 36 kişi cevap vermiştir ve bu kişilerin 31’i (% 86) bağlantılarının devam ettiğini söylemiştir. Ne tür bağlantılarının olduğuna

baktığımızda, büyük oranda kişisel bağlantıların devam ettiğini (29 kişi), akademik, ticari ve iş bağlantılarının oldukça sınırlı olduğunu söyleyebiliriz. Sadece 5 kişi hâlâ devam etmekte olan akademik/iş bağlantıları olduğunu, 1 kişi ise banka hesabı olduğunu söylemiştir. 6 kişi için ise hâlâ Almanya'da yaşamakta olan bir aile bireyi ya da akraba vardır. 11 kişi ise zaman zaman Almanya'ya gidip geldiğini belirtmiştir. Sonuçta, her ne kadar bu gruptaki kişilerin büyük çoğunluğu Almanya'yla bağlantılarının devam ettiğini belirtmiş olsa da, bu bağlantıların büyük oranda Almanya'da tanışmış oldukları kişilerle zaman zaman haberleşmek şeklinde zayıf bağlantılar olduğu görülmektedir. Bunun ötesine geçen bağlantılar çok daha sınırlı kalmaktadır.

Kişisel bağlantılarım var. Arkadaşlarımız var, işyerinden arkadaşlarımız var, ara ara haberleşiyoruz, mailleşiyoruz. (6 – Erkek, yaş 39)

Ticari yok. Arkadaşlar vardı, onlar Türkiye'ye geldi. İşyerinden arkadaşlarımdan bir kişiyle görüşüyorum. Oldu ama sonra olmadı yani. (7 – Kadın, yaş 39)

Var tabii. Şimdi zaten sosyal medya dediğimiz bir şey var, cep telefonunuzdan... Bir sürü arkadaşım var. Profesörümle, doktora yaptığım profesörümle hâlâ bağlantım var. Şimdi emekli olacak, ekim ayında emeklilik için bir yemek veriyor, bizi de çağırdı, davetiye de gönderdi sağ olsun. Biz de ekim ayında bir haftalığına Almanya'ya gideceğiz tekrar. Var yani bağlantılarım, bir iki arkadaş Amerika'ya gitti, onlarla da bağlantım var. Az da olsa var yani. (32 – Erkek, yaş 38)

Arkadaşlarla bağlantılarım devam ediyor, görüşüyoruz Skype üzerinden vesaire. Onun dışında kurumsal bir bağlantım yok. (54 – Erkek, yaş 34)

Daha uzun süreler Almanya'da yaşamış olanlar çok kuvvetli kişisel bağlantılardan, Almanya'daki çevrelerinden de bahsettiler. Ancak bu kişiler de kişisel ilişkiler dışındaki bağlantılardan pek bahsetmediler.

Hepsi duruyor. Arkadaşlarım diyor ki sen bizi buluşturuyordun. Ben gideceğim zaman telefon açıyorum, şu gün, şu saat buluşacağız, gelin. Bir geliyorlar, bakıyorum onlar da birbirini görmüyormuş. Zamanında biz orada bir Sinematürk kurmuştuk. Türk filmi atölyesi yapardık. Oraya giderim, orada arkadaşlar var. Bir de gettolara falan giderim, Türk kahvelerine. Tanıdığım Almanları ziyaret ederim. O grupla hâlâ internet üzerinden devam ediyor ilişkimiz. (75 – Erkek, yaş 64)

Almanya'yla pek bağlantılarının kalmadığını söyleyenler ilk döndükleri dönemde kişisel bazı bağlantılarının olduğunu, ancak zaman içinde bunların devam etmediğini belirtmiştir.

Aslında bayağı bitti sayılır. Birkaç arkadaşla biraz görüşüyorduk... Çok zayıf yani, bayağı koştuk. (37 – Erkek, yaş 38)

Yok denecek kadar bir şey. Hani arada sırada Facebook'ta mesajlaştığımız arkadaşlarımız, Almanlar anlamında söylüyorum... Orada tanıştığımız, daha sonra başka yerlere gitmiş insanlar da var dirsek temasında olduğumuz ama çok yoğun temasımızı devam ettirdiğimizi söyleyemem. (39 – Kadın, yaş 35)

Yok, yani ilk döndüğümde biraz oldu ama çok yürümedi yani onlar. (44 – Erkek, yaş belirtilmemiş)
Vardı diyeceğim. Maalesef o da bitmek üzere. Yani şimdi e-maileşiyoruz. Kart yazanlar birden bire bu sanal ortama dönemediler o kadar çabuk. Mailleşsek devam ederdi belki ama onlarla da koptu. (80 – Kadın, yaş 59)

Amerika Birleşik Devletleri

Amerika'yla devam eden bağlantılarıyla ilgili soruya 37 kişi, yani grubun çok büyük bir çoğunluğu, kişisel ilişkilerinin devam ettiği cevabını vermiştir. Özellikle erken yaşlarda Amerika'ya gidip uzun seneler orada

kalmış olanlar, orada bir arkadaş çevreleri olduğu için kişisel bağlantıların yoğun olarak devam ettiğinden bahsettiler. Onların gerçekleştirdikleri Amerika ziyaretlerine ek olarak, oradaki yakın arkadaşlarının da zaman zaman onları ziyaret etmek için Türkiye'ye geldiğini anlattılar. Bazıları, orada geçirilen uzun senelerin sonunda burada pek de bir çevrelerinin kalmadığını, arkadaşlarının çoğunun Amerika'da olduğunu da söylediler.

Benim çok büyük bir arkadaş çevrem orada olduğu için, hayatımın yarısı orada geçtiği için bütün arkadaşlarımla hâlâ kontak içindeyim. Beni ziyaret ediyorlar, geliyorlar, ben ziyaret etmek istiyorum onları. Evde Amerikalı bir ev arkadaşım var, onunla birlikte yaşıyorum. Sürekli oradaki pop culture'la hâlâ, iç içe büyüdüğüm için orayı sürekli bir takip hâlindeyim. Sinemaları, filmleri, romanları, okuduğum yazarları... Oradan tabii ki tamamıyla kopmam imkânsız çünkü karakterimin yarısının oradan olduğunu hissediyorum. O anlamda hep devam edecek benim için. (10 – Kadın, yaş belirtilmemiş)

Benim bağlantılarım genellikle kişisel düzeyde çünkü biraz önce bahsettiğim gibi orada en son yaşadığım iş yerinde yaşadığım bazı sıkıntılı durumlardan dolayı çok da işle alakalı bir bağlantım kalmadı. Ama Amerika'ya bir gün dönersem ki dönebileceğimi düşünüyorum... Çünkü bir ülkede dokuz yıl yaşamışsanız, oradan ayrıldığınızda mutlaka bazı şeyleri de beraberinizde götürürsünüz. İçinizde kalıyor onlar, o anılarınızı, arkadaşlıklarınızı, yaşadığınız acı olsun tatlı olsun anılarınızı kendi benliğinizden sıyrmanız mümkün değil. (11 – Erkek, yaş 39)

Özellikle geri dönüşün üzerinden zaman geçtikçe bağlantıların gittikçe zayıfladığından bahsedilmiştir.

Ortak çalışma yapmayı planladığımız kişiler var, o yeni yeni oluştu. İş bağlantım pek yok. İlk yıllarımda vardı. Şöyle, tezim devam ediyordu. O yüzden kontağım devam ediyordu insanlarla, hocalarla falan. Sonra bir koptum. Şimdi ama şey var yani hani, o günden beri devam eden

arkadaşlıklarım, hâlâ uzaktan, görüşmesek de e-mail, mesaj, internet, o sayede var yani, sürdürüyorum dostluklarımı. (31 – Kadın, yaş 41)

Çok yok, çok kalmadı. Yani beş sene oldu çünkü. Bir de hani advisor'ımla da papaz olup ayrıldığımızı düşünürseniz, çok bir önemi kalmadı. Oradaki arkadaşlarla bazen yazışıyoruz işte Facebook'tan. Siz daha önceki okul arkadaşlarınızla ne kadar yazışıyorsanız biz de o kadar yazışıyoruz diyelim. Bir fikir verir yani. (38 – Erkek, yaş belirtilmemiş)

Her ne kadar çok kuvvetli bağlantılar olmasa da, Almanya'dan dönen gruba kıyasla Amerika'dan dönenlerin çok daha fazlasının devam eden akademik-profesyonel bağlantılardan bahsettiğini söyleyebiliriz (14 kişi).

Orada arkadaşlarımız hâlâ var. Oradaki hocalarımla, iş arkadaşlarımla hâlâ görüşüyorum. Onlar buraya gelecek büyük bir ihtimalle, ben de normalde her altı aya bir dediğim gibi gidiyordum, bağı koparmadık. Ama son bir senedir gitmiyoruz, yok iki sene oldu herhâlde artık gitmiyoruz. Ama bağı koparmadık. (35 – Kadın, yaş 43)

Amerika'da mesleki anlamda bağlantılarım var hâlâ, yani Amerika'da olup da beraber çalıştığım iş yaptığım falan kişiler var. Arkadaşlarım var orada, doktorayı bitirip oraya yerleşmiş olan arkadaşlarım var. Türk olmayanlar da var, Çinliler falan. Doktorayı bitirip oraya yerleştiler. Yale'de beraber çalıştığım insanlar var, onlarla görüşüyorum, konuşuyorum. Geldikleri oldu ziyaret için, o kadar. Ben konferansa falan gittim daha sonra, o kadar. (8 – Kadın, yaş 43)

Sürüyor, akademik olarak bağlantılarım devam ediyor. Arkadaşlık ilişkilerim devam ediyor, oradaki Türk, yabancı bazı arkadaşlarım var sık sık görüştüğüm. Hatta geçen hafta Amerika'daydım konferans için. Oradaki eski birlikte çalıştığım doktora hocam, eski doktora arkadaşlarım, Türkiye'den birlikte gittiğimiz arkadaşlarımı falan ziyaret etmek imkânım oldu. Sık sık da görüşüyorum onlarla. (56 – Erkek, yaş 36)

Türkiye'ye döneli henüz çok uzun süre geçmemiş olan aşağıdaki kişi Amerika'daki bir Türk-Amerikan Derneği'nin yöneticiliğini hâlen Türkiye'den sürdürmektedir.

STK olarak zaten şu an hâlâ bulunduğum eyalette Türk-Amerikan Derneği'nin başkanlığını yürütüyorum, devretmek üzereyim. Buraya ilk geldiğim dönemde, son bir senem yaklaşık kalmıştı. Hem arkadaşların ısrarıyla hem de gerçekten bir karışıklık, tekrardan bir hani komplike bir süreç başlamasın diye ben buradan çoğu şeyi başkan yardımcım vasıtasıyla şahsi bulunmamız gereken şeyleri sürdürdüm. Onun dışında, derneğin içerisinde yabancılar için, yabancı demeyeyim de işte Türkçe anadili olmayan insanlar için Türkçe kursu başlattık. Onun gene direktörlüğünü buradan sürdürüyorum falan. Çoğu şeyi online yapabildiğim için onu da son aylarında yapmayı tercih ettim.

(24 – Kadın, yaş 40)

Şu an Türkiye'de Amerikan şirketlerinde, global şirketlerde çalışmakta olanlar, Amerika'da geçirdikleri dönemde oluşturdukları bağlantıların dışında, şu anki işleri dolayısıyla da bazı bağlantıları olduğunu söylemiştir.

Arkadaş düzeyinde, zaman zaman yazıştığım şeyler var. İş bağlantılarım şirket değiştirdiğim için direkt olarak yok. Ama global bir şirkette çalıştığım için oranın Amerika ofisinden insanlarla çalışıyorum zaman zaman. (58 – Erkek, yaş 39)

Dediğim gibi, Amerikan şirketinde çalışıyorum ve orada bir kariyer gelişmesi ileride planlıyorum. Orada bazı finansal yatırımlarım var, ev değil ama yatırımlar var, işte emeklilikle ilgili fonlar vesaire. Green Card'ım vardı, geri verdim. Dediğim gibi, çok pişmanım ona. Çok yakın arkadaşlarım var. (26 – Kadın, yaş 41)

Yukarıdaki örnekte de görülebileceği gibi, 3 kişi Green Card sahibi olduğu hâlde, Amerika'ya düzenli olarak giriş-çıkış yapma mecburiyeti nedeniyle bir süre sonra Green Card'ı geri vermiştir.

Var var. Şöyle, Green Card'ımız vardı bizim, her altı ayda bir giriş çıkış yapıyorduk vatandaşlık almak için. Sonra ondan vazgeçtik. (35 – Kadın, yaş 43)

Sadece 3 kişi Amerika'da emeklilik fonları, 3 kişi de banka hesabı olduğunu belirtmiştir. Bir başka deyişle, bu tip ticari bağlantılar büyük çoğunluk için devam etmemektedir. 9 kişi ise Amerika'ya zaman zaman gidip gelmektedir. Bunları toplu olarak değerlendirdiğimizde, Amerika'yla kişisel bağlantılar ve bir düzeyde akademik bağlantı dışında devam eden çok güçlü bağlantılar olduğunu söylemek güçtür.

4. Türkiye'ye Dönüşü Kesin Dönüş Olarak Algılama, Tekrar Göç Etmek İsteme Almanya

Kesin dönüşle ilgili soruya sadece bir kişi cevap vermemiştir. Cevap veren 39 kişiden 24'ü (%62), Türkiye'ye dönüşünü kesin dönüş olarak algıladığını belirtmiştir. 12 kişi ise (%31) bunu bir kesin dönüş olarak düşünmediğini söylemiştir. 3 kişi ise (%7) bu konuda kararsızdır. Sonuçta, görüştüğümüz kişilerin çoğu Türkiye'ye kesin dönüş yaptığını düşünmektedir. Türkiye'deki yakın ilişkilerden memnun olmaları (2 kişi), yaşlarının ilerlemiş olduğunu düşünmeleri (4 kişi), buradaki mesleki koşullardan memnun olmaları ve tekrar başka bir ülkeye Türkiye'dekinden daha iyi koşullarla gitmenin zor olduğuna inanmaları (8 kişi), tekrar başka bir yerde yeni bir hayat kurmanın zor gelmesi (2 kişi) bunun kesin bir dönüş olduğunu düşüncelerinin arkasındaki başlıca nedenler olarak belirtildi.

Kesin evet, bundan sonra... Hiçbir şeye kesin dememek lazım, yüzde doksan dokuz diyelim ama.
(28 – Erkek, yaş 43)

Şartlar beni zorlamadıkça ben burada mesleki hayatımı bitirmeyi düşünmüyorum. (51 – Erkek, yaş 46)

Evet. Tekrar çünkü hayatımı toplayıp yeni bir yerde kurup sonra onu da dağıtıp tekrar başka bir yere gitmek falan gibi bir enerji görmüyorum kendimde. Kolay bir süreç değil o sonuçta ve iki kere

yaşadım onu. Bir Almanya'ya gittiğimde, bir dönüşte. Tekrar öyle bir dağıtıp toplama şeyine giremeyeceğim gibi. (57 – Kadın, yaş 36)

Bunun kesin dönüş olmadığını düşünenler ve kararsız olanlar, özellikle Türkiye'deki gelişmelerden dolayı tekrar gitmek gerekebileceğini düşünmektedir (12 kişi).

Çok da cesaretim kalmadı diyeyim ama aklımın bir köşesinde var tabii ki. Gerekirse giderim diye bir şey var. Politik meseleler yüzünden falan da gerekirse giderim diye bir şey var. Eşim için de aynı şey söz konusu, o da... Gerekirse gideriz diye bir şeyimiz var. (4 – Kadın, yaş 52)

Yani Türkiye'deki gelişmelerin gün be gün daha da kötüye gitmesi, yurt dışında hayatın çok daha rahat ve insanların birbirine saygılı olması, aile, çalışma, yaşam dengesinde orada çok daha iyi şartların olması, imkânların daha fazla olması, seyahat imkânlarının daha fazla olması, en basitiyle hem kendi hem ailemin güvenliği anlamında düşüncelerim ve endişelerim sebebiyle kesinlikle ve kesinlikle kesin dönüş değil. Hatta biz gelirken iki senelik deneme için geliyoruz dedik, bu iki sene nasıl olduysa beş buçuk sene oldu ama bu son değil diyorum. (21 – Erkek, yaş 38)

Bir önceki soruya ek olarak, görüştüğümüz kişilere ayrıca aynı ülkeye (Almanya'ya) ya da başka bir ülkeye tekrar yaşamak için gitmeyi düşünüp düşünmeyeceklerini sorduk. Soruya cevap veren 39 kişiden 9'u (%24) bu soruya "Evet", 15'i (%38) "Hayır", 15'i ise (%38) "Olabilir" diye cevap verdi. Bir önceki soruyla birlikte düşünüldüğünde bu sonuç ilginçtir. Çünkü her ne kadar 24 kişi Türkiye'ye dönüşünün kesin dönüş olduğunu söylese de bu kişilerden bazıları başka bir ülkede uzun süreli yaşamayı düşünebileceğini belirtmiştir. Ancak bu soruya "Evet" ya da "Olabilir" diyenlerin hemen hemen hepsi, başka bir ülkede yaşamak için aktif bir girişimde bulunmadığını da belirtmektedir. Bir fırsat çıkarsa bunu değerlendirebileceklerini, böyle bir fırsat olmadığı durumda ise böyle bir hazırlıklarının olmadığını/olmayacağını söylemişlerdir.

Görüştüğümüz kişilerden 5 tanesi, tekrar başka bir ülkede yaşamak gündeme gelirse, bunun Almanya olmasını tercih edeceğini belirtmiştir. Burada belirtilen temel sebep de orada uzun bir zaman geçirilmiş

olması, bir aşinalığın olması ve orada bulunan bağlantılar/tanıdıklardır. Ancak tüm görüştüğümüz kişiler içinde, bu çok küçük bir gruba karşılık gelmektedir. Geçmiş Almanya deneyimlerine rağmen, uzun süreli yaşamak için başka ülkeleri tercih edenler çoğunluktadır. Yaşamak için tercih edilecek ülkeler olarak en çok Amerika ve Kanada'dan bahsedilmiştir. Bu ülkelerin hem gelişmiş hem de göçmenler için daha yaşaması kolay ülkeler olduğunu, Almanya'da yaşanan ayrımcılık deneyimlerinin bu ülkelerde yaşanmayacağını düşünmektedirler.

Bana direkt sorarsanız, ben Amerika'ya gitmek isterim. Özellikle New York'u bir mimar olarak görmek isterim açıkçası. Amerika'yı çok sevdiğimden, hayran olduğumdan değil ama günümüzün, çağımızın en gelişmiş ülkesi. Kendime katabileceğim çok şey olduğundan görmek isterim, yaşamak da isterim. Çünkü çok kültürlü bir toplum Almanya'dan daha iyidir açıkçası. O çektiğimiz sıkıntıyı Amerika'da çekmeyiz, açık ve net. Orada böyle üstün bir sınıf, kitle vardır belki ama Almanya'daki gibi değil. Almanya'daki gibi bir ırk yok çünkü. Kendim gitmedim hiç ama çok duydum yani. Yani fırsatım olsa kalkar Amerika'ya giderim, Avrupa'da bir ülkeye gitmem açıkçası. Ama tekrar bir göçü göze almak da çok kolay bir şey değil. Kendi ülkeme göç bile çok zor şu anda. (45 – Erkek, yaş 31)

Düşünürüm. Hatta aklımda ülke ismi de var yani aslında. Ben Kanada'yı çok düşünüyorum ama dediğim gibi, olsa bile daha geç bir zamanda olur herhâlde. (44 – Erkek, yaş belirtilmemiş)

Bir sonraki soruya verilen cevaplarda da gördüğümüz gibi, ülkedeki siyasi gelişmeler burada yerleşik olmak isteyenlerde “Bir gün gitmek gerekebilir” duygusu yaratmaktadır.

Hani Türkiye'nin geleceğini öngöremiyorum şu an. Beni zorlamadığı sürece benim gitmek için bir sebebim yok. (51 – Erkek, yaş 46)

Ülkemizin durumundan çok memnun değilim, birçok insan gibi. O yüzden hani küçücük de olsa bir açık kapı, bir gün acaba, çocuklarımı da büyüttükten sonra, yurt dışında okurlarsa hani belki ben de burada yapayalnız kalmayıp yanlarına gidebilirim. Hani öyle bir şey olabilir. Kategorikman hani

kesinlikle gitmem demiyorum ama yaşamak için şu anda arzulamam. Ama çok daha farklı bir boyuta gelirse Türkiye Cumhuriyeti, o zaman düşünebilirim. (55 – Kadın, yaş 43)

Amerika Birleşik Devletleri

Türkiye'ye gelişlerini kesin dönüş olarak algılayıp algılamadıklarıyla ilgili soruya sadece 15 kişi "Evet" cevabı vermiştir. 40 kişiden 16'sı bunu kesin dönüş olarak algılamadığını söylerken 9 kişi ise bu konuda kararsızdır. Tekrar uzun süre yaşamak için Amerika'ya ya da başka bir ülkeye gitmeyi düşünüp düşünmedikleriyle ilgili soruya da 13 kişi "Evet", 23 kişi ise "Olabilir" demiştir. Sadece 4 kişi kesin olarak "Hayır" demiştir. Her ne kadar "Evet" ya da "Olabilir" demeleri kesin olarak ileride tekrar göç edeceklerini ya da böyle bir hazırlıklarının olduğunu göstermese de bu yanıtlara dayanarak, geriye göçle birlikte bu kişilerin çoğu için göç deneyiminin tamamlanmadığını, bir kez göç deneyimini yaşadktan sonra tekrar göç etme fikrine de daha açık hâle geldiklerini söyleyebiliriz ("Evet" ya da "Olabilir" diyenlerin gitmeyi düşünebileceklerini belirttikleri ülkeler: ABD, Avrupa Birliği ülkeleri, Japonya, Dubai, Rusya, İngiltere, Avustralya).

Biz bu şey meselesini çok sevdi başka yerlerde yaşama olayını. Birisi bana burada aldığım kadar bir para başka bir ülkede verirse ve yapmak istediğim işse, bir beş sene de oraya gideriz. (17 – Erkek, yaş 38)

Almanya'dan dönen gruptan farklı olarak, Amerika'dan dönenlerin çoğu tekrar Amerika'ya gitme fikrine de sıcak bakmaktadır.

Aslında öyle, Amerika'yı düşünürüm ve hatta California'yı düşünürüm çünkü başka bir yere... Barcelona'ya gittim falan, yani diyorsun bir de İspanyolca mı, başka dil mi öğreneceğim falan. Herhâlde öyle gezmeye, konferansa falan giderim ama yaşamak için ciddi düşünmem oraları. Olursa artık yine Amerika'ya döneriz. (14 – Kadın, yaş 38)

Amerika. Adapte olurken yeterince çaba harcadım yani, o yüzden başka bir kültür istemiyorum yani. Oraya adapte oldum zaten, orayı biliyorum. Her türlü imkânı sunuyor yani, büyük şehir, küçük şehir, nereyi isterseniz. Amerika'ya giderim, evet. (19 – Kadın, yaş 42)

Tekrar başka bir ülkeye gidebileceklerini söyleyenlerin önemli bir bölümü, özellikle Türkiye'nin içinde bulunduğu siyasi durumun onları bu yönde düşünmeye ittiğini dile getirmiştir. Çalışma ve yaşam koşullarıyla ilgili duyulan hoşnutsuzluğa ülkedeki siyasi durumun kötüleşmesi de eklenince, tekrar Amerika'ya ya da başka bir ülkeye gitme fikri ortaya çıkmıştır. Ülkede durumun daha da kötüleşmesi durumunda “insanca bir hayat yaşayabilmek için” gitmek gerekebileceğini belirtenler olmuştur (14 kişi).

Ya kesin dönüş diyemem herhâlde çünkü yeni biz American Green Card'a başvurduk, o yüzden. Sonucu belli değil, çıkarsa bilmiyorum. Yani şöyle, ülkenin durumu beni de endişelendiriyor, eşimi de endişelendiriyor açıkçası ve opsiyonlarımızın fazla olmasını istiyoruz, daha insanca yaşam adına. Çünkü burada zorlandığım birçok şey var, hem çalışma saatleri hem de çalışma koşulları olsun hem de İstanbul'un genel durumu ve politik, ülkenin durumu da olsun endişelendiriyor. Yurt dışında da zaman zaman hem konferanslar çerçevesinde hem işte tatil için gidiyorum. Yani oradaki durumu da biraz görebiliyorum, o koşullar bana daha uygun geliyor. Daha rahat koşulları var açıkçası, o opsiyonu da açık tutmak isterim. Aktif olarak bakmıyorum, aktif olarak bakmam eşimle karar verdikten sonra olur, o da çok yakın bir zamanda değil. Ama en azından öyle bir karar verirsek, o opsiyonun açık olmasını istiyorum. Green Card'a da biraz o yüzden başvurduğum çünkü öyle bir şey olunca iş bulması nispeten daha kolay oluyor. (9 – Erkek, yaş 37)

Son aylarda hayır. Seçimler gelirken Türkiye çok tedirgin bir hâlde, o yüzden zaman zaman başka bir ülkeyi konuşurken buluyor kendini insan bu aralar. (58 – Erkek, yaş 39)

Gelecek açısından kaygılanıyorum. Çocuk yaparsak burada nasıl olur bilmiyorum.

-Buradaki gelişmeler mi sizi endişelendiriyor?

Siyasi, sosyal gelişmeler... Böyle bir toplumda çocuk yetiştirmek istemiyorum ben yani. Eğitim kalitesi çok düşük zaten. Düzgün okullar çok pahalı, karşılayamayacağın miktarlar. Sokakta mı ölecek, askerde mi ölecek belli değil. Bilmiyorum, belki üç beş sene sonra çocuk yapıp kaçmayı düşünebilirim. (42 – Erkek, yaş 34)

Türkiye'deki hayatlarıyla ilgili ters giden bazı şeyler olduğunda, tekrar gitmeyi değerlendirmektedirler. Amerika'da yaşayan Türklere büyük bölümünün, orada yaşadıkları süre boyunca Türkiye'ye dönme fikri üzerinde sürekli düşündükleri, sürekli bunu konuştukları daha önce anlatılmıştı. Öyle görünüyor ki, geri dönmüş olanlardan önemli bir bölümü için de tekrar Amerika'ya ya da başka bir ülkeye gitmek/gitmek konusu sürekli üzerinde düşünülen ve konuşulan bir konudur.

Yani her zaman soru işareti var. Okulun durumu biraz böyle istemediğim gibi dediğim zaman, dönsek mi falan diyoruz. Her zaman aklımızda var. Bağlantılarımız da var. Biz biraz kendimizi aslında mobil hissediyoruz. Biraz aslında Amerika'da eğitim almış olmanın faydası o, yani her yerde iş bulabilirim, her yere gidebilirim gibi böyle bir... Yani her zaman aklımızda acaba dönsek mi diye kalıyor. Bir de çocuğum benim buraya döndükten sonra oldu, onun da çok etkisi var, çocuk için orası daha iyi mi, şimdi o gözle bakmaya başladığım için. Diğer türlü, çocuğun olmasa istediğin yere gidersin, yaparsın. Ama şimdi o olunca, o zaman eğitim sistemini de düşünmen lazım. (14 – Kadın, yaş 38)

5. İki Ülkeden Dönenlerin Karşılaştırması

Her iki ülkeye gidenlerin büyük çoğunluğu, Türkiye'den ayrılırken geri dönmek niyetiyle yurt dışına gittiklerini söylemiştir (ABD'den dönen 29 kişi, Almanya'dan dönen 26 kişi) . Her iki gruptaki kişiler, eğitimlerini tamamladıktan, belli bir süre iş deneyimi edindikten, bazı durumlarda ise belli bir miktar para biriktirdikten sonra dönmeyi düşünmüştür. Ancak her iki gruptaki kişiler için gittikten sonra bu karar revize

edilmiştir ve bazı durumlarda kalmayı düşündükleri süreden çok daha uzun zaman Almanya'da/ABD'de kalmışlardır (ABD'den dönen 13 kişi, Almanya'dan dönen 16 kişi).

Amerika'dan ve Almanya'dan gelenlerin verdikleri yanıtların en fazla farklılaştığı konu, negatif-pozitif ayrımcılık konusu olmuştur. Almanya'da yaşamış olan kişilerden daha azı, yabancı olduğu için kendisine olumlu anlamda farklı davranıldığını söylemiştir (9 kişi). Amerika'dan dönenler ise, özellikle üniversite ortamında, yabancı olmaktan dolayı olumlu davranışlar ve destekle karşılaştıklarından bahsetmiştir (20 kişi). Almanya'da yaşayan birçok kişi, Türk/yabancı olmasından dolayı kendisine olumsuz anlamda farklı davranıldığını düşünmüştür (26 kişi). Almanya'da yaşamış olanlar, hayatın birçok alanına yayılan çok sayıda ayrımcılık deneyiminden bahsettiler. Eğitim hayatında, iş hayatında ya da iş arama sürecinde, devlet kurumları ve görevlileriyle olan ilişkilerinde, gündelik hayatta ve sokakta uğradıkları negatif ayrımcılıkları anlattılar. Her ne kadar eğitim hayatlarında da ayrımcılık yaşadıklarından bahsetseler de, bu alanların içinde eğitim alanı ayrımcılık açısından diğerlerine göre nispeten daha korunaklı bir alan olarak tasvir edilmiştir. Diğer taraftan, Amerika'dan dönenlerin çok daha azı negatif ayrımcılığa uğradığını düşünmektedir (11 kişi). Negatif ayrımcılığa uğradığını düşünenler de, Almanya'da yaşayanlardan farklı olarak, bunların tekil örnek olduğunu, sistemle ilgili, yapısal bir soruna işaret etmediğini düşünmektedir. Amerika'da yaşamış olanlardan bir kısmı, Avrupa'da Türklere uygulanan ayrımcılığı kendilerinin deneyimlemediğini de vurgulamıştır. Bazıları dili aksanlı konuşmanın yabancı olduklarını gösteren temel gösterge olduğunu, aksandan dolayı zaman zaman farklı davranıldığını hissettiklerini anlatmıştır. Ancak bu konuda da görüşler çeşitlidir. Diğer bazı kişiler, dil konusunda etraflarından ciddi destekler aldıklarını da söylemiştir. Üzerinde genel olarak uzlaşılan bir konu, Almanya'ya benzer şekilde, eğitim kurumlarında ayrımcılığa daha az uğradıkları, iş arama süreçlerinde ya da profesyonel iş hayatına dahil olduktan sonra ayrımcılığı daha fazla deneyimledikleridir. Her iki ülkeyle ilgili, yaşanan şehir/bölgenin yabancı olarak ne ölçüde ayrımcılığa uğrayacağınız konusunda belirleyici olduğu anlatılmıştır.

Her iki ülkeden dönenler için, dönmelerinin arkasında birden çok sebep vardır. Ancak genel olarak baktığımızda, her ne kadar geri dönmelerinde birçok nedenin aynı anda etkili olduğunu belirtse de, daha duygusal ve kişisel sebepler dönme kararında çok daha etkili olmuştur (ABD'den dönen 35 kişi, Almanya'dan dönen 32 kişi). Aileye, arkadaşlara, alıştıkları kültüre ve çevreye duydukları özlem (memleket özlemi) ve kendilerini yalnız hissetmeleri en çok vurgulanan dönme sebepleridir. Ayrıca yakın bir aile bireyinin hastalığı ya da ölümü de geri dönüş kararını hızlandırmıştır (ABD'den dönen 7 kişi, Almanya'dan dönen 8 kişi). İş/kariyer ve maddi durumla ilgili sebepler çok daha az vurgulanmıştır (ABD'den dönen 5 kişi, Almanya'dan dönen 8 kişi). Amerika'dan dönenlerden farklı olarak, Almanya'dan geri dönenler için, belirtilen tüm diğer nedenlere ek olarak, ayrımcılık deneyimleri dönme kararında çok önemli bir rol oynamıştır (14 kişi). Amerika'da yaşamış olanlar, yabancı olarak yaşamanın zor olduğunu söyleseler de (10 kişi) ayrımcılığa uğramak dönüşün arkasındaki temel bir faktör olarak anlatılmamıştır.

ABD'den dönenlerle karşılaştığımızda, Almanya'dan dönenlerin ortalama uyum süresinin biraz daha kısa sürdüğü ve çok daha kolay olduğu söylenebilir (ABD: 1.8 yıl; Almanya: 1.5 yıl). Bunun bir sebebi, daha önce de belirttiğimiz gibi, Türkiye-Almanya arasındaki mesafenin kısa ve uçak bileti fiyatlarının düşük olmasından dolayı, Almanya'da kalınan süre boyunca Türkiye'yi sık ziyaret edebilmiş olmalarıdır diyebiliriz. Bu Türkiye bağlamına yabancılaşmalarına engel olmuştur. Bir ikinci faktörün de Almanya'da yaşamış oldukları ayrımcılık, ırkçılık deneyimleri olduğu söylenebilir. Almanya'da yaşanan zorluklar, buradaki adaptasyon sürecinin daha kolay ve daha hızlı olmasını sağlamıştır.

Her iki ülkeden dönenlerin büyük bir kısmının Almanya'yla/ABD'yle kişisel bağlantıları devam etmektedir (ABD'den dönen 37 kişi, Almanya'dan dönen 29 kişi). Bir kısmı belli aralıklarla Almanya'yı/ABD'yi ziyaret etmektedir (ABD'den dönen 7 kişi, Almanya'dan dönen 11 kişi). Orada yaşadıkları dönemde tanıştıkları arkadaşlarıyla özellikle sosyal medya üzerinden ilişkiler devam etmektedir. Almanya'dan dönen kişilerden bazılarının hâlâ Almanya'da yaşamakta olan aile bireyleri ya da akrabaları bulunmaktadır (5 kişi).

ABD'den dönen bir kişi için bu tür aile/akraba bağları mevcuttur. Bu kişisel ilişkiler dışında, her iki ülkeden geriye dönenlerin Almanya'yla/ABD'yle akademik, profesyonel ya da ticari bağlantıları sınırlıdır (ABD'den dönen 14 kişi, Almanya'dan dönen 5 kişi). ABD'den dönenlerin akademik bağlantıları, Almanya'dan dönenlere göre biraz daha fazla olsa da çok kuvvetli bağlantıları olduğunu söylemek güçtür.

Amerika'dan dönenlere kıyasla, Almanya'dan dönmüş olan kişilerden daha fazlası Türkiye'ye dönüşünü kesin dönüş olarak düşünmektedir (ABD'den dönen 15 kişi, Almanya'dan dönen 24 kişi). Bunda, Almanya'dan dönenlerin yaş ortalamasının daha yüksek olmasının (ABD'den dönenlerin yaş ortalaması 38, Almanya'dan dönenleri yaş ortalaması 46), döndükten sonra geçen ortalama sürenin daha uzun olmasının (ABD'den dönenlerde dönüş sonrası geçen ortalama süre 4.5 yıl; Almanya'dan dönenlerde dönüş sonrası geçen ortalama süre 9 yıl), Almanya'da yaşanmış olan ayrımcılık deneyimlerinin etkisi olduğunu söyleyebiliriz (26 kişi). Ayrıca, Amerika'dan dönenlerin çok büyük bir bölümü, tekrar Amerika'da ya da başka bir ülkede yaşama deneyimine sıcak bakarken (36 kişi), Almanya'dan dönenlerin içinde buna sıcak bakan kişi sayısı daha azdır (24 kişi). Amerika'da yaşamış olanların çoğu, tekrar Amerika'da yaşama fikrine sıcak bakarken, Almanya'dan dönenlerin çoğu için aynı şey geçerli değildir. Ancak her iki gruptaki kişilerin bir bölümü, Türkiye'deki siyasi gelişmelerden dolayı tekrar gitmek gerekebileceğini de dile getirmiştir (ABD'den dönen 14 kişi, Almanya'dan dönen 12 kişi).

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Nitelikli Türk göçmenlerin Almanya ve Amerika'dan geriye göçüne odaklanmayı amaçlayan bu çalışmanın, başta da belirtildiği gibi, dört temel sorusu vardır. Bu araştırmada, nitelikli göçmenlerin hangi sebeplerle ve hangi koşullarda Türkiye'ye geri döndükleri, döndükten sonra ne ölçüde ve ne şekillerde Türkiye'ye tekrar adapte oldukları, ne ölçüde Almanya'yla/Amerika'yla bağlantılarını devam ettirdikleri, dönüşlerini kesin dönüş olarak mı düşündükleri ya da tekrar göç etme niyetlerinin olup olmadığı temel sorularına yanıt aranmıştır. Ayrıca karşılaştırmalı bir çalışma olan bu araştırmada, bu konuların iki ülkeden geriye dönen kişiler için ne ölçüde farklılaştığına da bakılmıştır.

İlk soruyla, yani Türkiye'ye dönme sebepleriyle ilgili olarak söyleyebileceğimiz ilk şey, Türkiye'ye dönüşün çoğu durumda ekonomik motivasyonlara dayanan bir karar olmadığıdır. Bu açıdan çalışmamız, Razum vd.'nin (2005) ve Tılıç-Rittersberger vd.'nin (2011) geriye göçle ilgili bulgularını desteklemektedir: Geriye göçün sadece ekonomik faktörlerle açıklanması mümkün değildir; duygusal ve değerlerle ilgili sebepler geriye göç kararında önemli bir rol oynamaktadır. Hatta çalışmamızdaki nitelikli göçmenler için, geriye dönüşte kariyer de temel belirleyen faktör olmamıştır. Birçok durumda, Türkiye'ye geri dönüşün, dönen kişi için hem maddi anlamda hem de kariyer anlamında maliyetleri olmuştur. Geriye dönüşün arkasındaki temel sebepler daha çok aileye yakın olmak, arkadaşlara yakın olmak, içine doğduğu ve alışkın olduğu kültürde yaşamak, gündelik hayatta ana dilini konuşabilmek gibi daha kültürel, ailevi ve duygusal sebeplerdir. Ana-akım ekonomik yaklaşımların savunduğunun aksine, geriye göç rasyonel ekonomik bir hesaplamanın sonucunda gerçekleşmemektedir. Ancak burada kesinlikle vurgulanması gereken çok önemli bir bağlam sınıf boyutudur. Her ne kadar eğitim düzeyinin birebir kişinin sınıfını da göstereceğini iddia etmek hatalı olsa da, çoğu durumda üniversite ve üstü derecede eğitim, orta sınıf ya da üstü sınıf pozisyonuna karşılık gelmektedir. Bu durumda, nitelikli göçmenlere odaklandığımızda, aslında büyük oranda orta sınıf ve üstü göçmenlerin deneyimlerine odaklanmış olduğumuz söylenebilir. Çalışmamızda, geriye göçün ekonomik motivasyonlardan daha az etkilendiğini, kültürel, ailevi ve duygusal sebeplerin

geriye göç kararında çok daha etkili olduğunu iddia ederken de, bunu yine orta ve üstü sınıflara ait olan göçmenlerle ilgili söylemekteyiz. Göçmen işçinin deneyimine odaklandığımızda, çok daha farklı bir durumla karşılaşmamız söz konusu olabilir. Bir anlamda, geriye dönen nitelikli göçmen, Türkiye'ye geri dönerek maddi anlamda bir kayıp yaşamayı göze alabilen göçmandır. Maddi kayıp yaşasa bile, yaşam standardının belli bir seviyenin altına düşmeyeceğini garantiye alabilmektedir.

Geriye dönen nitelikli göçmenlerin bir bölümü, döndükten sonra buradaki yapısal koşullarda herhangi bir fark yaratamayacağını düşünerek dönmektedir. Yapısal sorunların kendi bireysel hayatını çok fazla etkilemeyeceği koşulları yaratmayı amaçlamaktadır. Çok sık tekrarlanan bir ifade "Ülkedeki gelişmeleri göz ardı etmeye ve bireysel hayatıma, aile hayatıma odaklanarak mutlu olmaya çalışıyorum." olmuştur. Bu kişiler zaten temelde alıştıkları kültürde yaşamak için geri dönmüştür. Daha uzun süreler Amerika ya da Almanya'da yaşadıkdan sonra, Türkiye'ye katkıda bulunabileceğini düşünerek dönen kişilerden önemli bir bölümü de döndükten sonra, kazandıkları nitelikleri uygulamaya koymalarının mümkün olmadığına karar vermiştir. Tüm bunları toplu olarak değerlendirdiğimizde, geriye dönen nitelikli göçmenlerin bir beyin kazanımı yarattığını iddia etmek mümkün görünmemektedir. Daha önceki bölümlerde Cerase'nin (1974) geriye göçle ilgili klasik tipolojisini tartışmıştık. Tekrar hatırlatmak gerekirse, Cerase bu çalışmasında dört tür geriye göçten bahsetmişti:

- i- Başarısızlık sebebiyle geriye göç (return of failure)
- ii- Muhafazakâr geriye göç (return of conservatism)
- iii- Emeklilik için geriye göç (return of retirement)
- iv- Yenilikçi geriye göç (return of innovation)

Bizim çalışmamızda gözlemlediğimiz, Türkiye'ye geri dönen nitelikli göçmenlerin geriye göçünün daha çok muhafazakâr geriye göç olarak nitelendirilebileceğidir. Dönerler daha çok alıştıkları kültürü, dili,

yaşam tarzını özledikleri için geriye göç gerçekleştirmişlerdir. Cerase'nin belirttiği son tür olan yenilikçi geriye göç, literatürde beyin gücü kazanımı olarak tartışılan kavrama karşılık gelmektedir. Ancak Türkiye'ye geri dönen kişilerin geriye göçünün bu türe örnek olacağını söylemek mümkün değildir. Fakat bulgular kısmında da tartışıldığı gibi, Almanya'dan geriye göçte, göç edilen ülke olan Almanya'da uğradıkları ayrımcılık da baskın bir rol oynamıştır. Batı Avrupa'da yaşayan Türkiye kökenli göçmenler tarafından algılanan ayrımcılığa ve bunun sonuçlarına dair çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bu göçmenler tarafından algılanan ayrımcılığın etnik kimlik (Skrobanek, 2009; Hartmann, 2011), dini kimlik (Fleischmann, Phalet & Klein, 2011; Verkuyten ve Martinovic, 2012), entegrasyon (Vancluysen ve Van Craen, 2010), ve ayaklanmalar (Vandezande ve Phalet, 2011) üzerindeki etkisine dair çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Ayrıca Türkiye kökenli göçmenler tarafından algılanan ayrımcılığın depresyon ve diğer psikolojik sorunlarla bağlantısına odaklanan çok sayıda çalışma da bulunmaktadır (Mewes, Asbrock & Laskawi, 2015; Morawa ve Erim, 2014; Müller ve Koch, 2016). Bu çalışma ise Almanya'da yaşayan Türkiye kökenli göçmenler için algılanan ayrımcılıkla geriye göç arasında bir bağlantı olduğunu göstermektedir. Çalışmamıza katılan kişiler, eğitilmiş, nitelikli, orta ve üstü sınıf kişiler olarak her ne kadar göçmen işçiyle aynı konuma sahip olmadıklarını düşünseler de, yerleşik Türk imajı nedeniyle hayatın çeşitli alanlarında ayrımcılığa uğramışlar, bu da birçoğunun geriye dönüş kararında belirleyici olmuştur. Çalışmamız, var olan geriye göç sınıflandırmalarında "ayrımcılık sebebiyle geriye göç"ün de temel bir geriye göç türü olarak yer alması gerektiğini göstermektedir.

Geriye göç sonrası Türkiye'ye tekrar adaptasyon konusuyla ilgili temel bulgumuz, geriye dönenler için kendi ülkelerine tekrar alışmanın hiç kolay olmadığıdır. Geriye göçten sonra kişilerin kendi ülkelerine tekrar adaptasyon sürecinin göç edilen ülkeye ilk adaptasyon sürecine benzer şekilde zor bir süreç olduğu literatürde de tartışılmıştır (Cox 2004; Sussman, 2002, 2001, 2000; Gaw, 2000; Carlisle-Frank, 1992; Stelling, 1991; Zapf, 1991; Adler, 1981). Geriye göçten sonra adaptasyonda sıkıntılar yaşanmasının çok temel sebeplerinden biri kişilerin kendi ülkelerine geri döndüklerinde sorunlar yaşayacaklarını

düşünmemeleri ve buna hazırlıklı olmamalarıdır (Sussman, 2001; Martin, 1984; Adler, 1981). Ancak görüştüğümüz birçok kişinin belirttiği gibi, göç ettikleri ülkede geçirdikleri zaman süresince, hem ülke değişmiştir hem de onlar değişmiştir. Bunun etkisiyle, bazı durumlarda, Türkiye'ye tekrar adaptasyon süreci Almanya'ya/Amerika'ya adaptasyon sürecinden bile daha zor olmuştur. Bazıları “Yanlış olan bir şeye hiçbir zaman adapte olmak istemediklerini” ya da hiçbir zaman tam olarak adapte olamayacaklarını da belirtmiştir. Nitekim mülakatların bitiminden sonra görüştüğümüz kişilerle tekrar iletişime geçtiğimizde, bu kişilerden bazılarının tekrar başka ülkelere gittiklerini de tespit etmiş bulunmaktayız. Genel olarak tüm göçmenlerin, özelde de nitelikli göçmenlerin Türkiye'ye tekrar adaptasyonuna destek olacak mekanizmaların yaratılması gerektiği çok açıktır. Şu anda TÜBİTAK gibi kuruluşlar, ufak maddi tutarlar sağlayarak ya da düşük bütçeli projelerle nitelikli göçmenleri Türkiye'ye geri döndürme ya da buradaki araştırma ortamına adapte etme çabalarında bulunmaktadır. Böyle bir stratejinin çok dar kapsamlı ve faydasız olacağı çok açıktır. Nitelikli göçmenin geriye dönebilmesi ve burada kalması için kurumsallaşmış, profesyonel yapıların içine döneceğini bilmesi gerekir. Bu kurumsallaşmış yapıların içine dönenlerin tekrar adapte olması için profesyonel olarak düzenlenmiş oryantasyon programlarının bulunması önemlidir. Şu anki ortam, bu koşulları sağlamaktan çok uzaktır. Türkiye'ye geri dönüşü kesin dönüş olarak algılama ya da tekrar göç etmeyi isteme konusunda aldığımız cevapları da değerlendirerek, Türkiye'nin yapısal koşullarının ve siyasi gelişmelerin kalıcı olarak Türkiye'de kalmayı düşünenleri bile tekrar göç etmeye ittiğini söyleyebiliriz.

Araştırmamızın bir başka temel sorusu ise, geriye dönenlerin ne ölçüde ulusaşırı bağlantılarını devam ettirdikleri sorusudur. Cassarino'nun (2004) tartıştığı gibi, ulus-aşırı perspektifler, göçmenlerin ülkeleriyle göç ettikleri ülkeler arasındaki güçlü sosyal ve ekonomik bağlantılara odaklanmayı amaçlamaktadır. Ulus-aşırı aktiviteler, ulusal sınırların ötesinde düzenli olarak gerçekleşen sosyal ve ekonomik temaslar yoluyla sürdürülmektedir (Boccagni, 2011; Guarnizo, 2003; Kivisto, 2001; Portes, Guarnizo & Landolt, 1999; Smith ve Bailey, 2004; Glick-Schiller, 1997). Bu bakış açısına göre geriye göç, göç döngüsünün son noktasını oluşturmamaktadır; göç hikayesi geriye göçten sonra da devam etmektedir. Biz de bu perspektifi

takip ederek, geriye göçten sonra bu ulus-aşırı bağlantıların ne ölçüde devam ettiğini anlamaya çalıştık. Bu konuyla ilgili sorulara verilen cevaplar değerlendirildiğinde, sonuç geriye dönenlerin kişisel bağlantılarını devam ettirdikleri, ancak bunun dışındaki akademik, profesyonel, parasal, ticari, vs. bağlantıların çok zayıf olduğudur. Göç ettikleri ülkede yaşadıkları dönemde edindikleri yakın arkadaşlarla ilişkiler sıklığı azalarak özellikle internet ve sosyal medya üzerinden devam etmekte, diğer bağlantılar ise hızla kaybolmaktadır. Çoğu kişi zaten dönerken bu tür bağlantıları devam ettirmeyi çok da fazla önemsememiş görünmektedir. Ancak kendisi ya da çocukları göç edilen ülkenin vatandaşlığına sahip olan kişiler için bunun önemli bir bağ olduğu söylenebilir.

Kalkınma tartışmaları bağlamında değerlendirdiğimizde, Türkiye'ye geriye dönen nitelikli göçmenlerin geçmişte göç etmiş oldukları ülkeyle olan bağlantılarını devam ettirmelerinin ülke açısından faydalı olacağını söyleyebiliriz. Bu durumda bu bağlantıların devam ettirilebilmesi için neler yapılabilir? Öncelikle, eğitim ve profesyonel çalışma amacıyla göç etmekte olan nitelikli göçmenlere ya da Türkiye'ye geriye dönen nitelikli göçmenlere dair sistematik bilgi bulunmamaktadır. Herhangi bir programın ilk adımı, bu kişilere dair sistematik bilgi toplanması olacaktır. Geçmişte eğitim almış ya da çalışmış oldukları kurumlarla olan ilişkilerinin sürdürülebilmesi için program ve projeler geliştirilmesi bu ilişkilerin devam ettirilmesinde önemli bir role sahip olacaktır.

6. SUMMARY

This article looks at the return migration experiences of qualified Turkish migrants who came back to Turkey from Germany and the United States. As qualified returnees, we focused on those people who went to Germany/the US for further graduate education or professional work experience, and who lived in one of these countries for at least five years. We conducted a qualitative research which aimed to answer four main research questions:

1. What are the reasons behind the return migration of Turkish qualified migrants from Germany and the US?
2. To what extent have they got re-adapted to Turkey after return?
3. Do they still maintain connections with Germany/the US? What type of connections do they maintain?
4. Do they think of their return as permanent? Do they have intentions to remigrate?

According to our findings, we saw that the decision to return was most of the times not based on economic or professional factors; in many cases, return had been costly in the economic and professional senses. The major reasons behind return were emotional and cultural factors, like the desire to be close to the family and friends, to live in the culture that they are accustomed to, and to be able to speak the native language in daily life. Contrary to the arguments of mainstream economic theories, return does not seem to be a result of rational economic calculations. In a different way from the returnees from the US, for the returnees from Germany, discrimination in the host country was also a major reason for return. Secondly, about re-adaptation, we found that re-adaptation to Turkey was many times a harder process compared to their initial adaptation to the host country. Although re-adaptation took less time for the returnees from Germany especially because of the high frequency of contact during the period of migration, still for many returnees

it took long periods of time. There were also those who stated that they still could not adapt although long periods of time have passed after their return. Therefore, we found a lot of evidence for reverse culture shock experienced after return.

About the third question of the study about returnees' ongoing connections with Germany/the US, our research showed that although they maintain their personal relationships with the people they met in Germany/the US, they have very limited professional, academic, or commercial relationships that are still maintained. As longer time passed, their connections were getting even weaker. Compared to the returnees from the US, more returnees from Germany think of their settlement in Turkey as permanent. Most of the returnees from the US, to the contrary, are open to the idea of remigrating either to the US or to another country. Having said these, it is also crucial to emphasize that because of the current political developments in the country, returnees in both groups voiced their concerns about their future in Turkey. They were thinking that it may become necessary to leave the country at some point.

7. KAYNAKÇA

- Abadan-Unat, N. (2011). *Turks in Europe: From Guestworker to Transnational Citizen*. New York: Berghahn.
- Abella, M. (1999). Migration, Transition and Development. *International Migration, Development and Integration: Towards a Comprehensive Approach* içinde. Sweden: Ministry for Foreign Affairs.
- Adler, N. J. (1981). Re-Entry: Managing Cross-Cultural Transitions. *Group and Organization Studies*, 6(3), 341–56.
- Ahmed, F. (1993). *Turks in America: The Ottoman Turk's Immigrant Experience*. Greenwich, Connecticut: Columbia International.
- Akman, V. (2014). Factors Influencing International Student Migration: A Survey and Evaluation of Turkey's Case. *Interdisciplinary Journal of Contemporary Research in Business*, 5 (11), 390-415.
- Allison, P., Davis-Berman, J., Berman, D.S. (2012). Changes in Latitude, Changes in Attitude: Analysis of the Effects of Reverse Culture Shock – A Study of Students Returning From Youth Expeditions. *Leisure Studies*, 31(4), 487–503.
- Ammassar, S., Black, R. (2001). *Harnessing the Potential of Migration and Return to Promote Development Applying Concepts to West Africa*. (Working Paper). Geneva: International Organization for Migration.
- Angın, Z. (2003). *Diasporas of Difference: Turkish Communities in Germany, Canada, and the United States*. (Doctoral dissertation). Colorado State University, Colorado, USA.
- Bali, R. N. (2006). From Anatolia to the New World: The First Anatolian Immigrants to America. *International Journal of Turkish Studies*, 12 (1&2), 53–69.
- Berry, J.W. (1997). Immigration, Acculturation and Adaptation. *Applied Psychology: An International Review*, 46, 5–34.
- Berry, J. W. (2005). Acculturation: Living Successfully In Two Cultures. *International Journal of Intercultural Relations*, 29, 697-712.

- Boccagni, P. (2011). 'Migrants' Social Protection as a Transnational Process: Public Policies and Emigrant Initiative in the Case of Ecuador. *International Journal of Social Welfare*, 20 (3), 318-325.
- Boyce, C. & Neale, P. (2006). *Conducting In-Depth Interviews: A Guide for Designing and Conducting In-Depth Interviews for Evaluation Input*. Massachusetts: Pathfinder.
- Bürgin, A., Erzene-Bürgin, D. (2013). Educated in Germany, Working in Turkey: The Emigration Motivations of Persons of Turkish Origin. *German Politics*, 22(4), 461-476.
- Carling, J. (2008). The Human Dynamics of Migrant Transnationalism. *Ethnic and Racial Studies*, 31 (8), 1452-77.
- Carlisle-Frank, P. L. (1992). The Relocation Experience: Analysis of Factors Thought To Influence Adjustment to Transition. *Psychological Reports*, 70, 835-838.
- Cassarino, J. P. (2004). Theorising Return Migration: The Conceptual Approach to Return Migrants Revisited. *International Journal on Multicultural Societies*, 6(2), 253-279.
- Castles, S., De Haas, H. & Miller, M. J. (2014). *The Age of Migration Fifth Edition*. Palgrave Macmillan.
- Cerese, F. P. (1974). Expectations and Reality : A Case Study of Return Migration from the United States to Southern Italy. *The International Migration Review*, 8 (2), 245-62.
- Cox, B. J. (2004). The Role of Communication, Technology, and Cultural Identity in Repatriation Adjustment. *International Journal of Intercultural Relations*, 28(3-4), 201-219.
- Dashevsky, A., DeAmicus, J., Lazerwitz, B. & Tabony, E. (1992). *Americans Abroad: A Comparative Study of Emigrants from the United States*. New York: Plenum Press.
- Elveren, A. Y. (2016). *Brain Drain in Turkey: Causes and Consequences the Return Intentions of Turkish Doctoral Students in the US: Challenges, Opportunities, and Policy Recommendations in the Context of Economic Development*. Presidency for Turks Abroad and Related Communities, Ankara, Turkey.
- Ely, M., Anzul, M., Friedman, T., Garner, D. & Steinmetz, A. (1991). *Doing Qualitative Research: Circles within Circles*. London: Falmer.

- Fleischmann, F., Phalet, K., Klein, O. (2011). Religious Identification and Politicization in the Face of Discrimination: Support for Political Islam and Political Action among the Turkish and Moroccan Second Generation in Europe. *British Journal of Social Psychology*, 50(4), 628–48.
- Gaw, K. F. (2000). Reverse Culture Shock in Students Returning from Overseas. *International Journal of Intercultural Relations*, 24, 83–104.
- Gitmez, A. S. (1983). *Yurtdışına İşçi Göçü ve Geri Dönüşler*. Istanbul: Alan.
- Glesne, C. & Peshkin, A. (1992). *Becoming Qualitative Researchers: An Introduction*. White Plains, NY: Longman.
- Glick-Schiller, N. (1997). The Situation of Transnational Studies. *International Journal of Plant Science*, 158, 65–80.
- Glick-Schiller, N., Basch, L., Blanc-Szanton, C. (1992). Towards a Definition of Transnationalism: Introductory Remarks and Research Questions. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 645 (1), ix-xiv.
- Gmelch, G. (1980). Return Migration. *Annual Review of Anthropology*, 9: 135–59.
- Grabowski, J. J. (2005). Prospects and Challenges: The Study of Early Turkish Immigration to the United States. *Journal of American Ethnic History*, 25(1), 85-100.
- Guarnizo, L. E. (2003). The Economics of Transnational Living. *International Migration Review*, 37 (3), 666-699.
- Guezatta, C. (2004). Return Migration. *Journal of Immigrant & Refugee Services*, 2 (1-2), 109-117.
- Güngör, N. D. (2003). *Brain Drain from Turkey : An Empirical Investigation of the Determinants of Skilled Migration and Student Non-Return*. (Dissertation). Middle East Technical University, Ankara, Turkey.
- Güngör, N. D., Tansel, A. (2008). Brain Drain from Turkey: An Investigation of Students' Return Intentions. *Applied Economics*, 40, 3069–3087.
- Güngör, N. D., Tansel, A. (2014). Brain Drain from Turkey: Return Intentions of Skilled Migrants. *International Migration*, 52, 208–226.
-

- Hartmann, H. (2011). Perceptions of Everyday Interpersonal Discrimination among Young Men of Turkish Background in Cologne. *International Journal of Conflict and Violence*, 5 (1), 224–233.
- Healy, M., Perry, C. (2000). Comprehensive Criteria to Judge Validity and Reliability of Qualitative Research within the Realism Paradigm. *Qualitative Market Research*, 3(3), 118- 126.
- İçduygu, A. (2009). *International Migration and Human Development in Turkey* (MPRA Research Paper No.19235). UNDP.
- İçduygu, A., Sert, D. (2016). A Debate over Return Migration: The Case of Turkish Guest Workers in Germany. David L. Leal & Nestor P. Rodríguez (Ed.). *Migration in an Era of Restriction and Recession: Immigrants and Minorities, Politics and Policy* içinde (s.259-272). Berlin: Springer.
- Isbister, J. (1996). *The Immigration Debate: Remaking America*. West Hartford, Connecticut: Kumarian.
- Karpat, K. H. (1985). The Ottoman Emigration to America, 1860-1914. *International Journal of Middle East Studies*, 17 (2), 175-209.
- Kaya, I. (2004). Turkish-American Immigration History and Identity Formations. *Journal of Muslim Minority Affairs*, 24 (2), 295–308.
- King, R. (2000). Generalization from the History of Return Migration. B. Gnosh (Ed.), *Return Migration: Journey of Hope or Despair* içinde (s. 7-55). Geneva: International Organization of Migration.
- King, R. (Ed.) (1986). *Return Migration and Regional Economic Problems*. London: Croom Helm.
- Kivisto, P. (2001). Theorizing Transnational Immigration: A Critical Review of Current Efforts. *Ethnic and Racial Studies*, 24 (4), 549–77.
- Köseman, Z. (2008). A General Socio-Cultural Outlook of the European and the Turkish Migration to the United States. *Sosyal Bilimler Dergisi* (3).
- Köşer-Akçapar, Ş. (2006). Do Brains Really Going Down the Drain? Highly Skilled Turkish Migrants in the USA and the 'Brain Drain' Debate in Turkey. *Revue Européenne des Migrations Internationales*, 22 (3), 79-107.

- Köşer-Akçapar, Ş. (2009). *Turkish Highly Skilled Migration to the United States: New Findings and Policy Recommendations*. (MiReKoc Research Report). Istanbul: Koç University, Migration Research Program.
- Köşer-Akçapar, Ş. (2012). Beyond Turkey's Borders: Long-Distance Kemalism, State Politics and the Turkish Diaspora. *Diaspora Studies*, 5 (2), 224–29.
- Köşer-Akçapar, Ş., Yurdakul, G. (2009). Turkish Identity Formation and Political Mobilization in Western Europe and North America. *Turkish Studies*, 10 (2), 139–47.
- Kurtulmuş, N. (1992). Gelişmekte Olan Ülkeler Açısından Stratejik İnsan Sermayesi Kaybı: Beyin Göçü. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 0 (37-38), 205-221.
- Kurtuluş, B. (1999). *Amerika Birleşik Devletleri'ne Türk Beyin Göçü*. İstanbul: Alfa.
- Levitt, P., Jaworsky, B. N. (2007). Transnational Migration Studies: Past Developments and Future Trends. *Annual Review of Sociology*, 33 (1), 129–56.
- Lincoln, Y. S., Guba, E. (1985). *Naturalistic Inquiry*. Beverly Hills, CA: Sage.
- Martin, J.N. (1984). The Intercultural Re-Entry: Conceptualization and Directions for Future Research. *International Journal of Intercultural Relations*, 8, 115–134.
- McCracken, G. (1988). *The Long Interview*. Beverly Hills, CA: Sage Publications.
- Mewes, R., Asbrock, F., Laskawi, J. (2015). Perceived Discrimination and Impaired Mental Health in Turkish Immigrants and Their Descendants in Germany. *Comprehensive Psychiatry*, 62, 42–50.
- Morawa, E., Erim, Y. (2014). Acculturation and Depressive Symptoms among Turkish Immigrants in Germany. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 11(9), 9503-9521.
- Müller, M. J., Koch, E. (2016). Perceived Discrimination in Patients with Psychiatric Disorder and Turkish Migration Background in Germany. *The Journal of Nervous and Mental Disease*, 204 (7), 542-546.
- Nyberg-Sorensen, N., Van Hear, N., Engberg-Pedersen, P. (2002). The Migration–Development Nexus Evidence and Policy Options State–of–the–Art Overview. *International Migration*, 40, 3–47.

- Olesen, H. (2002). Migration, Return, and Development: An Institutional Perspective. *International Migration*, 40 (5), 125–50.
- Öztürk, M. (2001). *So Far From Home: Turkish Student Motivation and Access to Overseas Higher Education in The United States*. (Ph.D. Dissertation). Faculty of Graduate School, University of Southern California, Los Angeles, USA.
- Pazarcık, S. F. (2010). *Beyin Göçü Olgusu ve Amerika Birleşik Devletleri Üniversitelerinde Çalışan Türk Sosyal Bilimciler Üzerine Bir Araştırma*. (Yüksek Lisans Tezi). Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale, Türkiye.
- Pedersen, P. B. (1994). *Five Stages of Culture Shock: Critical Incidents around the World*. Westport, CT: Greenwood.
- Piercy, K. W. (2004). *Analysis of Semi-Structured, In-Depth Interview Data*. (Paper Presented at the Sixth International Conference on Social Science Methodology (RC33)). Amsterdam, Netherlands.
- Portes, A., Guarnizo, L. E., Landolt, P. (1999). The Study of Transnationalism: Pitfalls and Promise of an Emergent Research Field. *Ethnic and Racial Studies*, 22 (2), 217–37.
- Ravenstein, E. G. (1885). The Laws of Migration. *Journal of the Statistical Society of London*, 48(2), 167-235.
- Razum, O., Sahin-Hodoglugil, N. N., Polit, K. (2005). Health, Wealth or Family Ties? Why Turkish Work Migrants Return from Germany. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 31 (4), 719-739.
- Rogers, R. (1984). Return Migration in Comparative Perspective. D. Kubat (Ed.), *The Politics of Return: Proceedings from the European Conference on International Migration Return* içinde (s. 277-299). New York: Center for Migration Studies.
- Saatçi, M. (2003). *Turkish Immigrants in the United States: Historical and Cultural Origins*. (Dissertation). Graduate School of Binghamton University - State University of New York, USA.
- Sirkeci, İ. (2002). Revisiting the Turkish Migration to Germany after Forty Years. *Siirtolaisuus-Migration*, 9–20.

- Skrobanek, J. (2009). Perceived Discrimination, Ethnic Identity and the Re-Ethnicisation of Youth with a Turkish Ethnic Background in Germany. *Journal of Ethnic & Migration Studies*, 35 (4), 535–54.
- Smith, D. P., Bailey, A. J. (2004). Editorial Introduction: Linking Transnational Migrants and Transnationalism. *Population, Space and Place*, 10 (5), 357–60.
- Smith, J.P. & Edmonston, B. (1997). *The New Americans: Economic, Demographic and Fiscal Effects of Immigration*. Washington, D.C: National Academy.
- Stelling, J. L. (1991). *Reverse Culture Shock and Children of Lutheran Missionaries*. (Doctoral dissertation). United States International University, Nairobi, Kenya.
- Stenbacka, C. (2001). Qualitative Research Requires Quality Concepts of Its Own. *Management Decision*, 39 (7), 551-555.
- Sunata, U. (2014). Tersine Beyin Göçünde Sosyal Ağların Rolü: Türkiyeli Mühendislerin Almanya'dan Geriye Göç Deneyim ve Algıları. *Türk Psikoloji Yazıları*, 17 (34), 85–96.
- Sussman, N. M. (2000). The Dynamic Nature of Cultural Identity Throughout Cultural Transitions: Why Home Is Not So Sweet. *Personality and Social Psychology Review*, 4 (4), 355–73.
- Sussman, N. M. (2001). Cultural Transitions: Psychological Preparedness, Repatriation, and Attributions among American Managers. *International Journal of Intercultural Relations*, 25(2), 109-123.
- Sussman, N. M. (2002). Testing the Cultural Identity Model of the Cultural Transition Cycle: Sojourners Return Home. *International Journal of Intercultural Relations*, 26 (4), 391–408.
- Sussman, N. M. (2007). Identity Shifts as a Consequence of Crossing Cultures: Hong Kong Chinese Migrants Return Home. K. B. Chan, J. W. Walls & D. Hayward (Ed.). *East-West Identities: Globalization, Localization & Hybridization* içinde (s. 121-147). Leiden: Brill.
- Şenyürekli, A. R., Menjivar, C. (2012). Turkish Immigrants' Hopes and Fears around Return Migration. *International Migration*, 50 (1): 3–19.
- Şimşek, M. (2011). Opinions of the Turkish Postgraduates in the United States Regarding Return to Turkey: An Analysis in Terms Of Brain Drain. *Journal of Academic Research in Economics*, 3(1).

- Tılıç-Rittersberger, H., Çelik, K. ve Özen, Y. (2011). *Returning to "Home" from Germany: Reasons and dynamics of return migration*. (Conference Paper). Migration: Economic Change, Social Challenge - Interdisciplinary Conference on Migration, University College London.
- Vancluysen, K., Van Craen, M. (2010). *Integration and Perceived Discrimination: Two Competing Hypothesis Tested among Persons of Moroccan and Turkish Descent in Belgium*. (Paper to be presented at the QMSS2/ESF seminar Measuring Integration and Discrimination). Paris, INED.
- Vandezande, V., Phalet, K. and Swyngedouw, M. (2011). Do Feelings of Discrimination Explain the Riots in Brussels? A Comparison of Moroccan and Turkish Groups in Brussels and Antwerp. *Brussels Studies*, (47), 1-14.
- Verkuyten, M. and Martinovic, B. (2012). Social Identity Complexity and Immigrants' Attitude toward the Host Nation: The Intersection of Ethnic and Religious Group Identification. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 38, 1165–1177.
- Vertovec, S. (2007). *Circular Migration : The Way Forward in Global Policy ?* (Working Paper). Oxford, COMPAS.
- Wang, M.M. (1997). Re-entry and Reverse Culture Shock. K. Cushner & R. W. Brislin (Ed.), *Improving Intercultural Interaction: Modules for Cross-Cultural Training Programmes* içinde (s. 109-128). Thousand Oakes: Sage.
- Zapf, M.K. (1991). Cross-Cultural Transitions and Wellness: Dealing With Culture Shock. *International Journal for the Advancement of Counselling*, 14, 105–109.
- Zeyneloğlu, S. ve Sirkeci, İ. (2014). Türkiye'de Almanlar ve Almancılar. *Göç Dergisi*, 1(1), 77-118.